

1016391

L A T I N M O N D A T T A N.

IRTÁK

BARTAL ANTAL ÉS MALMOSI KÁROLY.

MÁSODIK KIADÁS.

Töm. L. Gyula

Budapest 1882. sept. 5.

BUDAPEST, 1880.

AZ EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA.

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

ELŐSZÓ

az első kiadáshoz.

Azt már elismerjük, hogy az alaktant mondattani alapon kell tanítani. Annál feltűnőbb, hogy a mondattan-nal még mindig éppen az ellenkező történik: nyelvtanaink nemhogy a mondattani alapon tovább építenének, hanem megfordítják a módszert s a mondattant meg az alaktan alapján tárgyalják a nélkül, hogy az egyes alakok mon-datbeli viszonyát kiemelnék. E belénk rozsdásodott irányt kívántuk e könyvben megváltoztatni, mikor a nyelvtudo-mányi kutatások szemmeltartásával lehetőleg minden ala-kot az őt megillető mondatbeli helyére soroltunk, feltűn-tetve egyszersmind a latinnak a magyartól eltérő saját-ságait. — Evvel kimondottuk a fő elvet, mely a szerkesz-tésben vezérelt. Igaz, hogy amaz irányt már annyira meg-szoktuk, hogy szinte nehéz emígy — helyesebben gon-dolkodnunk; de szerény véleményünk szerint a nyelvnek — legalább lassankint — meg kell adnunk jogait, hogy ne egyes szókat, merev alakokat lássunk benne, hanem észrevegyük sajátos gondolkodásmódjának elveit. Tény az is, hogy az idegen nyelv sajátosságainak minden árnya-latát egyszerre el nem lehet sajátítani; azonban tévedne, ki azt hinné, hogy e könyvnek az a célja, hogy szabá-lyait úgy a mint vannak, sorban mind s egyszerre ta-nítsuk. Mi azt valljuk itt is, mit Alaktanunkban — mely-nek e könyv kiegészítő része akar lenni, — hogy mindig a tanuló felfogásához, de egyszersmind az alapul szolgáló olvasmány mérsékelt igényeihez alkalmazkodva kell ha-ladni. Már a könyv külalakjában is arra törekedtünk, hogy a lényegesebbet a nyomtatásban feltüntessük; berendezé-

ben pedig arra, hogy az egyes részeket ott és akkor lehessen használni, hol és mikor éppen szükségesek. Ez az »ott és akkor« áll a Bevezetésre nézve is, melyben különben már az alaktan tanulása közben nyert eredmények összeállítása és netaláni kikerekítése, tehát nagy részt ismétlés, van s megmutatja az átmenetet az alakról a mondatra. Az egészre nézve pedig azt hisszük, elég ha a könyvben rendszerbe összeállított anyag a gymnasialis oktatás vég-eredményét képezi.

Hogy e téren még igen sok nehézséggel kell küzdeni, azt említeni vagy annak okait felsorolni, úgy hisszük, fölösleges; elég arra utalnunk, hogy előmunkálat még vajmi kevés van. A mondottuk irányban legtovább haladt még eddig Dr. Schröer A., bár nézetünk szerint nem elég szerencsével. Hogy a mi fáradságos munkánk mennyire mondható sikerültnek, megmutatja majd a tanítás eredménye stb. kartársaink tapasztalatból merített ítélete.

Segédkönyvekül többé-kevésbbé felhasználtuk a következő műveket: Dr. A. Draeger, Historische Syntax d. Lat. Sprache, Leipzig, 1874—1877. Dr. J. N. Madvig, Lat. Sprachlehre, Braunschweig, 1847. G. W. Goszrau, Lat. Sprachlehre, Quedlinburg, 1869. L. Engelmann, Grammatik d. Lat. Sprache, Bamberg 1861. J. C. Schmitt-Blank, Lat. Grammatik, Mannheim 1870. Lattmann-Müller, Lat. Schulgrammatik, Göttingen, 1872. Dr. A. Schröer, Schulgramm. d. lat. Sprache. Stendal, 1876. továbbá Freund, Klotz és a kolozsvári tanárok szótárait; alapul természetesen Bartal A. Latin Mondattanát vettük.

Midőn ezzel könyvünket a tanár urak pártfogásába ajálljuk, még köszönetet kell mondanunk Dr. Kármán Mór és Dr. Simonyi Zsigmond kartársainknak, kik a szerkesztésben szives tanácsaikkal támogattak.

Budapest, 1878.

A szerzők.

BEVEZETÉS.

1. §.

A mondat.

Megkülömböztetünk

1. alakra nézve:
 - a) egyszerű (és összevont),
 - b) összetett mondatot;
2. a mondatok viszonyára nézve:
 - a) fő- vagyis független,
 - b) mellék- vagyis függő mondatot;
3. a kimondás módjára nézve:
 - a) jelentő,
 - b) felszólító vagy óhajtó,
 - c) kérdő mondatot.

2. §.

A mondat részei.

1. A mondat fő részei:
 - a) az alany (*subiectum*) és
 - b) az állítmány (*praedicatum*);
2. Az állítmányhoz tartozhatnak:
 - c) tárgy (*obiectum*),
 - d) az állítmány kiegészítői α) az alanyra vonatkozva: kiegészítő alany, (*subiectum praedicativum*), β) a tárgyra vonatkozva: kiegészítő tárgy (*obiectum praedicativum*).
 - e) határozó (*adiectum*).
3. A mondat akármelyik névszói tagjához tartozhatnak:
 - f) jelző (*attributum*) vagy értelmező (*appositio*),s a mennyiben a jelzőnek s értelmezőnek az állítmányra vonatkozó határozói értelme is lehet:

g) meghatározó jelző (*attributum praedicativum*) és meghatározó értelmező (*appositio praedicativa*).

Pl. a) b) *Tempus fugit, venit mors.* (Hor.) c) *Otium fortunas secundas perdit.* (Cato.) d) α) *Ars longa, vita brevis est.* — *Camillus pater patriae appellabatur.* β) *Camillum patrem patriae appellabant.* e) *Quondam etiam victis redit in praecordia virtus.* (Verg. A. 2, 367.) f) *Conscia mens recti, famae mendacia ridet.* (Ov. F. 4, 311.) *Assentatio, vitiorum adiutrix, procul amoveatur* (Cic. Lael. 24.) g) *Hannibal senex in patriam revertit, unde puer profectus est.* (Liv. 30, 30.)

J e g y z e t.

Jól meg kell jegyeznünk, hogy minden nyelvnek meg van a maga saját-sága, mely leginkább kitűnik a más nyelvektől eltérő mondat-szerkezetben. Így a latin nyelv sokszor egészen más mondat-szerkezetet, abban egészen más mondatrészeket használ mint a magyar. Ennek oka főképen a k ü l ö m b ö z ő g o n d o l k o d á s m ó d b a n v a n ; mikor pl. a latin azt mondja : *timeo mortem*, a félelemnek tárgyát, a félelem érzetének végpontját tartja szem előtt, míg a magyarban : *félek a haláltól*, a félelem érzetének okát, eredetét fejezzük ki. Ez okból sokszor magyarban egészen más értelmű szokat is kell használnunk, mint a milyeneket a latin mond; pl. ezt : *in armis omnia sita sunt*, így mondjuk : *minden a fegyvertől függ*.

3. §. A beszédrészek használata a mondatban.**Főnév.**

A főnév jelentésére nézve :

a) *össze ges (concretum)*, ha valamely személyt vagy tárgyat, anyagot, annak összes fogalmaival együtt nevez meg; pl. *puer, consul, templum, gladius, aurum*;

b) *el v o n t (abstractum)*, ha valamely elvont tulajdonságot, cselekvést, állapotot, szóval érzékeink alá nem eső, csak gondolatban létező fogalmat nevez meg; pl. *pueritia, consulatus, pulchritudo, descriptio, studium, dimicatio, pax, vita, periculum*;

c) *gyűjtő név (collectivum)*, ha több egynemű személyt, dolgot összevéve együtt egy névvel nevez meg; pl. *populus, grex, classis*.

4. §. Hogy a név a mondat részévé lehessen, bizonyos eset-alakot kap. Megkülönböztethetünk hét ily eset-alakot, ezek közül :

A *Nominativus* és *Vocativus* önállóan, a nélkül, hogy más gondolattól függnének, nevezik meg a személyt, dolgot, tulajdonságot; azért ezeket független eseteknek (*casus recti*) nevezzük.

1. A *Nominativus* az alany esete (33. §.) és a kiegészítő alanyé (39. §.)

2. A *Vocativus*, mint megszólítás, a mondattól független, leg-főlebb a felszólító mondat alanya appositíójának tekinthető (174. §.)

A többi esetek mind függnék más gondolattól s így más szótól, azért azokat *függő eseteknek (casus obliqui)* nevezzük; és pedig :

3. Az *Accusativus* A) első sorban az ige cselekvésének tárgyát fejezi ki, azért a mondat tárgyának (63. §.) és kiegészítő tárgyának (70. §.) esete; de mivel az is végpontot fejez ki

B) felhasználják sokszor a) a cél (137. 140. §§.) és véghatározás (154. §.) kifejezésére, különösen pedig b) a helynek hová? (87. §.) s c) az időnek meddig? (99. §.) kérdésre megfelelő meghatározására.

4. A *Genitivus* a) eredetileg a főnévi jelző esete (163. §.), de kifejezi egyszersmind az eredetet is s így

b) mint eredethatározót (133. §.) és okhatározót (120. §.) is használjuk.

5. A Dativus az ige cselekvésének távolabbi végpontját képezi, a mi felé a cselekvés irányul, s azt fejezi ki, hogy kinek érdekében, kinek vagy minek történik valami; azért különösen a) a véghatározó esete (141. §.) s csak átvitt értelemben áll néha b) a hely végpontjának (hová?) kifejezésére (90. §.)

6. Az Ablativus kifejezi:

A) a kiinduló pontot, eredetet, s így használjuk:

a) mint helyhatározót: *h o n n a n*? (80. s. k. §§.),

b) mint időhatározót: *m i ó t a*? (96. §.) kérdésre,

c) mint ok- (119. §.) és eredethatározót (125. §.);

B) a nyugvó pontot, állapotot, s így használjuk:

a) mint helyhatározót: *h o l*? (74. §.),

b) mint időhatározót: *m i k o r*? (92. §.) kérdésre,

c) mint mód- (105. s. k. §.) és állapothatározót (114. s. k. §.),

ideértve az eszköz és társaság meghatározását is.

7. A Locativus a helyben létezést fejezi ki e kérdésre: *h o l*? (73. §.), de minthogy a későbbi latin nyelvben csak kevés szó tartalmazta meg ez eset alakját, helyette többnyire az Abl.-t használják.

Használják a főnevek bármely esetét egy más hasonló esetben álló főnév pontosabb megjelölésére:

a) mint értelmezőt (appositio) (174. §.),

b) néha mint valóságos jelzőt (attributum) melléknév gyanánt (162. §.)

5. §.

Az összeges és elvont nevek.

1. Gyakran használ a latin elvont fogalom jelölésére összeges főnevet:

A) mint appositio praedicativat: az értelmezett tulajdonsága helyett:

a) Az életkor megjelölésére, mint: *puer, adolescens, iuvenis, senex* (e helyett: *in pueritia, in adolescentia* stb.) *ab infante, a puero* (v. *pueris*) stb. (e helyett: *ab infantia, a pueritia*) stb. pl. *Magna nobis pueris fuit opinio* (Cic. de Or. 1, 1.)

b) Az időpont meghatározására a hivatal nevét; pl. *Cicerone consule v. post Ciceronem consulem* (= *in consulatu, post consulatum Ciceronis*) Cicero consulsága idején vagy után. (29. §.) De állhat az elvont főnév is, ha az alanyt határozza meg; pl. *Claudius in tribunatu plebis* (mint néptribunus v. tribunussága alatt) *leges civitati perniciosissimas tulit*.

c) Az ily kifejezésekben: *aliquo duce, auctore, teste*, valakinek vezetésé, kezdeményezése mellett, bizonyítása szerint (29. §.)

B) Mint jelzőt a tulajdonság neve helyett az ily kifejezésekben: *stulti est* (az együgyűnek tulajdonsága) = együgyűség; *arrogantis est*, dőlyfősségnek a jele stb. — De mondható így is: *stultitiae* v. *arrogantiae est*, vagy: *stultum*, *arrogans est*.

2. Néha viszont az összeges főnév helyett az elvont áll, bár ritkán; pl. *Iuventus* e. h. *iuvenses*; *servitium* = *servi*, *custodia* = *custodes* stb. — *In ea, quae non vult saepe a dolescentia incurrit.* (Cic. Sen. 8.)

3. Az elvont főnév gyakran áll melléknév helyett, ilyenkor tehát a jelzőből lesz jelzett főnév s a minek tulajdonképen jelzettnek kellene lenni, az főnévi jelző lesz; pl. *suavitas temporis* e. h. *tempus suave*; *varietas studiorum* e. h. *studia varia*. Obsedere alii telis angusta viarum (e. h. *vias angustas*. Verg. A. 2, 332.)

4. Sokszor a latin a nép nevét használja többes számban az országok és tartományok neve helyett, különösen ha arra külön főneve nincs; pl. *In Sabinis* (Liv. 1, 45.) *In arduos tollor Sabinos* (Hor. Carm. 3, 4.) *Pererravit omne Latium Volscosque, inde et Aequos et Hernicos petiit* (Liv. 1, 53.) *Pelopidas legatus in Persas profectus est* (Nep. Pelop. 4.) *Hannibal in Marsos, Marrucinos et Pelignos venit.* (Liv. 26, 11.)

5. Néha az anyag nevét használják a belőle készített tárgy neve helyett és pedig rendszeren többes számban, mint: *cerae* = *viasztáblák*; *aera*, éremiek.

6. §. Az egyes és többes szám különös használata.

1. Némely főnevek egyes száma néha gyűjtőnév gyanánt a többes szám helyett áll, így a) a személynevek: *civis*, *miles*, *eques*, *pedes*, *hostis*, *Sabinus*, *Romanus*, *Poenus* stb.

pl. *Volscis fugientibus, quod insequi pedes potuit, terga caesa, eques usque ad castra pavidus egit.* (Liv. 2, 25.) *Romanus sedendo vincit* (Varro RR. 1, 2.) *Trepidante equitatu pedes quoque referebat gradum* (Liv. 1, 14.)

b) az állatok s növények neve:

pl. *Villa abundat porco, haedo, agno, gallina, caseo.* (Cic. Sen. 16.) *An tu me in viola putaras, aut in rosa dicere.* (Cic. Tusc. 5, 26.);

c) e szó: *vestis* mindig és néha *instrumentum*;

pl. *Matres familiae de muro vestem argentumque iactabant.* (Caes. B. G. 7, 47.)

2. A latin gyakran többes számot használ, minek kifejezésére a magyarban rendszeren csak egyes szám áll, így:

a) elvont főnevek többesét annak megjelölésére, hogy a különféle időben többször, több egyénnél és dolognál fordul elő; pl. *odia hominis* (többszörös gyűlölete); *odia civium* (több polgár gyűlölete); *invidiae multitudinis* (a sokaság gyűlölségének különféle nyilvánulásai); *valetudines, clarae mortes, reditus imperatorum, praesentiae deorum*. *Militibus animi adduntur. Otia dant vitia. Vince animos iramque tuam*

(Ov. Her. 3, 85.) — Így különösen a melléknév semlegessének többes számát (9. §.) a tulajdonság jelölésére; pl. *Democritus luminibus amissis alba scilicet et atra discernere non poterat.* (Cic. Tusc. 5, 39.)

b) A testnek vagy testrészeknek többes számát, ha vagy több egyénről szól; pl. *Milites terga dant. Volscis terga caesa sunt* (Liv. 2, 25.) *Terga vertunt. Corpora iuvenum labore firmare.* (Cic. Tusc. 2, 15.), — vagy oly részek kifejezésére, melyek párosan vannak, mint: *manus alicui inferre* (kezet emelni), *aures praebere* (meghallgatni), *iter ingredi pedibus* (gyalog járni) stb.

c) az anyagnevek és természeti tűnemények nevének többesét a tömérdekség, nagyság kiemelésére; pl. *glacies*, jégtömeg (Verg. G. 4, 517.) *vina, carnes, imbres, pluviae, grandines.*

7. §.

Melléknév.

A melléknév akár mint jelző (160. s k. §.), akár mint kiegészítő alany vagy kiegészítő tárgy (39. §.) tulajdonságot fejez ki.

1. A melléknév a latinban sokszor mód- vagy állapothatározóként áll, mint attributum praedicativum (175. §.); pl. *Priori Remo augurium venisse fertur*, = először Remusnak (Liv. 1, 7.). *Nemo fere saltat sobrius* (józanul). (Cic. Mur. 6.)

2. Gyakran a melléknév eredet, vagy véghatározó értelemben praepositíós főnév helyett áll; pl. *divinum humanumque scelus* = scelus in deos hominesque. Így különösen a származást, anyagot, időt s helyet jelentő mellékeknek, mint: *Civis Atheniensis* (= ab Athenis); *Pugna Cannensis* (= ad Cannas); *Vasa argentea* (= ex argento).

3. A tért s időt kifejező mellékeknek *primus, medius, summus, extremus*, stb. a tér s idő főneve helyett állanak (s magyarul úgy is kell kifejezni: eleje v. kezdete, közepe v. dereka, teteje v. föle, v. színe, vége); pl. *In summa arbore* = a fa tetején; *primo vere* = a tavasz elején; *in media urbe*, a város közepén; pl. *Tantum bellum Cn. Pompeius extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media aestate confecit.* (Cic. Man. 12.) De ugyanezek a mellékek a tulajdonságot is kifejezhetik; pl. *Mensis extremus anni Februarius.* (Cic. Leg. 2, 21.).

8. §.

A középfok és felsőfok használata.

a) A melléknév középfokát és felső fokát két vagy több dolog összehasonlításánál szoktuk használni; sokszor azonban a tulajdonságnak csak általában nagy mértékét jelöli, ilyenkor a középfok magyarra: »kelleténél« — vagy »egy kevésbé, meg lehetősén«, a felső fok pedig »igen« kifejezésekkel fordítható; pl. *Voluptas cum maior est atque longinquior* (kelleténél nagyobb és tartósabb), *omne animi lumen exstinguit.* (Cic. Sen. 12.). — *Themistocles liberius* (meglehetősen zabolátlanul) *vivebat* (Nep. Them. 1.). — *Vale, m*

Cicero, tibi que persuade esse te quidem mihi carissimum (igen kedves), *sed multo fore cariorem, si praeceptis laetabere.* (Cic. Off. 3, 33.)

b) A középfokot nyomatékosabbá teszi: *multo, (longe)*, sokkal; *etiam*, még.

c) A felső fokot nyomatékosabban kiemeli:

a) *longe (multo)*, vagy pedig *unus* és hozzá egy név Genitivusa (pl. *omnium*) = jóval, legesleg —; pl. *Fimbria longe audacissimus est in civitate* (Cic. Rosc. A. 12.) *Eloquentia res est una omnium difficillima.* (Cic. Brut. 6.)

Rendesen áll *omnium* vagy *eorum* a felsőfok mellett, ha utána kiegészítésül vonatkozó névmással kapcsolt mellékmondat következik; pl. *Homo omnium, quos terra sustinet, sceleratissimus* = a leggyalázatosabb ember a föld hátán (Sall. Jug. 14.) *Punicum bellum maximum eorum, quae Romani gessere.* (Liv. 21, 1.)

β) *vel, sőt, még*; pl. *In fidibus musicorum vel minima* (még a legkevesebbet sem) *sentiant.* (Cic. Off. 1, 41.)

γ) *quam, quam possum (quantus possum)* = lehető leg —, minél —; pl. *Orator utatur verbis quam usitatissimis.* (Cic. Or. 25.) — *Caesar, quam aequissimo loco potest, castra committit.* (Caes. B. G. 5, 49.) *Tanta est inter bonos et improbos, quanta maxima potest esse, morum studiorumque distantia.* (Cic. Lael. 20.)

L. még. 130. §. Jegyz. 6.

9. §. A melléknevet*) főnévként is használják és pedig:

a) Himnemű egyes számban, ha csak egy-egy emberről értjük bár általánosságban, így különösen:

α) *esse, fieri, videri*, igék értelmének kiegészítőjeként; pl. *Aliud est iracundum esse, aliud iratum.* (Cic. Tusc. 4, 12.)

β) Genitivusban *esse* igével az ily kifejezésekben mint: *Dementis est. Est prudentis* sustinere ut currum sic impetum benevolentiae (Cic. Lael. 17.)

Jegyzet 1. A Nominativusban himnemű egyesszámú melléknevet nem szokott a latin főnévként magában használni, hanem melléje tesz egy általános főnevet;

pl. *Homo sapiens* = a böcs; de vannak szokott melléknévi főnevek minden esetben, ilyenek pl. *amicus, adversarius, aequalis, affinis, familiaris, necessarius, propinquus, vicinus, iuvenis, senex*, stb.

2. A nőnemet nem szokták főnévként használni.

*) Az igeneveket és a névmásokat ugyanezen szabályok szerint használhatjuk főnévként; pl. a) *adolescens, sapiens, is*; b) *docti, mortui, sapientes, mei, alii*; c) *id, aliud, aliquid*; d) *futura, praeterita, mea, haec, alia*.

b) Himnemű többes számban, ha közös tulajdonságu emberek (istenek) osztályát, nemét értjük alatta,

pl. *divites, fortes, coelestes, superi, Romani. Erubescunt pudici etiam loqui de pudicitia.* (Cic. Leg. 1, 19.)

c) A semleges egyes számu alakban, ha egynemű dolgoknak egy közös tulajdonságát vagy általában csak elvont tulajdonságot akarunk kifejezni; pl. *bonum, malum, verum, dubium, medium, utile, commune* (község), *insigne* (jelvény), *simile* (hasonlat) *sine dubio; in publico, in occulto.* — *Lex est recti praeceptio pravique depulsio.* (Cic. N. D. 2, 31.) *Ad irritum cadit spes* (semmivé lesz, meg-hiusul). (Liv. 2, 6.)

d) A semleges többes számu alakban, ha több közös tulajdonságu dolgok összeségét fejezzük ki egy fogalommal; pl. *vera* (mindaz a mi igazi), *humana, turpia.* — *Facilius est apta dissolvere quam dissipata connectere* (Cic. Or. 71.) — *Omnibus veris falsa quaedam adiuncta esse dicimus.* (Cic. N. D. 1, 5.)

10. §.

N é v m á s o k.

Pronomina personalia et possessiva.

1. *ego, tu, — nos, vos.* — A latinnak tulajdonképen csak az 1. és 2. személyre van személyes névmása, s ezeket csak akkor használja, ha rájuk különös nyomatéket fektet, főképen pedig ha egymással ellentétbe helyezi; pl. *Ego sum ille consul, cui non domus unquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit.* (Cic. Cat. 4, 1.) — *Quod ego fui ad Trasimenum, ad Cannas, id tu hodie es.* (Liv. 30, 30.)

2. *meus, tuus, — noster, voster.* — A személyes névmásnak tulajdonképeni Genitivusa a birtokos névmás, (l. 165. 166. §§.) Ezt is csak akkor teszszük ki, ha vagy különös nyomaték fekszik rajta, és ilyenkor a főnév elé teszszük, vagy egyszerűen a világosság kedvéért a főnév után; ha pedig a mondat tartalmából könnyen érthető, hogy mely személyre vonatkozik, akkor elhagyjuk; pl. *Praedia mea tu possides, ego aliena misericordia vivo; mea domus tibi patet, mihi clausa est.* (Cic. Rosc. A. 50.) — *In eo studio aetatem* (t. i. meam) *consumsi.* (Cic. Off. 1, 1.)

3. *mei, tui, — nostri, vestri* a személyes névmásnak obiectivus genitivusa arra a kérdésre: ki iránt való? kiről való? (l. 172. §.) pl. *Grata mihi vehementer est memoria nostri tua.* (Cic. Fam. 12, 17.)

4. *nostrum, vestrum*, többes számu partitivus genitivusok (1. 170. §.); pl. *Imperium summum Romae habebit, qui vestrum primus osculum matri tulerit.* (Liv. 1, 55.)

1. *Jegyz.* Az írók nagyobb érdekelttség keltése végett többes számban beszélnek (*nos, noster, nostri*) magukról az egyes (*ego, meus, mei*) helyett; pl. *Vides Demosthenem multa perficere, nos (= me) multa conari* (Cic. Or. 30.) *Totum negotium non est dignum viribus nostris (= meis), qui maiora onera in republica sustinere et possim et soleam* (Cic. Fam. 2, 11.)

2. *Jegyz.* A harmadik személyü névmást a Nominativusban, ha épen szükség van rá, mutató (*ille*, 13. §.) vagy meghatározó (*is, ipse*, 12. §.) névmással pótolja; a többi esetekben pedig a meghatározó *is, ea, id* eseteit (12. §.) használjuk személyes névmás gyanánt.

11. §.

Pronomina reflexiva.

sui, sibi, se és az ennek megfelelő birtokos: *suus, (-a, -um)* mindig egy harmadik személyre hat vissza és pedig oly személyre, kit cselekvőnek gondolunk, így:

1. ugyanazon mondat alanyára; pl. *Ipse se quisque diligit.* (Cic. Lael. 21.) *Sentit animus se vi sua, non aliena, moveri.* (Cic. Tusc. 1, 23.)

2. Ha mellékmondatban áll, visszavonakozhatik a hozzátartozó főmondat alanyára; pl. *Pompeius a me petit, ut secum et apud se essem quotidie.* (Cic. Att. 5, 4.) — *Cicero effecerat, ut Q. Curtius consilia Catilinae sibi proderet.* (Sall. Cat. 26.) — *Decima legio Caesari gratias egit, quod de se optimum iudicium fecisset.* (Caes. B. G. 1, 41.) — *Sunt homines, quos libidinis infamiaeque suae neque pudeat, neque taebeat.* (Cic. Verr. 1, 12.)

A következményes mellékmondatokban csak magának a mellékmondatnak alanyára (nem a főmondatéra) vonatkozik vissza; a főmondat alanyát ily mondatokban a meghatározó névmással (*is, ea, id*) jelöljük meg; pl. *Helvetii persuadent Rauracis, ut oppidis suis (t. i. Rauracorum) exustis una cum iis (t. i. Helvetiis) proficiscantur* (Caes. B. G. 1, 5.)

3. Néha a mondat más részére vonatkozik, melyet azonban úgy kell felfogni, mint egy említett ténynek cselekvő személyét;

pl. *Milites neque sui colligendi hostibus facultatem relinquunt* (t. i. az ellenség nem szedhette össze magát. (Caes. B. G. 3, 6.) — *Lacedaemonii Philippo minitante per literas se (t. i. Phil.) omnia prohibitorum, quae siverunt, num se (t. i. Laced.) esset etiam mori prohibitorum* (Cic. Tusc. 5, 14.)

Így a körülírt kifejezésekben, mint: *alicui spes est* — e. h. *aliquis sperat* stb., pl. *Iam inde ab initio Faustulo spes fuerat regiam stirpem apud se educari* (Liv. 1, 5.) — *Cui proposita sit conservatio sui.* (Cic. Fin. 5, 13.)

Így az általános kifejezésekben; pl. *Deforme est de se ipsum praedicare, falsa praesertim* (Cic. Off. 1, 38.) — *Contentum esse rebus suis, maximae sunt certissimaeque divitiae.* (Cic. Par. 6, 51.)

4. Használjuk az ily kifejezésekben: egymást, egymás között, stb., pl. *Ratio et oratio conciliat inter se homines.* (Cic. Off. 1, 16.) — *Cherusci et Suebi arma in se verterunt* (Tac. A. 2, 44.) *Scelerati inter se* (egymást) *oderunt.*

Az első és második személyű, cselekvőre visszavonatkozó névmásként csak a személyes névmásokat használjuk; pl. *Ego me lavo. Quis te verberavit? Egomet memet* (Plaut. Amph. 2, 1, 60.); néha *ipse* névmással erősítve. (1. 12. §.)

12. §. Pronomina determinativa.

Is, ea, id = ő, az, nem határozottan mutat, hanem csak a mondatban említett személyt vagy dolgot megjelöli, meghatározza; e szerint használjuk:

1. Utalva egy már előbb megnevezett személyre (= ő, ugyanő, az említett), vagy dologra (= az, ugyanaz, az említett).

pl. *Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur; is sibi legationem ad civitates suscepit; in eo itinere persuadet Castico* stb. (Caes. B. G. 1, 3.) — *Maximum ornamentum amicitiae tollit, qui ex ea tollit verecundiam* (Cic. Lael. 22.)

Ílyformán áll *et is, isque* = és pedig, még pedig; *nec is* = még pedig nem, vagy a már mondottaknak vagy a hozzá csatolt új dolognak nyomatékosabb kiemelése végett; úgy szintén *et id, idque* az egész mondatra vonatkozólag;

pl. *Animus habet memoriam et eam infinitam* (Cic. Tusc. 1, 24.) *Galli legionem neque eam plenissimam propter paucitatem despiciebant* (Caes. B. G. 3, 2.) *Ingemiscere nonnunquam viro concessum est, idque raro; eiulatus ne mulieri quidem* (Cic. Tusc. 2, 33.)

2. Utalva egy következő vagy nyomatékkal elülálló vonatkozó névmásra (*is—qui*); pl. *Is erit eloquens, qui ad id, quodcunque decebit, poterit accommodare orationem* (Cic. Or. 36.) — *Male se res habet, quum, quod virtute effici debet, id tentatur pecunia* (Cic. Off. 2, 6.)

Jegyz. 1. Ha *is, ea, id* a vonatkozó névmásra utalna, de nincs rajta nyomaték, gyakran elhagyatik, különösen ha vele egyenlő esetben állana; pl. *Semper in civitate, quibus (= ii, quibus) opes nullae sunt, bonis invident.* (Sall. Cat. 37.) — *Proposuit, qui (= ei, qui) invenisset novam voluptatem.* (Cic. Tusc. 5, 7.)

2. Annál nyomatékosabb, ha *is* közvetlenül a relativum előtt áll: *is qui; is dico — qui*; pl. *Neque enim tu is es, qui, quid sis, nescias.* (Cic. Fam. 5, 12.)

3. *Is*, gyakran melléknévilleg használva, tulajdonságot, minőséget jelent = olyan, olyanféle; pl. *Matris ea crudelitas est, ut eam nemo matrem appellare possit* (Cic. Cluent. 70.)

4. *Is ea, id* függő esetei helyettesítik a hiányzó harmadik személyű névmást (10. §.); pl. *Pater dat mihi, tibi, ei* (neki).

Idem = (ugyanaz, szintén ő) használtatik, ha már említett személyről vagy dologról még valami újat akarunk mondani; ilyenkor magyarban többnyire: »is, szintén, egyszersmind, hasonlóképen«, vagy ellenkező állításnál: »mégis, azonban, mindazonáltal« kifejezéseknek felel meg;

pl. *Necesse est, qui fortis sit, eundem esse magni animi* (Cic. Tusc. 3, 7.) — *Quidquid honestum est, idem est utile* (Cic. Off. 2, 3.) — *Inventi multi sunt, qui non modo pecuniam, sed etiam vitam profundere pro patria parati essent, iidem (= mindazonáltal) gloriae iacturam ne miniam quidem facere vellent* (Cic. Off. 1, 24.)

Szintén ily értelemben áll *et idem, idemque, atque idem*; pl. *Ego vir fortis idemque (s egyszersmind) philosophus, vivere pulcherrimum duxi.* (Cic. Fam. 9, 17.)*

ipse = maga, épen (én, te, ő — tehát nem más) egy másikkal való ellentét jelölésére szolgál és így fejlődtek következő jelentései: »magától, önkényt, saját maga, maga is, épen, csupán csak.« Használjuk:

1. magában a) egy említett főnévre utalva, a harmadik személy ellentétes jelölésére **);

pl. *Est sapientis iudicis semper non quid ipse velit, sed quid lex et religio cogat, cogitare,* (Cic. Cluent. 58.) — *A multis virtus ipsa contemnitur* (Cic. Lael. 23.) *Iugurtha legatos mittit, qui tantummodo ipsi liberisque vitam peterent* (Sall. Iug. 46.)

b) egy jelzőre vagy határozóra utalva, hogy tökéletesen az illik oda: *Brundisii mihi Tulliola mea fuit praesto natali ipso* (épen) *suo die.* (Cic. Att. 4, 1.) — *Triginta dies erant ipsi* (éppen harminc), *per quos multas a vobis acceperam literas* (Cic. Att. 3, 21.) — *His ipsis diebus* (éppen ezeken). *Nunc ipsum* (épen most) (Cic. Att. 12, 16.)

2. Más névmásokkal kapcsolatban (mint pronomen adiunctum), így különösen:

a) személyes névmásokkal és

b) a visszavonatkozó (reflexivum) névmással; ilyenkor abban

*) item = szintén, azt fejezi ki, hogy ez állítás egy második alanyra is méltózik; pl. *Romulus augur cum fratre item augure (= ki szintén a. vala)* (Cic. Div. I, 48.)

**) Néha a 3-ik személy méltóságának kiemelésére is használják; pl. *Ipse dixit*, (ő, maga, az a tekintély!) (Cic. N. D. 1, 5.)

Ego eo, quia me ipsa misit (ő, az urnó!) (Plaut. Cas. 4, 2, 10.)

az esetben áll, a milyenben a hozzá gondolható ellentétnek kellene állani*);

pl. a) *Non ego medicina, me ipse* (= non alius) *consolor* (Cic. Lael. 3.) — *Omnibus potius quam ipsis nobis* (= non aliis) *consulvimus* (Cic. Fin. 2, 19.) — *Nosce te ipsum*. — b) *Deforme est de se ipsum* (= non alium) *praedicare, falsa praesertim* (Cic. Off. 1, 38.) — *Nemo est, qui ipse* (= non alius) *se oderit* (Cic. Fin. 2, 10.) — *Non valet tantum animus, ut se ipsum ipse videat* (Cic. Tusc. 1, 27.) — *A se ipso* (= non ab alio) *sumenda est sapientia* (Cic. N. D. 3, 36.)

c) a birtokos névmásokkal *ipse* Nominativusban áll, ha az alany oly személyű, milyen a birtokos; különben pedig Genitivusban; pl. *Meam ipse legem negligo* (ego, meam, első személy). *Tua ipsius causa feci* (ego, tua causa).

3. *et ipse* = »hasonlóképen, ő maga is, szintén (— mint a másik)« áll, ha ugyanaz az állítás más személyre is vonatkozik; pl. *Camillus victor ex Volscis transit in Aequos et ipsos bellum molientes* (az aequusok szintén háborúra készültek, mint a volscusok) (Liv. 6, 2.) *Alius Latio iam partus Achilles, natus et ipse deā* (istentől született szintúgy mint az igazi Ach.) (Verg. A. 6, 90).

13. §.

Pronomina demonstrativa.

Hic, ez, emez; **ille**, az, amaz, abban különböznek egymástól, hogy:

1. helyet jelölve *hic* = a jelenlevő, itt nálam (a beszélőnél) levő, — *ille*, a távollevő, amott (a harmadik személynél) levő;

2. időt jelölve *hic* = a jelenlegi mostani**) — *ille* az egykori, mult vagy a jövőendő;

pl. *Si illos, quos iam videre non possumus, negligis, ne his quidem, quos vides, consuli putas oportere?* (Cic. G. Rab. 11.) — *Q. Catulus non antiquo illo more, sed hoc nostro eruditus fuit.* (Cic. Brut. 35.)

3. Ha két említett személyre vagy dologra utalnak, *hic* az utoljára említettre, — *ille* az előbb említettre mutat; pl. *M. Tullius Cicero et Demosthenes maximi oratores erant, hic* (D.) *Athenis, ille* (C.) *Romae floruerat.*

De jelölheti *hic* az előbb nevezettet, ha az a beszélőt közelebből érdekli (időre, helyre nézve vagy más tekintetben); pl. *Melior est certa pax,*

*) Gyakran *ipse* nem az ellentét esetében áll, hanem alanyképen Nominativusban (így rendszeren e kifejezésekben: *per me ipse*; *per se ipse* stb.); pl. *Non potest exercitum continere is imperator, qui se ipse* (önmagát) *non contineat.* (Cic. Man. 13.)

**) 1. *hic* néha ily értelemben áll: az ez előtti, mostantól számítva; pl. *His annis quadringentis Romae rex fuit.*

2. A mi itt *hic* s *ille*-ről mondva van, az áll a belőlük származott szókról is, mint: *hinc, illinc*, stb.

quam sperata victoria: *haec* (t. i. pax, mert a szónok épen a békekötést tanácsolja) in tua, *illa* (t. i. victoria) in deorum manu est (Liv. 30, 30.) Cave Catoni anteponas Socratem, *huius* (t. i. Catonis, mert az a beszélő Cicero kortársa volt) enim facta, *illius* (t. i. Socratis) dicta laudantur (Cic. Lael. 2, 10.)

4. Ha nem állanak egymással ellentétben:

1. *hic* csak annyit jelent: ez, a következő, csak ennyi; pl. *Hoc* a te peto, ut *subvenias* hinc meae sollicitudini (Cic. Fam. 2, 6.) *Hoc* dico (csak annyit); *hoc* certum est.

2. *ille* a) utalhat a következőre; pl. *Illud* intelligo Quirites, omnium ora in me esse conversa (Sall. Iug. 85.)

b) a személyt v. dolgot mint jól ismertet, jó vagy rossz hírűt emeli ki; pl. *Hic ille Aeneas* (Verg. Dido mondja). Ex ponto *Medea illa* profugisse dicitur (Cic. Man. 9.)

Így az ily kifejezésekben: Scitum illud Catonis = C. azon mondása (Cic. Lael. 24.)

c) *quidem*-mel kapcsolatban nyomatékkal utal egy már említett dologra v. személyre (= a mi azt illeti — ugyan); pl. Ludo et ioco uti *illo quidem* licet, sed sicut somno et quietibus, tum, quum gravibus seriisque rebus satisfecerimus (Cic. Off. 1, 29.)

iste, ez, (ez itt előttem, tehát nálad, második személynél levő; a most említett):

1. Azt a személyt vagy az ahhoz tartozó dolgot jelöli, a kihez beszélünk (2-ik személy) úgy, hogy gyakran megfelel ennek. »a tied v. tietek«, sokszor pedig hozzá is van téve a *tuus*;

pl. *Quid, quod adventu tuo ista subsellia* (a hol te ülsz) *vacuefacta sunt?* (Cic. Cat. 1, 7.) — *Quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet?* (Cic. Cat. 2, 1.)

2. Néha a jelenlevő személyt vagy tárgyat gúnynyal vagy megvetéssel emeli ki;

pl. *Animi est ista mollities, non virtus, inopiam paullisper ferre non posse.* (Caes. B. G. 7, 77.) — *Iste Roscius, qui adest, magnus vocatur.* (Cic. Rosc. A. 17.)

14. §.

Pronomina relativa.

qui, quae, quod;

qualis, quantus, quot és összetételeik mint; *quicumque, qualiscunque, stb.* mellékmondatot kapcsolnak egy főmondathoz, s avval, a mire vonatkoznak, megegyeznek nemben és számban; de esetük rendesen saját állítványuktól függ.

(Bővebben l. a Jelző mondatoknál 212. s k. §§.)

15. §.

Pronomina interrogativa.

quis? ki? kicsoda? quid? mi? micsoda? főnévileg áll, a mennyiben magát a személyt vagy tárgyat, annak nevét kér-

dezi; pl. *Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato?* (Cic. de Or. 3, 34.) — *Quis eques Romanus* (ki az, a ki mint r. lovag*) .. *qui in clivo Capitolino non fuit?* (Cic. Ph. 2, 7.) — *Quid est praeclarum non idem arduum?* (Cic. Tusc. 3, 34.)

qui? quae? quod? mely? milyen? miféle?**) melléknévilleg áll, a mennyiben sajátóságos tulajdonságot kérdez; pl. *Quis fuit igitur? Iste Chaerea. Qui* (miféle) *Chaerea? Iste ephesus frater Phaedriae.* (Ter. Eun. 5, 1, 7.) — *Qui cantus dulcior inveniri potest, quod carmen aptius?* (Cic. de Or. 2, 8.) — *Tu te collige et, qui sis, considera.* (Cic. div. in Caec. 12.)

qualis? általában milyenséget kérdez; pl. *Ubi aut qualis est mens?* (Cic. Tusc. 1, 27.)

uter? utra? utrum? kicsoda v. melyik a kettő közül? *Quaeritur ex duobus uter dignior, ex pluribus quis dignissimus?* (Quint. Inst. 7, 4.)

quantus, a, um? mennyi? mekkora? a tömeget, nagyságot kérdi; pl. *Quanta mea sapientia est?* (Plaut. Stich. 1, 2.)

quot? hány? a számot kérdezi; pl. *Quot sunt?* See. *Totidem, quot ego et tu sumus.* (Pl. Rud. 2, 7, 6.)

(A többi kérdő névmásokat l. az egyes határozóknál; a kérdő szócakákat a kérdő mondatoknál.)

16. §. *Pronomina indefinita et numeralia.*

quidam, quiddam főnévilleg és

quidam, quaedam, quoddam melléknévilleg = egy valaki, valami —, bizonyos —, oly határozott személyre vagy dologra vonatkozik, melyet pontosabban megjelölni nem tudunk, vagy nem akarunk;

pl. *Unum illud audeo scribere vehementer quosdam homines invidisse dignitati tuae* (Cic. Fam. 1, 7.)

Megjegyzendő, hogy *quidam* 1) melléknevekkel kapcsolatban a tulajdonságnak közelebb meg nem határozható fokát fejezi ki, ily értelemben: rendkívül, egészen; pl. *Graecia parvum quendam locum Europae tenet* (Cic. Flacc. 27.)

2) A merészebb kifejezés szelidítésére (sokszor *quasi, tamquam* szókkal kapcsolatban) annyit jelent, mint: úgy szólván, némileg, bizonyos tekintetben, stb. pl. *Perpetua quadam felicitate usus est Hortensius.* (Cic. Brut. 1.) *Non sunt isti audiendi, qui virtutem duram et quasi ferream quandam esse volunt.* (Cic. Lael. 13.)

aliquis és quispiam, valaki, egy valaki, egy, vala-

*) *Quis equitum Romanorum?* volna = ki az a róm. lovagok közül?

**) Ily értelemben, de rendesen gúnyosan *quid* is áll Genitívussal; pl. *Quid hominis es?* (Ter. He. 4, 8, 8.)

mely, — valami, egyes határozatlan személyt vagy dolgot jelent;

pl. *Mitte ad nos aliquem tabellarium.* (Cic. Att. 5, 18.) — *Non si de rebus rusticis agricola quispiam aut de pingendo pictor aliquis dixerit aut scripserit, idcirco illius artis putanda est eloquentia.* (Cic. de Or. 2, 9.)

Megjegyzendő *quisquam*-ról, hogy

a) ellentétben lehet a semmivel, akkor nyomatékka az is jelentheti, hogy: derék, nagy, helyes, fontos stb.; pl. *Si vis esse aliquis* (Iuv. 1, 73.) *Ego quoque aliquid sum.* (Cic. Fam. 6, 18.)

b) ellentétben a sokkal, mindennel, annyit jelent, hogy: valami csekély; pl. *Nemo omnino est negligendus, in quo aliqua* (bármilyen csekély) *significatio virtutis apparet.* (Cic. Off. 1, 15.) *Si aliquid de summa gravitate Pompeius, multum de cupiditate Caesar remisisset, pacem stabilem nobis habere licuisset* (Cic. Ph. 13, 1.)

c) számnévvel kapcsolatban hozzávetőleg bizonytalan összeget jelent = mintegy, körülbelül; pl. *Aliquos viginti dies.* (Plaut. Men. 155, 47.)

quis ugyanazt jelenti mit *aliquis*, csak hogy nyomaték nélkül és rendesen *si, nisi, num, ne, quo, tanto, quando* s hasonlók után áll¹⁾;

pl. *Fieri potest, ut recte quis sentiat et id, quod sentit, polite eloqui non possit.* (Cic. Tusc. 1, 3.) — *Iustitiae primum munus est, ut ne cui quis noceat.* (Cic. Off. 1, 7.) — *Dixerit quis* (= mondhatná valaki). — *Vi deant consules, ne quid respublica detrimenti capiat.* (Liv. 3, 4.)

*quisquam*²⁾ főneveleg, *ullus* melléknéveleg = valaki (akárki legyen is az) még kevesebb nyomatékka, mint *quis*. Használjuk 1. tagadó értelmű mondatokban; pl. *Nec cuiquam bono mali quidquam evenire potest.* (Cic. Tusc. 1, 41.) — *Iustitia nunquam nocet cuiquam.* (Cic. Fin. 1, 16.) — *Num censes ullum animal, quod sanguinem habet, sine corde esse posse?* (Cic. Div. I, 52.)

2. Oly mellékmondatokban, melyek föltételt vagy hasonlítást fejeznek ki; pl. *Quanto tetricior hic tyrannus Syracusanus fuerit, quam quisquam superiorum.* (Cic. Verr. 4, 55.) — *Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives.* (Cic. Cat. 1, 2.)

Sine után *ullus* annyit jelent: minden, *aliquis* pedig: valami csekély (nem minden); pl. *Quae cupiditates a natura profisciscuntur, facile expleantur sine iniuria ulla* = minden jogtalanság nélkül. (Cic. Fin. 1, 16.) — *Sine ulla spe* = minden remény nélkül³⁾. *Nemo vir*

¹⁾ Nyomatékka még ezek után is állhat néha *quis* helyett az *aliquis*, l. a főnebbi példát: *si aliquid de summa gravitate . . . remisisset.*

²⁾ *quisquam* többes számban és a nőnemben nem használtatik, helyette főneveleg használjuk *ullus* alakját.

³⁾ Ellentéte épen állító értelemmel: *non sine aliqua spe* (cum aliqua spe.)

magnus sine aliquo flatu divino (valami isteni ihlet nélkül) *unquam fuit.* (Cic. N. D. 2, 66.)

quisque, mindegyik, mindenik külön véve; az egész-ből az egyes részeket emeli ki. (Az egészet együtt véve gyűjtőnévként *omnis* fejezi ki); pl. *Laudati quoque pro contione omnes sunt, donatique pro merito quisque.* (Liv. 38, 23.) — Így szokott állani még:

a) sorszámok után, pl. *Primus quisque* = minden első. (Cic. Inv. 1, 21.) — *Quinto quoque anno Sicilia tota censetur.* (Cic. Verr. 2, 56.)

b) a melléknevek felsőfoka után; pl. *Optimum quidque rarissimum est.* (Cic. Fin. 2, 25.)

c) Hasonlító mondatokban az általános alany kifejezésére a kötő szó után; pl. *Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.* (Cic. Tusc. 1, 18.)

d) visszavonatkozó névmás után; pl. *sui cuique mores fingunt fortunam.* (Nep. Att. 11, 6.) *Minime sibi quisque notus est, et difficile de se quisque sentit.* (Cic. de Or. 3, 9.)

Csak két esetben áll *quisque* a visszavonatkozó névmás előtt:

a) ha a mellékmondatban áll ugyan, de egyszersmind a főmondat alanyát képezi; pl. *Quanti quisque se ipse facit, tanti fit ab amicis* (Cic. Lael. 16.)

b) Ha a visszavonatkozó névmás nyomaték végett a mondat végén áll; pl. *Id maxime quemque decet, quod est cuiusque maxime suum* (Cic. Off. 1, 31.)

quisquis és **quicumque**, akárki, akármi (mint vonatkozó l. 14. §.) mind az, a ki vagy a mi; pl. *Hoc ego in mari, quidquid inest, reperit.* (Plaut. Rud. 4, 2, 20.)

Jegyz. E kifejezések: *quacunque ratione, quocunque modo*, rövidítések s hozzájuk kell gondolni »*fieri potest*« = lehető módon. — *Quae sanari poterunt, quacunque ratione sanabo.* — (Cic. Cat. 2, 5.)

quilibet, akármelyik, bárki (kit esetleg találsz).

quivis, akárki, bármelyik (kit akarsz); pl. *Quivis homo potest quemvis turpem rumorem de quolibet proferre.* (Cic. ad Herr. 2, 8.)

uterque, mindkettő (külön véve);

utriusque, a két párt, rész, felekezet stb.

ambo, mindkettő (együtt véve, párosan); pl. *Supplicatio amborum nomine et triumphus utriusque decretus est.* (Liv. 28, 9.) — *Utriusque* (t. i. plebis fautores et senatus) *victoriam crudeliter exercebant* (= felhasználták. Sall. Cat. 38. 4.)

Uterque mellett a főnév vele egyenlő esetben áll, de a névmás többes Genitivusban: *uterque consul, uterque eorum.*

utervis, uterlibet, utercunque, bármelyik a kettő közül.

alter a) határozottan: a másik, (kettő közül) második;

alius határozatlanul: más, egy másik (általában egy a sok közül);

pl. *Suum cuique incommodum ferendum est potius, quam de alterius com-*

modis detrahendum. (Cic. Off. 3, 6.) — *Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam Celtae.* (Caes. B. G. 1, 1.) — *Coriolanus est plane alter Themistocles.* (Cic. Brut. 11.) — *Alter ego* (egy második én, helyettesem, hasonmásom, stb.)

b) *alter* — *alter*, vagy *unus* — *alter* = az egyik — a másik (a kettő közül).

alteri — *alteri* = az egyik rész — a másik rész (a két rész közül);

alius — *alius* = egy (valaki) — más (valaki);

alii — *alii* = némelyek — mások (általában);

pl. *Quorum* (t. i. a két consul közül) *alter exercitum perdidit, alter vendidit.* (Cic. Planc. 35.) — *Alteri dimicant, alteri victorem timent.* (Cic. Fam. 6, 3.) — *Se alii ad philosophiam, alii ad ius civile, alii ad eloquentiam applicant.* (Cic. Off. 1, 32.)

c) Ily értelemben: egymást (= egyik a másikat): *alter alterum, alius alium*; egymásnak: *alter alteri, alius alii*, stb. pl. *Milvo est quoddam bellum quasi naturale cum corvo: ergo alter alterius ova frangit.* (Cic. N. D. 2, 49.) — *Qui noxii ambo, alter in alterum causam conferunt.* (Liv. 5, 11.) — *Avidiores sunt alteri alteros sauciare, quam semet tegere.* (Sall. Jug. 60.) *Alius alii subsidium ferunt.* (Caes. B. G. 2, 26.)

Jegyz. *Alius alium* azt is jelentheti: az egyik ezt, más azt, mindenik mást, stb. pl. *Ipsarumque virtutum in alia alius mavult excellere.* (Cic. Off. 1, 32.) In magna copia rerum *aliud alii* iter natura ostendit. (Sall. Cat. 2.)

nemo = senki (főnév); *nullus* = egyiksem (melléknév); *nihil* = semmi (főnév) és *nulla res* = semmi.

17. §.

A z i g e.

A z i g e n e m e i.

a) Cselekvő alaku ige.

1. A cselekvő alaku ige kétféle:

a) átható (tárgyas)*): *scribo* epistolam, levelet írok;

b) átnemható (tárgyatlan): *curro*, szaladok, *dormio*, alszom.

2. Sok igenek mind a két jelentése meglehet, így előfordul:

a) átható ige átnemható értelemben; pl. *movere* = mozdtítani és mozdulni. *Terra movet* (A föld megrendül);

b) átnemható ige átható értelemben; pl. *Vitam vivere*.

β) Szenvedő alaku ige.

1. Csak átható igenek lehet rendesen szenvedő alakja; pl. *laudor* (laudo).

*) Az átható cselekvő ige sokszor nem azt fejezi ki, amit valaki tesz, hanem a mit más által tetet. Ilyenkor a magyarban a műveltető (-tat; -tet; -at, -et) képzőt használjuk; pl. *Pompeius exercitui frumentum navibus supportabat* (szállítatja vala). — A műveltető értelmet különben a latin *iubere* igével; a lehetőséget *posse* igével fejezi ki: *iubeo scribi*, iratok; *possum scribere*, írhatok.

2. Az átnemható igéből csak általános alanyu (harmadik személyben álló l. 33. §.) szenvedő igét lehet képezni; pl. *Concurritur*. Sic *itur* ad astra. Ez természetesen áll oly igékről is, melyek csak a latinban átnemható s tárgy helyett pl. részes véghatározóval szoktak állani; pl. *invidere*, *parcere*, *favere* alicui; szenved. alicui *invidetur*, *parcitur*, stb.

3. A szenvedő alaku igének gyakran átnemható és belszenvedő vagy visszaható értelme van; pl. *congregari*, gyülekezni; *lavari*, mosdani; *tonderi*, nyiratkozni, nyiratni magát; *mutari*, megváltozni.

Jegyz. A latin a cselekvésnek az alanyra való visszahatását a) rendesen cselekvő igével és *me*, *te*, *se*, stb. névmásokkal fejezi ki; pl. *Lavo me*. *Omne animal se ipsum diligit ac, simul ortum est, id agit, ut se conservet*. (Cic. Fin. 5, 9.) b) szenvedő alaku igével (3.) — Ily kifejezést »egymást« stb. *inter nos*, *inter vos*, *inter se* által fejezi ki; pl. *Colloquimur inter nos*. (11. §. 4.)

γ) Álszenvedő ige.

Az álszenvedő (*deponens*) igék (alakjuknál fogva is) többnyire átnemható belszenvedők; pl. *laetari*, *misereri*; — de van sok átható értelmű is: pl. *imitari*, *sequi*, *tueri*.

18. §. Az ige, mint határozott állítmány, kifejezi:

- a) az alany személyét és számát (40. §.),
- b) az időt (*tempus*) és a cselekvés állapotát (*status actionis*), és
- c) a kimondás vagy gondolás módját (*modus*).

De vannak az igének határozatlan alakjai is, melyek sem személyt, sem számot, sem módot nem fejeznek ki, hanem csak a cselekvés állapotát, tehát inkább névszói értelmük van s az ige név-alakjainak nevezzük.

19. §. Az idők és módok felosztása.

Idő van háromféle:

- A) jelen, *praesens*,
- B) múlt, *praeteritum*,
- C) jövő, *futurum*.

A cselekvés állapota minden időre nézve lehet:

- a) folyó *imperfectum* (v. *actio imperfecta*);
- b) befejezett, *perfectum* (v. *actio perfecta*);
- c) van még beálló vagy szándékozott cselekvés (*actio instans*), melyet a latin körülírva fejez ki (*coniugatio periphrastica*), és akkor a *participium futurum activi* a szándékot jelöli.

A szándék ismét lehet: jelen vagy múlt vagy jövő idejű és minden időre nézve folyó vagy befejezett és mindezt az *esse* segédige fejezi ki.

A *coni. periphrastica* a part. fut. passivivel a szükségességet fejezi ki.

Jegyzet. A történeti vagy elbeszélő múlt időt, a latin szintén a befejezett jelen alakjával fejezi ki s azért használatra nézve megkülönböztetjük: α) a jelenre vonatkozó *praes. perf. logicum*-ot, azaz bef. jel. időt, és β) a multa vonatkozó *perf. historicum*-ot, azaz történeti multat.

A mondottak szerint az időket következőkép oszthatjuk föl:

- I. A beszélő jelenére vonatkozók:
 1. praesens imperfectum: *laudo*,
 2. praesens perfectum logicum: *laudavi*, dicsértem,
 3. praes. imperf. periphrasticum: *laudaturus sum*,
praes. perf. periphrasticum: *laudaturus fui*.
- II. A beszélő múltjára vonatkozók:
 1. perf. historicum: *laudavi*, dicsérék,
 2. praeteritum imperfectum: *laudabam*,
 3. praeteritum perfectum: *laudaveram*,
 4. praet. imperf. periphrasticum: *laudaturus eram*,
praet. perf. periphrasticum: *laudaturus fueram*.
- III. A beszélő jövőjére vonatkozók:
 1. futurum imperfectum: *laudabo*,
 2. futurum perfectum: *laudavero*,
 3. fut. imperf. periphrasticum: *laudaturus ero*,
fut. perf. periphrasticum: *laudaturus fuero*.

Mód van a latinban háromféle:

a) Jelentő mód (*indicativus*), mely a cselekvést vagy állapotot mint bizonyost, valóságot fejezi ki.

b) Köttő mód (*coniunctivus*), mely a cselekvést vagy állapotot nem mint ténylegeset, hanem csak mint képzelhető, (lehetőséget, lehetetlenséget vagy bizonytalan), néha pedig mint óhajtottat vagy csak megengedettet — vagy a beszéd függését fejezi ki.

c) Parancsoló mód (*imperativus*), mely vagy szintén óhajtott (tanácsolt, kért) vagy megengedett cselekvést vagy állapotot fejez ki, vagy határozott parancsot.

20. §. Az ige név-alakjai.

Főnévként használatnak:

1. Az *infinitivus*, melyet csak mint Nom- és egyszerű Accusativust;
2. a *Gerundium*, melyet az inf. hiányzó Gen. Dat. Abl. és a praepositióval álló Acc. gyanánt használunk.
3. a *Supinum*, melynek két alakját a) Acc. (-um) és b) Abl. (-u) csak mint határozókat használjuk.

Melléknévként:

A *participium* — ide számítva a Gerundivumot is, mely tulajdonképen nem más, mint a part. futuri passivi.

Mindezek az ige-névalakok megtartják igei jellegüket is, a mennyiben t. i. névi értelmük mellett egyszersmind még határozatlan alaku állítmányféle értelmük is lehet a mondatban s hozzájuk külön mondatrészek tartozhatnak. A főnévi igeneveknek azonban jelzőjük nem lehet, hanem helyette határozó áll mellettük; pl. *Bene sentire, recteque facere satis est ad bene beateque vivendum.* (Cic. Fam. 6, 1.)

21. §.

Infinitivus.

Az infinitivus: 1. semleges főnév, a mennyiben a cselekvés fogalmát fejezi ki a személy, szám s mód megjelölése nélkül: *aestimare, videri*; de 2. megtartja igei természetét is annyiban, hogy:

a) igei értelemmel bírván, hozzá mondatrészek tartozhatnak; pl. *Bonum valde laudare*;

b) belevonva egy más mondatba sokszor egész mondatot helyettesít (melyet magyarban »hogy« kötőszós mellékmondatokkal kell kifejeznünk); pl. *Habitari ait Xenophanes in luna* = X. azt mondja, hogy a holdban. (Cic. Acad. 2, 39.)

c) Kifejezheti a cselekvés (folyó, befejezett, beálló) állapotát, és méginkább a határozott állítmányra viszonyítva az időviszonyt (egyidejűséget, előidejűséget, utóidejűséget l. 53. §.) 3 alakjával:

inf. imperf.: *laudare, laudari,*

inf. perf.: *laudavisse, laudatum esse,*

inf. fut.: *laudaturum esse, laudatum iri.*

3. Az infinitivusnak mint főnévnek csak Nominativusa és Accusativusa van.

Előfordul így:

a) mint alany (33. §.)

b) mint tárgy (68. §.)

c) mint más ige kiegészítője. Különösen az Acc. c. inf. és Nom. c. inf. szerkezetben (38. §.)

d) határozott alaku ige helyett mint inf. historicus (44. §.)

e) mint célhatározó, leginkább csak költőknél (140. §.)

f) mint egész mondat appositíója (174. §.)

Jegyz. Az infinitivus főnévnek épen igei természete miatt jelzője nem lehet (20. §.); csak ritkán áll mellette jelzőképen valamely semleges névmás; pl. *Me hoc ipsum nihil agere delectat* = épen ez a semmit tevés (Cic. de Or. 2, 6.)

22. §.

Az infinitivushoz, bár főnévként álljon is a mondatban, mint igei értelemmel bíró szóhoz külön tartozhatnak: a) tárgy; pl. *Difficile est satiram non scribere.* (Iuv. Sat. 1, 30.) — b) határozók; pl. *Erat ars difficilis recte rempublicam gerere.* (Cic. Att. 7, 25.) — c) értelmi kiegészítő (kiegészítő alany vagy tárgy) és pedig:

α) az inf. értelmi kiegészítője rendesen Accusativusban áll; pl. *Esse abstinentem praeclarum magis est quam difficile.* (Cic. Q. Fr. 1, 1, 11.) — *Difficile est regem bonum esse.*

β) ha az inf. értelmi kiegészítője a mondat valóságos ala-

nyára vonatkozik, Nominativusban áll; pl. *Beatus esse sine virtute nemo potest.* (Cic. N. D. 1, 18.) — *Cato esse quam videri bonus malebat.* (Sall. Cat. 54.)

23. §.

Accusativus cum infinitivo.

Ha az infinitivus mellett ki van téve az a névszó is, mely az inf.-ban kifejezett cselekvésnek alanya lenne, az az Accusativusban áll, s az ily szerkezet neve *Accusativus cum infinitivo*.

Az Accusativusban álló névszóval megegyezik a reá vonatkozó értelmi kiegészítő is.

A magyarban az Acc. cum. inf. szerkezetet mindig »hogy« kötőszóval kapcsolt mellékmondatnál kell kifejezni.

Ha tehát a magyarban a mondatnak alanya vagy tárgya egy másik állítás, melyet a magyarban hogy-os (többnyire jelentő értelmű) mellékmondatnál fejezünk ki, akkor a latin ezen második állítás alanyát Accusativusba, állítmányát pedig a cselekvés állapotának és idejének (53. §.) megfelelő infinitivusba teszi; pl. ha ez az állítás, hogy: »a fiu ír v. írt, v. írni fog« képez alanyt vagy tárgyat, lesz:

Ebből puer scribit — Video v. vidi *puerum scribere*,
 » » scripsit — » » *puerum scripsisse*,
 » » scribet — » » *puerum scripturum esse*.

Az Acc. cum. inf. szerkezetben a személyes névmást mindig ki kell tenni; pl. *Bonum est te venire* (hogy jösz). Ily szerkezetben előfordul:

- Mint alany az általános s személytelen kifejezéseknél. (34. §.)*
- Mint tárgy a cselekvő állítmány mellett, (69. §.) és pedig úgy, hogy az inf.-nak Accusativusban álló alanya tétetik a határozott főállítmány tárgyává, az inf. pedig kiegészítő tárgy (obi. praed.) értelemben áll.
- Néha mint appositio (174. §.)

1. *Jegyz.* Ha az Acc. c. infinitivo szerkezetben az infinitivusnak is van külön tárgya Accusativusban, könnyen kétértelműség támadhatna; pl. *Xerxes se Themistoclem non superasse*, sed *conservasse iudicavit*. Kétséges lehet, vajjon ő győzte-e le Themistoklest vagy Th. őt. Bár ilyenkor az összefüggés adhat felvilágosítást, biztosabb az értelem, ha a mondatot szenvedő alaku igével szerkesztjük, így: *Xerxes se a Themistocle non superatum sed conservatum (esse) iudicavit.* (Nep. Them. 5.)

2. *Jegyz.* Ha az Acc. inf. szerkezethez egy összehasonlító mondat tartozik (*idem* — *qui*, ugyanaz mint, *idem* — *quod*, ugyanazt mint, *quam* és *comparativus*, inkább mint, *tantus* — *quantus*, akkora mint stb.), de

*) Ilyenkor is az egész állítás a mondat alanya, de a fő benne az infinitivus, — az Acc. érteleme pedig az, hogy kit tekintve, kire nézve, kire áll az, a mit mondunk, tehát véghatározó-féle jelentése van.

ennek állítmánya is az az ige lenne, mely az Acc. c. inf. szerkezetben infinitivusban áll, akkor az összehasonlító mondat alanyát is Accusativusba teszszük; pl. *Platonem ferunt sensisse idem, quod Pythagoram* (e. h. *quod Pythagoras sensit*. Cic. Tusc. 1, 17.) — *Decet cariorem nobis esse patriam quam nosmet ipsos*. (Cic. Fin. 3, 19.) — *Antonius aiebat se tantidem frumentum aestimasse, quanti sacerdotem*. (Cic. Verr. 3, 92.)

Sőt néha a külön állítmánynyal bíró mellékmondat is hozzá vonatik az Acc. c. inf. szerkezethez; pl. *Affirmavi quidvis me potius perperessurum, quam ex Italia exiturum*. (Cic. Fam. 2, 16.)

Nominativus cum infinitivo.

Ha a latinban a szenvedő személyes állítmánynak alanya ugyanaz, mely egyszersmind az infinitivusban kifejezett cselekvésnek is alanya volna, akkor az Nominativusban áll, az ily szerkezet neve: *Nominativus cum infinitivo*.

Ha tehát a magyarban egy főmondatnak alanya vagy tárgya egy »hogy« kötőszós mellékmondat, de a latinban a főmondatot szenvedő alakkal fejezzük ki, akkor a szenvedő állítmány mellett rendesen nem Acc. c. inf. szerkezetet használunk, hanem *Nominativus cum infinitivo* szerkezetet, úgy hogy a cselekvés állapotának s idejének megfelelő infinitivus mellett azt a névszót, melynek Acc.-ban kellene állani, Nominativusba teszszük s az lesz az alany, melylyel a szenvedő állítmány megegyezik számban s személyben; ha pedig az állítmánynak kiegészítője is van, az nemből, számban s esetben is.

Ebből: tu scribis lesz: Videris (tu) scribere, (Cselekvő állítmánynyal lenne Video te scribere),
tu scripsisti lesz: Videris (tu) scripsisse,
» scribes — » (tu) scripturus esse.

Az Acc. c. inf. és a Nom. c. inf. szerkezet együtt egészben véve képezi egy mondat alanyát (35. §.) s avval együtt összevont mondatná lesz, melyben az infinitivus az állítmány kiegészítője (38. §.)

Dativus cum infinitivo.

A személytelen *licet* s *necesse est* mellett, ha az, a kinek valami szabad, szükséges, egyszersmind egy infinitivusnak cselekvő személye, akkor az Dativusban áll *licet* s *necesse est*-hez vonva. Az ily Dativusban álló személyre vonatkozó értelmi kiegészítők szintén Dativusban*) állnak; pl. *Homini necesse est mori*. (Cic. Fam. 9.) — *Vobis licet iam esse fortunatissimis*. (Caes. B. G. 6, 35.)

*) *Licet* mellett az értelmi kiegészítő néha Acc.-ban is állhat, különösen ha az, kinek szabad, névmással, általánosságban van kifejezve vagy épen nincs kitéve; pl. *Procuratorem tibi esse non licuit*. (Quint. Inst. 4, 4.) *Medios esse non licebit*. (Cic. Att. 10, 8.)

Jegyz. Egy Acc. c. inf. (Nom. c. inf.) szerkezet infinitivusához ismét tartozhatik egy másik Acc. c. inf. (Nom. c. inf.) szerkezet mint alany vagy tárgy; pl. *Milonis inimici dicunt caedem, in qua C. Clodius occisus est, senatum iudicasse contra rempublicam esse factam.* (Cic. Mil. 5.) *Regulus reddi captivos negavit esse utile.* (Cic. Off. 3, 27.)

24. §.

Gerundium és Gerundivum.

1. A Gerundium semleges igefőnév, mely pótolja a cselekvő infinitivusnak hiányzó esetalakjait; míg az infinitivus csak a Nom. és az egyszerű Acc.-t fejezi ki, a Gerundium kifejezi a Gen. Dat. Abl.-t és a praepositíóval álló Accusativust; e szerint az igefőnév declinatiója következő:

Nom. *legere*, az olvasás [*legendum*],

Acc. a) *legere*, az olvasást,

b) *ad, inter legendum*, olvasásra, olvasás közben,

Gen. *legendi*, az olvasásnak, a —,

Dat. *legendo*, az olvasásnak,

Abl. *legendo*, (olvasással).

Gerundium mindenféle igéből képezhető.

Valamint az infinitivus (22. §.), úgy a Gerundium is megtartja igei természetét, de csak annyiban, a mennyiben cselekvő értelemmel bír s hozzá mint cselekvő igéhez mondatrészek tartozhatnak: a) tárgy, b) részes tárgy és más határozók; pl. *Homines ad deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando.* (Cic. Lig. 12.) — *Bene sentire recteque facere satis est ad bene beateque vivendum.* (Cic. Fam. 6. 1.)

Jegyz. A Gerundiumnak épen ez igei természete miatt nem lehet jelzője (V. ö. 20. §.), hanem csak határozója. — De némelykor előfordul a Gerundium Genitivusa mellett jelzőként egy másik főnévi Genitivus obiectivus is a tárgyi Acc. helyett; pl. *Fuit exemplorum eligendi potestas.* (Cic. Iuv. 2, 2.) — *M. Antonio facultas datur agrorum suis latronibus condonandi.* (Cic. Ph. 5, 3.)

2. A Gerundivum a gerundiumnak megfelelő szenvedő értelmű (*-ndus, a, um*) ige melléknév (*part. fut. pass.* l. 28. s. k. §§.)

Gerundivumnak tulajdonképen csak akkor nevezzük ezt az alakot, ha a Gerundium helyett (25. §.), vagy mint állítmányi kiegészítő áll. A Gerundivum mint állítmányi kiegészítő és jelző, rendszeren azt fejezi ki, hogy valaminek meg kell történnie s a személy, a kinek valamit meg kell tenni, Dat.-ban áll; pl. *Epistola mihi scribenda est* = a levelet meg kell írnom.

Tagadó- vagy *vis* szócska mellett sokszor a lehetőséget fejezi ki; pl. *vis credendum erat* (= alig vala hihető. Caes. B. G. 5, 28.)

Jegyz. 1. Minthogy a Gerundivum szenvedő értelmű, rendszeren csak cselekvő átható igeiktől képezhető.

2. Előfordulnak Gerundivumban szenvedő értelemmel ez átnem-ható igék: a) *uti, frui, fungi, potiri, gloriari*; pl. *Non paranda solum sapientia sed fruenda etiam est.* (Cic. Fin. 1, 1.) b) csak igen ritkán: *poenitere, pudere, vesci, mederi*; pl. *Tarquinius dicit se sub haud poenitendo magistro didicisse.* (Liv. 1, 35.) *Caepas coctas vescendas dedere medendis corporibus.* (Plin. 20, 5.)

3. A Gerundivumhoz, mint szenvedő értelmű igenévhez külön tárgy nem tartozhatik, de határozói lehetnek; pl. *Partim inertia, partim male gerendo negotio vacillant.* (Cic. Cat. 2, 10.)

25. §. A Gerundivum használata Gerundium helyett.

Ha a Gerundium mellett egy főnévnek mint a cselekvés tárgyának *) kellene állani, akkor a főnevet abba az esetben teszszük, melyben a Gerundium állott és a Gerundium helyett a jelző Gerundivum a főnévvel megegyezik nemből, számban és esetben; így lenne tehát pl.

Nom. (Mihi) *scribendum est literas* helyett: *literae scribendae sunt*
 Acc. (Satis est) *ad scribendum literas* helyett: *ad literas scribendas.*
 Gen. (Cupidus est) *scribendi literas* helyett: *literarum scribendarum*
 Dat. (Aptus est) *scribendo literas* helyett: *literis scribendis*
 Abl. (Tempus terere) *scribendo literas* helyett: *literis scribendis.*

És pedig:

a) mindig Gerundivum áll Gerundium helyett Nominativus-, Accusativus- és Dativusnál; pl. *Natura animum sensibus ornavit ad res percipiendas idoneis.* (Cic. Fin. 5, 21.) — *Comitia pontifici maximo creando sunt habita.* (Liv. 25, 5.)

b) Szokottabb a Gerundivum a Gerundium helyett a praepositívóval álló Ablativusnál; pl. *In voluptate spernenda et repudianda virtus vel maxime cernitur.* (Cic. Leg. 1, 19.)

c) Akár Gerundivum, akár Gerundium állhat a Genitivusnál (l. 24. §. Jegyz. is) s a pusztá Ablativusnál; pl. *Nihil Xenophonti tam regale videtur, quam studium agri colendi.* (Cic. Sen. 17.) — *Romae privatis ius non erat vocandi senatum.* (Liv. 3, 38.) — *Homines ad deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando.* (Cic. Leg. 12.) — *Superstitione tollenda religio non tollitur.* (Cic. Div. 2, 72.)

d) Nem állhat Gerundivum a Gerundium helyett, ha a Ger. Genitivusához a tárgyon kívül még főnévi határozó is tartozik. pl. *Om-*

*) A magyarban van cselekvést kifejező főnév (-ás, -és képzővel), és azért az, a mire az ily cselekvés hat, magyarban nem mindig tárgyképen van kifejezve, hanem gyakran mint főnévi jelző; pl. A könyvek olvasásának ideje = Tempus legendi libros v. librorum legendorum.

nino nulla causa iusta cuiquam esse potest contra patriam arma capiendi (Cic. Phil. 2, 22.) — Potestas populos agris multandi.

e) Jobb és szabatosabb a Gerundium, ha a Ger. Genitivusához hozzártatózó tárgy semleges melléknév vagy névmás*); pl. *Ars vera ac falsa diiudicandi.* (Cic. de Or. 2, 38.) — *Ita nati sumus, ut et agendi et diligendi aliquos et referendae gratiae principia in nobis contineremus.* (Cic. Fin. 5, 15.) — Továbbá, ha a Gerundiummal kifejezett cselekvésen van a hangsúly; pl. *Dividendo copias periere duces nostri.* (Liv. 25, 38.)

26. §. A Gerundium és Gerundivum eseteinek használata.

A Gerundium s Gerundivum eseteit épen úgy használjuk, mint a főnévét (4. §.)

A Nominativus:

a) A Gerundium Nominativusa csak mint kiegészítő alany (subi. praed.) fordul elő s akkor épúgy mint a Gerundivum, a szükségesség fogalmával bír, hogy valakinek valamit tenni kell (*Gerundium necessitatis*). Alakja is egyenlő a Gerundivum semlegesével, csak hogy cselekvő értelmű és mellette, ha ki van téve a cselekvő személy, a kinek valamit tenni kell, Dativusban áll; pl. *Catoni moriendum potius quam tyranni vultum adspiciendum fuit.* (Cic. Off. 1, 31.) — *Aeternas poenas in morte timendum est.* (Lucr. 1, 112.) *Hic vobis vincendum aut moriendum milites.* (Liv. 21, 13.). Rendesén azonban, ha tárgynak kellene mellette állania, helyette szabályszerűen a Gerundivumot használjuk (25. §.)

b) A Gerundivum Nominativusát használjuk:

α) mint az alany jelzőjét**); pl. *Divitiae optandae alias, oneri miseriaeque fuisse.* (Sall. Cat. 10.) — S néha főnévként mint semleges alanyt; pl. *Credenda afferebantur.* (Vell. 1, 12.)

β) mint kiegészítő alanyt (subi. praed.) szenvedő értelemmel, hogy valaminek meg kell tétetnie, és ilyenkor, ha a cselekvő személy, ki által valaminek történni kell, ki van téve, Dativusban áll; pl. *Pecuniae est fugienda cupiditas.* (Cic. Off. 1, 20.) — *Tria videnda sunt oratori, quid dicat et quo quidque loco et quomodo.* (Cic. Or. 14.)

*) De előfordul a Gerundivum is, hol az értelem biztos; pl. *Natura cupiditatem ingenuit homini veri videndi.* (Cic. Fin. 2, 14.) — *Iustitia cernitur in suo cuique tribuendo.* (Cic. Fin. 5, 67.)

**) A többi esetei is tulajdonképen mindig jelzőként állanak mint melléknévek a Gerundium-főnév helyett.

Jegyz. Ha a Gerundium v. Gerundivum mellé a cselekvő személy Dativusán kívül még egy más részes vagy véghatározó Dativus is kerülne, könnyen kétértelműség támad; pl. »Mihi consulendum est civibus« azt is jelentheti: én tartozom a polgárokról gondoskodni; meg hogy: a polgárok tartoznak rólam gondoskodni; azért ilyenkor inkább szenvedő szerkezettel a cselekvő személyt *ab* és Ablativussal (Abl. auctoris) fejezzük ki; pl. Aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis consulendum. (Cic. Man. 2.)

De előfordul két Dat. is és akkor csak az összefüggés ad biztos értelmet; pl. Aliquando principes et sibi et ceteris populi Romani auctoritati parendum esse fateantur. (Cic. Man. 22.)

Az Accusativus 1. praepositióval:

a) *ad* és ritkábban *ob* mellett mint célhatározó (137. §.)

b) *inter* mellett mint mikor? kérdésre felelő időhatározó (94. §.)

2. A pusztá Accusativusban csak a Gerundivum fordul elő a tárgynak meghatározó jelzőjeként (attr. praed.) a cél kifejezésére. (140. és 176. §§.)

A Genitivus előfordul:

a) mint jelző Gen. explicativus (163. §. és 136. §.) — Gen. obiectivus (187. 189. §§.)

b) mint látszólagos célhatározó (136. és 140. §§.)

A Dativus mint cél és véghatározó (152. §.)

Az Ablativus: a) Praepositio nélkül, mint a főnév pusztá ablativusa, mód, állapot s eredethatározóként (l. különösen 105. 114. s követk. 125. s köv. §§.)

b) praepositióval, különösen:

ab, de, ex mellett, mint eredethatározó (134. §.);

átvitt értelmű helyhatározó (Abl. separationis 81. §.);

s okhatározó (123. §.);

in mellett, mint állapothatározó (117. §.);

pro mellett ritkán mint célhatározó (138. §.)

27. §.

Supinum.

A Supinum szintén igefőnév, melynek két esete van használatban: az Accusativus (-um) és az Ablativus (-u). *)

A Supinumnak mind a két alakja cselekvő értelmű, de csak az Acc. tartja meg igei természetét, a mennyiben hozzá tárgy tartozhatik, de határozó vagy jelző sohasem; pl. Legati in castra Aequorum venerunt questum iniurias. (Liv. 3, 25.)

Mind a két Supinum alakot csak határozóképen használjuk s pedig:

A Supinum Accusativusát (-um) mint célhatározót a mozgást jelentő igék mellett (140. §.).

A Supinum Ablativusát (-u), mint eredethatározót (Abl.

*) A Supinum alakból származott Dativusnak vehetők az ilyenek: derisui, quæstui, despiciatui esse (vagy habere, ducere) receptui canere stb. (151. §.)

limitationis 131. §.) s ritkán mint honnan? kérdésre felelő meghatározót (83. §.).

28. §.

Participium.

A participium 1. igei melléknév, mely a cselekvést, mint tulajdonságot vagy állapotot jelöli *); pl. *puer scribens, arbor florens*.

A participium melléknévként fejezi ki a cselekvést, míg az infinitivus főnévként; de az infinitivus magának a cselekvésnek fogalmát nevezi meg mint főnév, a participium pedig a cselekvőt (ki cselekszik), vagy cselekvéssel illetettet (szenvédőt, kivel valamit cselekedtek) jelzi.

De 2. megtartja a participium mindig az igei természetét is, (épen úgy mint az infinitivus), a mennyiben

a) állítmányféle értelemmel bírva, hozzá mondatrészek tartozhatnak és majdnem mindig egész mondatot helyettesít, tehát egy főmondattal összevont mondatot képez; pl. *Omnes aliud agentes, aliud simulantes perfidi, improbi malitiosi sunt.* (Cic. Off. 3, 14.) — *Male parta male dilabuntur.* (Cic. Phil. 2, 27.)

b) a cselekvés állapotát s a határozott állítmányra viszonyítva időviszonyt (53. §.), sőt cselekvő s szenvedő értelmet is fejezhet ki négy alakjával.

3. A cselekvő ige participium alakjaival csak a folyó (*scribens*) s beálló (*scripturus*) cselekvést; a szenvedő ige csak a befejezett (*scriptus*) s beálló (*scriendus*) cselekvést fejezheti ki.

A participiumnak minden alakjával csak a *deponens* és *semideponens* igék birnak; pl. cselekvő értelmű folyó: *hortans*, befejezett: *hortatus*, beálló cselekvő: *hortaturus*, beálló szenvedő: *hortandus*.

A *deponens* igék befejezett participiuma rendszeren cselekvő befejezett értelműek (*hortatus* = a ki buzdított), de sokszor szenvedő bef. értelemben is használják őket (*hortatus* tehát jelentheti: a kit buzdítottak, a buzdított), így különösen: *adeptus*, az elnyert; *aspernatus*, a megvetett; *comitatus*, a kísért; *contestatus*, bebizonyított; *conatus*, a megkísértett; *confessus*, bevallott; *despicatus*, döttestatus, megvetett; *mensus*, *dimensus*, kimért; *expertus*, megpróbált; *imitatus*, utánzott; *interpretatus*, megmagyarázott; *mentitus*, *meritus*, *moderatus*, *oblitus*, *pactus*, *partitus*, *pollicitus*, *professus*, *ratus*, *sortitus*, *testatus*, *transgressus*, *ultus*, *usitatus*, *veneratus*; pl. Cselekvő bef. értelemmel: *Arachne manum retinens confessaque vultibus iram, resecuta est Pallada dictis.* (Ov. Met. 6, 35.) — Szenvédő bef. értelemmel: *Confessam rem pecunia redimere conantur.* (Cic. Verr. 3, 56.)

*) Épen úgy mint a melléknévet, a participiumot is használjuk főnév gyanánt (9. §.), de csak ritkán.

A cselekvő igenél hiányzik a cselekvő befejezett állapotot kifejező participium *); a szenvedőnél a szenvedő folyó állapotot kifejező participium **).

Csak néhány cselekvő ige fejezi ki a partic. perf. alakkal a cselekvő befejezett értelmet is, így: (prandere) *pransus*, a ki reggelizett; (potare) *potus*, a ki ivott; (coenare) *coenatus*, a ki ebédelt; (iurare) *iuratus*, a ki esküdött; (coniurare) *coniuratus*, a ki összeesküdött; (nubere) *nupta*, a férjhezment; (adolescere) *adultus*, a felnőtt; (obsolescere) *obsoletus*, az elavult; költőknél még: (crescere) *cretus* = natus; (concrecere) *concretus* = az összenőtt.

29. §. 4. A latin sokkal többször használ participiumot, mint a magyar és pedig:

I. (*Participium relativum*) ha a mellékmondat alanya a főmondatban is akár hogyan előfordul, a mellékmondat állítmánya helyett a cselekvő állapotnak megfelelő participiumot használ és összevonja a főmondatral úgy, hogy a participium mint jelző megegyezik nemben, számban s esetben a főmondat azon részével, melyre vonatkozik (a kötőszó vagy vonatkozó névmás pedig egészen elmarad.)

pl. (E helyett: *Odiosum sane genus hominum, qui officia exprobrant*, lesz:) *Odiosum sane genus hominum officia exprobrantium*. (Cic. Lael. 20.) — (E helyett: *Omne malum, quum nascitur* stb. lesz:) *Omne malum nascens facile opprimitur, inveteratum fit plerumque robustius*. (Cic. Phil. 5, 11.)

Jegyz. 1. Ha a participium mutató vagy meghatározó névmásra vonatkoznék, a névmás egészen elmarad az összevont mondatból; pl. (E. h. I is, *qui verum dicunt* —, lesz:) *Verum dicentibus facile cedam* (Cic. Tusc. 3, 24.)

*) A hiányzó participium-alakokat a latin másféle mondat szerkezettel pótolja. Így:

1. A hiányzó cselekvő befejezett értelmű participium helyett használ:

a) Szenvető értelmű participiumot: *Persae mortuos cera circumlitos condunt*. (Cic. Tusc. 1, 45.)

b) A cselekvő ige helyett rokon értelmű deponens használva, így:

<i>dicere</i>	helyett	<i>loqui</i>	<i>ire</i>	helyett	<i>proficisci</i>
<i>occupare</i>	»	<i>potiri</i> stb.	<i>redire</i>	»	<i>reverti</i>
<i>invadere</i>	»	<i>ingredi</i>	<i>conspicere</i>	»	<i>conspicari</i>

c) Kötőszóval v. vonatkozó névmással kötött mellékmondatot; pl. *Persae mortuos, postquam circumliverunt, condunt*.

**) 2. A hiányzó szenvedő folyó cselekvésű part. helyett:

a) Cselekvő mondat szerkezetet: pl. *Caesar urbem capiens* (= *urbs, quae a Caesare capitur*).

b) Gerundivumot; pl. *Superstitione tollenda* (= *quum superstitione tollitur*). *non tollitur religio* (Cic. Div. 2. 72.)

c) Mellékmondatot.

2. Ha az állítmány *esse* ige volna, minthogy ebből nem képezhető participium, egészen elmarad.

II. Az *Ablativus absolutus*-ban használjuk a participiumot az Abl.-nak meghatározó jelzőjeképen.

Ha u. i. a mellékmondat (cselekvő v. szenvedő) alanya nem fordulna elő a főmondatban, s így a mellékmondat állítmányából lett participium nem vonatkozhatnék a főmondatnak egyik részére sem, akkor a latin a két mondatot egygyé vonhatja össze, úgy hogy a mellékmondat alanyából egy Ablativusban álló határozó lesz s avval egyezik meg az állítmányából lett megfelelő időviszonyú participium nemben, számban s esetben. *)

Ilyenkor tehát a latinban az Ablativusban álló főnév a participium-mal együtt a mondatnak határozója; és az ily szerkezetet *Ablativus absolutus*-nak nevezzük. A magyarban azonban az ily szerkezetet igen gyakran csak időhatározói, állapothatározói: föltételes, megengedő, vagy okhatározói mellékmondatokkal fordíthatjuk.

pl. (E helyett: *Quum Iupiter tonat, cum populo agi non est fas*, lesz:) *Iove tonante cum populo agi non est fas*. (Cic. Phil. 5, 3.). (E h.: *Si pietas adversus deos tollitur* stb. lesz:) *Pietate adversus deos sublata fides etiam et societas generis humani tollitur*. (Cic. N. D. 1, 2.)

1. *Jegyz.* Ha az állítmánynak névszói kiegészítője volna, az Abl. abs.-ban természetesen az is Ablativusban áll; pl. (E. h.: *Postquam Lyciscus praetor factus est*, lesz:) *Lycisco praetore facto*. (Liv. 42, 38.)

Ha ilyenkor az állítmány igéje *esse* volna, az az Ablativus absolutus-ban egészen elmarad s csak az értelmi kiegészítő melléknév vagy főnév ablativusa csatlakozik az Abl. absolutushoz.

Így előfordulnak legtöbbször: *propitius, invitus, vivus, serenus, tranquillus, nubilus* stb. melléknévek; a cselekvő személyt, méltóságot, hivalt, életkort jelölő főnevek, mint: *rex, consul, praetor, aedilis, puer, iuvenis, senex*, stb.

pl. *Natura duce errari nullo pacto potest* (sin. dux est). (Cic. Leg. 1, 6.) *Natus est Augustus Cicerone et Antonio consuli-bus*. (Suet. Oct. 5.) — *Hannibale vivo*, (míg H. élt) *Romani nunquam se sine insidiis fore arbitrabantur*. (Nep. 12.)

2. *Jegyz.* Néha az Ablativus absolutust egyedül a participium perf.

*) Ha a cselekvő mellékmondat alanya előfordul a főmondatban, csak legfőlebb szenvedő szerkezettel lehet Abl. absolutust használni; de akkor a mellékmondat cselekvő személyét a főmondatba vonjuk bele; pl. E helyett: *postquam medici causam morbi invenerunt* — putant. Szenv. = *Postquam causa inventa est* — medici putant; lesz: *Medici — causa morbi inventa — curationem esse inventam putant*. (Cic. Tusc. 3, 10.)

Az átható értelmű deponens igék participiumát nem igen használják Abl. abs. szerkezettel; hanem az átnemható értelműeket rendszeren.

ablativusa fejezi ki, mert a szenvedő alany vagy α) általános s azért nincs kitéve, vagy β) Acc. c. inf. vagy mellékmondatlaltal van kifejezve.

Igy különösen a megtudást, értesülést, hírüladást, jelentést kifejező igék fordulnak elő, mint: *audito, cognito, comperto, nunciato, edicto, excepto*; továbbá: *adiuncto, explorato, desperato, perfecto, permissio, sortito*, stb.

pl. α) *Oppius neque explorato circa*, (minthogy nem kémlelte ki a környéket), *nec stationibus satis firmis positus est circumventus*. (Liv. 31, 2.) — β) *Alexander audito Darii movisse ab Ecbatanis, fugientem insequi pergit strenue*. (Curt. 5, 13.) — *Nunciato* (tudokra adva), *quo pergerent, milites monuit, via omnes irent* (Liv. 25, 9.)

Igy néha a melléknév is, melyhez *esse* ige tartoznék; pl. *Iuxta periculosos* (= egyaránt veszélyes lévén) *ficta seu vera promeretur*. (Tac. A. 1, 6.)

3. *Jegyz.* A *part. fut. activi* csak ritkán s csupán későbbi íróknál fordul elő Abl. absolutus szerkezetben; pl. *Antiochus Ephesi securus erat, tamquam non transiturus in Asiam Romanis*. (Liv. 36, 41.)

4. *Jegyz.* Ritkán állnak a participiumok kötőszókkal (*etsi, quamquam, quamvis, tamquam*, stb.) kapcsolva. pl. *Etsi aliquo accepto detrimento, tamen locus capi potest*. (Caes. B. C. 1, 67.)

30. §. Maga a participium tehát mindig mondatot helyettesítő melléknév (jelző).

Előfordul:

1. Mint tulajdonképeni jelző (160. 161. §§.), mikor tehát jelzői mellékmondat helyett áll s pedig rendesen közvetlenül a főnév mellett.

2. Mint meghatározó jelző (*attributum praedicativum*. 175. §.), és pedig: a) idő- (mikor?), b) állapot-, c) ok-, d) célhatározó mellékmondatok helyett (176. §.)

Ily meghatározó jelző a participium az *Ablativus absolutus*-ban is, idő (92. §.), állapot- (116. §.) vagy okhatározó (119. §.) mellékmondat helyett.

3. Mint az állítmány kiegészítője (38. §.): a) mint kiegészítő alany (*sub. praed.* 39. §.), így különösen a *part. fut. activi* s *passivi* a *coniugatio periphrastica*-ban *esse* ige mellett; b) mint kiegészítő tárgy (*obi. praed.* 70. §.)

4. Néha főnév gyanánt; pl. *Iacet corpus dormientis ut mortui*. (Cic. Div. 1, 30.) De *Nominativus*-ban igen ritkán.

Jegyz. A szenvedő alakú participium néha, mikor jelzőképen áll, magát a cselekvést, a tényt fejezi ki, melynek szenvedő alanya épen a hozzátartozó főnév volna s ilyenkor magyarra elvont főnévvel is kell fordítani. Így közönségesen: *Post Christum natum* (= Kr. születése után). *Ab urbe condita* = A város építése után. *Ab urbe oppugnanda* (a város ostromlásától). *Occisus dictator Caesar* (= C. L. megöletése) *aliis pessimum, aliis pulcherrimum facinus videbatur*. (Tac. A. 1, 8.) — *Ereptae virginis ira*. (A szűz elrablása miatt való harag. Verg. A. 2, 413.)

31. §. Határozó szók. (Adverbia.)

1. A határozó szók a cselekvés helyét, idejét s körülményeit határozzák meg.

a) a helyet (75, 79, 84. §§.), b) az időt (91, 95, 98. §§.), c) a mód- s állapot- (102, 114. §§.), ok- s eredet- (118, 124. §§.), cél- s végkörülményeket (135, 141. §§.)

2. A határozók rendszeren az állítmány igéjére vonatkoznak; pl. *Semper amavi M. Brutum.* (Cic. Fam. 9, 14.) — *Poenam semper ante oculos versari putant, qui peccarunt.* (Cic. Mil. 23.) *Multi patrimonium effuderunt inconsulte largiendo.* (Cic. Off. 2, 15.)

3. Vonatkozhatik a határozó a mondat más részére is, a mennyiben az avval kifejezett állítást határozza meg:

a) Igen gyakran a melléknévre vonatkozik, különösen a módhatározó szó; pl. *Nihil Xenophontem tam regale videtur, quam studium agricolendi.* (Cic. Sen. 17.) — *Homo vere Romanus* (igazi római.)

b) Sokszor egyik határozó a másikat határozza meg; pl. *Quousque tandem; tum deinde, tandem aliquando, hodie mane, nimis bene, satis admodum,* stb.

c) Néha a határozó szó a főnévhez is tartozhatik, különösen:

α) ha a főnévben a cselekvés fogalma rejlik; pl. *Ego ille pacis semper laudator.* (Cic. Phil. 7, 4.) *Populus late rex.* (Verg. A. 1, 21.)

β) ha a főnévvel kifejezett fogalom fokozható tulajdonságot jelöl; pl. *Crassus accusavit C. Carbonem, eloquentissimum hominem, admodum adolescens.* (Cic. Brut. 43, 159.)

γ) a számnévi határozó szók a hivatalt jelölő főnevekhez; pl. *C. Flaminius consul iterum (primum, bis, tertium,* stb.) (Cic. Div. 1, 35.)

4. Ettől különbözik a határozó szóknak görögös használata a főnév mellett, jelző, vagy jelzői mellékmondat helyett; pl. *Omnibus deinceps (= sequentibus) diebus.* (Caes. B. C. 3, 56.) *Haec tibi vir quondam, nunc frater,* (a ki egykor férjed volt, mostan testvéred) mittit. (Tibull. 3, 1.) *Gravibus superne ictibus conflictabantur.* (Tac. A. 2, 20.)

5. Melléknévi értelemben áll a határozó néha mint értelmi kiegészítő *esse* mellett; pl. *Facta arguebantur, dicta impune erant.* (Tac. A. 1, 72.)

6. A névmási határozó szók gyakran állnak praepositióval kapcsolt névmás helyett; pl. *Adsunt Athenienses, unde (= a quibus) humanitas, doctrina, religio, iura, leges ortae putantur.* (Cic. Flacc. 26.) [*Dicunt ibi (= apud eos) imperium fore, unde (a quibus) victoria fuerit.* (Liv. 1, 24.)

7. A módot jelentő határozó szók néha egész mondat helyett állanak; pl. *Vos fortasse sapientius excessistis urbe ea (= sapientius fecistis, quod excessistis), quam liberaratis.*

32. §. Viszonyszók. (Praepositiones.)

1. A praepositíók szintén határozók, de mindig főnévvel vagy névmással együttesen, ahhoz viszonyítva (*Acc. v. Abl.*) fejezik ki a határozó körülményt, míg a határozó szók önmagukban függetlenül jelölik a helyet, időt s körülményeket.

2. Némely praepositíókat határozó szóként függetlenül is szoktunk használni; pl. *ante*, elül, előbb; *post*, hátul, később; *circa*, köröskörül, min-

denfelé, körülbelül; *contra*, átellenben, ellenkezőleg; *coram*, nyilvánosan, személyesen; *iuxta*, egyaránt; stb.

3. A praepositio rendszeren a hozzátartozó név előtt áll, és pedig a) a mennyire lehet közvetlenül a főnév előtt; de ha a főnévnek jelzője a főnév előtt áll, akkor a praepositio a jelző elé tétetik; azonban, különösen az egytagúnak, sokszor a jelző és főnév közt állanak; pl. *Ad summam senectutem*; *ante urbis moenia*; *summa cum laude*; *hanc ob causam*.

b) *versus* és *tenuis* a főnév után állnak;

c) *cum* a személyes és vonatkozó névmás után avval egy szóvá olvadva áll: *mecum*, *tecum*, *quocum*, *quibuscum*.

d) Néha, kivált költőknél, más praepositio is áll főneve után; pl. *quam propter, quos inter*.

4. Ha egy praepositio több főnévre viszonyul:

a) mindenik főnév előtt újra ki kell tenni, ha a főnevek mindenikét ki kell emelni vagy éppen ellentétben állanak egymással; így különösen, ha *et—et*, *aut—aut*, *vel—vel*, *nec—nec*, stb. kötőszókkal vannak kapcsolva; pl. *Et ex urbe et ex agris. Non solum a me, sed etiam a senatu. Ex propinquitate benevolentia tolli potest, ex amicitia non potest.* (Cic. Lael. 5.) — Úgy szintén, ha egy főnévnek jelzői vannak ellentétben; pl. *Et in bellicis et in civilibus officiis vigeat industria.* (Cic. Off. 1, 34.)

b) csak az első főnév előtt kell kitenni, ha a fogalmak egy egységes egészet fejeznek ki; így különösen rövid elősorolásnál, beosztásoknál, a kérdés és feleletben, — vagy ha a második főnév csak appositio; pl. *Ex feris et immanibus mites reddidit.* (Cic. Inv. 1, 2.) *Cum duobus ducibus de imperio in Italia decertatum est, Pyrrho et Hannibale.* (Cic. Lael. 8.) *A rebus gerendis senectus abstrahit; quibus? an iis, quae geruntur iuventute ac viribus?* (Cic. Sen. 6.)

5. Ha két praepositio egy főnévhez viszonyul:

a) a főnevet vagy mind a két praepositio után külön ki kell tenni, vagy a második után csak főnevet helyettesítő névmást tehetünk; pl. *Pro lege et contra eam dicere.*

b) Ha valamelyik a két praepositio közül határozó szóként függetlenül is szokott állani, az után a főnevet nem kell éppen ismételni; pl. *intra extraque munitiones.* (Caes. B. C. 3, 72.) *Iliacos intra muros peccatur et extra.* (Hor. Sat. 2, 2, 16.) — *Et in corpore et extra sunt quaedam bona.* (Cic. Fin. 2, 21.)

Jegyz. A latin két névnek praepositiók által való közvetlen összeköttetését szereti elkerülni és helyette jelzőt használ, így:

a) Genitívust; pl. *Litterae Darii* (= a Dario); *Victoria belli* (= in bello).

b) melléknevet; pl. *Civis Atheniensis* (= ab Athenis); *Oratio Catilinaria* (= de Catilina v. in Catilinam);

c) a határozót körülíró participiumot vagy mellékmondatot; pl. *Pugna navalis apud Salamina facta.* — *Hostis, qui ad portas est.*

A praepositiók áttekintése:

<i>Hol?</i>	<i>Mikor?</i>	<i>Mód</i>	<i>Állapot</i>	<i>Honnan?</i>	<i>Mióta?</i>	<i>Ok</i>	<i>Eredet</i>	<i>Hová?</i>	<i>Mennyi ideig?</i>	<i>Cél</i>	<i>Vég</i>
ad apud iuxta praeter (penes) prope propter secundum	ad prope secundum (a, de) cum	ad secundum de (cum, sine)	penes secundum cum, sine	a de	a		a (de) de propter	ad (versus, adversus, contra) (secundum) usque, tenus	ad usque	ad (de)	ad tenus
cis, citra trans, ultra								cis, citra, trans, ultra (ante, ob) (post, pone)			
ante, ob post, pone coram, pro, prae	ante post (a, de, ex)	clam	pro			ob prae	pro			ob pro	
infra, subter sub supra, super	sub,		sub super(<i>Abl.</i>)	a de				infra, subter sub super ad, in			sub (<i>Acc.</i>)
intra, inter extra in (<i>Abl.</i>)	intra, inter (ex) in (<i>Abl.</i>)	ex in (<i>Acc.</i>)	intra, inter extra in (<i>Abl.</i>)	ex	ex	ex	ex	intra, inter extra in. (<i>Acc.</i>)	in (<i>Acc.</i>)	ex in (<i>Acc.</i>)	in (<i>Acc.</i>)
circum, circa per	circa per	(per)				per		circum, circa per	per		
adversus contra								versus, ad- versus contra			adversus contra erga

ELSŐ SZAKASZ.

Egyszerű és összevont mondat.

33. §. Az alany és állítmány. (*Subiectum et praedicatum.*)

I. Az alany.

Az alany esete a Nominativus s megfelel e kérdésre ki? mi? (*quis? quid?*)

A mondat alanya mindig főnév vagy bármely más főnév gyanánt használt szó, tehát nem csak az ige főnévi alakja (*infinitivus*), névmás, melléknév, hanem bármely más szó is, ha főnévnek vesszük; pl. *Puer discit. Varietas delectat. Errare humanum est. Hic timet. Boni me audiunt.* »*Quum*« *est coniunctio.*

1. Az alanynak lehet jelzője vagy értelmezője is (159. s k. §§.).

2. A cselekvő mondat alanya megfelel a szenvedő mondat eredet-határozó Ablativusának; — a szenvedő mondat alanya pedig a cselekvő mondat tárgyának. Ha tehát cselekvő mondatból szenvedő alakul, akkor a cselekvő mondat tárgyából lesz a szenvedő m. alanya (Nom.), az állítmány igéje a cselekvőnek megfelelő szenvedő alakban áll; a cselekvő alanyból pedig lesz a szenvedő mondatnak Ablativusban álló eredet-határozója, még pedig, ha az személyt jelent, *a* vagy *ab* praepositióval; pl. *Studia adolescentiam alunt.* Szenv.: *Adolescentia alitur studiis. Cicero scripsit epistolas.* Szenv.: *Epistolae a Cicerone scriptae sunt.* (Abl. auct. 132. §.)

3. Az alany sokszor nincs külön szóval kitéve, hanem csak az állítmány személyragából lehet reá következtetnünk; pl. *Dico* (t. i. ego).

Néha az ily mondatoknak általános alanyuk van, azaz nem bizonyos meghatározott személy (V. ö. 40. §. β. 3.); pl. *Omnis exercitus, uti convenerat, Numidia deductus.* (Sall. Iug. 10, 4.) — *Fulgurat.*

4. A felszólító s felkiáltó mondatok alanya rendesen névmás; de többnyire szintén el van hagyva, különösen, ha annak appositíója (Vocativus) ki van téve; pl. *Quousque tandem abutere, (t. i. tu) Catilina patientia nostra!* (Cic. Cat. 1.)

5. *Infinitivus* az alany, ha cselekvésről van szó; pl. *Nunquam est utile peccare, quia semper est turpe.* (Cic. Off. 3, 15.)

De ilyenkor is megtartja az infinitivus az igei természetet: hozzá mondatrészek tartozhatnak; pl. *Dulce et decorum est pro patria mori.* (Hor. Carm. 3, 2.) — s ha a cselekvő személy is ki van téve, az Acc.-ban áll (l. *Accusativus cum infinitivo*); úgy szintén, ha értelmi kiegészítője van (39. §.), az is Accusativusban áll; pl. *Aliud est iracundum esse, aliud iratum.* (Cic. Tusc. 4, 27.)

34. §.

Accusativus cum infinitivo (23. §.) mint alany (a magyar »hogy«-os mellékmondat helyett) csak oly személytelen kifejezések mellett áll, melyekkel általános ítéletet mondunk ki, minők:

1. *apparet, nihil attinet, constat, decet, expedit; iuvat me, licet, oportet; — fugit, fallit, praeterit me; interest, refert; stb.*

2. ha főnév vagy semleges melléknév az állítmány kiegészítője, mint: *opus est, necesse est; aequum, facile, difficile est; laus est, mos est, fas est stb.*

Pl. 1. *Omniſus bonis expedit ſalvā eſſe rempublicā.* (Cic. Phil. 13, 8.) *Conſtat ad ſalutē civiū eſſe inventas leges.* (Cic. Leg. 2, 5.) *Legem brevem eſſe oportet.* (Sen. Ep. 94.) *Te hilari animo eſſe valde me iuvat.* (Cic. Q. fr. 2, 13.) — 2. *Facinus eſt vinciri civem Romanum, ſcelus verberari, prope parricidium necari.* (Cic. Verr. 5, 170.) *Difficile eſt amicitiam manere, ſi a virtute defeceris.* (Cic. Lael. 11.) *Eos hoc nomine appellari fas eſt.* (Cic. Mur. 37.)

Jegyz. 1. Az ily személytelen kifejezések mellett, különösen *licet* *), *necesse est* mellett állhat alanyképen a *Dativus cum infinitivo* szerkezet is (23. §.): *Homini necesse est mori.* (Cic. Fat. 9.) *In republica mihi negligentem eſſe non licet.* (Cic. Att. 1, 17.)

2. *oportet* és *necesse est* mellett sokszor felszólító mellékmondat áll coniunctivussal *ut* kötőszó nélkül; pl. *Beneficium acceptum colamus oportet, ne ingrati videamur.* (Liv. 7, 30.) *Haec oratio aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur.* (Cic. de Or. 1, 12.)

3. *opus est* Ablativussal l. 159. §., így különösen a part. perf. Ablativusával is; pl. *Priusquam incipias, consulto, ubi consulueris, mature facto opus est.* (Sall. Cat. 1.)

4. *interest, refert* mellett mellékmondatok is állhatnak, l. 166. §.

5. Az oly személytelen kifejezések mellett, mint: *facile est, laus est stb.*, ha egy határozott esetről van szó, *quod* kötőszós értelmező mellékmondat áll: pl. *Peculiaris laus eius, quod fatigato corpori succurrit.* (Plin. H. N. 22, 22.)

3. Az észrevevést s nyilatkozást jelentő igék (*verba sentiendi et dicendi*) szenvedő alakú 3-dik személye mellett, mikor t. i. azokat személytelen általános értelemben használjuk (V. ö. 35. §.), így különösen:

*) *Licet* mellett a Dat. c. inf. gyakoribb, mint az Acc. c. inf.

a) ha azokat hangsúlyozva használjuk, hogy határozott állításról, jelentésről vagy meggyőződésről van szó: mint: *intelligitur* = érthető, nyilvános dolog; *creditur*, az a hit; *videtur* = úgy látszik, vagy úgy tetszik, jónak látszik; *dicitur*, azt állítják, állítólag —; *traditur*, azt mondják, írják, az a vélemény uralkodik; *perspicitur*, könnyen belátható, kitünik, stb.; pl. *Romanos adessee nunciatur Gallis*. (Caes. B. G. 6, 4.) *Dicitur matrem Pausaniae ad filium claudendum lapidem attulisse*. (Nep. 5.)

b) ha ez igéknek összetett (körülírt) időalakjuk van használva, mint: *traditum est*, *dicendum est*, stb.; pl. *Traditum est Homerum caecum fuisse*. (Cic. Tusc. 5, 39.) *Philonem existimandum est disertum fuisse*. (Cic. de Or. 7, 14, 62.)

35. §. Nominativus cum infinitivo az alany (a magyar »hogy«-os mellékmondatnak megfelelőleg) az észrevevést és nyilatkozást (tudást, érzést, gondolást, vélelét, mondást, kijelentést, hírüladást stb.) jelentő igék (*verba sentiendi et dicendi*) személyes szenvedő alakjai mellett.

Különösen személyesen szokott állani:

a) minden személyben: *videri*, *existimari*, *putari*, *dici* (és *iuberi*, *vetari*, *sini*, *prohiberi*, *argui*);

b) csak az egyes v. többes 3-ik személyben: *fertur*, *feruntur* s így még: *audiri*, *intelligi*, *reperiri*, *nunciari*, *iudicari*, *scribi* stb.

Pl. *Recordatione amicitiae sic fruor, ut beate vixisse videar* (t. i. *ego*), *quia cum Scipione vixerim*. (Cic. Lael. 4.) *Non videmur esse victi*. (Cic. Att. 15, 2.) *In nostra acie Castor et Pollux ex equis visi sunt*. (Cic. N. D. 2, 2.) *Consules iubentur scribere exercitum*. (Liv. 3, 30.) — *Ex hoc Dii beati esse intelliguntur*. (Cic. N. D. 1, 38.) *Bibulus nondum audiebatur esse in Syria*. (Cic. Att. 5, 18.) — *Terentii fabulae propter elegantiam sermonis putabantur a C. Laelio scribi*. (Cic. Att. 7, 3.)

36. §. Az *Acc. c. inf.* és *Nom. c. inf.* vezérigéje sokszor következő magyar kifejezéseknek felel meg:

a) Közbevetett mondatoknak, minők: »amint mondják«, »mint tudjuk«, »mint ismeretes«, »mint gondolják, mint hiszik«, stb.; pl. *Luna solis lumine collustrari putatur* = A mint vélik, a holdat stb. (Cic. Div. 2, 43.)

b) határozóknak, minők: »vélemény szerint«, »állítólag«, »hihetőleg«, stb.; pl. *Alcibiades privignus Periclis fuisse dicitur* (Nep. 2.)

Így rendszeren, ha a mondatban vonatkozó névmás áll; pl. *Cicero, quem maximum oratorem fuisse constat* = kiről tudjuk stb. vagy ki, mint tudva van stb., vagy: ki tudtunkkal stb.

37. §.**II. a) Az állítmány.**

Az állítmányban mindig van ige. Az ige egyedül is képezhet állítmányt, sőt egész mondatot (l. 18. §.); pl. *Cogito, ergo sum*.

De tartozhatik az állítmányhoz névszó is, mint az ige értelmének kiegészítője (38. §.); ilyenkor is azonban az ige az állítmány fő része, mert az fejezi ki: a) az alany személyét és számát, b) a cselekvés idejét s állapotát, c) az állítás módját, s azonkívül d) megnevezi a cselekvést vagy állapotot magát is.

38. §.**b) Az állítmány kiegészítője.**

1. Vannak igék, melyek önmaguk nem adnak teljes értelmet, hanem az értelem kiegészítéseül névszónak kell mellettük állnia. Ilyenkor az ige a kiegészítő névszóval együtt képezik az egész állítmányt.

2. A kiegészítő lehet: a) főnév, b) melléknév, c) participium, d) infinitívus.

3. Az igéhez való mondatbeli viszonyára nézve a kiegészítő a) vagy alanyi értelemben áll s a mondat tulajdonképi alanyára vonatkozik s ekkor megkülönböztetésül kiegészítő alannak (*subiectum praedicativum* 39. §.) nevezzük; pl. *Romulus — rex fuit*;

b) vagy tárgyi értelemben a tulajdonképeni tárgyra vonatkozva s akkor kiegészítő tárgynak (*obiectum praedicativum* 70. §.) nevezzük; pl. *Romulum regem creant*.

c) Képezheti a mondatnak valóságos tárgyát. Így csak az infinitívus áll (67. §.); pl. *Non possumus abire*.

1. *Jegyz.* a) Miként a melléknév, úgy lehet az állítmánynak kiegészítője a főnév mindazon alakja, melyet jelzőképen szoktunk használni (163. s köv. §§.); pl. *Liber est patris*.

b) A mennyiben a határozó szók néha melléknév helyett állhatnak, látszólagosan lehetnek az állítmány kiegészítői is; pl. *Si vales, bene est, ego quidem valeo*. (Cic. Fam. 13, 6.)

c) Ha főnév a kiegészítő, annak jelzője is lehet; pl. *Deus pater bonus est*.

2. *Jegyz.* A latin állítmányi kiegészítőket a magyarban rendszeren véghatározóval, néha állapothatározóval fejezzük ki; csak az *esse* ige kiegészítőjét mondja a magyar is »lenni« igével, vagy a harmadik személyben a nélkül, úgy mint az állítmány részét; pl. *Nemo ignavia immortalis (= halhatatlanná) factus est* (Sall. Jug. 85.) *Omnes virtutis compotes beati sunt* = boldogok (Cic. Tusc. 5, 39.)

(Épen ezért a kiegészítő gyakran igen hasonló a meghatározó jelző- vagy értelmezőhöz.)

39. §. *Kiegészítő alany* (Subiectum praedicativum)

áll következő igék értelmének kiegészítésére:

1. *esse* segédige mellett; a kiegészítő ad csak valóságos értelmet az állítmánynak; pl. *Hirundo avis est. Tu bonus es; frater nequissimus fuit. Cicero celeberrimus orator Romanorum erat.*

Jegyz. 1. Így állanak a participiumok az igéknek összetett igealakjaiban *esse*-vel; pl. *Hostes victi sunt.*

2. Néha infinitivus is lehet *esse* ige kiegészítője, különösen, ha az alany is infinitivus; pl. *Docto homini vivere est cogitare.* (Cic. Tusc. 5, 38.)

3. A latin a harmadik személyű alany mellé is használ *est, sunt* segédigét; ezt a magyar a folyó jelen időben nem fejezi ki; pl. *Fortuna caeca est* = a sors vak. Néha, különösen általános értékű közmondásokban a latin is elhagyja az *est* v. *sunt* igét; pl. *Summum ius summa iniuria.* (t. i. *est.* Cic. Fin. 1, 10.) — *Omne quod honestum, idem et utile.* (Cic. Off. 2, 3.)

4. Meg kell különböztetni azt, hogy ha az *esse* létezést vagy birást jelent, olyankor nem kell melléje kiegészítő s akkor a magyar is mindig kimondja; pl. *Avis in silva est* = az erdőben van (létezik). *Deus est* = van Isten. *Est mihi liber* = nekem van könyvem.

2. A valamivé levést, valaminek látszást jelentő igék mellett, mint: *feri, evadere*, valamivé lenni; *existere*, valamivé lenni, valaminek mutatkozni, valamiképen előállani; *manere*, valaminek maradni; *videri, apparere*, valaminek látszani, mutatkozni, feltűnni; *nasci*, valaminek születni, stb. (Magyarban rendszeren véghat.) Pl. *Nemo ignavia immortalis factus est.* (Sall. Iug. 85.) — *Servius Tullius iuvenis evasit vere indolis regiae* (Liv. I, 39.) *Numidae quieti manserunt.* (Liv. 22, 48.)

3. Azon igék szenvedő alakja mellett, melyek valamivé tévést, valaminek nevezést, választást, valaminek mondást, vagy tartást jelentenek. Ily szenvedő igék: *appellari, nominari, vocari*, valaminek neveztetni; *dici*, valaminek mondatni, neveztetni; *eligi, creari*, valaminek megválasztatni; *duci haberi, putari, credi, existimari*, valaminek tartatni; *iudicari*, valaminek ítéltetni, tartatni; *declarari*, valaminek nyilváníttatni, kiáltatni; *renunciari*, kihirdettetni, stb. (Magyarban véghatározóval.) Pl. *Socrates parens philosophiae iure dicitur.* (Cic. Fin. 2, 1.) *Comitiis habitis consules declarantur M. Tullius et C. Antonius* (Sall. Cat. 24.) *Considius rei militaris peritissimus habebatur* (Caes. B. G. 1, 21.)

Jegyz. Az állítmány kiegészítője a szerint változik esetében, miként az a szó, melyre vonatkozik (V. ö. 38. §. 3. és 41. §.); így:

a) ha nem az alanyra, hanem a tárgyra vonatkozik, Acc.-ban áll.

Azért a mondott igék cselekvő alakja mellett a kiegészítő *obiectum praedicativum* lesz (l. 70. §.)

b) Az Ablativus absolutusban a kiegészítő Abl.-ban áll; pl. *Romulo rege creato pastores aedificant urbem.*

c) Ha a mondott igék az Acc. c. infinitivusban állanak, a kiegészítő is Acc.-ban áll: *Volo te clementissimum existimari* (Cic. Fam. 11, 12.)

d) Ha az észrevevést és nyilatkozást jelentő igékhez Acc. c. inf. vagy Nom. c. inf. tartozik, akkor az infinitívus a kiegészítő; ez az infinitívusban álló ige ismét olyan lehet, melyhez kell kiegészítő; pl. *Aristeum inventorem olei esse dicunt*, vagy *Aristeus inventor olei esse dicitur*. (Cic. N. D. 3, 18.) *Traditum est pastores Romulum regem fecisse.*

40. §. III. Az állítmány egyezése az alanynyal.

I. Az ige mint állítmány rendesen megegyezik az alanynyal számban és személyben; pl. *Ego valeo. Vos valetis. Equi currunt.*

Azonban ez az általános szabály néha változik és pedig

a) számra nézve:

1. Ha az alany gyűjtőnév (*nomen collectivum*), akkor az állítmány többes számban is állhat, t. i. a főnévnek nem alakjával, hanem a tulajdonképi jelentésével egyezik (ez az értelem szerint való egyeztetés, *constructio ad intellectum* vagy *ad synesim*); pl. *Magna multitudo undique ex Gallia perditorum hominum conveniunt.* (Caes. B. G. 3, 17.) *Pars exigua, duce amisso, Romam inermes delati sunt* (Liv. 2, 5.) *Uterque eorum ex castris exercitum educunt.* (Caes. B. C. 3, 30.)

2. Ha az alany mellett értelmező (*appositio*) áll is, az állítmány rendesen csak a tulajdonképi alanynyal egyezik meg; pl. *Pompeius, nostri amores . . . ipse se afflixit* (Cic. Att. 2, 19.) Azonban ha a városok és népek többesszámu nevei mellett egyes számu *appositio* áll, mint: *oppidum urbs, civitas*, akkor az állítmány az értelem szerint csak az *appositio*val egyezik meg; pl. *Corioli oppidum captum est.* (Liv. 2, 33.)

3. Ha több alany van, az ige többes számban áll; pl. *Palatium Romulus, Aventinum Remus ad inaugurandum templa capiunt.* (Liv. 1, 6.) *Antonius et Octavianus vicerunt Brutum et Cassium apud Philippos.* — De egyes számban is állhat az állítmány: a) ha az alanyok együtt véve egyetlen fogalmat képeznek; pl. *Senatus populusque Romanus intelligit* (Cic. Fam. 5, 8.) — b) ha több alany közül az egyiket különösen ki akarjuk emelni; pl.

Intercedit M. Antonius, Q. Cassius tribuni plebis. (Caes. B. C. 1, 2.)
Aetas et forma et super omnia Romanum nomen te ferociorem facit.
 (Liv. 31, 18.)

4. Ha több alany *aut* szócskával van elválasztva egymástól, az állítmány, akár egyes, akár többes számban állhat; pl. *Si Socrates aut Antisthenes diceret.* (Cic. Tusc. 5, 9.) *Si quid Socrates aut Aristippus fecerint* (Cic. Off. 1, 41.) — De ha több alany kettős *aut-aut, et-et, vel-vel, nec-nec, neque-neque* szócskával van elválasztva, az állítmány számra nézve a legközelebbihez csatlakozik; ilyenkor azonban szokottabb a többes szám, ha az alanyok egyike első vagy második személyű névmás; pl. *Et proavus Murend et avus praetor fuit.* (Cic. Mur. 7.) *Quod in decenviris neque Caesar, neque ego essemus.* (Cic. Fam. 11, 20.)

Jegyz. Néha az ige számra nézve a kiegészítő alanygyal, mint közelebb állóval egyezik; pl. *Omnia pontus erat.* (Ov. Met. 1, 292.)

β) Személyre nézve:

1. Külömböző személyű alanyoknál az állítmány a latinban épen oly személyű szokott lenni, mint a magyarban, azaz: ha a) van első és második vagy harmadik személyű alany, akkor az első személyűvel egyezik; b) ha második és harmadik személyű (vagy tárgyat jelentő) alanyok vannak, a második személyűvel egyezik; pl. *Si tu et Tullia, lux nostra valetis, ego et suavissimus Cicero valemus.* (Cic. Fam. 14, 5.) *Ego et vos scimus.*

2. Ettől eltérőleg az állítmány személyre nézve a hozzá legközelebb álló alanygyal egyezik:

a) ellentétes mondatokban; pl. *In tuto ego, et ille in periculo esse coepit.* (Nep. 2, 9.)

b) az *et-et* szócskák által összekötött alanyoknál; pl. *Et tu, et omnes homines sciunt.* (Cic. Fam. 13, 8.)

3. Az általános alany (33. §.) mondatok állítmánya

a) vagy szenvedő alakban áll; pl. *Ex cantu dignoscitur avis. Macte puer, sic itur ad astra* (Verg. A. 9, 641.), vagy

b) cselekvő több. 3-dik személyben; pl. *Contentos dicunt esse beatos,*

c) néha egyes 2-dik, vagy több 1-ső személyben, mintha határozott személyekről volna szó; pl. *Deligere oportet, quem velis diligere.* (Ad H. 4, 21.) *Quae volumus et credimus libenter.* (Caes. B. C. 2, 27.) *Quid-quid erat patrum, reos crederes.* (Liv. 2, 35.)

A természet jelenségeit kifejező igék személytelenek (3. sz.): *Pluit, ningit, fulgurat.*

41. §. Ha névszó az állítmány kiegészítő része, akkor is az ige fejezi ki az alany személyét és számát; maga a névszó

a) ha mint kiegészítő alany (*sub. praed.*) az alanyra vonatkozik, avval, a mennyire lehet, megegyezik nemben, számban és esetben:

II. A melléknévi névszó:

1. Ha csak egy alany van, avval az állítmánybeli melléknév, mint akár a jelző, — megegyezik nemben, számban és esetben; pl. *Vulpes est astuta. Hae aedes sunt meae.* — Néha azonban csak az alany értelmére vonatkozik s az alany alakjával nemben vagy számban nem egyezik; ez is értelem szerint való egyeztetés, (*constructio ad intellectum*); pl. *Capita coniurationis virgis caesi ac securi occisi sunt.* (Liv. 10, 1.) *Utraque pars avidi certaminis erant.* (Liv. 23, 44.)

2. Ha több egyenemű alany van a mondatban, az állítmány melléknévi kiegészítője nemben megegyezik velök, de többes számban áll; pl. *Mater, soror, filia mortuae sunt.* — Azonban ha az egyenemű alanyok fogalom- vagy dolognevek, az állítmány többes sz. semleges alanyban is állhat; pl. *Ira et avaritia imperio potentiora erant.* (Liv. 37, 32.)

3. Ha az alanyok különböző neműek és α) személyeket jelentenek, az állítmánybeli melléknévi névszó hímnemű többes számban áll; pl. *Pater mihi et mater mortui sunt.* (Ter. Eun. 517.) — β) ha a különböző nemű alanyok dolog- vagy fogalomnevek, a melléknévi névszó semleges többes számban áll; pl. *Secundae res, honores, imperia, victoriae fortuita sunt.* (Cic. Off. 2, 20.) — γ) ha személynevek és dolog- vagy fogalomnevek vegyest fordulnak elő, az állítmánybeli melléknév vagy a személynév nemével egyezik, vagy semleges alakban áll; pl. *Rex regiaque classis una profecti sunt.* (Liv. 21, 50.) *Natura inimica sunt libera civitas et rex.* (Liv. 44, 24.) — de ez utóbbi esetben egészen a hozzá legközelebb állóval is egyezhetik; pl. *Thrasibulus contemptus est a tyrannis atque eius solitudo.* (Nep. 8, 2.)

III. A főnévi névszó:

Az állítmánybeli főnévi névszó az alanygyal csak esetben (Nom.) egyezhetik; nemben csak akkor, ha van neki mind a hím, mind a nőnemre külön alakja (rex, regina; magister, magistra; stb.) pl. *Historia est magistra vitae.* (Cic. de Or. 2, 9.) *Cervi luporum praeda rapicium.* (Hor. Od. 4, 4.)

De az állítmány kiegészítője állhat oly esetben is, a milyenben a főnevet jelző értelemben szoktuk használni (*Gen. Abl.* I. 163. s. k.

§§.); pl. *P. Murena mediocri ingenio, sed. multae industriae et magni laboris fuit.* (Cic. Brut. 67.) *Omnia hostium erant.* (Liv. 6, 40.)

b) Ha a kiegészítő mint *obiec. praed.* a tárgyra vonatkozik, avval egyezik meg egészen azon szabályok szerint, melyeket főnebb a kiegészítő alanyról mondottunk; pl. *Vulpem astutam dicimus. Matrem et sororem mortuas existimavit. Utamque partem avidos certaminis putant. Cicero Iustitiam dominam et reginam virtutum appellat. Liberam civitatem et regem natura inimica iudicavit.* (Liv.)

Jegyz. 1. Ha a kiegészítők az *Acc. c. inf.* vagy *Abl. Abs.* szerkezetben állanak, szintén a mondott szabályok szerint egyeznek meg a névszóval, melyre vonatkoznak.

2. Ugyanezen szabályok szerint egyezik a jelző és értelmező is (159. s. k. §§.) a névszóval, melyhez tartozik.

42. §. Az idők használata.

Az ige mint állítmány kifejezi a cselekvésnek állapotát és idejét is. A latin igen pontosan szokta az egyes időket a használatban megkülönböztetni:

I. Az indicativus idei:

Praesens imperfectum.

A folyó jelen alakot (*praesens imperf.*) a latinban úgy mint a magyarban kétféleképen használják:

a) azt fejezi ki, hogy valami a beszélő jelenében létezik vagy történik és pedig akár egyszer, akár többször és akár egy pillanattig, akár hosszú ideig; pl. Cicero azt mondja: *Condiunt* (többször) *Aegyptii mortuos et eos servant domi.* (Cic. Tusc. 1, 45.)

Az oly állítást, mely eltekintve a beszélőtől, mindenkorra érvényes, tehát mindig folyamatban van, természetesen szintén *imperf. praesens*-szel fejezzük ki; pl. *Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur.* (Sall. Jug. 10.)

b) Ha az író élénken beszél el valamit, akkor a múltban történt dolgot mintegy maga előtt képzei és folyó jellel fejezi ki. Ez az úgynevezett történeti jelen, *praesens historicum*; pl. . . . *Roma interdum crescit Albae ruinis; duplicatur civium numerus; Caelius additur urbi mons.* (Liv. 1, 30.)

43. §. *Praesens perfectum.*

A latinban a befejező ^{ve}jelen alakot (*praesens perfectum*) is kétféleképen használják:

a) (*Praes. perf. logicum*) annak a jelölésére, hogy valami a jelenre nézve úgy van befejezve, hogy annak eredménye, az azután

következő állapot, még a jelenben is megvan. Ez a tulajdonképi befejezett jelen, (*praes. perf. logicum v. absolutum*); pl. *Virtutum amicitia adiutrix a natura data est* (adta és most is létezik), *non vitiorum comes.* (Cic. Lael. 22.) *Fuimus Troes, fuit Ilion* (volt, megszünt lenni s már nem létezik. Verg. Aen. 2, 325.) *Triste est nomen carendi, quia subiicitur haec vis: habuit, non habet.* (Cicero Tusc. 1, 36.) *Quod scripsi, scripsi.*

Jegyz. Sok ige jelentésénél fogva csakis ily *praes. perf. logicum* értelemben állhat; mint: *novi*, megismertem tehát = ismerem; *memini*, emlékezem; *consecdi*, leültem = ülök; *consuevi*, megszoktam, tehát = szokásom.

b) Használjuk a *praes. perf.* alakot egyszerűen a multban történtek elmondására, minden más állapotra való vonatkozás nélkül, midőn elbeszéljük, hogy egyszer *) valami megtörtént. Ez a történeti vagy elbeszélő mult idő (*perfectum historicum*), melyre a magyarnak külön alakja van; pl. *Tum Romulus legatos circa vicinas gentes misit* (küldte) . . . *nusquam benigne legatio audita est.* (Liv. 1, 9.)

Ide tartozik a *praes. perf.* azon használata is, mikor általános igazságokat, mint megtörtént s történni szokott tényt fejezzük ki oly formán, mint a görög az *aoristus gnomicus*-szal; pl. *Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.* (Hor. A. P. 343.)

44. §.

Praeteritum imperfectum.

A folyó mult (*praet. imperf.*) oly cselekvést vagy állapotot fejez ki, mely a multban folyamatban volt akkor, mikor más mult cselekvés történt; használjuk tehát:

a) a multban való állapot vagy tartós cselekvés kifejezésére (különösen mikor elbeszélés közben valamit leirunk); pl. *Praedones tum, quam Pompeio bellum gerendum datum est, toto mari dispersi vagabantur. Caesar Ravennae exspectabat* (várja vala) *suis postulatis responsa. Caesar Alesiam circumvallare instituit: ipsum erat oppidum in colle summo, cuius radices duo duabus ex partibus flumina sublebant.* (Caes. B. G. 7, 69.)

b) a multban ismétlődő cselekvés (tehát szokás, intézmények) leírásánál; pl. *Romae quotannis bini consules creabantur.*

*) Habár talán a dolog többször is megtörtént, vagy huzamosan létezett is, az elbeszélésnél csak úgy vesszük, hogy egy bizonyos időben egyszer létezett, megtörtént; pl. *Quotiescunque Hannibal cum Romanis congressus est in Italia, semper discessit superior.* (Nep. Han. 1.)

c) a multban történt oly kísérlet, igyekezet leírásánál, mely nem sikerült. Ez a *praet. imperf. conatus*, a melynek kifejezésére a magyar az infinitivus mellé »akarta, szerette volna« stb. igét használja; pl. *Consules sedabant tumultus, sedando interdum movebant.* (Liv. 3, 15.)

45. §.

Infinitivus historicus.

A *praet. imperf.* helyett (úgy szintén a *praes. hist.* vagy a *perf. historicum* helyett is) gyakran áll az infinitivus praesens s akkor neve infinitivus historicus:

a) a nyugtalan, ingadozó kedélyállapot élénk leírásában; pl. *Neque post id locorum Iugurthae dies aut nox ulla quæta fuit: neque loco neque mortali cuiquam aut tempori satis credere, cives hostesque iuxta metuere, circumspectare omnia et omni strepitu pavescere. . . . ita formidine quasi vecordia exagitari.* (Sall. Iug. 72.)

b) Több egyidejű, egymásba vágó vagy egymásra gyorsan következő tény élénk leírásában; pl. *Eo tempore Iugurtha per colles sequi, tempus aut locum pugnae quaerere; qua venturum hostem audierat; pabulum et aquarum fontes corrumpere. . . . rursus aliis post aliis minitari.* (Sall. Iug. 55.)

46. §.

Praeteritum perfectum.

A befejezett mult (*praet. perf.*) alak szintén — mint a *praes. perfectum* — kétféle értelemben fordul elő:

a) oly mult esemény jelölésére szolgál, mely már be volt fejezve előbb, mint a másik mult tény beállott, tehát *historicum* értelemben; pl. *Pausanias eodem loco sepultus est, ubi vitam posuerat.* (Nep. Paus. 5.)

b) oly mult eseményt jelöl, mely előbb állott volt ugyan be, mint a másik mult cselekvés, de eredménye, a belőle származó állapot még akkor is megvala, mikor a vele szoros viszonyban álló másik tény megtörtént, (tehát *logicum*).

Ilyenek különösen: *consueverat, assueverat*, = solebat; *cognoverat, perspeverat* stb. = sciebat; *statuerat, constituerat* stb. = in animo habebat; *venerat, redierat* stb. = ibi fuit; továbbá a szenvedő alakok, mint: *collocati erant* stb.;

pl. *Perpaucos, quorum in se fidem perspexerat, relinquere in Gallia decrevit.* (Caes. B. G. 5, 5.) — *Legiones sex, quae primae venerant, castra munire coeperunt.* (Ib. 2, 19.)

Jegyz. Néha a *praet. perf.* is az ismétlődő cselekvést jelöli (187. 190. §.); pl. *Ut quisque me viderat, narrabat.* (Cic. Verr. 1, 7.)

47. §.

Futurum imperfectum.

A folyó jövő (fut. imperf.): a) folytatólagosan a jövőben is folyamatban levő, vagy b) még csak a jövőben beálló cselekvés jelölésére szolgál; pl. a) *Donec eris felix, multos numerabis amicos.* (Ov. Tr. 1, 9, 6.) b) *Si valebis, cum navigari poterit, tum naviges.* (Cic. Fam. 16, 12.)

Jegyz. A fut. imp. néha a felszólító vagy parancsoló mód helyett is áll, midőn bizonyosnak tartjuk, hogy akaratunk teljesül; pl. *Romane, aquam Albanam cave lacu contineri.... emissam per agros rigabis, dissipatamque rivis extinguas.* (Liv. 5, 16.)

48. §.

Futurum perfectum.

A befejezett jövő (fut. perf. — vagy *fut. exactum*) oly jövőendő cselekvést jelent, mely egy más jövő cselekvés előtt már be lesz fejezve. Ez az időalak leginkább csak függő mondatokban fordul elő és pedig oly fő mondat mellett, melyben fut. impf., áll; pl. *Romam quum venero, quae perspexero, scribam ad te.* (Cic. Q. Fr. 3, 7.) *Ut sementem feceris, ita metes.* (Cic. de or. 2, 65.)

Néha a fut. perf.-mal viszonyban levő mondatban fut. imp. helyett *imperativus*, vagy *coniunctivus*, sőt néha az *indicat. praes. imperf.* is állhat; pl. *Respondeto ad ea, quae de te ipso rogavero. Neque locus, neque amicus quisquam teget, quem arma non texerint. Priusquam incipias, consulto, et ubi consulueris, mature facto opus est* (Sall. Cat. 1.)

Független mondatban a fut. perf. csak köv. esetekben állhat:

a) Ha azt akarjuk kifejezni, hogy valami a jövőben bizonyosan s gyorsan be fog végződni; pl. *Qui Antonium oppresserit, bellum confecerit.* (Cic. Fam. 10, 19.)

b) Ha valamit jelenben abbahagyunk, de szándékunk azt nemsokára ismét tenni — vagy azt másnak belátására bizzuk, akkor is fut. perf.-ot használunk, többnyire időhatározók után (mint: *post, mox, alias*); pl. *Quae fuerit causa, mox videro.* (Cic. Fin. 1, 10.)

Jegyz. A latin fut. perf.-át magyarban közönségesen befejezett vagy folyó jelennel fejezzük ki.

49. §.

Tempora periphrastica.

I. A beálló v. szándékozott cselekvést (*actio instans*) a latin a participium futuri acivi (*-turus, a, um*) és az *esse* igével körülírva fejezi ki és értelme az, hogy valamely cselekvés szándéka a jelenben, jövőben vagy multban megvan. Ezen körülírással minden időt ki lehet fejezni, melybe a cselekvés szándéka esik, s az egyes időket úgy kell használni, mint az egyszerű időkről főlebb mondtuk; tehát: *scripturus sum, scripturus eram, ero, fui, stb.; Nunc ad inceptum redeo: bellum scriptu-*

rus sum, quod populus R. cum Iugurtha gessit. (Sall. Iug. 5.) — *Illi nondum venerant, sed erant venturi.* (Cic. Att. 7, 20.)

A szenvedő beálló v. szándékozott cselekvést »*futurum est, ut*« által körülírva fejezzük ki; pl. *Futurum est, ut urbs capiatur. Futurum erat, ut urbs caperetur* stb.

A külömbőség a jövő és beálló cselekvés közt ilyen: *Fut. imperf. moriar* = meghalok majd egyszer; *praes. imperf. periphr.: moriturus sum* = már most haldoklom; *scribam* = majd írok ezután; *scripturus fui* = volt szándékom írni, v. akartam, kezdtem írni.

II. A szükséges cselekvést (*actio necessaria*) a *participium passivi* (Gerundivum) és az *esse* igével körülírva fejezzük ki, és így szintén minden időt kifejezhetünk, a mely időben a cselekvés szükséges; így: *urbs capienda est, capienda erit, fuit, stb.*

50. §. Az elbeszélésben a fő tények rendesen történeti idővel, (legtöbbször *perfectum historicum*-mal, máskor *praes. hist.*-mal vagy *infinitivus historicus*-szal), — a folyó mellék körülmények *praeteritum imperfectum*-mal, — a befejezett mellékkörülmények *praeteritum perfectum*-mal vannak kifejezve.

51. §. A levélírásnál a latin író abba az időbe helyezi magát, mely tulajdonképen csak később a levél olvasójára nézve érvényes; tehát az íráskor történő vagy történt eseményeket oly időkkal írja le, melyeket szorosán véve csak akkor használhatna, mikor később a levelet már olvassák, mikor azok a tények már multaknak tűnnek fel. Így:

a *praes. imperf.* helyett áll a *praeteritum imperf.* vagy *praesens perfectum*;

a *praesens perf.* helyett a *praeteritum perfectum*.

Ennek megfelelőleg vannak az időhatározók is használva; így: *heri* helyett *pridie* (az előtte való napon) stb.; pl. *Nihil habebam* (= habeo), *quod scribam, neque enim novi quicquam audieram* (= audiavi) *et ad tuas omnes — epistolas — rescripseram* (= rescripsi) *pridie* (= hodie). (Cic. Att. 9, 10.)

Az oly tények leírásánál, melyek a levélírás idejére nem vonatkoznak, az idők használata a közönséges; pl. *Ego etsi nihil habeo, quod ad te scribam, scribo tamen, quia tecum loqui videor.* (Cic. Att. 12, 53.)

52. §. A *coniunctivus* ideiről általánosságban azt lehet mondani, hogy a főmondatban a cselekvés idejét fejezik ki, de a cselekvés állapotát nem mindig; e szerint kifejezi:

a *praes. imperf. coni.* csak egyszerűen a jelent és sokszor a jövőt;
 a *praes. perf.* a jelent — ritkán mint történeti (*historicum*) idő a befejezettet;

a *praet. imperf.* és *perf.* a múltat;

de más időkre viszonyítva, különösen a mellékmondatokban, kifejezik az egyidejűséget, előidejűséget vagy utóidejűséget.

Továbbá a) a *coniunctivus* jelenre vonatkozó idei, többnyire lehetőséget, b) a *multa* vonatkozó idei a lehetetlenséget v. valószínűtlenséget fejezik ki.

A jövőre vonatkozó idők (*fut. imperf.* és *perf.*) *coniunctivus*ban hiányszanak; ezeket a latin úgy pótolja, hogy:

1. a körülírt beálló cselekvés ideit (*temp. periphr.*) használja, vagy pedig

2. a) a *fut. imperf.* gyanánt a *coni. praes. imperf.* és *praet. imperf.* ideit;

b) a *fut. perf.* gyanánt a *coni. praes. perf.* és *praet. perf.* ideit; tehát:

fut. imperf. helyett	{	1. <i>amaturus sim,</i>	v. <i>essem,</i>
		2. <i>amem</i>	v. <i>amarem,</i>
fut. perf. helyett	{	1. <i>amaturus fuerim</i>	v. <i>fuissem,</i>
		2. <i>amaverim</i>	v. <i>amavissem.</i>

53. §. Az infinitivusok és participiumok időviszonyai.

Az infinitivus és participium különböző alakjai, mint határozatlan állítmányok, nem fejeznek ki sem személyt *), sem időt, hanem csak a cselekvés állapotát; időre nézve egészen függenek a határozott állítmány idejétől s avval időviszonyba lépnek. (V. ö. 21. §. és 28. §.) E szerint:

I. 1. Az *inf. imperfecti* folyó cselekvést s egyidejűséget fejez ki a határozott állítmány idejére nézve; azaz, hogy a cselekvés folyamatban van v. volt s akkor történik vagy történt, mikor a határozott állítmány cselekvése.

2. Az *inf. perfecti* befejezett cselekvést s előidejűséget fejez ki a határozott állítmány idejére nézve; azaz, hogy a cselekvés be van fejezve s előbb történik v. történt, mint a határozott állítmány cselekvése.

3. Az *inf. futuri* beálló cselekvést s utóidejűséget fejez ki a határozott állítmány idejére nézve; azaz, hogy a cselekvés később áll vagy állott be, s utóbb történik vagy történt, mint a határozott állítmány cselekvése, (habár talán a szándék már meg van, vagy volt is.)

*) Az egyes s többes számot a participium kifejezi, de az *inf.* azt sem.

<i>Video</i> (nunc.)	{	1. <i>te scribere,</i>	hogy irsz (most),
Látom (most)		2. <i>te scripsisse,</i>	» irtál (már),
		3. <i>te scripturum esse,</i>	» irni fogsz (majd)
			vagy hogy irni szándékozol.
<i>Vidi</i> (heri)	{	1. <i>te scribere,</i>	hogy irsz (v. irtál akkor),
Látám (tegnap)		2. <i>te scripsisse,</i>	» irtál (már azelőtt),
		3. <i>te scripturum esse,</i>	» irni fogsz (majd azután)
			vagy hogy irni szándékozol.
<i>Videbo</i> (cras)	{	1. <i>te scribere,</i>	hogy te irsz (akkor, mikor látom),
Látni fogom (holnap)		2. <i>te scripsisse,</i>	hogy te irtál (már, mielőtt látom),
		3. <i>te scripturum esse,</i>	hogy te irni fogsz (majd azután),

audiam te dicere = (a jövőre nézve folyamatos lesz), hogy te mondod, = *tu dices idque ego audiam*;

audivi te dicere = (a befejezett cselekvésre nézve folyamatos volt), hogy te mondtad = *tu dixisti idque audivi*;

audio te dixisse = (a jelenre nézve már be van fejezve), hogy te mondtad = *tu dixisti idque audio*;

audiebam te dixisse = *tu dixerás idque ego audiebam*;

audiveram te dicturum esse = *tu dicturus eras idque ego audiveram*. — stb.

Pl. 1. *Video te alte spectare et velle in coelum migrare.* (Cic. Tusc. 1, 34.) *Te dicere audiebamus, te omnes, qui contra te non essent, putare tuos.* (Cic. Lig. 11.) *Solon furere se simulavit.* (Cic. Off. 1, 30.) *Non hunc in vincula duci imperabis?* (Cic. Cat. 1, 11.) — 2. *Nunciatur Afranio magnos comitatus ad flumen constitisse.* (Caes. B. C. 1, 51.) *Ultimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus.* (Cic. Tusc. 4, 19.) *Nunquam sero te venisse putabo, si salvus veneris.* (Cic. Fam. 16, 12.) — 3. *Legati se facturos (esse) pollicentur.* (Caes. B. G. 7, 90.) *Dixisti te in Asiam iturum esse.* (Cic. Att. 4, 16.)

Jegyzet. 1. A magyarban csak folyó cselekvésü infinitivus van: Látom jönni, láttam jönni stb. De ha a cselekvést mellékmondatlalt fejezzük ki, akkor a latin *inf. praes.* értelmében folyó jelen időt, az *inf. perf.* értelmében befejezett jelent, az *inf. fut.* értelmében folyó jelent v. jövőt használunk.

2. A latinban az infinitivus futuri leggyakrabban áll a remélést, ígérést és fenyegetést kifejező igék mellett (69. §.); pl. *Spero te venturum esse.*

3. Az *inf. futuri* helyett a latin, különösen ha az illető igének *supinum* töve hiányzik, körülírást használ; így: »fore, ut« (*futurum esse, ut*) vagy »fore aliquem, qui« (az ige kötőmódjával, l. *consecutio temporum*); pl. *Spero fore, ut contingat* = Reméllem, hogy megtörténik. (Cic. Tusc. 1, 34.) *Hinc fore ductores, qui mare, qui terras omne ditione tenerent, pollicitus.* (V. A. 1, 235.)

Megjegyzendő, hogy a) e körülírás, különösen az *inf. futuri passivi* helyett áll igen gyakran; pl. *Sperabam, cum has literas accepisses, fore, ut ea, quae superioribus literis a te petissemus, impetrata essent.* (Cic. Att. 16, 16.) —

b) hogy néha a *futurum exactum* értelmében előfordul e körülírás is: *futurum fuisse, ut*; pl. *Existimabant plerique futurum fuisse, ut oppidum amitteretur.* (Caes. B. C. 3, 101.)

c) hogy *posse* és *velle* igék mellett, minthogy azokban úgyis a jövő fogalma megvan, e körülírás elmarad; pl. *Totius Galliae sese potiri posse sperant* (remélik, hogy elfoglalhatják. *Caes. B. G. 1, 3.*)

4. *Memini, recorder, memoria teneo* mellett, ha azt jelentik: »emlékszem még«, az inf. perf. helyett inf. praesentis állhat, ha oly múlt tényről szólnak, melynek magunk is tanúi voltunk; pl. *Ego L. Metellum meminisse bonis esse viribus extremo tempore actatis.* (*Cic. Sen. 9.*) De inf. perfecti áll, ha azt is határozottan ki akarjuk fejezni, hogy a tény már elmúlt; pl. *Meministis me ita distribuisse causam.* (*Cic. Rosc. A. 8.*)

5. Ezen kifejezések mellett: *oportuit, decuit, iuvat, satis est, satis habeo, sufficit, melius est* (34. §.) inf. praes. helyett sokszor inf. perfecti áll a multnak nyomatékosabb megjelölése végett; pl. *Tunc flesse decuit.* (Sirni akkor illet volna. *Liv. 33, 44.*) *Melius fuit perisse illo interfecto* = jobb lett volna elveszni. (*Cic. Att. 14, 10.*) — *Satis est didicisse, quam sit pulchrum.* (*Cic. Phil. 2, 46.*)

II. 1. A *part. imperfecti* folyó cselekvést s cselekvő egyidejűséget fejez ki a határozott állítmány idejére nézve.

2. A *part. perfecti* szenvedő befejezettséget s előidejűséget fejez ki a határozott állítmány idejére nézve (l. a Jegyz.) és pedig rendszeren szenvedő értelemben (de l. a 28. §.)

3. A *part. futuri activi**) beálló vagy szándékozott cselekvést és utóidejűséget;

4. A *part. futuri passivi**) szükséges cselekvést és utóidejűséget fejez ki. (L. Gerundivum.)

1.	<i>Video</i>	<i>puerum scribentem</i>	(mikor ír)
	<i>videbam</i>	»	(mikor ír vala)
	<i>vidi</i>	»	(mikor irt)
	<i>videbo</i>	»	(mikor majd ír).
2.	<i>video</i>	<i>urbem captam</i>	(mely már el van foglalva)
	<i>videbam</i>	»	(mely már el vala foglalva)
	<i>vidi</i>	»	(mely már el volt foglalva)
	<i>videbo</i>	»	(mely már el lesz előbb foglalva).
3.	<i>video</i>	<i>puerum scripturum</i>	(a ki írni fog v. akar)
	<i>vidi</i>	»	(a ki írni akart későbbben)
	<i>videbo</i>	»	(a ki írni akar majd).
4.	<i>video</i>	<i>urbem capiendam</i>	(melyet el kell foglalni)
	<i>vidi</i>	»	(melyet el kellett később foglalni)
	<i>videbo</i>	»	(melyet el kell majd foglalni).

Pl. *Plato uno et octogesimo anno scribens est mortuus.* (*Cic. Sen. 5.*)
— *Socratem audio dicentem cibi condimentum esse famem, potionis sitim.*

*) A part. fut. activi és passivi ritkán fordulnak elő mint valóságos participiumok.

(Cic. Fin. 2, 28.) — *Peripatetici disputabant inambulantes.* (Cic. Ac. 1, 17.) — 2. *Pueri efferuntur laetitia, quum vicerunt, pudet victos.* (Cic. Fin. 5, 15.) *Decemviri libros Sibyllinos inspicere iussi sunt propter terribiles homines novis prodigiis.* (Liv. 22, 36.) — 3. *Caesar consulatum petiturus cum Luceio coire per Arrium cogitabat.* (Cic. Att. 1, 17.) — *Perseus unde proiectus erat, rediit belli casum de integro tentaturus.* (Liv. 42, 62.) — 4. *Domos nostras et patriam ipsam vel diripiendam, vel inflammandam reliquimus.* (Cic. Att. 8, 3.)

Jegyz. Több deponens és átnemható értelmű igének part. perfecti alakja a folyó egyidejű cselekvés értelmében szokott állani (a part. praes. helyett), mint: *ausus, commoratus, fisus, diffusus, gavisus, percunctatus, secutus, usus, veritus*, különösen pedig mindig: *ratus* és *solitus*, mert az igéknek part. praes. alakja egészen hiányzik; pl. *Caesar veritus, ne hostes profugerent, duas legiones in armis excubare iubet.* (Caes. B. G. 7, 11.) *Caesar Avarici complures dies commoratus exercitum ex labore atque inopia refecit.* (Ib. 32.) *Multi cominus congressi, multi fugientes interfecti sunt.* (Liv. 31, 37.) — V. ö. még 28. §. 3.

54. §.

A módok használata.

Az ige-állítmány fejezi ki az állítás módját is; azért a különböző mondatokban a módok természete szerint az állítmány különböző módon áll.

1. Jelentő mondatokban.

A) Az oly jelentő mondatokban, melyek bizonyost, valóságot jelentenek, az állítvány módja:

Indicativus, ha valamely cselekvést vagy állapotot minden kétség és bizonytalanság mellőzésével valóban megtörténőnek, létezőnek — vagy tagadólag: meg nem történőnek, nem létezőnek, állítunk; pl. *Profecto sic est. Scripsi epistolam. Hodie in horto non ambulabo.*

1. **Jegyz.** A latin a magyartól eltérőleg, valónak, ténylegesnek tekinti és Indicativum (míg a magyar többnyire föltételes módot) használ következő esetekben:

α) ha azt fejezi ki, hogy valami szükséges, illő, kell, azért ezeknek a latin indicat. praes. imperf.-oknak: *oportet, debet, necesse est, —ndus (a, um) est, decet, dedecet*, sokszor a magyar föltételes mód folyó cselekvése; a latin indic. praet. imperf. és praes. perfect.-nak (*oportebat, oportuit, debebat, debuit, debuerat* stb.) a magyar föltételes mód befejezett cselekvése felel meg*); pl. *Aut non suscipi bellum oportuit* (kellett volna), *aut geri pro dignitate populi Romani* (Liv. 5, 4.) *Nunc vero patriam multis claris viris orbatam non privare debes etiam aspectu tuo.* (Cic. Fam. 4, 9.)

*) Néha a latinban is coniunctivus áll az ily kifejezésekben.

β) Ezeknél az igéknél: *possum, cupio, miror si*; pl. *Possum persequi* (elősorolhatnám) *multa oblectamenta rerum rusticarum, sed ea ipsa, quae disci, sentio esse longiora.* (Cic. Sen. 16.) *Illud vero utique scire cupio,* (szeretném.)

γ) Indicativus áll a latinban a magyartól eltérőleg e személytelen kifejezésekben: *aequum, longum, difficile est* (erat, fuit, fuerat), méltányos, hosszú, nehéz volna (volt volna) és még sok más semleges melléknévvel, mint: *par, iustum, idoneum* stb.; pl. *Longum est mulatorum persequi utilitates et asinorum.* (Cic. N. D. 2, 64.)

V. ö. 179. §. Jegyz.

2. *Jegyzet.* A jelentő mondat, de a mondatok többi neme is lehet tagadó, nemleges értelmű; ennek a kifejezésére használjuk: a) a tagadó határozókat (104. §.), mint: *non*, nem, *haud*, nem épen, *minus*, épen nem, *minime*, legkevésbé, *nequaquam, neutiquam*, sehogy sem, semmi esetre sem. A felszólító mondatokban: *ne, neve*; a kérdő mondatokban: *non*, és néha *ne*; — b) tagadó értelmű névmások: *nemo*, senki sem, *nullus*, egyik sem, vagy = épen nem, *nil*, semmi sem, vagy = épen nem; — c) némely szóból *in-* vagy *ne-* tagadó előraggal képezhető a nemleges értelem; pl. *peritus*, — *imperitus*; *aequus* — *inequus*; *fas* — *nefas*; — d) kérdő mondatokban a kérdőszó is lehet tagadó értelmű (60. s k. §§.) — De külön meg kell jegyezni, hogy a latinban két tagadás épen állító értelmet fejez ki (l. bővebben 104. §.)

55. §. B) A képzelhetőt (mint lehetőséget, lehetetlenséget vagy bizonytalanságot) jelentő mondatokban az állítmány Coniunctivusban áll:

a) **Coniunctivus potentialis** *) és pedig:

α) *coniunctivi praesens imperf.* néha *praes. perf.* a jelen lehetőség kifejezésére, tehát akkor is, ha a ténylegest szerényen csak lehetségesnek tüntetjük fel; pl. *Hic quaerat* (kérdezhetné) *quispiam, cuiusnam causa tantarum rerum molitio facta sit.* (Cic. N. D. 2, 53.) *Hoc sine ulla dubitatione confirmaverim, eloquentiam rem unam esse omnium difficillimam.* (Cic. Brut. 6.);

β) *praet. imperf. coniunc.* mult lehetőség kifejezésére (azért a magyar többnyire a föltételes m. befej. idejével fejezi ki); különösen áll ez a következő igék *coni. praet. imperf.* második személyével: *diceres, crederes, putares, videres, cerneris, decerneris*; pl. *Quidquid erat patrum, reos diceres* (mondhattad volna. Liv. 2, 35.)

b) **Coniunctivus conditionalis** v. **hypotheticus** a föltételtől függő tehát nem bizonyos dolog kifejezésére:

α) *praet. imperf. coni.*, ha azt állítjuk, hogy valami bizonyos körülmények közt megtörténnék, — de nem történik meg, (vagy tagadó mondatban fordítva);

β) *praet. perf. coni.*, ha azt állítjuk, hogy valami megtör-

*) A *coni. potentialis* kifejezésére a magyar az igéhez -hat, -het, képzőt tesz és föltételes módban használja.

tént volna, — de nem történt meg, mert a föltétel nem teljessé vált, tehát lehetetlenné vált, (vagy fordítva); pl. *Pluribus verbis ad te scriberem, si res verba desideraret* (sed non desiderat. Cic. Fam. 3, 2.) — *Hercules nunquam ad deos abiisset, nisi eam sibi viam munivisset* — (et ideo abiit. Cic. Tusc. 1, 14.) *Necassem te verberibus, nisi iratus essem.* (Cic. Rep. 1, 38.)

Ily mondatokban a tagadó szó: *non, nunquam* stb.

Jegyz. Mellékmondatokban még előfordul: *Coni. obliquus.* — *Coni. causalis.* — és *Coni. consecutivus.* (179. §.)

56. §.

2. Felszólító mondatokban.

A felszólító mondatokban általában az akarat nyilvánítása van, és az lehet: parancs vagy tilalom, kérelem, buzdítás, intés, tanács, megengedés, óhajtás stb.

A tiltásnál, óvásnál stb. a tagadó szó rendesen *ne*, folytatólagosan *neve*.

Az ily mondatokban az állítmánynak imperativus- vagy coniunctivusban kell állania.

a) Imperativus és pedig: α) Egyszerű imperativus áll, ha a parancsot vagy pedig tanácsot, kérelmet, óhajtást csak egy esetre nézve mondjuk ki előttünk levő személynek, s teljesítését azonnal elvárjuk. Pl. *Vale!* — *Perge Catilina, quo coepisti, egredere aliquando ex urbe!* (Cic. Cat. 1, 5.) *O Iupiter serva haec nobis bona!*

Jegyz. 1. Ezek helyett az imperativusok helyett: *ne dic, ne fac, ne duc*, inkább coniunctivust használunk: *ne dicas, ne facias, ne ducas*.

2. Hogy a parancs nagyobb nyomatékot nyerjen, következő körülírást szokás használni: *cura (ut); fac (ut)* coniunctivussal; a tilalomnál: *noli, nolite* infinitivussal, vagy *cave (ne), fac (ne)* coniunctivussal; pl. *Magnam fac animum habeas et spem bonam.* (Cic. Qu. Fr. 1, 2.) — *Nolite id velle, quod fieri nequit.* (Cic. Phil. 7, 8.) *Cura, ut quam primum ad me venias.* (Cic. Fam. 4, 10.) — L. még 47. §. Jegyz. és 57. §. b).

3. Imperativus helyett néha futurum imperf. indic. is állhat; l. 47. §. Jegyzetét; — néha pedig coniunctivi adhort. (57. §.) praes. imperf. vagy perf., ha a parancs inkább kérelem, intés, vagy beleegyezés, és különösen oly személyekben, melyeket az imperativus nem fejezhet ki; pl. *Videat sermo imprimis, quibus de rebus loquatur; si seriis, severitatem adhibeat, si iocosis, leporem.* (Cic. Off. 1, 37.) *Si est spes nostri reditus, eam confirmes et rem adiues.* (Cic. Fam. 14, 4.) *Meminerimus etiam adversus infimos iustitiam esse servandam.* (Cic. Off. 1, 13.)

β) Szigorú imperativus áll, ha a parancsot, tanácsot, kérelmet különös nyomatékkal akarjuk kifejezni s annak teljesítését

a jövőben mintegy köteleességgé tesszük, — vagy annak teljesítését hangsúlyozott föltételekhez kötjük, — vagy pedig általános parancsot, törvényt, szabályt, állítunk föl, mely tehát távollevőknek is szólhat 3-dik személyű alakkal; pl. *In sententia permaneto.* (Cic. Mur. 31.) — *Ubi nihil erit, quod scribas, hoc ipsum scribito!* (Cic. Att. 4, 8.) *Hominem mortuum, inquit lex in XII. tabulis, in urbe ne sepelet, neve urito!* (Cic. Leg. 2, 23.)

57. §. b) **Coniunctivus adhortativus.** A buzdítást, tanácsot, intést: *coni. praes. imperf.*; az óvást, szelid tilalmat: *coni. praes. imperf.* 3. személye vagy *praes. perf.* 2. személye fejezi ki; pl. *Imitemur* (utánozzuk) *nostros Brutos, Camillos, Decios! Nihil ignoveris; nihil gratiae causa feceris; misericordia commotus ne sis.* (Cic. Mur. 31.)

Jegyz. 1. A *coni.*-adhort. többnyire nem egy bizonyos személyhez, hanem általánosságban szól, még az egyes szám 2. szem. is legtöbbször ily értelemben fordul elő; pl. *Isto bono utare dum adsit; quum absit ne requiras* (Cic. Sen. 10.) — Ha a tanácsot, intést egy bizonyos személyhez intézzük, *cura, fac(ut), noli* stb. által vezetjük be, 1. 56. §. Jegyz. 2., vagy ind. fut. *praes.* alakkal fejezzük ki, 1. 56. §. Jegyz. 3.

2. Az óvásnál, tiltásnál, akár imperativussal, akár *coniunctivussal*, néha *non* tagadó szócska áll (a rendes *ne* helyett): a) ellentétes mondatokban a tagadás kiemelése végett; pl. *Non petito ut bene sit.* (Ovid. Pont. 1, 2, 105.) — *Hoc facias, illud non omittas!* b) Ha a tagadás egy szóra vonatkozik; pl. *Sit humus cineri non onerosa tuo.* (Ov. Am. 3, 9, 68.) Így továbbá c) az *indicativi fut. imp.* 2-dik személyével, ha hiszszük, hogy a mit tiltunk, bizonyosan nem fog megtörténni pl. *Tu non cessabis et ea, quae habes instituta perpolies nosque diliges.* (Cic. Fam. 5, 12.)

c) **Coniunctivus concessivus**, *praes. imperf.* vagy *praes. perf.* annak kifejezésére, hogy valamit megengedünk, vagy helybenhagyunk; pl. *Si stare non possunt, corruant* (ám hadd roskadjanak össze. Cic. Cat. 2, 10.) *Naturam expellas* (ha mindjárt kiűződ is) *furca, tamen usque recurret.* (Hor. Ep. 1, 10, 24.) *Ne sit sane summum malum dolor; malum certe est.* (Cic. Tusc. 2, 5.)

d) **Coniunctivus optativus** az akaratsnak mint óhajtsáknak kifejezése, ha az óhajtott dolog: a) lehetséges *praes. imperf. coni.*, β) ha lehetetlen a jelenre nézve, akkor *praet. imperf. coni.*, vagy ha a *multa* nézve, akkor *praet. perf. coni.* áll; pl. *Valeant cives mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati.* (Cic. Mil. 34.) *A Torquato hoc vitium sileretur* (sed non siletur. Cic. Sull. 8.) *Utinam, ut culpam, sic etiam suspicionem vitare potuisses* (sed non potuisti. Cic. Phil. 1, 13.) — *Utinam ne tibi in mentem incidisset* (sed incidit. — Ter. Phorm. 2, 1, 5.)

1. Jegyz. a) Az óhajtás előtt rendszeren *utinam*, ritkábban *si, o si* van.

b) Az óhajtást sokszor a teljesülhetőség fogalmával: *velim, nolim, malim*, a lehetetlenség fogalmával: *vellem, nollem, mallem, cuperem* előzi meg; pl. *Quare velim mihi ignoscas.* (Cic. Att. 7, 12.) *Tam mallem Cerberum metueres, quam ista tam inconsiderate diceres.* (Cic. Tusc. 1, 6.)

c) Az óhajtó mondatokhoz tartoznak az esküvések, fogadások is; pl. *Ne vivam; ne sim salvus, si aliter scribo ac sentio.* (Cic. Att. 16, 13.)

2. Jegyz. A mellékmondatokban előfordul még *Coni. finalis.* (179. §.)

58. §. Megemlíthetők itt a felkiáltó mondatok is. Az egyszerű felkiáltó mondatokban rendszeren nincs állítmány, tehát csak mondatok; az egész érzelmet az indulatszó (*interiectio*) fejezi ki s mellette áll az érzelmenek tárgya (1. 67. §.). De sokszor indulatszó nincs is, ilyenkor az érzelmenek tárgya mellett legalább jelzőnek kell állania; pl. (Rámutatás:) *Ecce me, — quem quaeris!* (Plaut. Merc. 1, 2, 22.) (Bánkódás:) *Heu me miserum!* (Gúny:) *O bellum magnopere pertimescendum!* (Cic. Cat. 2, 24.) (Bámulat:) *Huncine hominem! Hancine impudentiam, indices, hanc audaciam!* (Esküdözés:) *Pro deorum atque hominum fidem!* (Cic. Tusc. 5, 16.) *Me hercule!*

Legfőbb infinitívus lehet az állítmány, ha a felkiáltás, csodálkozás tárgya Acc. c. inf. szerkezetben van kifejezve. (67. §.)

59. §. 3. Kérdő mondatokban.

(Egyenes vagy független kérdés.)

A kérdő mondatokban a módok használata épen úgy változik, mint a jelentő mondatokban, különösen pedig előfordul:

a) **Indicativus**, ha tényt, valóságot kérdezzünk, melyet ismerni akarunk; pl. *Quae nota domesticae turpitudinis non inusta vitae tuae est?* (Cic. Cat. 1, 6.) *Quid tandem te impedit?* (Ib. 9.)

b) **Coniunctivus potentialis** *praes. imperf.* vagy *perf.* és *praet. imperf.* a lehetőség kérdésére; pl. *Quis tulerit Grachos de seditione quaerentes?* (Iuv. 2, 24.)

Csak kérdés-alakban fordul elő:

c) **Coniunctivus dubitativus** a kétkedés, habozás kifejezésében és pedig: α) *praes. imperf.*, ha a jelen állapotra; β) *praet. imperf.*, ha a multa vonatkozik; pl. *Quid faciam* (mit csináljak)? *quo me vertam?* (Ter. Hec. 4, 1.) *Quid facerem?* (mit kellett volna tennem? Verg. Ecl. 1, 40.)

1. Jegyz. α) A kérdés néha buzdításul, intésül is szolgál. Így áll sokszor a buzdító kérdés *quin*-nel és indicativussal; pl. *Quin imus?* (hát miért nem megyünk?) *Quin taces?* *Quin tu urges occasionem istam?* (Cic. Fam. 7, 8.)

β) Sokszor csak a beszéd élénksége végett használunk kérdést valamely kétségtelen állítás v. tagadás helyett; azt szónoki kérdésnek nevezik; pl. *Quis non timet?* (= omnes). *Quid interest inter periurum et mendacem?* (= Nihil) (Cic. Rosc. C. 16.)

2. Jegyz. A függő kérdésben (184. §.) mindig *Coniunctivus* van.

60. §.

Kérdő szók. A kérdő mondatokban, a) ha egy ismeretlen mondatrészt, tehát egyes szót kérdezzünk, azt a kérdő névmások: *quis? quid?* (*cuius? cui?* stb.) *qui? quae? quod? uter? qualis? quantus? quot? quoties?* stb., vagy kérdő határozó szók s pedig helyre nézve: *ubi? unde? quo? quatenus?* időre nézve: *quando? ex quo? quamdiu? quo usque?* mód- és állapotra nézve: *quo modo? (quem ad modum?)* ok és célra nézve: *cur? qua re? qua de causa? quem in finem?* stb. jelölik rendesen a mondat első helyén; pl. (Alany és tárgy): *Quis quem fraudasse dicitur?* (Cic. Rosc. C. 21.) — (Határozó és jelző): *Ubi aut qualis est mens?* (Cic. Tusc. 1, 27.)

b) Ha az egész mondat gondolatát kérdezzük, akkor a kérdő szók:

-ne? (-e?) a mondatnak többnyire legelső szavához függesztve, mikor akár igenlő, akár tagadó választ várunk;

nonne? nemde? úgy-e? ha igenlő feleletet várunk;

num? (*num-ne? num-nam?*), »úgy-e nem? valjon?« ha tagadó választ várunk; pl. *Meministine me dicere in senatu, fore in armis certo die Manlium?* *Num me fefellit dies?* (Cic. Cat. 1, 3.) *Num dubitas id me imperante facere?* (Ib. 5.) *Nonne hunc in vincula duci imperabis?* (Ib. 11.)

c) Néha kérdő szó nélkül mondjuk a kérdést, különösen ha vele csudálkozást, kételkedést vagy felszólítást is fejezünk ki; pl. *Fremebat tota provincia: nemo id tibi renunciabat?* (Cic. Verr. 3, 57.) *Clodius insidias fecit Miloni?* (Cic. Mil. 22.)

Jegyzet. 1. *Quid?* néha azt jelenti: *hogy-hogy? minek? miért?* pl. *Quid opus est plura?* (Cic. Sen. 1.) — *Quidni?* = *miért ne?* — pl. *Quidni possim?* (Cic. Tusc. 5, 5.)

2. Előfordul néha *numquis? ecquis?* mint kérdő névmás, ily értelemben: ugyan ki v. mi? és mint kérdő szócska: *numquid?* (= *valjon tán?*) *ecquid?* (-e? nem-e?) pl. *Catilina, ecquid attendis* (ugyan mit vársz?), *ecquid animadvertis* (veszed-e észre?) *horum silentium?* (Cic. Cat. 1, 8.)

3. -ne ezekben a kifejezésekben: *videsne? videmusne? videtisne?* *nonne* helyett áll; pl. *Videsne* (nem látod-e?) *ut in proverbio sit ovorum inter se similitudo?* (Cic. Ac. 2, 18.)

4. Ha *nonne*-vel bevezetett kérdés után még több kérdés következik, azokban már csak *non* áll; pl. *Nonne frigus, non famem, non montivagos atque silvestres cursus patiuntur?* (Cic. Tusc. 5, 27.)

5. *num* helyett néha az erősebb *numne* v. *numnam* áll; pl. *Quid, deum ipsum numne vidisti?* (Cic. N. D. 1, 31.)

61. §.

Vannak szétválasztó v. kettős kérdések, melyek két vagy több egymással ellentétes kérdésből állanak; ezekben a kérdő szócskák az első tagban *utrum* vagy *-ne*, vagy pedig egészen elmarad, — az ellenkérdésben mindig *an*, tehát:

1. <i>utrum</i>	<i>an</i>
2. <i>-ne</i>	<i>an</i>
3. —	<i>an.</i>

Pl. *Utrum ea vestra, an nostra culpa est?* (Cic. Ac. 2, 29.)
Uter nostrum popularis est: tune an ego? (Cic. Rab. 4.) *Haec vera, an falsa sunt?* (Cic. Ac. 2, 29.) *Eloquar, an sileam?*

(V. ö. a Függő kérdésekkel a Második szakaszban 184. §.)

Jegyzet. 1. Gyakran hiányzik a szétválasztó kérdésnek első tagja melyet csak az előzményekből kell oda gondolni, és csak a második kérdést tesszük ki *an*-nal, és pedig:

a) mikor előrebocsátott állításunkat akarjuk bebizonyítani, ekkor *an* annyit jelent: vagy talán? pl. *Oratorem irasci minime decet. An tibi irasci tum videtur, quum quid in causis acrius et vehementius dicimus?* (az első rész volna: *utrum hoc verum esse credis?* *an*—) (Cic. Tusc. 4, 25.) *Inventus te offendi. An putas me delectari laedendis hominibus?*

b) Mikor az előrebocsátott általánosabb kérdés után a valószínű feleletet ismét kérdés alakban tesszük ki, akkor *an* = *nem de?* úgy-e? néha gúnyosan: talán bizony? pl. *Quidnam beneficio provocati facere debemus? An imitari agros fertiles, qui multo plus efferunt, quam acceperunt?* (Cic. Off. 1, 15.) *Cur ea comitia non habuisti? An quia tribunus plebis sinistrum fulmen nunciabat?* (Cic. Phil. 2, 38.)

1. *an* helyett néha az erősebb *anne* áll; ha pedig az ellenkező részt egyszerűen tagadólag akarjuk kérdezni: *an non* vagy *neque* = »*vagy nem*«; pl. *Isne est, quem quaero, an non?* (Ter. Phorm. 5, 6, 12.)

3. Ha a szétválasztó kérdésnek még harmadik, negyedik része is van, azt is *an*-nal tesszük ki; pl. *Iine qui postulabant, indigni erant? an iste non commovebat, pro quo postulabant?* *an res ipsa tibi iniqua videbatur?* (Cic. Rosc. A. 41.)

4. *aut* kötőszó kérdő mondatban csak akkor állhat, ha a részek egy kérdéshez tartoznak és nem ellentétben állnak egymással, hanem egymást csak kiegészítik vagy magyarázzák (= és, vagy); pl. *Voluptas melioremne efficit aut laudabiliorem virum?* (Cic. Par. 1, 3.)

62. §. Felelet. A latin következőleg felel a kérdésre:

1. Igenlőleg: a) következő határozó szókkal: *ita, ita est, sane, sane quidem, certe, omnino, vero, stb.* (103. §.); pl. Visne sermoni reliquo demus operam sedentes? *Sane quidem.* (Cic. Leg. 2, 1.)

b) azon szó ismétlésével, melyen a kérdés nyomatéka volt, és sokszor ahhoz még az erősítő *vero* határozó szót kapcsolva; pl. *Dasne, aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire?* *Do* (vagy: *do vero.* Cic. Tusc. 1, 11.)

2. Tagadólag: a) tagadó határozókkal, mint: *non, non ita, non vero, non hercle vero, nihil minus, nihil sane, minime, minime vero*; pl. *An tu hoc non credis?* *Minime vero.* (Cic. Tusc. 1, 6.)

b) A kérdéses, vagy vele egyértelmű szó ismétlésével s eléje tagadó szót téve; pl. *Non existimas cadere in sapientem aegritudinem?* *Prorsus non arbitror* (v. *existimo.* — Cic. Tusc. 4, 4.)

3. Helyreigazító és fokozó értelmű feleletekben: *immo, immo vero* = sőt inkább, sőt nagyon is; pl. *Causa igitur non bona est?* *Immo optima.* (Cic. Att. 9, 7.)

63. §.**A tárgy. (Obiectum.)**

A tárgynak esete az Accusativus és e kérdésre felel meg: kit? mit? *quem? quid?*

A mondat tárgya lehet főnév és minden főnévként használt szó (épen úgy, mint alany); pl. *Patriam amamus. Laudamus bonos. Vincere scis Hannibal, victoria uti nescis.* (Liv. 22, 51.)

A tárgy, mint a cselekvés végpontja, igen megközelíti a hová? kérdésre felelő helyhatározókat és véghatározókat.

Állhat pedig tárgy:

1. Minden cselekvő átható értelmű ige (állítmány) mellett; pl. *Studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium et solatium praebent.* (Cic. Arch. 7.)

64. §.

A latin sok igét átható értelemben használ, melyeket a magyar gyakran csak az átnemható igékkel és határozóval fejezhet ki (2. §. Jegyz.); ilyenek:

adiuvare, iuvare, segíteni valakinek, valakit;

*aequare, adaequare, equiparare**) ez értelemben: egyenlőnek lenni, v. fölélni valakivel (= valakit);

*aemulari***), vetélkedni valakivel (= vetélkedve fölélni valakit);

adulari, hizelegni valakinek (= dédelgetni valakit);

debere, tartozni valamivel (= köteles vagyok adni valamit);

fugere, futni vagy menekülni valaki elől (= kerülni valakit);

deficit †) (*aliquem*), hiányzik valakinek valami; valaki hiányval van valaminek;

ulcisci ††), boszut állani valakinek, megboszulni valakit;

habere, lenni valamijének (van valamin).

Ilyenek továbbá: *cavere, consulere, manere, metuerе, timere*, stb. (l. 146. §.)

*) *aequare, equiparare* mellett ebben a jelentésben: egyenlővé tesz, az a mihez, a mivel egyenlővé teszünk valamit, véghatározó Dativusban vagy *cum* praepositioval Abl.-ban áll; pl. *Aequare urbem solo.* (Liv. 1, 29.) *Aequare aliquem cum principe.*

**) *aemulari*, abban az értelemben, hogy: irigykedni véghatározó Dativussal áll; pl. *Iis aemulamur, qui ea habent, quae nos habere cupimus.* (Cic. Tusc. 1, 19.)

†) *Deficere* állhat véghatározó Dativussal is; pl. *Vires mihi deficiunt. Negandi causa avaro nunquam deficit* (Syr.) — Abban az értelemben pedig: elpártolni, a praepositioval és Abl.-sal áll; pl. *Deficere a patria.*

††) *ulcisci* azon értelemben is állhat tárggyal, hogy: megboszulni valakit, boszut állani valamiért; pl. *ulcisci patrem; ulcisci iniurias.*

Pl. *Fortes fortuna adiuvat.* (Ter. Phorm. 1, 4, 26.) *Audentes fortuna iuvat.* (Verg. A. 10, 284.) *Numero equites hostem aequabant.* (Liv. 31, 35.) *Nemo Alcibiadem labore corporisque viribus poterat aequiparare* (Nep. Alc. 11.) *Me Agamemnonem aemulari putas.* (Nep. Ep. 5.) *Plebem adularis?* — *Debemus gratiam magnam parentibus nostris.* — *Lupus me fugit inernem.* (Hor. Od. 1, 21.) — *Tempus te citius quam oratio deficeret.* (Cic. Rosc. A. 32.) *Consueverunt dii ulcisci homines pro scelere.* (Caes. B. G. 1, 14.) *Ego vectigalia magna divitiasque habeo.* (Hor. Sat. 2, 2.)

A cselekvő mondat tárgya mindig megfelel a szenvedő mondat alanyának; pl. *Studia adolescentiam alunt*; szenvedőben lenne: *Studiis adolescentia alitur.* *Mali fugiunt bonos*; szenv.: *A malis fugiuntur boni.*

Jegyz. Meg kell jegyezni *habere* igének a magyartól elütő-szerkezetét; *Tu habes librum* = Neked van könyved. — Így *debere* is ez értelemben »kell«; pl. *Tu timere debes* = Neked félned kell.

65. §. 3. Személytelen igék mellett latinban az, a kit a dolog illet, képezi mintegy a külső hatásnak tárgyát, míg a magyarban alany- vagy határozóképen áll; ilyen igék:

α) *decet aliquem*, illik valakihez (azaz valakit megillet), *dedecet*

aliquem, nem illik valakihez (= nem illet valakit);

delectat, iuvat aliquem, jól esik valakinek, gyönyörködtet valakit;

fallit aliquem, ismeretlen valaki előtt, valaki csalatkozik (azaz a dolog megcsalja);

fugit aliquem, nem tudja valaki (azaz valakit elkerül a dolog);

latet aliquem, (pl. *me*) rejtve van valaki előtt (pl. én előtttem);

praeterit aliquem, valaki nem veszi észre, elkerüli valakinek a figyelmét;

pl. *Nunc, nisi me fallit, in eo statu civitas est.* (Cic. Sest. 50.)

Neque vero id Caesarem fugiebat. (Caes. C. 1, 71.) *Miseros convivia non decent.* (Iust. 14, 14.) *Latet plerosque siderum ignes esse.* (Plin. 2, 20, 18.) *Multos castra iuvant.* (Hor. Od. 1, 1, 23.)

β) *piget* (pl. *me alicuius rei*) restellek (pl. én Acc.), vlmit (Gen.)

pudet » » » szégyellek » » »

poenitet » » » bánok » » »

taedet » » » undorodom » vlmitől »

miseret » » » szánok » vlmit »

Tehát a latinban az, a kit a szégyen, bánat stb. ér, az a tárgy (Acc.); az pedig, a mit szégyell, a miért bánkodik, a mitől undorodik stb., az okhatározó. (Gen. vagy infinitivus. l. 121. §.)

pl. *Populum iudicii sui poenituit.* (Nep. Tim. 4.) *Sunt homines, quos libidinis infamiæque suae neque pudeat, neque taedeat.* (Cic. Verr. 1, 12.) *Non me pudet fateri nescire, quod nesciam.* (Cic. Tusc. 1, 25.) *Eorum nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant.* (Cic. Mil. 34.) *Dum me civitatis morum piget taedetque* (Sall. Iug. 4.)

66. §. 2. Állhat tárgy az átható értelemben használt átnemható igék mellett; és pedig:

a) Gyakran átnemható igék valóságos átható értelemben állanak; (ilyenkor a magyar többnyire igekötőt tesz az átnemható ige elé); így: *tacere*, hallgatni, abban az átható értelemben, hogy elhallgatni valamit (*aliquid*); *ridere* (nevetni) = kinevetni; *ludere* (játszani) = kijátszani, kigúnyolni; *festinare*, *properare* (sietni) = siettetni; *manere* (maradni) = megvárni; pl. *Ludere custodes.* (Tibull. 1, 6.) *Caesar hostium adventum mansit.* (Liv. 42, 66.)

Így különösen a kedélyhangulatot kifejező igék, mint: *desperare*, kétségbeesni valami fölött (*aliquid*); *dolere* (fájni) fájlalni; *erubescere* (pirulni), szégyelleni valamit; *flere* (sirni) siratni; *gemere*, sohajtozni valamiért; *horrere*, borzadni valamitől; *lamentari*, jajveszékelní valami fölött; *lugere*, (busulni) gyászolni; *maerere*, szomorkodni valamiért; *mirari*, (csudálkozni) csudálni; *queri*, panaszkodni valamiről; *tremere*, reszketni valamitől; pl. *Interitum alicuius ingemere.* (Verg. Ec. 5, 27.) *Silvam saxumque tremebant.* (Verg. Aen. 8, 350.) *Boni meum casum luctumque doluerunt.* (Cic. Sest. 69.) *Virginia conquesta iniuriam patriciarum.* (Liv. 10, 23.)

Jegyz. *desperare*, *dolere*, *flere* okhatározó Ablativussal is állhatnak (116. §. *aliqua re* vagy *de aliqua re*.)

b) Némely átnemható ígét praepositíóval összetéve, a latinban átható értelemben használnak; ilyenek α) a *circum*-mal összetettek majdnem mind*); pl. *circumsonare*, *circumstare*, *circumire* stb., ilyen *incursare*, továbbá:

β) az *inter*, *per*, *praeter*, *sub*, *super*, *trans* praepositíóval összetett, különösen mozgást jelentő ígék: mint: *percurrere* végig

*) *circumiacere* (körülötte fekünni) mindig Dativussal áll a hely kifejezésére (75. §.)

futni; *permeare, transire, átmenni; praeterire, mellette elmenni; supervadere, átlépni; transcendere, áthágni; interfluere, közte folyni stb.*; pl. *Clamor hostes circumsonat.* (Liv. 3, 28.) *Caesar omnem agrum Picenum percurrit.* (Caesar B. G. 1, 15.) — *Euphrates mediam Babylonem permeat.* (Plin. 5, 26, 21.) *Epicuri horti, quos modo praeteribamus.* (Cic. Fin. 5, 2.) — *Milites maceriam transcendere conantur.* (Caes. B. G. 7, 70.) *Fretum, quod Naupactum et Patras interfluit.* (Liv. 27, 29.) *Flumen Visurgis Romanos (militēs) Cheruscos que interfluebat.* (Tac. 2, 9.)

γ) Sok átnemható ige *ad, con-, in, ex, ob, sub* praepositíóval összetéve, többnyire átvitt értelmű átható jelentéssel fordul elő, ilyenek:

<i>adlatrare</i> , szitkokkal illetni	lett ebből: <i>latrare</i> , ugatni,
<i>aggredi aliquem</i> , megtámadni valakit	» » <i>gradior</i> , lépek,
— <i>aliquid</i> , elkezdni valamit	» » »
<i>alloqui</i> , megszólítani,	» » <i>loqui</i> , beszélni,
<i>adire</i> , valakihez fordulni,	» » <i>ire</i> , menni,*)
<i>coire</i> (pl. <i>societatem, szövetséget</i>) kötni,	» » <i>ire</i>
<i>inire</i> , kezdeni,	» » »
<i>obire</i> , teljesíteni, elvégezni	» » »
<i>subire</i> , eltűrni, elvállalni	» » »
<i>convenire</i> , találkozni,	» » <i>venire</i> , jönni,
<i>excedere</i> , túlmenni valamin	» » <i>cedere</i> , menni,
<i>obsidere</i> , ostromolni,	» » <i>sedere</i> , ülni,
<i>occumbere</i> , (csak: <i>mortem</i>) meghalni,	» » <i>cumbere</i> , fekünni,
<i>oppugnare</i> , ostromolni	» » <i>pugnare</i> , harcolni,

pl. *Milites palantes aggredi.* (Sall. Iug. 70.) *Ancipitem causam aggredi.* (Svet. Or. 2, 44.) *Cato allatrare Africani magnitudinem solebat.* (Liv. 38, 54.) *Neminem conveni, quin omnes mihi gratias agant.* (Fam. 9, 14.) *Tiberius numerum praetorum non excessit.* (Tac. An. 1, 14.)

c) Sok átnemható ige mellett állhat tárgyként oly főnév, mely vagy ugyanazon igéből képződött, vagy vele rokonértelmű; pl. *Pulcherrimum et verissimum iuravi iuramentum.* (Cic. Fam. 5, 2.) *Vitam v. Bacchanalia vivere. Facinus facere.* (Cic. Fin. 2, 29.) *Ludum v. aleam ludere.* (Suet. Cl. 33.) *Pugnam v. proelium pugnare.* Szintűgy a magyarban; pl. Utat vagy táncot járni stb.

*) Ide tartozik ez a kifejezés is: *praecire verba*, szavakat előmondani, hogy valaki utána mondja.

Így még a mozgást jelentő igék mellett; pl. *ire viam* (Verg. Aen. 4, 468.); *cursum v. stadium currere* (Cic. Off. 3, 8.); *navigare aequor.* (Verg. Aen. 1, 71.)

Továbbá ide tartoznak ezek a kifejezések; *Sonat vox hominem.* (Verg. Aen. 1, 328.); *Pastillos Rutillus olet* (Hor. S. 1, 2, 27.); *ceram v. crocum redolere.* (Cic. de Or. 3, 25.)

1. *Jegyz.* Ezek az átnemható igék átható értelemben használva, néha még szenvedő alakban is előfordulnak s akkor a tárgyból a szenved. mondatban alany lesz; pl. a) *Pyrrhi ridetur largitas a consule.* (Cic. Rep. 3, 28.) *Nata fleatur.* — *Quot piscibus unda natatur.* — (Ov. T. 5, 2, 25.) — *Ipse, ne ab omnibus civitatibus circumsteretur, consilia inibat.* (Caes. B. G. 7, 43.) — b) *Agmen Romanum impune incursatum ab equitibus hostium fuit.* (Liv. 24, 41.) — *Urbs oppugnata est.* c) *Proelium male pugnatum.* (Sall. J. 54.) *Tertia vivitur aetas.* (Ov. M. 12, 188.)

1. *Jegyz.* Néha átnemható igék mellett fordul elő általános értelemben valamely semleges névmás Accusativusa, de inkább mint határozó (l. 92. 110.) 119. §§.)

67. §. 4. Felkiáltó csonka mondatokban (akár van felkiáltó szó, mint: *heu, eheu, pro, o, en,* akár nincs,) az a mi felkiáltásunkat okozta, mint az érzelemnek tárgya, Accusativusban áll és pedig, ha a felkiáltó szó nincsen, szükségképen jelzővel; (l. 58. §.) pl. *O fortunatam republicam!* (Cic. Cat. 2, 7.) *Fallacem hominum spem fragilemque fortunam et inanes nostras contentiones.* (Cic. de Or. 3, 2.)

Jegyzet. a) Ha a felkiáltás egyszersmind megszólítás és egy második személyhez van intézve, akkor a megszólított vocativus alakkal van kifejezve. *O dii immortales!* (Cic. Cat. 1, 9.) *Pro supreme Iupiter!* (Ter. Ad. 2, 1, 42.)

b) A rámutatásnál sokszor a tárgy helyett alany (Nom.) áll; pl. *Ecce tuae literae!* (Cic. At. 13, 16.) = Ime (itt vannak, ezek) a te leveleid! *En dextra fidesque.* (Verg. Aen. 4, 597.)

c) Ha a felkiáltással azt akarjuk kifejezni, hogy valakinek valami javára vagy kárára van, a véghatározó (Dat.) is ki van téve; pl. *Ecce tibi Sebosus!* (Cic. Att. 2, 15.) *Vae mihi! Heu tibi talentum argenti!*

A felkiáltásokban, csodálkozva kérdő mondatokban *Acc. cum infinitivo* szerkezet lehet mint a panasz, a csodálkozás vagy más érzés tárgya; kérdésekben rendszeren *-ne* kérdő szócskával; pl. *Me miserum! omnes spes meas in irritum cecidissem!* én szerencsétlen, minden reményem meghiusult! *O spectaculum miserum atque acerbum! ludibrio esse urbis gloriam!* (Cic. Verr. 5, 38.) *Me miserum! te ista virtute, fide, probitate, humanitate in tantas aerumnas prop-*

ter me incidisse. (Cic. Fam. 14, 1.) *Adeone hominem esse infelicem quemquam, ut ego sum!* (Ter. And. 1, 5, 10.)

68. §. Infinitivus áll mint tárgy, ha valamely cselekvés képezi a mondat tárgyát; különösen pedig:

a) az akarást s kívánást, elhatározást és törekvést kezdést és elhagyást, szokást s képességet jelentő igék mellett, mint azok értelmi kiegészítője s egyszersmind a mondat tárgya. (V. ö. 38. §.) Ily igék:

velle, nolle, malle, akarni, nem akarni, inkább akarni; *cupere*, kívánni; *gestire*, erősen kívánni; *studere, conari*, törekedni; *omittere, intermittere, supersedere*, elmulasztani; *coepisse, incipere*, kezdeni; *desinere, desistere*, megszűnni, elhagyni; *maturare, festinare, properare*, siettetni; *dubitare*, vonakodni, kételkedni; *statuere, decernere, cogitare*, elhatározni, szándékozni; *vereri*, nem merni; *aggredi, parare*, készülni; *solere*, szokni; *posse, quire, nequire*, -hatni, -hetni; képesnek lenni; *audere*, merni; *debere*, kelleni, tartozni, stb. pl. *Cogito proficisci. Possum scribere. Incipio legere.*

Jegyz. 1. Ezek az igék sokszor kiegészítő nélkül is állhatnak mint teljes értelményű igék s akkor célhatározó mellékmondat is lehet mellettük. Gyakran meg, ha a cselekvésnek alanya is ki van fejezve, Acc. cum infinitivo szerkezet tartozik hozzájuk.

2. *coepisse, desinere* igékről meg kell jegyezni, hogy ha mellettük szenvedő infinitivus van, akkor a perfectumban majdnem mindig maguk is szenvedő alakban állanak: *coeptus sum, desitus sum* (eram, eras stb.); pl. *De republica consuli coepti sumus* (kezdték tőlünk tanácsot kérni. Cic. Div. 2, 2.) *Veteres orationes a plerisque legi sunt desitae* (Cic. Brut. 32.)

b) Infinitivus állhat a mondott egyszerű igéknek megfelelő szólásmódokban is, mint: *consilium capere* vagy *inire*; *animum* vagy *in animum inducere* (= constituere); pl. *Lysander iniit consilia reges Lacedaemoniorum tollere.* (Nep. 3.) *Sapientes inducant in animum divitias contemnere.* (Cic. Tusc. 5, 10.)

Az ily infinitivus helyett jelzőképen a Gerund. Genitivusa is állhat; pl. *Galli belli renovandi legionisque opprimendae consilium capiunt.* (Caes. B. G. 3, 2.)

c) E kifejezésekben: *ministrat bibere, dat bibere, inni ad*; pl. *Homerus Ganymedem a deis raptum ait, ut Iovi bibere ministraret.* (Cic. Tusc. 1, 26.)

69. §. Accusativus cum infinitivo áll tárgyképen, ha a magyarban egy egész mondat képezi a mondat tárgyát,*) (melyet magyarban »hogy« kötőszós mellékmondatlalt és többnyire jelentő módu állítmánynyal fejezünk ki):

*) Az egész Acc. c. inf. szerkezetben kimondott gondolat együttvéve képezi ugyan a tárgyat, de attractio következtében az Accusativus lesz a tulajdonképeni tárgy, az infinitivus pedig az obiectum praedicativum, épen úgy mint a kettős Acc.-nál »vkit v m n e k mondani.«

1. Az észrevevést és nyilatkozást (tudást, gondolást, vélelét, állítást, szóban vagy írásban való véleményadást stb.) jelentő igék (*verba sentiendi et dicendi*) mellett.

Ily igék: *audire, reperire, sentire*; — *arbitrari, credere, intelligere, putare, scire, sperare*; — *demonstrare, dicere, indicare, narrare, negare, nunciare, promittere, scribere*, stb.

Pl. *Volucres videmus fingere et constituere nidos.* (Cic. de Or. 2, 6.) *Quis nescit primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat.* (Ib. 15.) *Quod, quidquid cogitant, me scire sentiunt.* (Cic. Cat. 2, 3.) *Fama nunciabat te esse in Syria.* (Cic. Fam. 12, 4.) *Thales Milesius aquam dixit esse initium rerum.* (Cic. N. D. 1, 10.) *Stoici negant quidquam esse bonum, nisi quod honestum sit.* (Cic. Fin. 2, 21.)

Jegyz. 1. A reméllést, félést, ígérést, fenyegetést jelentő igék mellett legtöbbször inf. futuri áll (53. §.); pl. *Hostes polliciti sunt obsides daturos esse.* (Caes. B. G. 7, 90.) Ha pedig *sperare* jelentése csak: vélni, hinni, akkor inf. praes. áll mellette; pl. *Spero nostram amicitiam non egere testibus.* (Cic. Fam. 2, 2.)

2. Az emlékezést jelentő igék mellett mint: *meminisse, recordari, memoria teneri*, szintén állhat Acc. c. inf. (V. ö. 53. §. Jegyz. 4.); pl. *Memini Pamphilium mihi narrare.* (Cic. Verr. 2, 4, 14.)

3. Az állítást jelentő igéknek felszólító értelmük is lehet, ha úgy szólunk, hogy kívánjuk, hogy valami megtörténjék vagy ne történjék, ilyenkor a latinban utánuk *ut* vagy *ne* kötőszóval kapcsolt mellékmondat van kötőmódú állítmánynyal (Magyarban »hogy« kötőmódú állítmánynyal); Pl. *Atheniensibus Pythia respondit, ut moenibus ligneis se munirent* (hogy . . . sáncolják el magukat. Nep. Them. 2.) *Dixi ei, ut ad me scriberet.* (V. ö. Cic. Att. 11, 7.)

4. Ha közvetlen látásról, hallásról van szó, akkor az Acc. c. inf. helyett az Accusativusban álló tárgy mellett rendszeren *participium* áll, mint attributum praedicativum (175. §.); pl. *Video te scribentem. Audio avem canentem.*

2. Azon szólamódok mellett is, melyeknek oly jelentésük van, mint az észrevevést és nyilatkozást jelentő igéknek; ilyenek: *consciui mihi sum* (= scio); *non sum consciui* (= scio); *auctor sum* (= narro); *memoria prodo* (= enarro); *venit ad aures meas* (= audivi) stb.; pl. *Conscia mihi sum a me culpam hanc esse procul.* (Ter. Ad. 3, 2, 50.)

Az észrevevést és nyilatkozást jelentő igékhez tartoznak még:

3. Az akarást, óhajtatást, megengedést, parancsolást és tiltást jelentő igék s ezek mellett is Acc. c. inf. áll, mikor a magyartól eltérőleg az akarat, parancs, tilalom tárgyát, tartalmát akarjuk elmondani jelentve, (nem pedig célját, szándékát felszólítással.) Ily igék: *velle, nolle, malle, cupere, studere*; — *sinere, pati*; — *iubere, vetare.*

pl. *Cupio me esse clementem, cupio in tantis reipublicae periculis me non dissolutum videri.* (Cic. Cat. 1, 2.) *Germani vinum ad se omnino importari non sinunt.* (Caes. B. G. 4, 2.)

Jegyz. 1. Ha az akarat, parancs stb. célját akarja a latin kifejezni, akkor a mondott igék után célzatos mellékmondatot használ *ut* v. *ne* kötőszóval és coniunctivussal. A latin tehát megkülönbözteti: *Volo te bonum esse*, és ezt: *Volo, ut tu bonus sis*; a magyarban ezt a különbséget nem tudjuk kifejezni s mindig »hogy« kötőszós mellékmondatot használunk felszólító módú állítmánynyal.

iubere ritkán fordul elő *ut*-tal és *vetare* *ne*-vel és coniunctivussal, még inkább kötőszó nélkül coniunctivussal. De ha ez értelemben áll: elrendelni, határozni vagy helyben hagyni, rendesen *ut* és *coni.* áll utána; pl. *Iussit senatus, ut classem in Italiam traiceret* (Liv. 28, 36.)

imperare rendesen *ut* és coniunctivussal áll; ritkán Acc. c. inf.-val.

2. *iubere* és *vetare* igékről még meg kell jegyezni: a) hogy ha ki van téve a személy, a kinek parancsolunk vagy megtiltunk valamit, akkor cselekvő alakú infinitívus áll mellettük; de ha az a személy nincs megnevezve, akkor szenvedő alakú infinitívus s e mellett állhat Accusativus mint az infinitívus cselekvésének tárgya (ez utóbbi esetben a magyarban *-tat*, *-tet*, *-at*, *-et* képzős műveltető igét használhat); pl. *Iubeo te scribere* (hogy te írj.) *Iubeo scribi* (iratok). *Veto Paulum vituperare* (Nem engedem Pálnak, hogy gyalázzon valakit.) *Veto Paulum vituperari* (Nem engedem, hogy Pált gyalázzák). Caesar Labienum summum iugum montis *ascendere iubet* (Caes. B. G. 1, 21.) Caesar pontem *iubet rescindi* (Caes. B. G. 1, 7.)

Csak kivételesen áll a cselekvő infinitívus, ha a személy, kinek parancsolnak, könnyen hozzágondolható; pl. *Dux receptui canere iussit* (t. i. tubicines. — Liv. 29. 7.)

b. *iubere* igét szenvedő alakban személyesen is használják s akkor Nom. c. inf. áll mellette mint alany (35. §.); pl. *Consules iubentur legiones scribere* (Liv. 3, 30.)

4. Az Acc. c. infin. tárgyként állhat (okhatározó mellékmondat helyett):

a) A kedélyhangulatot jelentő kifejezések mellett, ha a hangulat tárgyát mondjuk meg. Ily kifejezések: *gaudere, laetari, mirari*; *angi, dolere, moleste ferre, indigne v. acerbe ferre* stb.*)

b) Néha a hangulat kinyilvánítását jelentő kifejezések mellett, mint: *gratulari, gloriari, gratias agere; accusare, reprehendere* stb.**)

pl. *Gaudeo id te mihi suadere, quod ego mea sponte feceram.* (Cic. Att. 15, 27.) *Minime miramur te tuis praeclaris operibus laetari.* (Cic. Fam. 1, 7.) *Gratulor ingenium non latuisse tuum.* (Ov. Trist. 1, 9, 54.) *Is mihi gloriabitur se omnes magistratus sine repulsa assecutum.* (Cic. Pis. 1.)

Jegyz. A tárgyként álló Acc. c. inf. vezérigéje is megfelelhet a magyarban: a) közbevetett mondatnak, b) határozónak (V. ö. 36. §.); pl. Ciceronem magnum oratorem fuisse scimus = Cicero mint tudjuk, stb. Vos iam audisse credo = hi et ő leg hallottátok.

*) Ritkán áll ezek mellett okhatározó mellékmondat *quod* kötőszóval (Magyarban mindig »hogy« kötőszós mellékmondat.)

**) Ezek mellett gyakoribb a *quod* kötőszós okhatározó mellékmondat.

70. §. *Kiegészítő tárgy. (Obiectum praedicativum.)*

Sok ige mellett, mint már az állítmánynál mondtuk, a tulajdonképeni tárgyon kívül az értelem kiegészítője is tárgyi viszonyban áll, mint *obiectum praedicativum*.

Ilyenkor tehát a latin mondatban kettős tárgy van; a magyar az állítmányi tárgy helyett határozót (legtöbbször vég határozót) használ. — Az *obi. praed. accusativusban* áll, mert épen úgy egyezik meg, a menyire lehet, nemből, számban s esetben a tulajdonképeni tárggyal, mint a *subi. praed.* az alanyval (41. §.) — *Obi. praed.* is lehet minden névszó.*)

Obiectum praedicativum áll a valamivé tevést, választást, valaminek tartást v. nevezést jelentő igék cselekvő értelme mellett.**)

1. *facere, efficere, reddere, creare, eligere*, valamivé vagy valaminek tenni, választani; *designare*, kijelölni; *declarare, renunciare*, valaminek nyilvánítani, kihirdetni; *appellare, nominare, vocare*, valaminek nevezni; *dicere*, valaminek mondani; *credere, ducere, habere, putare, existimare, arbitrari*, valaminek tartani, vélni; *indicare*, valaminek itélni; továbbá: *intelligere, interpretari, significare*, valamit valaminek gondolni, valami alatt érteni; *inscribere*, valami címet adni (könyvnek). Ide tartoznak a következők is: *se praebere, se exhibere, se praestare*, magát valaminek mutatni.

Pl. *Et secundas res splendidiore facit amicitia et adversas leviores.* (Cic. Lael. 6.) *Romulus urbem ex nomine suo Romam vocavit.* (Cic. Rep. 2, 7.) *Amulius Rheam Silviam Vestalem legit.* (Liv. 1, 3.) *Avarus pauperiem ingens vitium credit.* — *Quid intelligit Epicurus honestum?* (Cic. Fin. 2, 5.) *Libellos inscribunt rhetoricos.* (Cic. Or. 3, 31.) *Praesta te invictum.* (Ov. Trist. 4, 10.) — *Tyros mare ditionis suae fecit* (Curt. 4, 4.)

Jegyz. a) Ez igék mellett: *habere, putare, ducere* (valaminek tartani stb.) a kiegészítő tárgy helyett határozó is állhat többféleképen; mint:

habeo te pro hoste	
» » loco hostium	{ ellenségnek tekintelek; ellenségeim közé számítottak.
» » numero hostium	
» » in numero hostium	
» » inter hostes	

b) *reddere* mellett csak melléknév lehet az *obi. praed.* — és szenvedő alakban ilyféle értelemben nem szokták használni, hanem helyette *feri, effici* igéket; pl. *Civem reddit bonum* (Civis fit v. efficitur bonus.)

2. *habere*, birni valamiül, az nekem valamim;
dare, addere, adiungere, valamiül adni, melléje adni;
petere, sumere, valamiül vagy valaminek kérni, fölvenni;

*) Mint a főnevet jelzőképen használjuk, úgy lehet az *obi. praed.* Genitivusban is. — Az *acc. c. inf.* szerkezetben az *inf.* az *obi. praed.*

**) Szenvető értelmük mellett *subiectum praed.* áll. (39. §.)

cognoscere, invenire, reperire, valaminek ismerni, találni;
ingere, valaminek képzelni, valaminek költeni.

pl. *Pericles in praetura Sophoclem habuit collegam.* (Cic. Off. 1, 40.) *Semper ego te fidelem cognovi.* — *Lacedaemonii regibus suis augurem assessorem dederunt.* (Cic. Div. 1, 43.)

1. Jegyz. A kiegészítő tárgy lehet participium is és pedig:

a) participium praesentis és különösen az észrebevét[és] előállítás[át] jelentő igék mellett kifejezve az állapotot is (magyarban állapothatározóval: -va, -ve); pl. *Apelles finxit Alexandrum Magnum fulmen tenentem.* (Plin. H. N. 25, 10.)

b) *participium perfecti* tartós állapot kifejezésére különféle igék mellett; pl. *Habemus Senatus consultum inclusum in tabulis* (bezárva tartjuk.) *Omnes vos oratos volo* (Ter. Heaut. prol. 26.)

Különösen megjegyzendők az ily kifejezések: *Cognitum habes* = jól ismered; *exploratum habes* = jól tudod stb.

c) *Gerundivum* a megbízást, átadást, átvevést jelentő igék mellett egyzersmind a cél kifejezésére; Pl. *Attribuit totam Italiam vastandam diripiendamque Catilinae* (Cic. Cat. 4, 6.)

Ily szerkezettel a *curare* igét a magyar többnyire csak -tat, -tet képzővel fejezi ki; pl. *Caesar pontem in Arari faciendum curat* (hidat veret, épített.) (Caes. B. G. 1, 13.)

2. Jegyz. Vannak még igék, melyeknél kétféle Accusativus áll; de csak az egyik a tárgy Accusativusa, a másik pedig véghatározó (154. §.)

71. §.

Határozók.

A határozók rendesen az állítmányhoz tartoznak. Megkülömböztetünk háromféle határozót, a szerint, a mint: I. a helyet, II az időt, III. a körülményeket fejezik ki.

Mind a hely, mind az idő, mind a körülmények ismét háromfélék lehetnek, a szerint, a mint: 1. a nyugvópontot fejezik ki, a melyben, a hol, a mikor, a hogyan van valami; 2. a kiinduló pontot a honnan, a mióta, a miért, a miből jön vagy ered valami; 3. a végpontot vagy irányt, a mely felé, a hová, a meddig, a mi célra, a mire törekszik valami. E szerint tehát.

	I. Hely :	II. Idő :	III. Körülmény :
Nyugvópont	1. hol?	1. mikor? mily idő alatt?	1. { mód és állapot (Hogyan? mivel? miben? stb.)
Kiindulópont	2. honnan?	2. mióta?	2. { ok és vég eredet (Mi miatt? honnan? stb.)
Végpont	3. hová?	3. meddig? mennyi ideig?	3. { cél és vég (Mi végett? minek? mire? stb.)

Határozó lehet: A) Határozószó (*adverbium*). B) Névszó vagy a) egyedül, vagy b) praepositióval együtt. — A praepositíók a név esetének szerepét határozottabban fejezik ki s a névszóval együttesen képeznek határozót, de néhány praepositio maga is lehet határozó, úgy mint *adverbium*.

Jegyz. 1. A helyhatározókat átvitt értelemben használjuk az idő, mód s állapot, ok s eredet, cél és vég meghatározására; mert a latinban mint más nyelvekben is, a gondolkodás a helyi fogalmakból indul ki és a helyi fogalmak szerint határozza meg az időt s a körülményeket, megtartva a nyugvópont, kiindulópont és cél- vagy végpont meghatározásának sajátosságait. Innen van, hogy még helyhatározó *adverbiumokat* s praepositíókat is használják az idő s körülmények kifejezésére.

2. Általánosságban azt lehet mondani, hogy a latinban: a) a nyugvópontot többnyire a *Locativus* és *Ablativus*; b) a kiinduló pontot a *Genitivus* és *Ablativus*; c) az irányt s végpontot a *Dativus* és *Accusativus* fejezi ki. Ettől azonban, mint alább látható, több eltérés van.

3. A határozóknál igen gyakran eltér a latin gondolkodásmód s kifejezés a magyartól (V. ö. 2. §. Jegyz.)

I. Helyhatározók.

1. hol? kérdésre:

72. §.

A) Határozószók (*adverbia*).

a) Névmasból származott határozószók:

ubi ? hol ?

ubicunque, akárhol

alicubi, valahol

ubique, mindenütt

hic, itt

istic, ott (nálad)

ibi, ott

illic, amott

usque *am*, valahol (állító)

alibi, másutt

usquam, valahol (tagadó)

utrobi, *utrobique*, mindkétfelől.

nusquam, sehol

qua ? merre, mely úton ? (mezen ?)

quacunque, mindenütt, mindenfelé,

aliquā valamerre

hac, erre, ezen (az úton)

istāc, arra (feléd)

illāc, amarra

eā, arra, azon (az úton)

aliā, más úton, másfelé

utralibet, egyik felől a kettő közül.

b) Praepositíók mint határozószók:

supra, felül,

infra, *subter*, *subtus*, alul,

prope, közel, *propius*, közelebb, *proxime*, legközelebb,

propter, közel,
iuxta, mellett, közel,
coram, valakinek színe előtt,
procul, messze,
citra, innen,
ultra, túl; *ulterius*, tovább, odább,
contra, szemben,
ante, előtt,
pone, *post*, után, mögött,
intus, belül,
intrinsicus, belül,
intra, belül,
extra, *extrinsicus*, kívül,
circa, *circum*, körül;

c) névszókból származott határozók:

cominus, közel,
eminus, távol,
dextra, jobbfelül,
sinistra, balfelül,
praesto, kéznél, jelen,
penitus, belül,
foris, kívül,
passim, szanaszét.

73. §.

B) NÉVSZÓ.

A névszó hol? kérdésre legtöbbször áll *praepositio*-val Abl. (74. 76. 77. §§.) vagy néha Acc.-ban (78. §.) — egyedül, *praepositio* nélkül csak egyes esetekben; így: *Locativus*ban, (különösen a városok neve — 73. §.) vagy *Ablativus*ban (74. §.) — (Néha látszólag *Dativus* is áll hol? kérdésre, de azt a latin iránynak veszi hová? kérdésre, l. 75. §.)

Locativus eset alakban:

1. városok, kisebb szigetek s félszigetek **a** és **o** tövű egyes-számu tulajdonnevei; pl. *Multos Romae* (Rómában) *hospitum urbis caritas tenuit.* (Liv. 2, 14.) *Brundusii* . . (Brundisiumban). *Conon plurimum Cypri vixit*, *Timotheus Lesbi* (Lesbos szigeten. Nep. Chabr. 3.) *Miltiades domum Chersonesi* (Ch. félszigeten) *habuit.* (Nep. Mil. 2.)

De előfordul még más tövű városneveknél is, mint: *Carthagini*, *Neapoli*, *Lacedaemoni*, *Tibur*, *Anacuri*.

66. 74. §. 1. Jegyzet. 1. Az **a**, **o** tövű többes számu helynevek, valamint minden más tövű egyes s többes számuak is e kérdésre: hol? pusztán *Ablativus*ban állanak (l. 74. §.); pl. *Tarquinius mortuus est Cumis* (Cumaeben, Liv. 2, 21.) *Delphis* (Delfiben). *Narbone* (Narboban).

2. a) Ha a város neve mellett jelző van, akkor bármely tövű is, mindig *Ablativus*ban áll *in praepositio*val vagy a nélkül is; pl. *In Corintho opulenta.* — *In ipsa Roma* vagy *Ipsā Romā. Totā Terracīnā.* (Cic. de Or. 2, 59.)

b) Ha a város neve csak *appositio*, mivel előtte *urbs*, *oppidum* közfőnevek állanak, mind a kettő *Ablativus*ban áll *in praepositio*val; pl. *Cimon in oppido Citio mortuus est.* (Nep. Cim. 3.)

c) Ha *urbs, oppidum, caput* appositiók a város neve után külön állnak, csak az appositio lesz Ablativus *in*-nel vagy a nélkül; pl. *Archias Antiochiae, celebri quondam urbe et copiosa natus est.* (Cic. Arch. 3.) *Albae constiterunt, in urbe opportuna.* (Cic. Phil. 4, 2.)

2. Locativusban állnak hol? kérdésre ezek a szók is: *domus*, különösen ebben az értelemben: »az otthon«; *rus* és *humus*; így: *domi*, otthon, *ruri*, falun, *humi*, a földön; — néha *animi* (lelkében) a kedélyállapotot jelentő melléknévek s igék mellett; pl. *Titus Torquatus ruri habitabat.* (Cic. Off. 3, 31.) *Iacere humi.* (Cic. Cat. 1, 10.) *Angor animi ego.* (Plaut. Epid. 3, 1, 6.) *Confusus atque incertus animi.* (Liv. 1, 7.)

Jegyz. Ha *domus* mellett jelző van s főképen, ha ház at, épületet jelent, *in* praepositíóval Ablativusban áll, — de előfordul sokszor Locativusban is, különösen, ha a jelző: *alienus, regius*, vagy birtokos névmás; tehát: *In Domo Caesaris* vagy *Domi Caesaris.* *In Domo tua* vagy *Domi tuae*: pl. *Clodius veste muliebri deprensus est, domi Caesaris.* (Cic. Att. 1, 12.) *Alcibiades in domo Periclis educatus est.* (Nep. Alc. 2.)

3. Ezen szokott kifejezések: *domi militiaeque*, vagy *domi bellique*, békében és háborúban; néha előfordul *nec domi, nec militiae; aut domi aut belli; domi focique*; pl. *Fabius egregius erat domi militiaeque.* (Liv. 3, 41.) *Gens Fabia saepe domi bellique vel maximum auxilium Romanis fuit.* (Liv. 2, 50.) *Domi focique fac vicissim, ut memineris.* (Ter. Eun. 4, 7, 45.)

Jegyz. A költők még sok más szót is használnak Locativusban; pl. *Peregrí* (Plaut.) *Proxumae viciniae habitat* (Plaut. Bacch. 205.) *Sternitur et toto proiectus corpore terrae* (Verg. Aen. 11, 87.) *Iacent tua pallia terrae* (Ov. Am. 3, 2, 25.)

74. §.

Ablativus loci-ubi:

A hol? kérdésre felelő helyhatározót a latin rendszeren *in* praepositíóval álló Ablativussal fejezi ki (76. §.); praepositio nélkül Ablativussal csak a következő esetekben:

1. A városoknak többes számu vagy *i* és mássalhangzós tövű neveinél (V. ö. 73. §.); pl. *Babylone Alexander est mortuus.* (Cic. Div. 1, 23.) *Talis Romae Fabricius, qualis Aristidee Athenis fuit.* (Cic. Off. 3, 22.)

2. Ha a közfőnévi határozó mellett melléknévi jelző, különösen *solus, totus* van, e kérdésre hol? többnyire pusztá Ablativusban áll (de sokszor *in* praepositíóval is); pl. *Victor tot bellis Romanus promissa consulis exspectabat.* (Liv. 2, 27.) *Menippus orator tota*

Asia disertissimus erat. (Cic. Br. 91.) *Hiemare omnibus oppidis maritimis constituerat.* (Caes. B. C. 3, 5.)

Legtöbbbször áll így pusztá Ablativusban bármely jelzővel is *locus**) és *pars*; pl. *Oratio puerilis est locis multis.* (Cic. Brut. 32.) *Pausanias eodem loco sepultus est, ubi vitam posuerat.* (Nep. Paus. 5.) *Reliquis urbis partibus sic est pugnatum, ut aequo proelio discederetur.* (Caes. B. C. 3, 112.)

1. Jegyz. A *pars* szó sokszor nincs kitéve, hanem csak jelzője, különösen: *dextrā, laevā, alterā, aliā* (t. i. parte).

2. Jegyz. A könyvek, levelek stb. idézésénél, ha az egész művet értjük, pusztá Abl. áll; pl. *De amicitia alio libro dictum est, qui inscribitur Laelius.* (Cic. Off. 2, 9.); — de ha annak csak egyes helyére vonatkozik az idézés, *in* és Abl.; pl. *Pater attingit rem in epistola sua.*

3. Ide számíthatók azon hol? kérdésre felelő jelzős határozók, melyeket úgy is lehet kérdezni: mely úton? (mezen?) merre? ezek tehát az utat jelölik, a melyen valaki megy. Különösen *iter* és *via* szók állanak így pusztá Ablativusban; pl. *Nunc iter conficiebamus aestuosa et pulverulenta via.* (Cic. Att. 5, 14, 1.) *Videmus naturam suo quodam itinere ad ultimum pervenire.* (Cic. N. D. 2, 13.) *Aurelia via profectus est.* (Cic. Cat. 2, 4.) Így szintén: *porta* — (kapun át); *media urbe* (a városon keresztül); *limite* — (úton, vonalon); pl. *Profectus inde transversis limitibus.* (Liv. 31, 39.) *Scipio et tribuni militum porta Collina urbem intraverunt, mediaque urbe agmine in Aventinum pergunt.* (Liv. 3, 51.)

Jegyz. A költők, s néha-néha más írók is, melléknévi jelző nélkül is használják a pusztá Ablativust e kérdésre hol? pl. *Silvisque, agrisque, visque corpora foeda iacent.* (Ov. M. 7, 547.) — *Obstipui, steteruntque comae et vox faucibus haesit.* (Verg. A. 2, 774.) — A prózairók leginkább csak az ellentétes helyek kitüntetésére; pl. *Sunt multa, quae terra, mari, paludibus, fluminibus existunt. Sabinus castris se tenebat.* (Caes. B. G. 3, 17.)

Különösen meg kell jegyezni ezt a szokásos kifejezést: *terra marique* (vizen és szárazon); de így is: *mari et terra***), meg sokszor *terra* egyedül is; pl. *Xerxes maximis post hominum memoriam exercitibus terra mari-*

*) *locus*-nak különféle értelme lehet: a) *loco*, (*in loco*), *suo loco* = a maga idején, a kellő helyen; pl. *Epistolae offendunt non loco redditae* (Cic. Fam. 11, 16, 1.) — b) *loco*, *in loco* Genit. jelzővel = helyett; pl. *Vos affinium loco ducerem.* (Sall. Iug. 14.) *Certe erit in parentis loco.* (Cic. Post. red. in sen. 14.)

**) Ez lehet Locativus eset is.

que bellum intulit Graeciae. (Nep. Reg. 1.) *Bellum et mari et terra infert.* (Nep. Them. 2.)

4. Átvitt értelmű helyhatározó Ablativus fordul elő különféle szólásmódokban, többnyire mint mód és állapot határozó (l. 71. §. Jegyz.).

Ilyenek: *angi v. commoveri animo*, aggódni lelkében; *stare foedere v. iudicio*, állhatatosan megmaradni a szövetségnél v. ítéleténél; *niti aliqua re*, alapszik valamin; *fretus aliqua re*, támaszkodva valamire (valamin) v. bizva valamiben; *acquiescere aliqua re*, (így is: *in re*), megnyugodni valamiben; *contineri aliqua re*, valamiben állani v. benne lenni; pl. *Tuo tamen potius stabam iudicio, quam meo.* (Cic. Att. 8, 4.) *Factis potius, quam dictis fretus.* (Liv. 10, 24.) *Salus hominum non veritate solum, sed etiam fama nititur.* (Cic. Qu. Fr. 1, 2.)

Jegyz. Ez átvitt értelmű helyhatározó Ablativusból fejlődtek ki aztán a módot (eszközt) és állapotot jelölő Ablativusok.

75. §. Némely praepositióval összetett átnemhátó ige mellett Dativus áll, mikor a magyar felfogás szerint hol? kérdésre felelő határozónak kellene állani; de a latin itt a hová? kérdésre felelő végpontot veszi a nyugvópont gyanánt (l. 90. §. c); így ez igék mellett: a) *adesse, inesse, interesse, obesse, praesesse, subesse, superesse*; b) *praestare, excellere, antecellere*; c) *adiacere, insidere, insistere* stb.; pl. *Aristides pugnae navali interfuit apud Salamina.* (Nep. Ar. 2.) *Adesse comitiis.* (Cic. Att. I, 10.) *Tuscius ager Romano adiacet.* (Liv. 2, 49.)

Hogy a latin itt valóban a végpontot (hová?) jelöli, már maga a Dativus mutatja, mert az mindig irányt fejez ki; de mutatja az is, hogy különösen a c) alatti igék mellett sokszor Accusativus is áll (l. 90. §. c); pl. *Gentes, quae mare illud adiacent* (Nep. Tim. 2.)

Interesse mellett, ha azt jelenti »külömbiség van«, a praepositíót (*inter*) a név előtt is ki kell tenni: *Interest inter hominem et bellum.* (Cic. Off. 1, 4.)

76. §. Praepositíók Ablativussal: hol? kérdésre:

1. In. Legtöbbször áll *in* praepositio a nyugvópont jelölésére és pedig a benne s rajta létezés kifejezésére (V. ö. 73. és 74. §.), úgy a valóságos hely-fogalom kifejezésére e kérdésre: hol? közfőneveknél és az országok, vidékek, nagyobb szigetek tulajdonneveinél, mint átvitt értelemben is. Pl. *Ossa Themistoclis in Attica ab amicis sepulta sunt.* (Nep. 10.) *Miltiades multum in imperiis magistratibusque versabatur.* (Nep. 8.) *Mens sana in corpore sano.* (Iuv. Sat. 10, 357.)

A magyar felfogástól némileg eltérőleg a latin *in*-nel és Ablat-

tivussal a hol? fogalmat fejezi ki (és nem a hová-t, mint a magyar legtöbbször szokta). A következő igék mellett:

a) *ponere, locare, collocare*, tenni, helyezni, valahová = valahol letenni, elhelyezni; *statuere, constituere*, állítani; *consistere*, állani valahová; *considerare*, leülni, letelepedni valahová v. valahol pl. *Plato rationem in capite, sicut in arce, posuit; iram in pectore locavit.* (Cic. Tus. 1, 10.) *Arriovistus, rex Germanorum, in Sequanorum finibus consedit.* (Caes. B. G. 1, 31.) *Hieronimi bellum ineunti aquila in clipeo, noctua in hasta consedit.*

Jegyzet. De mondhatjuk in-nel és Accusativussal a határozót hová kérdésre: *exponere, reponere, imponere* mellett és *collocare* mellett is, ha azt jelenti »férjhez adni«; pl. *Pecuniam in thesauros reponi.* (Liv. 29, 19.) *Exercitus in naves impositus est.* (Liv. 30, 45.) *Attius Varus affectum valetudine filium Tiberonis exponere in terram non patitur.* (Caes. B. C. 1, 31.) *Filiam in matrimonium collocavit. Sororem nuptum in alias terras collocavit.* (Caes. B. G. 1, 18.)

b) *insculpere*, bevésni; *incidere*, bevágni; *imprimere*, benyomni; *inscribere*, beírni valahová; *figere, defigere*, beverni, szegezni; *mergere*, bemeítenni; pl. *Antonius in statua, quam posuit in Rostris, inscripsit: Parenti Optime Merito.* (Cic. Fam. 12, 3.) *Aves quaedam se in mari mergunt.* (Cic. N. D. 2, 49.) *In omnium animis deorum notionem impressit natura; insculpsit in mentibus, ut eos aeternos et beatos haberemus.* (Cic. N. D. 1, 16.) *Lucretia cultrum in pectore defigit.* (Liv. 1, 58.)

c) *numerare, ducere, habere, ponere*, abban az értelemben: hogy közéje számítani, hozzá sorozni; pl. *Voluptatem in bonis numerare. Omnes in hostium numero ducere.* (Cic. Cat. 3, 8.)

Átvitt értelmű hol-határozóként és szokott szólásmódokban: (Állapot-határozó): *in. Victoria in manibus est* (Liv. 5, 20.); *in oculis esse*, látható; *res in manibus est*, hozzá fogtak a dologhoz; *in eo est*, azon van, vagy: már közel van ahhoz, hogy; *in bello* stb.; személyekről; pl. *In Miltiade erat quum summa humanitas, tum mira comitas.* (Nep. 8.) Abban az értelemben: között: *Pausanias ceperat complures Persarum, nobiles atque in his nonnullis regis propinquos.* (Nep. 2.) A magyar felfogástól egészen eltérőleg: *Hoc dici in seruo potest*, a szolgál-ról a szolgát illetőleg. (Cic. de Or. 2.) *In hoc homine nullam accipio excusationem* (Cic. Fam. 2, 14.) *Adhibere severitatem in filio.*

77. §.

Továbbá még Ablativussal hol-határozók:

2) *Coram*, színe v. szeme előtt; *prae*,*) *pro*,**) előtt.

3) *Sub*, alatt. Pl. 2) *Cantabit vacuus coram latrone viator.* (Iuv. 10, 22.) *Horatius ibat trigemina spolia prae se gerens* (Liv.

*) Prae »előtt« értelemben csak *agere* és *ferre* mellett.

**) Pro = előtte lenni háttal; míg *coram* = szemtől szembe.

1, 26.) *Sedebat pro aede Castoris.* (Cic. Phil. 3, 27.) — 3) *Novam Ascanius urbem sub Albano monte condidit.* (Liv. 1, 3.)

Átvitt értelemben és szólásmódokban. (Állapothatározó): 2) *Prae se ferre* = nyilván vallani, mutogatni, fitogtatni. — *Pro* helyhatározói értelméből képződött a megvédés fogalma — »ért« (l. 138. §.) 3) *Sub oculis*, szem előtt; *sub manu esse*, kéznél lenni; *sub iactu telii*, lövés távolságra; *sub armis*, fegyverben; *sub sarcinis*, podgyászosan (a katonákról); *sub divo v. die*, = szabad ég alatt.

78. §. Praepositíók Accusativussal hol? kérdésre*): 1) *ad*,-nál (különösen tulajdonnevek mellett); *apud*,-nál; *iuxta*, *praeter*, mellett (átvitt értelemben: fölött, kívül); *penes* átvitt értelemben: -nál, hatalmában, birtokában; *prope*, tulajdonképpen határozó szó, azért van comparativusa és superlativusa: *propius*, *proxime*, hozzá közel (hová és hol); *propter*, közel; *secundum*, hosszában v. mentében, mellette. Pl. *Pugna ad Trasumenum.* — *Postumius dictator ad lacum Regillum in agro Tusculano agmini hostium occurrat* (R. tónál találkozik. — Liv. 2, 19.) *Caesar totam hiemem ad exercitum manere constituit* (Caes. B.G. 5, 53.) *Belgae apud oppidum morabantur.* (Caes. B.G. 2, 7.) *Verba apud senatum (előtt) fecit.* (Cic. Verr. 2, 2, 20.) *Neoptolemus apud Lycomedem (L. házában) erat educatus.* — *Germani intacti totos dies iuxta focum atque ignem agunt.* (Tac. G. 17.) *Arivistus praeter castra Caesaris suas copias traduxit.* (Caes. B.G. 1, 48.) *Plebs prope ripam Anienis consederat.* (Cic. Br. 14.) *Proxime Hispaniam Mauri sunt.* (Sall. Iug. 19.) *In pratulo propter Platonis statuum consedimus.* (Cic. Br. 14.) *In aperto loco secundum flumen parvae stationes equitum videbantur.* (Caes. B. G. 2, 18.)

Átvitt értelmű és szokásos szólásmódokban (Állapothatározók): *ad manum esse v. habere*, kéznél lenni; *ad dextram v. sinistram* jobb v. balfelül; *ad vinum*, borozás közben; *ad lucernam v. lumina*, világ mellett; *ad tibiam*, fuvolya-szó mellett. — *Apud Homerum* (H. műveiben) *legimus. Apud se esse* = magánál, eszénél lenni. — *Imperium iuxta deos*

*) Az Accusativus s az Accusativussal álló praepositíók tulajdonképpen a haladás irányát, végpontját jelölik, tehát hová? kérdésre felelnek; a hol? kérdésre azokat a latin csak oly gondolkodásmód folytán használja, hogy a végpontot tekintni nyugvó pontnak, s némely ily praepositíónak értelme már teljesen meg is változott, tehát pl. *Fuisti apud Laecam.* (Cic. Cat. 1, 5.) = *oda* mentél és ott voltál; *oda* voltál Laecához. Így érthető, hogy pl. *ad* is jelölheti a *hol*-t (Magyarban is: *h o z z á közel van, o d a van Bécsbe.*) Külösen érezhető ez *iuxta*, *praeter*, *prope*, *secundum* praepositíóknál s oly kifejezéseknél, melyeket úgy is kérdezhetünk: hol? meg úgy is: merre? pl. *Praeter castra copias traxit.* (Caes. B. G. 1, 48.) *Iter secundum mare faciunt.* (Cic. Att. 16, 8.)

(isten után) in tua manu positum est. (Tac. A. 2, 76.) Apud Romanos *iuxta divinas religiones* (mellett) fides humana colitur. (Liv. 9, 9.) Aristides *praeter ceteros* (fölött) Iustus appellabatur. (Nep. 1.) Amicum ex consularibus neminem tibi esse video *praeter Hortensium et Lucullum* (kívül, kívülé). *Me penes* est unum vasti custodia mundi. (Ov. Fast. 1, 119.) Fides rei *penes auctores* erit. (Sall. Jug. 17.) Victoria certaminis *penes tribunos* fuit. (Liv. 3, 24.) — *Secundum deos* (után; sorrend: v. ö. iuxta,) homines hominibus maxime utiles esse possunt. (Cic. Off. 2, 3.)

2) *Ante, ob, előtt; post, után; pone, mögött; pl. Post me erat Aegina, ante Megara.* (Cic. Fam. 4, 5.) *Pone tergum insurgebat silva.* (Tac. A. 2, 16.) *Non mihi mors, non exsilium ob oculos versabatur.* (Cic. Sest. 21.)

Átvitt értelem ben: (sorrend, rang): Atticus unus Atheniensium civitati *ante alios* fuit clarissimus. (Nep. Att. 3.) *Ante omnia* (mindenek előtt). Neque erat Lydia *post Chloen*. (Hor. Od. 3, 9.)

3) *Infra, subter,**) alatt; *supra, super,**) fölött; pl. *Infra lunam nihil est, nisi mortale et caducum, supra lunam sunt aeterna omnia.* (Cic. Somn. 4.) *Plato cupiditatem subter praecordia locavit.* (Cic. Tusc. 1, 10.) *Super tabernaculum Darii imago solis fulgebat.* (Curt. 3, 3.)

Átvitt értelem ben: (nagyság, rang és fokozat) Uri sunt magnitudine paulo *infra elephantos* = valamivel kisebbek. (Caes. B. G. 6, 28.) Ratio recta constansque *supra hominem* (ember fölöttinek) putanda est deoque tribuenda. (Cic. N. D. 2, 13.) Dux hostium cum exercitu *supra caput* est (nyakunkon van — Sall. Cat. 52.) Caesa eo die *supra milia viginti* (több — Liv. 30, 35.) Virtus omnia *subter se* habet. (Cic. Tusc. 5, 1.) Iugurta animadvertit invidiam facti *super gloriam* esse (nagyobb volt, fölül-multa dicsőségét — Sall. Jug. 35.) Punicum exercitum *super morbum* etiam fames affecit. (Liv. 28, 46.)

4) *Circa, körül, circum, köröskörül; pl. Circa flumina et lacus frequens nebula est.* (Sen. Qu. Nat. 5, 3.) *Templa Romae circum forum erant.* (Cic. opt. gen. 4.)

5) *Inter, között; intra, belül; extra, kívül; pl. Erat inter ingentes solitudines oppidum magnum nomine Capsa.* (Sall. Jug. 89.) *Iura, qui est inter Sequanos et Helvetios.* (Caes. B. G. I, 2.) *Nulla iam perniciēs . . . intra moenia comparabitur.* (Cic. Cat. 2, 1.) *Apud Germanos latrocinia nullam habent infamiam, quae extra fines cuiusque civitatis fiunt.* (Caes. B. G. 6, 23.)

Átvitt értelem ben: Mecum cogitare *inter vias* (út közben) occepi. (Plaut. Aul. 2, 8, 9.) Unus eminet *inter omnes*. (Cic. Or. 29.) Non modo non contra legem, sed etiam *intra legem* (a törvény értelmében —

*) *Subter* és *super* néha, különösen költőknél, Ablativussal állanak.

Cic. Fam. 9, 26.) — *Extra iocum* (tréfán kívül = mód h.) (Cic. Fam. 7, 16.) — *Extra* (kívére) *ducem paucosque . . . reliqui rapaces.* (Cic. Fam. 7, 3. *Extra modum*, túlságosan.

6) *Per*,*) át, keresztül; -ben; *cis, citra*, innen; *trans, ultra*, túl; *adversus (adversum)* és *contra*, átellenben; pl. *Caesar significationem per castella* (a várakban, minden várban) *fumo fecit.* (Caes. B. C. 3, 65.) *Germani, qui cis Rhenum incolunt et trans Rhenum.* (Caes. B. G. 2, 3. és 1, 28.) *Quarta fere pars copiarum citra flumen est.* (Caes. B. G. 1, 12.) *Cottae ultra Silianam villam est villula sordida.* (Cic. Att. 12, 27.) *Omnia ultra castra transque montes explorarunt.* (Liv. 22, 43.)

2. Honnan? kérdésre.

79. §. Határozószók (*adverbia*.)

a) Névmasból származott határozószók:

<i>unde</i> ? honnan ?	<i>unde</i> , a honnan <i>undecunque</i> , akárhonnan <i>alicunde</i> , valahonnan <i>undique</i> , mindentinnen ;
<i>hinc</i> , innen	<i>istinc</i> , eminnen <i>illinc</i> , amonnan ;
<i>inde</i> , onnan	<i>indidem</i> , ugyanonnan <i>utrinque</i> , mindkét oldalról ;

b) Praepositíós határozószók:

intrinsecus, belülről
extrinsecus, kívülről
intus, belülről
desuper, felülről ;

c) Némely főnévből *-tus* képzővel képződött határozó ; mint :

funditus, alapjából
radicitus, gyökeréből, de ezeket inkább módhatározókul használják : alapostul, fenekestül ; gyökerestül.

80. §. B) Névszó.

A névszó e kérdésre honnan? rendesen praepositíóval áll Ablativusban (80. s k. §§.); praepositio nélkül Ablativusban csak egyes esetekben (különösen a városok neve 83. §., de közfőnevek is 81. s k. §§.)

*) Legtöbbsnyire hová? merre? kérdésre. E kérdésre hol? nem annyira a nyugvó pontot, hanem inkább a cselekvés útját, kiterjedését jelenti.

Praepositióval Ablativusban és pedig legtöbbször *e, ex, -ból, -ből*, továbbá: *a, ab, abs, -tól, -től, (-ról, -ből)*; *de, -ről, -ről, felől*; pl. *Ex vita (-ból) discedo tamquam ex hospitio, non tamquam ex domo.* (Cic. Sen. 23.) *Germani saepe ex equis (ról) desiliunt ac pedibus proeliantur.* (Caes. G. 4, 2.) *Caesar maturat ab urbe proficisci.* (Caes. B. G. 1, 7.) *Portus ab Africo (felől) tegebatur, ab Austro non erat tutus* (Caes. C. 3, 26.)

Átvitt értelmű és szokásos kifejezések (melyek egy része magyarban hol? kérdésre felel): *ex adverso*, az ellenkező oldalról (v. oldalon); *e contrario*, ellenkezőleg; *e regione*, átellenben; *ex parte*, oldalvást, oldalról, részről; *ex omnibus partibus, magna ex parte*; — *a fronte*, elülről, *a tergo*, hátulról; *a dextra, a laeva*, jobbról, balról.

81. §. (Ablativus separationis.) Néha ugyanazon mondat szerkezetben a honnan? kérdésre felelő Ablativus majd praepositióval áll, majd praep. nélkül a *verba separandi* mellett. Így:

1. A z elválasztást, távollevést, elidegenítést, külömböztést jelentő igék mellett a kiinduló pont (sokszor átvitt értelemben eredethatározóként is) *a, ab* praepositióval áll Ablativusban, de előfordul tiszta Ablativusban is.

Általában azt lehetne mondani: a valóságos helyhatározó inkább praepositióval áll, az átvitt értelmű határozó (eredethat.) pedig inkább praepositio nélkül. Ilyen igék:

segregare, separare, dirimere, seiungere, elválasztani,
abesse, distare, távol lenni,
*abalienare, alienare**, elidegeníteni,
diuidicare, distinguere, discernere, megkülömböztetni,
discrepare, differre, külömbözní,
abhorrere, eltérni, ellenkezni.

Pl. Praepositióval: *Cn. Pompei voluntatem a me abalienabat oratio mea.* (Cic. Phil. 2, 15.) *Alpes Italiam a Gallia seiungunt.* (Nep. Hann. 4.) *Separandos a cetero exercitu ratus.* — (Curt. 7, 2.) *Germani multum ab hac consuetudine differunt.* (Caes. B. G. 6, 21.) *Malitia abest a prudentia distatque plurimum.* (Cic. Off. 3, 17.) *Ab hoc concilio Remi, Lingones afuerunt.* (Caes. B. G. 7, 63.) Praepositio nélkül: *Treveri toto aberant bello.* (Caes. B. G. 7, 63.) *Non abhorrebat talibus studiis.* (Tac. An. 1, 54.)

* *Alienus* melléknév, ha annyit jelent: »hozzá nem illő, tőle elütő« puszta Ablativussal áll; pl. *Neque hoc Diī alienum ducunt maiestate sua.* (Cic. Div. 1, 38.); ha pedig azt jelenti: idegenkedő, *a, ab* praepositióval és Ablativussal áll; pl. *Homo sum: humani nihil a me alienum puto.* (Ter. Heaut. I, 24.) *Totius exercitus animi alieni erant a Curione.* (Caes. B. C. 2, 27.)

2. Az eltávolítást, visszatartást, megszakadítást, vagy tartózkodást, abbahagyást jelentő igék, és a nekik megfelelő melléknevek mellett az átvitt értelmű kiinduló pont (eredethatározó), ha tárgyszóval van kifejezve, vagy *a*, *de*, *ex* praepositióval, vagy gyakrabban praepositio nélkül áll Ablativusban; ha pedig személy névvel, az mindig *a*, *ab* praepositióval Abl. Ilyen igék:

arcere, *prohibere*, visszatartóztatni valamitől,
abstinere, tartózkodni,
absterrere, *detertere*, elriasztani,
excludere, kizárni,
pellere, *depellere*, *expellere*, elűzni,
removere, *summovere*, (V. ö. 46. §.) elmozdítani, eltávolítani,
continere, visszatartani,
expedire, kiszabadítani,
liberare, *solvere*, *levare**), *exonerare*, megszakadítani, megmenteni,
*desistere**) elállani valamitől.

Pl. Praepositióval: *Viri boni lapidibus e foro pellebantur*. (Cic. Piso. 10.) *Aedui ab oppidis vim hostium prohibent*. (Caes. B. G. 1, 11.) *Teque ab eo vindico et libero*. (Cic. Qu. Fr. 3, 1.) *Alexander, quum interemisset Clitum, vix a se manus abstinuit*. (Cic. Tusc. 4, 34.) *Multi sunt et fuerunt, qui a negotiis publicis se removerint*. (Cic. Off. I, 20.) Praep. nélkül: *Ut ipse populum R. hac licentia arceas*. (Liv. 3, 21.) *Caesar hostem rapinis populationibusque prohibet*. (Caes. B. G. 1, 15.) *Ptolomaeus Cleopatram regno expulerat*. (Caes. B. C. 3, 103.) *Timotheus Cyzicum obsidione liberavit*. (Nep. Tim. 1.) *Ignari facile desistunt sententia* (Cic. Off. 3, 3.) *Popillius statione summos hostium lembos audivit*. (Liv. 45, 10.) *Videbimur cura et metu relevati*. (Cic. Cat. 1, 13.) *Illum vita expulit*. (Cic. Mur. 16.)

Ily értelemben fordul elő a Gerundium és Gerundivum Ablativusa is *ab* praepositióval a mondott igék mellett; pl. *Discrepat a timendo confidere*. (Cic. Tusc. 3, 7.) — *Nonnulli ne verberibus quidem a contemplandis rebus perquirendisque deterrentur*. (Cic. Fin. 5, 18.)

3. Általában a praepositióval összetett igék mellett a honnan-határozó, gyakran pusztán Ablativusban fordul elő, de legtöbbször praepositióval;

és pedig: az *a*-val összetettek (*aberrare*, *abesse*, *abire*, *abscedere*, *amovere* tb.) mellett legtöbbször *a*, *ab* áll;

*) *Levare*, *desistere*, *desinere* a költőknél eredethatározó Genitivussal is állanak; pl. *Levare laborum*. *Desinere querelarum*. *Desistere pugnae*.

a de-vel összetettek (*decedere, deducere, deerrare, degredi, delabi, demittere*, stb.) mellett legtöbbször *de*, azután *ab*, ritkán *ex*, áll;

az *ex*-szel összetettek (*edere, educere, efferre, effugere, egredi, emittere, evadere, erumpere, excedere*, stb.) mellett legtöbbször *ex* és *ab*, ritkán *de* áll;

a *prae*, *pro*-val összetettek (*praecipitare, procedere, producere, proficisci* stb.) mellett legtöbbször *ex* néha *ab*, *de* áll.

Sokszor fordul elő pusztá ablatívussal *removere*.

Állandó kifejezések: *abesse foro; abire magistratu; abrumpere se latrocinio*.

pl. *Praep.* és *Abl.* *Aberrare a regula et praescriptione naturae*. (Cic. Ac. 2, 46.) *Lex Porcia virgas ab omnium civium corpore amovit*. (Cic. Rabir. 4.) *Decedam illi de via, de semita, de honore populi, verum quod ad ventrem attinet, non hercle hoc ungue*. (Plaut. Trin. 2, 4, 80.) *Ut si posse putet eum, qui se e Leucade praecipitaverit, sustinere se, cum velit*. (Cic. Tusc. 4, 18.) *In aciem suas copias de vico produxit*. (Cic. Fam. 10, 30.) — *Praep.* nélkül *Abl.* *Vereor ne nihil coniectura aberrem*. (Cic. Att. 14, 22.) *Censorem L. Plancum via sibi decedere aedilis coëgit*. (Svet. Ner. 4.) *Barbari nostros egredi navibus prohibebant*. (Caes. B. G. 4, 24.) *Aeneas, Ascanius procedunt castris*. (Verg. Aen. 12, 169.)

82. §. 4. Némely igék mellett csak bizonyos szólásmódokban fordul elő az *Abl. separationis praepositio* nélkül. Így:

a) *Abdicare se magistratu, dictatura* stb. »hivatalát letenni,« »leköszönni.« (Néha *Accusativussal* is: *abdicare magistratum*.)

Interdicere alicui aqua et igni. *Ariovistus omni Gallia Romanis interdixit*. (Caes. B. G. 1, 46.)

b) Ezen igék mellett: *move*, *cedere*, *pellere* állhat pusztá *Abl.* (de sokszor van *praepositio* *Abl.*); pl. *Loco movere*. (Cic. Cat. 2, 1.) *Hannibal castris non movit*. (Liv. 25, 9.) *Pulsus sedibus Lucretius Hanno*. (Liv. 23, 37.) *Cedere patria*. (Cic. Mil. 25.) (*Cederet ex ingrata civitate*. Ib. 30.)

Mindig pusztá *Ablativusban* áll Cicerónál *move* mellett: *senatu, tribu*, (még legtöbbször: *loco, gradu, statu, vestigio*);

pellere mellett: *civitate, domo, patria, possessionibus, suis sedibus*;

cedere mellett: *patria, Italia, vita, (memoria, possessione)*; — más szók előtt többnyire *praepositio* is áll.

Megjegyzendők ez állandó kifejezések: *loco cedere*, (a katona) állását elhagyni, és *foro cedere* ez értelemben »a tőzsér-helyről elmaradni.«

Jegyz. 1. A költők, a mint mindenben, úgy a pusztá *Ablativusnak* honnan — határozóként való használásában is sokkal szabadabban járnak el.

2. Ebből az *Ablativusból* fejlődött ki a sok eredethatározó (125. s. k. §§.)

d) Többnyire honnan? kérdésre felelő határozót használ a latin *a*, *ex* *praepositio*val *Ablativusban* *pendere* mellett, (holott a magyar többnyire hol? és hová? kérdésre felelőt): pl. *Sagittae pendent ab humero* (vállán. Cic. Verr. 2, 4, 34.) — Néha *suspendere* mellett is, (holott a magyar hová? kérdésre felelő határozót használ); pl. *Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu* (fenyőre — Verg. Georg. 2, 389.) (Többször e kérdésre hol? in vagy pusztá *Abl.*; pl. *Suspendere in oleastro*.)

83. §. (Ablativus loci-unde) Pusztá *Ablativusban* állanak honnan kérdésre:

1. A városok és kisebb szigetek tulajdonnevei; pl. *Caesar*

Tarracone discedit. (Caesar B. C. 2, 22.) *Damaratus, Tarquinii regis pater, fugit Tarquinius Corintho.* (Cic. Tusc. 5, 37.)

1. Jegyz. Sokszor előfordul a városnév honnan? kérdésre praepositióval is, főképp ha csak a város környékéről van szó, vagy a távozás különös kiemelése végett; pl. Caesar a Gergovia (Gergoviától, mellől) discessit. (Caes. B. G. 7, 59.)

2. Jegyz. α) Ha a városnév előtt *urbs, oppidum, caput*, stb. szó áll, akkor rendszeren *ex* praepositio áll az Ablativusok előtt; pl. *Vercingetoris expellitur ex oppido Gergovia.* (Caes. B. G. 7, 4.)

β) Ha a név után külön áll appositio, a városnév pusztán Abl.-ban, az appositio pedig vagy *ex* praepositióval, vagy a nélkül Abl.-ban fordul elő; pl. *Fontei generis antiquitatem Tusculo, ex clarissimo municipio profectam in monumentis . . . notatam videmus.* (Cic. Font. 17.) — *Demaratus fugit Tarquinius Corintho, urbe amplissima.* (Cic. Tusc. 5, 37.)

2. E szók: *domo*, hazulról, *rure*, faluról, (*humo* a földről); pl. *Cibaria sibi quemque domo efferre iubent.* (Caes. B. G. 1, 5.) *Quum Tullius rure redierit, mittam eum ad te.* (Cic. Fam. 5, 20.) *Oculos attolit humo.* (Ov. Met. 2, 448.)

3. Jegyz. Ha *domo* szónak jelzője van, az Abl. előtt *ex* praepositio is állhat; ha pedig valamely távolságot jelentő melléknévvel vagy határozó szóval van viszonyban, akkor *domo* előtt szükségképen *a, ab* áll; pl. *E domo Manlii.* — *Longinqua ab domo instat Militia.* (Liv. 21, 21.) *Si domi est, aut non longe a domo.* (Cic. Phil. 12, 9.)

4. Jegyz. Némely írók s különösen a költők országneveket, sőt közfőneveket is használnak, így pusztán Ablativusban honnan határozóként, pl. *Britanniā Galliāque et Hispaniā auxilia Vitellius acciverat.* (Tac. H. 3, 15.) *Columbae . . . coelo venere volantes* (Verg. A. 6, 191.)

5. Ritkán fordul elő honnan? kérdésre a *supinum* Ablativusa a mozgást jelentő igék mellett; pl. *Primus cubitu surgat villicus, postremus cubitum eat.* (Cato Rr. 5.)

3. Hová? kérdésre:

Ide soroljuk azokat a helyhatározókat is, melyek ily kérdésekre felelnek: merre? (merrefelé?) meddig?

84. §. A) Határozószók (Adverbia):

a) Név másból származott határozószók:

quo? *hová*? *quo*, a *hová*

quonam? *ugyan* *hová*?

<i>aliquo</i>	}	valahová,
<i>quopiam</i>		
<i>quoquam</i>		
<i>quovis</i>	}	akárhová,
<i>quolibet</i>		
<i>quoquo</i>		
<i>quocunque</i>		

*huc, ide,**eo, oda**utro? merrefelé (kettő közül)?**quousque? meddig?**quatenus? mennyire?**isto, istuc, imide,**illo, illuc, amoda,**eodem, ugyanoda,**alio, máshová,**utroque, mindkét felé,**neutro, egyfelé se (a kettő közül),**quousque, a meddig,**quatenus, a mennyire,**aliquatenus, bizonyos pontig,**hactenus, eddig,**illactenus, odáig,**eatenus, addig.*b) *Praepositíós határozószók:**intro, belé, introrsus, introrsum, befelé, ultro citroque, a tulsó s in-*
*nenső felére,**retro, hátra, retrorsum, hátrafelé,**sursum, (ebből: subversum) felfelé, deorsum, (ebből: devorsum) lefelé,**dextrorsum, (ebből: dextroversum) jobb felé, sinistrorsum, (ebből: sini-*
*stroversum) balfelé,**quoquoversus, mindenfelé,**hucusque, eddig.*c) *porro, messzire, távolra,**foras, ki,**obviam, elébe, szembe.*

85. §.

B) N é v s z ó.

A névszó *hová?* kérdésre rendesen *praepositíóval Accusativusban* áll (85. §.) — egyes esetekben pusztán *Accusativusban* (különösen a városok neve, és némely *praepositíóval* összetett igék mellett a közfőnevek is l. 87. 88. §§.) és *Dativusban* (csak a *praepositíóval* összetett igék mellett — 80. 90. §§.)

A *hová?* kérdésre felelő határozóból fejlődött ki a véghatározó; azért a *hová?* kérdésre felelő *praepositíók* is átvitt értelemben véghatározóként állanak (135. s k. §§. 158. §.)

Praepositio és Accusativus *hová?* kérdésre *)

1. *in* -ba, -be; *ad* -hoz, -hez: a) mindkettő általában a mozgás irányát s végpontját jelöli, tehát: befelé: -be; lefelé: -ra, -re; egyenesen: -ig, elé, mellé, felé, -nak, -nek, ellen; pl. *Proba vita via est in coelum et in coetum eorum, qui iam vixerunt.* — *Pupillum filium in humeros (-ra) extulit.* (Cic. de Or. 1, 53.) *In hostem se vertit.* (Neki fordul az ellenség nek.) *Tamquam in aram, confugitis ad deum.* (Cic. N. D. 3, 10.) *Vox ad aures mi advolavit*

*) V. ö. 78. §. *)

(Plaut. Capt. 5, 4, 22.) *Conon ad mare (tengerre) est missus.* (Nep. 4.) *Mithridates Aspm ad regem (elé) ducit.* (Nep. Dat. 4.) — *Galliae una pars vergit ad septentriones (északnak, felé)... Belgae spectant in septentrionem et orientem solem.* (Caes. B. G. 1, 1.)

Ez értelemben: elé előfordul *ante* is (*ad* helyett), de csak nagy ritkán; pl. *Ab. novissima acie ante signa procedere* (Liv. 8, 10.) *Ante imperatorem talis causa potest venire* (Cornif. 1, 14.)

b) *in* a térben való kiterjedést is jelöli (mely irányban?) pl. *Helvetiorum fines in longitudinem* (hosszában) *milia passuum CCXL, in latitudinem* (szélességben) *CLXXX patebant.* (Caes. B. G. 1, 2.)

2. *inter**), közé; *intra*, be; *extra*, ki; pl. *Inter densos fagos — assidue veniebat.* (Verg. Ecl. 2.) — *Appius inter patres lectus est.* (Liv. 2, 16.) — *Ingrediens intra finem eius loci.* (Cic. Caec. 8.) — *Certos mihi fines constituam, extra quos egredi non possim, si maxime velim.* (Cic. Quint. 10.)

3. *adversus*, (*adversum*, *exadversus*), *versus*, *contra* irányt jelölnek (ellen, felé); pl. *Quadrupedem agitabo adversum clivum.* (Plaut. As. 3, 3, 118.) *Romani adversus Perseum* (ellen) *ibant.* (Liv. 42, 49.) *Britanniae unum latus est contra Galliam* (felé), *alterum vergit ad Hispaniam et occidentem solem, tertium est contra septentriones* (felé). (Caes. B. G. 5, 13.) *Contra aquas* (ellen) *fluitare.* (Plin. H. N. 29, 3.)

Versus inkább csak mint határozószó áll a főnév után, mely elé azonban sokszor még *ad* vagy *ob* praepositio járul (*ad* — és *versus*; *ob* — és *versus*); pl. *Cassius Ambraciam versus iter facere coepit.* (Caes. B. C. 3, 36.) *T. Labienus ad Oceanum versus proficiscitur* (Caes. B. G. 6, 33.)

4. *sub*, *subter*, (*infra*) alá; *super*, *supra* fölé; pl. *Magna mei sub terras ibit imago.* (Verg. A. 4, 654.) *Consul equo citato subter muros hostium ad cohortes advehitur.* (Liv. 34, 20.) *Dixit et angusti subter fastigia tecti ingentem Aeneam duxit.* (Verg. A. 8, 366.) *Alii super aliorum capita ruunt.* (Liv. 24, 39.) *Sinus vestis non infra genua descendit.* (Curt. 6, 5, 27.) *Supra eum locum duo tigna transversa iniecerunt.* (Caes. B. C. 2, 9.)

5. *per*, irányt és a térben való elterjedést jelent: által, át, keresztül, fölötte el, (föle, rá); (*cis*), *citra*, az innenső felére, innen; *trans*, *ultra*, a túlsó felére, túl; pl. *Iter per Sequanos angustum et difficile.* (Caes. B. G. 1, 6.) *Longum iter est per praecepta, breve et efficax*

*) *Inter* csak ritkán áll hová? kérdésre.

per exempla. (Sen. Ep. 6.) *Fusi per herbam.* (Verg. A. 5, 102.) *Labienus, ut omnes Gallos citra flumen eliceret, placide progrediebatur.* (C. B. G. 6, 8.) *Eo die cis Tiberim redeundum est.* (Varro a. Non. 92, 11.) *Coelum, non animum mutant, qui trans mare currunt.* (Hor. Ep. 1, 11, 27.) *Arreptum vexillum trans vallum hostium traiecit.* (Liv. 25, 14.) *Antiochus ultra iuga Tauri exactus est.* (Liv. 38, 8.) *Ultra portas procedere.* (Prop. 4, 7, 29.)

6. *usque -ig*; pl. *Ad me usque Ephesum venerunt.* (Cic. Att. 6, 2, 9.) *Usque alterius initium pontis prolabi.* (Liv. 44, 5.) *Germani fugientes usque ad flumen prosequuntur.* (Caes. B. G. 7, 67.)

Usque magányosan legtöbbször csak városnevekkel áll; más nevek előtt szokottabb, hogy *usque* után még *ad* is következik (*usque ad*); *ad* maga is jelenti azt, hogy »ig.«

7. Csak igen ritkán fordulnak elő *hová?* kérdésre: *ob, ante, post, pone, secundum*, továbbá: *circum, circa.* (V. ö. 78. §.)

86. §. Praepositio Ablativussal (*hová?*) mindig? kérdésre az egyetlen *tenus -ig*, és pedig mindig a főnév Abl. után; pl. *Antiochus Tauro tenus regnare iussus est.* (Cic. Deiot. 13.)

Jegyz. *Tenus* tulajdonképen főnév = (zsinór, határvonal) s innen magyarázható, hogy gyakran *Genitivus* után áll és pedig a közfőnévnek többes *Genitivusa* után; pl. *Et crurum tenus a mento palearia pendent* (Verg. Georg. 3, 53.) *Corcyrae tenus* (Liv. 26, 24.)

87. §. Pusztán *Accusativus* áll *hová?* kérdésre, a következő esetekben:

1. Ha a határozó főnév vároznak vagy kisebb szigetnek a neve; pl. *Curtius primus elephantos quattuor Romam duxit.* — *Demaratus, Tarquinii regis pater, fugit Tarquinius Corintho.* (Cic. Tusc. 5, 35.) *Caesar Tarracone discedit, pedibusque Narbonem atque inde Massiliam pervenit.* (Caes. B. C. 2, 21.)

2. *Domus* és *rus* ily értelemben: *domum (domos)* haza; *rus*, falura; pl. *Nos tui liberi domum deduxerunt.* (Cic. Acad. 1, 3.) — *Cohortes inde Latinae Hernicaeque ab senatu remissae domos.* (Liv. 3, 5.) *Laelius et Scipio rus ex urbe, tamquam e vinculis evolabant.* (Cic. Or. 2, 6.)

Jegyz. a) Ha a város neve mellett (akár előtte, akár utána) *urbs, oppidum, caput* appositio van, az appositio előtt rendszeren *in* áll; pl. *Consul pervenit in oppidum Cirtam* (Sall. Iug. 102.) *Demarathus Corinthius se contulit Tarquinius, in urbem Etruriae florentissimam* (Cic. Rep. 2, 19.)

b) Gyakran város név előtt *ad* áll, de csak abban az értelemben, hogy: felé, mellé, közelébe; pl. *Tres viae sunt ad Mutinam.* (Cic. Phil. 12, 9.) *Caesar ad Genevam pervenit.* (Caes. B. G. 1, 7.)

c) Ha *domus* szónak jelzője van s már »ház«-at jelent, akkor e kérdésre hová? rendszeren *in* praepositíóval áll; de ha a jelző birtokos névmás, főnév, vagy e melléknevek: *alienus*, *regius*, akkor állhat praepositio nélkül is; pl. *In domum veterem remigrare e nova.* (Cic. Ac. 1, 4.) *Aurum et argentum domum regiam comportant.* (Sall. Ing. 76.) *Alius alium domos suas invitant.* (Ib. 66.) — *Dico te priore nocte venisse in M. Laecae domum.* (Cic. Cat. 1, 4.) — *T. Torquatus cum prima luce Pomponii domum venit.* (Cic. Off. 3, 31.)

88. §. 3. Ide sorolhatók a mértéket és távolságot jelölő határozók, mert ezeket is vissza lehet vinni e kérdésre: hová? merre? mennyire? és szintén Accusativussal fejeztetnek ki. — Ilyenek:

a) A mérték-határozók e kérdésre: mily (mennyire) hosszú? mily széles? mily magas v. mély? rendszeren *longus*, *latus*, *altus* melléknevek mellett; pl. *Arabes gladios habebant tenues, longos quaterna cubita.* (Liv. 37, 40.) *Milites aggerem latum pedes trecentos triginta, altum pedes octoginta exstruxerunt.* (Caes. B. G. 7, 24.)

Jegyz. E melléknevek: *profundus*, mély; *crassus*, vastag; *magnus*, nagy, csak általános ítéletet fejeznek ki, de nem határozzák meg a mértéket; azért e kérdésre: mily vastag? mily nagy? s sokszor erre is: mily mély? a latin inkább csak egy hasonlóságot kifejező jelzővel felel, t. i. használja a nagyságot megnevező főnévet rendszeren Ablativusban (Abl. qualitatis: »altitudine, crassitudine, magnitudine«) s mellette a mérték kifejezését Genitivusban; pl. *Muri magnitudine montis.* — *Clavus ferreus digiti pollicis crassitudine.* (Caes. B. G. 3, 13.) *Crassitudo parietum quinque pedum.* (Caes. B. C. 2, 8.)

b) a távolságot (mint kiterjedést) jelentő határozók e kérdésre: milyen messzire? mennyire? pl. *A regula mihi non licet transversum, ut aiunt, digitum [egy újjnyira, (hajszálnyira)] discedere.* (Cic. Acad. 2, 18.) *Romani duo milia ferme et quingentos passus ab hoste posuerunt castra.* (Liv. 37, 38.) *Zama quinque dierum iter ab Carthagine abest.* (Liv. 30, 29.)

Jegyz. Az ily Accusativusból származott sok határozó, melyeket a latin részint véghatározóknak (154. s. k. §§.), de többnyire módhatározóknak használ (l. 110. §.)

89. §. 4. A *trans-* és *circum-* praepositíókkal összetett átható igék mellett a mozgás iránya, mely e kérdésre felel: merre? (min át? mi körül?) Accusativusban áll s így a mondatban két Accusativus fordul elő: a tárgy és az irányhatározó; pl. *Caesar exercitum Rhenum (a Rajnán át) transportavit.* (Caes. B. G. 4, 16.) *Istum circumduce hasce aedes.* (Plaut. Most. 3, 2, 157.)

1. *Jegyz.* Ez irányhatározó Accusativus megmarad az esetben is, ha a *trans-, circum-*mal összetett igéket szenvedő alakban használjuk is, de a tulajdonképeni mondat tárgy Accusativusa helyett akkor természetesen alanyi Nominativus áll; pl. *Maior multitudo Germanorum Rhenum traducitur.* (Caes. B. G. 1, 31.) Cselekvő alakban volna: *Maiorem multitudinem Germanorum Rhenum traducunt.*

2. *Jegyz.* Ha a *trans-*szal összetett ige mellett a végpont, a mozgás célja is ki van fejezve, akkor az irányhatározó előtt *trans* praepositio is ki van téve; pl. *Multitudinem hominum trans Rhenum in Galliam traducit.* (Caes. B. G. 1, 35.)

3. *Jegyz.* Néhány *ad, ante, in, inter, ob, post, prae, sub, super* praepositióval összetett ige mellett e kérdésre: *hová?* néha, különösen költőknél, pusztá Accusativus áll; többször Dativus, de rendszeren praepositio és Acc. (A példákat l. a Dativussal vegyest 90. §.)

90. §. Dativus áll sokszor e kérdésre: *hová?*

1. az *ad, ante, con, (cum), in, inter, ob, post, prae, sub, super* praepositiókkal összetett igék mellett; pl. *Accessit delubris advena nostris.* (Ov. Met. 15, 745.) *Prius suos discessisse cognoverunt, quam munitionibus appropinquarent.* (Caes. B. G. 7, 82.) *Cato iis aetate anteibat.* (Cic. Tusc. 1, 2.) *Sol incidit undis.* (Ov. M. 5, 104.)

Az ily összetett igék mellett a tulajdonképeni helyhatározó többször fordul elő praepositióval Accusativusban, ritkábban s leginkább költőknél pusztá Dativusban vagy Accusativusban (89. §. 3. *Jegyz.*) A Dativust inkább csak átvitt értelemben, mint véghatározót használják. (V. ö. 81. és 145. §§.) Ily igék:

a) A praepositióval összetett tárgyatlan igék, mint: *accedere, accumbere, advolare, appropinquare, assistere, anteire, antecedere, concurrere**, *immori, incidere, incursare, inniti, insidēre, insilire, inveli, intercedere, intercidere, intercurrere, intervenire, obrepere, obvenire, occurrere, praestare, praecurrere, subire, succedere, supervenire*, stb.; pl. (Dativussal:) *Bel-latrix audetque viris concurrere virgo.* (Verg. A. 1, 493.) — *Nihil incidit civitati mali.* (Cic. de Or. 1, 7.) *Arboris insiluit ramis.* (Ov. M. 8, 367.) *Mirus invaserat furor improbis.* (Cic. Fam. 16, 12.) *Apes aetate serena floribus insidunt variis.* (Verg. A. 6, 708.) *Consul moenibus successit.* (Liv. 10, 34.) (Accusativ.): *Rostra Cato advolat.* (Cic. Att. 1, 14.) *Ardentem frigidus Aetnam insiluit.* (Hor. A. P. 465.) *Vicinosque, ignare, paras invadere portus.* (Verg. A. 3, 382.) *Dictator triumphans urbem invehitur.* (Liv. 2, 31.) *Milites succedunt muros.* (Liv. 31, 45.) *Et heres — heredem alterius velut unda supervenit undam.* (Hor. E. 2, 2, 176.) — (Praepositióval l. 85. §.): pl. *incidere in* —; *praecurrere ante* — *succedere ad v. in* — stb.

b) A praepositióval összetett tárgyas igék, mint: *adiicere, adiungere, admove, inicere, intentare, intendere, imponere, infigere, interponere, subiicere*, stb.; pl. (Dativussal igen sokszor:) *Videbant adiectum esse oculum*

*) *conferre, comparare, componere, congregari, coniungere, congruere, consentire*, rendszeren *cum* és Ablativussal, ritkán *Dat.*

hereditati. (Cic. Verr. 2, 2, 15.) *Habili tauros adiungit aratro.* (Tib. 1, 10.) *Id egit, ut collegae diadema imponeret.* (Cic. Phil. 5, 12.) — — (Accusativussal ritkán:) *Rogum bustumque novum vetat adiici aedes alienas.* (Cic. Leg. 2, 24.) — (Praepositívóval l. 85. §.); pl. *admovere, adiungere ad* — ; *iniicere in* — ; *interiicere, interponere inter* — ; *subiicere sub* — stb.)

c) Dativus (néha Acc.) áll sok ige mellett, mint hová? kérdésre felelő helyhatározó, holott magyarban hol? kérdésre felelő határozót használunk (l. 75. §.); pl. (Dativussal:) *Portis alii bipatentibus ad-sunt.* (Verg. A. 2, 330.) *Romani adiacent vallo.* (Tac. A. 1, 65.) *Artibus prudentia maior inest.* (Cic. Off. 1, 42.) *Sidera sedibus suis inhaerent.* (Cic. Univ. 10.) *Interesse consilii.* (Cic. Att. 14, 22.) *Omnibus Druidibus praest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem.* (Caes. B. G. 6, 12.) *Qui, qua re homines bestiis praestent, ea in re hominibus ipsis antecellat.* (Cic. Inv. 1, 4.) *Principibus excellit.* (Cic. Man. 14.) — — (Accusativussal: ezek közül csak *adiacere, insidere és praestare*); pl. *Ioppe insidet collem.* (Plin. 5, 13, 14.) *Eloquentia omnes praestabat.* (Nep. Ep. 6.) — — (Praepositívóval, többnyire hol? kérdésre (l. 76. s. k. §§.) ritkábban és *adiacere, praestare, antecellere* mellett épen nem); pl. *adesse ad portam.* (Cic. Div. 1, 27.) *Adesse ante oculos* (Verg. A. 2, 271.); — *inesse in* — , *excellere ex reliquis* — v. *inter omnes* — (Caes. B. G. 6, 13. Cic. Or. 6.)

2. Dativus áll hová? kérdésre sokszor, néhány egyszerű ige mellett is, mint: *iungere, (continuare), copulare*, hozzácsatolni; *tendere*, kinyújtani. (De rendesen praepositio.) Pl. *Fauces, quae Hispaniam Gallis iungunt.* (Liv. 21, 13.) *Är mari continuatus et iunctus est.* (Cic. N. D. 2, 45.) *Tendit ad vos virgo Vestalis manus supplices easdem, quas pro vobis Diis immortalibus tendere consuevit.* (Cic. Font. 17, 38.) *Tendebam brachia coelo.* (Ov. M. 2, 580.)

Jegyzet. A költők sokszor más igék mellett is használnak Dativust (vagy Acc.-t) hová? kérdésre praep. helyett; pl. *Pedibus talaria nectit.* (Verg. A. 4, 239.) *It coelo clamorque virum, clangorque tubarum; Hic alii spolia occisis derepta Latinis coniiciunt igni.* (Verg. A. 11, 192. k.) *Habentque Tartara Panthoidem iterum Orco demissum.* (Hor. Od. 1, 28.) — (Accusativussal:) *Devenere locos, ubi nunc ingentia cernis — moenia.* (Verg. A. 1, 365.) *Tollite me Teucris, quascunque abducite terras.* (Ib. 3, 601.) — *Electra advehitur Teucros.* (Ib. 8, 136.)

II. Időhatározók.

1. E kérdésre: mikor? (mennyi idő alatt?)

91. §.

A) Határozószók (Adverbia.)

1. Névmasból származott határozószók:

quando? mikor?

quando, a mikor

quandoque, } akármikor

quandocunque, } valahányszor

aliquando, valamik } akármikor

} valahányszor

quum, mikor, midőn (a jelenről); akkor, a mikor, (multról); a midőn (a jövőről);

nunc, jelenleg, most

tunc, akkor,

tum, ekkor

quondam, (= *quumdam*), egykor

unā, egyidőben

unquam, valamikor

olim, hajdanta

nunquam, soha

alias, máskor

nonnunquam, néha

iam, már.

2. Praepositíós határozószók:

ante, *antea*, *antehac*, ezelőtt,

post, *postea*,

posthac,

postmodo,

} ezután

pridem (= *praedem*), régente

interim, *interea*, ezalatt;

interdum, néha

protinus és *protenus*, azonnal

usque, folytonosan.

3. Névszóból lett határozószók, a) melyekben a névszói származás alig ismerhető fel:

iam, már; *iamiam*,

{ már-már,

iam iamque

{ ebben a percben,

demum, végre

-dum (mint suffixum); pl. *nondum*, még nem

denique, végre utoljára

vixdum, alig még

tandem, végre

dudum (= *diu dum*), régen

saepe, gyakran

iam dudum, már régen;

b) a melyekben felismerhető a névszóból való származás;

modo, épen most, az imént

postmodum, azután

nuper (= *noviper*), minapában

semper mindig

mox, nemsokára, majd

confestim, rögtön, legottan

illico (= *in loco*), azonnal

extemplo, legott, tüstént

statim, helybe, mindjárt

continuo, mindjárt, azután

simul, egyszerre, együtt

denuo (*denovo*), újra

c) határozottabb jelentéssel:

vespere, v. *vesperi**) *este*; *noctu*, éjjel; *diu*, nappal; *mane*, reggel;

bene mane, korán reggel; *hodie*, ma; *heri*,*) tegnap; *quotidie*, mindennap;

propediem, legközelebb; *interdiu*, nappal; *perendie*, holnapután; *pridie* =

egy nappal előbb, az előtte való napon; *postridie* = egy nappal később,

az utána következő napon**); *nudius tertius* (= *nunc dies tertius*), teg-

napelőtt; *cras*, holnap; *quotannis*, évenként.

*) *Vesper*, *heri* tulajdonképen Locativusok (V. ö. 71. §. Jegyzetét).

**) Tehát jobb e helyett: *die post, quam* ... v. *die ante quam* ... így: *postridie, pridie (quam)*.

d) Az elősorolásnál használt határozók:

primo, mindenekelőtt

tum, azután

porro, tovább

dein, *deinde*, *deinceps*, azután

ecum, *ecinde*, aztán, ezután; *subinde*, közvetlen azután

denique, *postremo*, végre, utoljára.

92. §.

B) Névszó.

A névszó e kérdésre mikor? rendesen Ablativusban áll praep. nélkül (92. §.) — praepositioval Ablativusban vagy Accusativusban csak egyes esetekben. (93. 94. §§.)

Ablativus temporis praepositio nélkül áll e kérdésre mikor? ha, különösen az időfelosztást jelentő nevekkel, egyszerűen az időpontot jelöljük, mikor valami történik vagy az időköz, a mely idő alatt valami történik (V. ö. az időtartalmának Accusativusát 99. §. továbbá *in*, *inter* és *per* 93. 94. §§.)

Így mondjuk: *Die*, *luce*, nappal; *nocte*, éjjel (v. ö. 63. §. 3.); *vespere* v. *vesperi*, este; *hieme*, télen; *aestate*, nyáron; *vere* tavasszal; *initio*, *principio*, kezdetben; *meridie*, délben; (— *pace*, *bello*, békében, háboruban; *comitiis*, *ludis*, *gladiatoribus* (= *ludis gladiatoriiis*) a comitiák, játékok idején.)

Legtöbbször az időt pontosabban megjelölő jelzővel: *Ortu*, *occasu solis*, napkeltevel, leáldoztával; *tranquillo*, *sereno* (*coelo*), csendes, derült, jó időben; *adventu*, *discessu alicuius*, valakinek eljövetelekor, távoztakor; *primo*, *secundo* (etc.) *consulatu*, első második consulságakor; *hoc anno*, ez évben, *temporibus Romuli*, R. idejében; *prima pueritia*, gyermek kora elején.

1. Jegyz. Az időpont (az egyes év, nap, óra) meghatározásánál a latin a rendszámokat használja: *Anno millesimo*. — *Hora tertia*; de ha csak a mennyiséget (mennyi idő alatt?) akarja kifejezni, akkor az alapszámokat: *Annis tribus*, 3 évben;

Pl. *Ad me in Tusculanum heri vesperi venit Caesar de Tusculano suo*. (Cic. de Or. 2, 3.) — *Luce palam in foro saltare*. (Cic. Off. 3, 24.) *Apes aestate serena floribus insidunt variis*. (Verg. A. 6, 707.) *Plato uno et octogesimo anno scribens est mortuus*. (Cic. Sen. 5.) *Agamemnon cum universa Graecia vix decem annis unam cepit urbem*. — *Roscius Romam multis annis non venit*. (Cic. Rosc. A. 27.)

Így fejezi ki az időt az *Ablat. absolutus* is a főnév és az állapot-jelentő jelzővel (participiummal, néha melléknévvvel vagy főnévi appositívval) együtt mellékmondat helyett; pl. *Solon et Pisistratus Servio Tullio regnante* (mikor T. uralkodott) *viguerunt*. (Cic. Brut. 10.) — *Iove tonante* (mikor menydörög) *cum populo agi non est fas*. (Cic. Phil. 5, 3.) *Hannibal Iberim copias traiecit praemissis* (miután előre küldettek olyanok), *qui Alpium transitus specularentur*. (Liv. 21, 23.)

93. §. Praepositio Ablativussal? mikor? kérdésre csak egyes különös esetekben áll:

1. *in*, a) ha nem annyira az időpontot jelöljük meg, mint inkább az akkor létező állapotot.

Így mondjuk az életkor vagy az élet körülményeinek meghatározásában: *in infantia*, *in pueritia*, *in iuventute*, *in senectute* (gyermek korban, mikor kis csecsemő, gyermek, ifjú, öreg volt).

Tempus szóval is, ha azt jelenti: körülmény, helyzet, állapot: *in tali tempore*, ily körülmények közt; *hoc in tempore*, ebben az állapotban (szorult helyzetben); pl. *Quo in tempore* (ebben a kedvezőtlen időben, helyzetben) *adeo magno animo civitas fuit, ut consuli gratiae actae sint, quod de republica non desperasset.* (Liv. 22, 61.) *In tali tempore tanta vis hominis magis lenienda quam exagitanda est.* (Sall. Cat. 48.) *Cupiditas vincendi in his iam aetatibus nostris contractior esse debet, in adolescentia vero significat, quae virtutis maturitas sit futura.* (Cic. Cael. 31.)

In tempore (v. csak *tempore*) sokszor annyit jelent »kellő időben, idején, jókor.« pl. *Pedites equitesque in tempore subvenerunt.* (Liv. 33, 5.) *Data tempore prosunt — et data non apto tempore vina nocent.* (Ov. R. Am. 131.)

Jegyz. Némely kifejezésekben még ily esetben is, mikor tulajdonképen az időbeli állapotot jeleljük, csak puszta Ablativus áll; pl. *Bello vacationes valent, tumultu non valent.* (Cic. Phil. 8, 1.) *Res pace belloque gestas peragam* (Liv. 2, 21.) — De különösen mindig puszta Abl. áll, ha a főnévnek jelzője van, mely a körülményeket eléggé kifejezi; pl. *extrema senectute*, késő öregségében.

b) E kitételben: *in praesentia* vagy *in praesenti*, jelenleg, a jelen körülmények közt; pl. *Suos a proelio continebat, ac satis habebat in praesentia hostem populationibus prohibere.* (Caes. B. G. 1, 15.)

c) Arra a kérdésre: mennyi idő lefolyása alatt? ha ki van téve az is, hogy hányszor történt valami; pl. *Sol binas in singulis annis reversiones facit.* (Cic. N. D. 2, 40.) *M. Crassus semel in vita risit.* (Cic. Fin. 5, 30.)

2. *cum*, *sub* praepositioók az egyidejűséget fejezik ki: (alatt, közben, egyidejűleg); pl. *Sulla pariter cum ortu solis* (épen nap keltekor) *castra metabatur.* (Sall. Jug. 106.) *Simul cum dono* (az ajándékkal egyidejűleg) *designavit templo Iovis fines.* (Liv. 1, 10.) *Ne sub ipsa profectione* (épen az elutazáskor, alatt) *milites oppidum irrumperent.* (Caes. B. G. 1, 27.)

3. Néha előfordulnak e kérdésre mikor? *ab*, *de*, *ex* praepositioók is

Ablativussal abban az értelemben, hogy: után (de tulajdonképen azt fejezik ki, hogy honnan, mikortól? kell az időt számítani); pl. *Ab hac concione* (ez értekezlet után) *legati missi sunt* (Liv. 24, 22.) *Non bonus est somnus de prandio* (mindjárt ebéd után. Plaut. Most. 697.) *Caesar de tertia vigilia* (3-ik örváltáskor, mindjárt utána) *e castris profectus est* (Caes. B. G. 1, 12.) *De die*, világos nappal, még nappal; pl. *Vos convivium de die facitis?* (Catull. 47.) *De nocte* = az éj közepén, még éjjel; pl. *Ut iugulent homines surgunt de nocte latrones; ut te ipsum serves non expergisceris?* (Hor. Ep. 1, 2, 32.) *Cotta ex Consulatu* (mindjárt consulsága után) *est profectus in Galliam* (Cic. Brut. 92, 318.) — — Ily kifejezésekben: *aliud ex alio*, mindig más-más, egyik a másik után: *Me quotidie aliud ex alio impedit.* (Cic. Fam. 9, 19.) *Alia ex aliis iniquiora postulant.* (Liv. 4, 2.)

94. §. Praepositio Accusativussal mikor? kérdésre: (V. ö. 78. §. *)

1. Egyidejűséget fejeznek ki: *intra*, *inter*, alatt, közben, azaz a mondott idő lefolyása előtt, még az alatt, a közben *); *per* alatt, át, és különösen *per* az idő tartamát, hosszúságát is jelöli, mely egész időtartam alatt valami szakadatlanul történik; pl. *Germani intra annos quatuordecim tectum non subierant.* (Caes. B. G. 1, 36.) *Intra decimum diem, quam Pheras venerat, haec perfecit* (a 10-ik nap eltelté előtt, 10 nap alatt, attól az időtől kezdve, hogy Pheraebe érkezett. Liv. 36, 10.) *Frusinone inter noctem lux orta est.* (Liv. 32, 29.) *Haec inter coenam* (vacsora közben) *Tironi dictavi.* (Cic. Qu. fr. 3, 1.) — — Így Gerundiummalis; pl. *T. Herminius legatus inter spoliandum corpus hostis veruto percussus est.* (Liv. 2, 20.) *Inter ludendum.* (Quint. 1, 3, 12.) *Comitali quoque morbo bis inter res agendas correptus est.* (Suet. Caes. 45.) — — Átvitt értelemben is; pl. *Silent leges inter arma* (Cic. Mil. 4.) — *Ludi decem per dies facti sunt.* (Cic. Cat. 3, 8.) *Animus per somnum sensibus et curis vacuus est.* (Cic. Div. 2, 61.) *Per annos quatuor et viginti primo Punico bello certatum est cum Poenis.* (Liv. 9, 19.)

2. Az előidejűséget, vagy utóidejűséget fejezik ki: *ante*, előtt *post*, *secundum*, után; pl. *Ante Iovem nulli subigebant arva coloni.* (Verg. Ge. 1, 125.) *Mihi ante aedilitatem meam nihil erat cum Cornifico.* (Cic. Att. 12, 17.) *Aliquot post menses homo occisus est.* (Cic. Rosc. Am. 44.) *An Creta post M. Bruti decessum* (hivatalból való

*) Ez értelemben sokszor *in* Ablativus is áll; pl. *Decrevēre, ut in diebus proximis decem Italiā discederent.* (Sall. Iug. 28.) Néha *secundum* és Acc. *Hannibali secundum quietem* (alvás közben) *visa est Iuno praedicere, ne columnam auream auferret* (Cic. Div. 1, 24.)

távozta után) *potuit liberari?* (Cic. Phil. 2, 38.) *Secundum hanc pugnam consul Messanam venit.* (Liv. 21, 50.)

Jegyz. a) Néha az *ante* és *post* nem praepositíóképen, hanem határozószó gyanánt van használva ez értelemben: »előbb« vagy »utóbb«, »később« és akkor mellette az időmérték, a mennyivel előbb vagy utóbb történt valami, Ablativusban áll. (Abl. mensurae 108. §.)

b) *Ante* valamely napra vonatkozva a határozott számmal vagy *certus* jelzővel sokszor nem az előtte való, hanem a kimondott napot jelenti; pl. *Edixit, ut adesset senatus frequens ante diem sextum Calendas Decembres* (December 6-ik kalendáján, azaz Dec. kalendai előtti 6-ik napon = Nov. 24-én.) *Quod quisque a sacris habet, id ante diem certam in suum quodque fanum referret.* (Cic. N. D. 3, 34.)

c) *Ante diem, ante tempus* = a meghatározott v. szokott idő előtt, korán; pl. *Ante diem morior* (Ov. Am. 3, 739.)

d) *Ante* helyett néha *citra* (innen) áll a költőknél; pl. *Pylius citra Troiana perisset tempora.* (Ov. Met. 8, 364.)

3. Az idő közelségét (»mindjárt előtte vagy utána,« vagy annak körülbelül egyidejűségét »felé, tájban, körülbelül«) fejezik ki: *ad, circa, prope, sub*; pl. *Quum magnam partem noctis vigilassem, ad lucem* (virradat felé) *dormitare coepi.* (Cic. Div. 1, 28.) — *Ad singulos nuncios consilia mutat* (minden hir után, minden hirre. Cic. Fam. 10, 32.) *Postero die circa eandem horam in eundem locum rex copias admovit.* (Liv. 42, 57.) *Prope Calendas Sextiles puto me Laodiceae fore.* (Cic. Fam. 3, 5.) *Pompeius sub noctem naves solvit.* (Caes. B. C. 1, 28.) Így: *sub occasum, sub vesperum, sub lucem* (napnyugta felé, este felé, virradatkor). *Sub eas literas* (mindjárt azok után) *statim recitatae sunt tuae.* (Cic. Fam. 10, 16.) *Sub haec dicta,* alig hogy ezt mondta. (Liv. 35, 31.)

2. E kérdésre: mióta?

mikortól kezdve? mennyi ideje annak?

95. §.

A) Határozószók (*adverbia*).

Szokszor a latin kifejezést, mely az időbeli kiinduló pontot (mikor-tól)? jelöli, a magyarban úgy szoktuk érteni, hogy mikor? pl. *deinde*, attól fogva = azután.

ex quo? mióta? *ex quo, a* mióta;

ab hinc, az időtől fogva, mostantól számítva a múltba = ezelőtt ennyi idővel (Acc.)

de hinc, mostantól fogva, mostantól számítva a jövőbe = ezután;

deinde (dein) } (ekkortól v. akkortól kezdve) = ezután v. azután;
exinde (exin) }
iam diu }
iam dudum } régóta;
iam non, már nem;
quam dudum, a mióta.

96. §.

B) Névszó.

A névszó e kérdésre mióta? stb. rendesen praepositióval áll Ablativusban (96. §. 1.)

Azonban a latin az időbeli kiinduló pont helyett sokszor az időtartamot (mikor? mennyi idő alatt? Abl. 99. §. Jegyz.) és a végpontot (meddig? mennyi ideje annak?) használja; azért állhat némelykor mióta? kérdésre praep. Accusativussal (94. és 96. §§. 2.), sőt egyedül Accusativus is. (97. §.)

A névszó praepositióval e kérdésre: mióta?

1. *a*, vagy *ex* praepositióval Ablativusban áll, mikor csakis a kezdőpontról van szó (V. ö. 93. §. 3.); pl. *Ab urbe condita. Ab initio*; (kezdetől fogva.) *Ab infantia, a pueritia*, vagy *a puero*; *ab ineunte aetate, ab adolescentia* vagy *ab adolescentulo*. — *Romani ab sole orto in multum diei stetere in acie*. (Liv. 27, 2.) *A mane ad noctem usque dego diem*. (Plaut. Most. 3, 1, 3.) *Ex eo tempore. Ex adolescentia tua in amicitiam et fidem meam te contulisti*. (V. ö. 93. §. 3.) *Diem ex die* = egyik naptól a másik napig. — Sokszor *ab* és *ex* mellett még *inde* vagy *usque* határozószók állanak; pl. *Iam inde ab initio Faustulo spes fuerat*. (Liv. 1, 5.) — *Quod augures omnes usque a Romulo decreverunt* (egészen R.-tól kezdve — Cic. Vat. 8.)

2. Néha s különösen e kifejezésben: *post hominum memoriam* a főnév *post* praepositióval Acc.-ban áll; pl. *Ianus bis post Numae regnum* (N. uralkodása óta) *clausus fuit* (Liv. 1, 19.) — L. még per. 94. §.

97. §.

Accusativusban praepositio nélkül áll: 1. mikor nem csak a kezdőpont, hanem az azóta lefolyt idő hosszúsága is ki van fejezve, s így a jelen vagy a múlt van végpontnak véve (99. §.), tehát »mikortól és mennyi ideig?« »mennyi ideje annak, hogy...?« pl. *Lacedaemonii septingentos iam annos amplius unis moribus et nunquam mutatis legibus vivunt*. (Cic. Fl. 26.)

Így mindig *abhinc* határozószó mellett is (V. ö. 108. §.); pl. *Horum pater abhinc duo et viginti annos mortuus est*, (mostantól viszsza számítva, tehát azelőtt 22 éve, hogy meghalt). *Quaestor fuisti abhinc annos quatuordecim*. (Cic. Verr. 2, 1, 12.) — továbbá

2. Az életkor (mennyi idős? hány éves?) meghatározásául *natus*, *a*, *um* mellett, mert a latin azt fejezi ki, mióta? mennyi ideje, hogy született? pl. *Alcibiades annos circiter quadraginta natus diem obiit supremum* (akkor halt meg, mikor 40 éve volt, hogy született = 40 éves korában. — Nep. Alc. 10.)

Jegyz. *Maiores natus* = idősebb; *minor natus* = fiatalabb s e mellett kifejezhető az idő: a) vagy egyszerűen Accusativussal; pl. *Maiores* (v. *minor*) *annos decem natus* és *natus plus (minus) decem annos* (tiz évnél idősebb v. fiatalabb = több v. kevesebb mint tiz éves); b) vagy *quam* kötőszóval s Acc. pl. *Maiores (minor)*, *quam decem annos natus*; c) vagy Ablativus comparationis (130. §.); pl. *Maiores (minor) annis decem*.

E kérdésre: meddig? és mennyi ideig?

98. §. A) Határozószók. (*Adverbia*).

quoad? quousque? quam diu?

dum, donec, addig míg, annyi ideig míg

quousque, a meddig

usque eo, addig

quoad, a meddig

adhuc, mostanig, még

quatenus? meddig?

hactenus, eddig

iam, eddig már

etiam, még, még mindig

usque, mindig folytonosan

diu, sokáig

tamdiu, tantisper, addig

(*quamdiu*, a meddig)

aliquamdiu, egy kis ideig

parumper, paulisper, aliquantisper, egy

kis időre

(*continuo, semper*, folyton, mindig.)

99. §. B) Névszó.

A névszó e kérdésre: mennyi ideig? rendesen Accusativusban áll (99. §.) — e kérdésre meddig? praepositióval Acc. (100. §.)

Accusativus praepositio nélkül áll, ha a végpont az idő hosszúságával együtt van kifejezve, a mennyi ideig valami történt. (V. ö. 97. §. más az Abl. mennyi idő alatt? 92. §.; de l. per 94. §.) pl. *Pericles quadraginta annos praefuit Athenis*. (Cic. de Or. 3, 34.) *Flamini Diali noctem unam extra urbem manere nefas*. Liv. 5, 52.) *Decem annos urbs oppugnata est*. (Liv. 5, 4.)

Jegyz. Néha azonban az idő hosszúságának megjelölésére is egyszerűen az Abl. temporis (92. §. fordul elő; pl. *Scriptum est à Posidonio, triginta annis vixisse Panaetium, posteaquam libros edidisset.* (Cic. Off. 3, 2.) *Metellus in isdem castris quatrinduo moratus.* (Sall. Jug. 55.)

100. §. Praepositíóval Accusativus áll e kérdésre: meddig? mikorra? és pedig:

1. *ad* és Acc., mikor a kimondott idő a határt jelöli;
2. *in* és Acc., midőn a végpont a kimondott időbe beleesik, továbbá ha azt fejezzük ki, mikorra? vagy mennyi időre? pl. *in lucem dormire* = alunni, még akkor is, midőn már világosság van; *ad lucem dormire*, csak addig aludni, míg világosodni nem kezd. *Ab hora octava ad vesperum collocuti sumus.* (Cic. Att. 7, 8.) *Sophocles ad summam senectutem tragoedias fecit.* (Cic. Sen. 7.) *Auctio constituta erat in mensem Ianuarium.* (Cic. Rull. 1, 4.) *Indutiae in centum annos factae.* (Liv. 7, 20.) *Phaëton rogat in diem moderamen equorum (Solis).* (Ov. Met. 2, 48.)

Szokott kifejezések: *ad tempus* = a) egy kis ideig, kis időre; b) bizonyos meghatározott időre, idejében; — *ad diem*, a kitűzött napra; *ad annum*, a jövő évig = egy év múlva; *in praesens*, mostanig, (így *in perpetuum* etc.); *in dies*, vagy *in singulos dies*, napról-napra, így még: *in horas*, minden órában, óráról órára; *in annos* és *in singulos annos*, évről-évre.

3. Továbbá még *usque ad*, *usque in* és *per* (l. 94. §.)

101. §. III. Körülményhatározók.

A körülményhatározók a cselekvésnek módját, okát, célját, — a cselekvésnek vagy egyes dolgoknak állapotát, eredetét, végét jelölik; tehát meghatározzák, mily okkal-móddal, mily állapotban stb. történik valami. E szerint vannak:

- a) 1. mód- — és 2. állapothatározók,
- b) 1. ok- — és 2. eredethatározók,
- c) 1. cél- — és 2. véghatározók.

Az állapot-, eredet- és véghatározók igen sokszor átvitt értelmű helyhatározók, azért helyhatározó kérdésekkel is kérdezhetők.

I. a) Módhataozók.

102. §. A) Határozószók.

qui? quomodo? hogyan? mi módon? *quoties?* hányszor?

1. Név másból lett határozószók:

qui, (quomodo), — uti, ut, hogyan
sic, így

sicuti, sicut, a hogyan, úgy, — mint
velut veluti, olyan formán, mintegy

*ita, úgy, így**item, itidem, épen úgy, szintúgy, identidem, ismételten**vel, leg-, legesleg-, igen nagyon, még, sőt**aliter, secus, másképen**quam, mint, mennyire**quamvis, quamlibet, mégannyira**perquam, igen nagyon**tam, annyira, oly — (melléknév mellett)**tamquam, quasi, mintegy, olyformán.**adeo, eo, annyira**tantum, csak.*

2. Névszóból képzett határozószók:

α) Majd minden melléknévből képezhető módhatározó (semleges Ablativus v. Accusativus, l. Alaktan 44. §.)

Ilyenek a következők is: *aeque*, hasonlóképen; *rite*, illően; a szokás szerint; *recte*, helyesen; *valde*, nagyon; *plane, omnino*, teljességgel; *longe*, sokkal; *summe*, leginkább, főképen; *praecipue*, főképen; *abunde*, bőséggel.

Továbbá: *potissimum*, különösen, *magis, maxime, potius, potissimum*, inkább, leginkább, *parum, minus minime*, kevésbé, nem annyira, legkevesébbé

β) *nimis, nimium*, szerfölött, *satis, sat*, eléggé, *penitus, plane, prorsus, omnino*, teljesen, *crebro, saepe*, gyakran, *identidem*, ismételten, *rursus*, ismét, ismételten, *iterum, újlag*, másodszor.

γ) Összetétel által származtak: *magno opere, ad modum*, nagyon, *quomodo, quemadmodum*, a hogyan, *quodammodo*, valahogy, *obiter*, alkalmilag, *perperam*, tévesen, hibásan, *imprimis*, különösen, *praesertim*, főképen, *affatim*, bőven.

δ) Számnévből: *quoties*, a hányszor; *toties*, annyiszor; *semel, bis* stb.

103. §.

A módhatározókhoz tartoznak még:

1. Az igenlésre s az állítás erősítésére szolgáló határozószók, mint:

profecto (= *pro facto*) »tényleg, igazán, valóban«; pl. *Nunc quidem profecto Romae es.* (Cic. Att. 6, 5.) *Non ita est, iudices, non est profecto.* (Cic. Flacc. 22.)

nae v. *ne*, »csakugyan, valóban, igazán«, csak a mondat élén áll s utána rendszeren névmás következik; pl. *Nae illi vehementer errant.* (Cic. Cat. 2, 3.)

sane a) erősítőleg = »teljesen, ugyancsak, valóban«; pl. *Odiosum sane genus hominum officia exprobrantium.* (Cic. Lael. 20, 71.) b) gyakran megengedő értelemben = »legyen hát; legyen bár; megengedem, hogy«; pl. *Haec sint falsa sane, invidiosa certe non sunt.* (Cic. Ac. 2, 32.)

certe a) az egész mondat jelentését megszorítva azt bizonyítja, míg a másik dolgot tagadja = »legalább, mindazonáltal, mégis«; pl. *Ut*

- homines mortem vel optare incipiant, vel certe timere desistant.* (Cic. Tusc. 1, 49.) b) az alanyra nézve bizonyítva az állítást = »bizony, bizonyosan, igazán, minden esetre« (e jelentésben elül áll); — ettől különbözik *certo*, mely tárgyilag az állított dolog valóságát bizonyítja, rendesen a tudást s mondást jelentő igék mellett = »bizonyynyal, biztossággal, határozottan«; pl. *Certe dico* = az bizonyos tény, hogy én mondom — *certo dico* = tényleg bizonyos az, mit mondok; úgy mondom, a hogy valóban van. *Certe ignoratio futurorum malorum utilior est, quam scientia* (az bizonyos, hogy hasznosabb — Cic. Ac. Post. 1, 4.) *Id te moleste ferre certo scio.* (Cic. Att. 2, 23.)
- saltem* = »legalább« (kiemel az által, hogy csekélyebbnek állít valamit, mint a másik dolog); pl. *Eripe mihi hunc dolorem, aut minue saltem.* (Cic. Att. 9, 6.)
- vere* = »igazán, teljesen, a való, az igazság szerint, helyesen«, egyszerűen az állítás tárgyát bizonyítja igenlőleg, míg *vero* alanyilag bizonyít vagy erősítőleg, és pedig a mondat első szava után áll = »igenis, csakugyan, valóban«; pl. *Vere hoc memoriae proditum est?* (Cic. Rep. 2, 15.) *Vere loquor* (Cic. Att. 5, 51.) — *Ego vero* (igazán) *cupio te ad me venire.* (Cic. Fam. 14, 16, 10.) — — *Vero* feleletben = igen, úgy van; pl. *Fuisti saepe, credo, in scholis philosophorum? Vero, ac libenter quidem* (Cic. Tusc. 2, 11.); ellentétben = pedig: *Dixisti non auxilium mihi defuisse; ego vero fateor...* (Cic. Planc. 35.) — Fokozó értelemben = sőt, épen; pl. *Musice abest a principibus, saltare vero etiam in vitis ponitur.* (Nep. Ep. 1.)
- quidem* = »a mi ezt illeti, ugyan és pedig, mégis csak«, az előtte álló szónak a fogalmát kiemeli vagy megszorítja; pl. *Beatum sine virtute neminem esse posse id quoque damus et libenter quidem.* (Cic. N. D. 1, 32.) *Plurima quidem* (ugyan) *proferre possemus, sed modus adhibendus. Nunc quidem profecto Romae es.* (Cic. Att. 6, 5.); — *equidem* erősített *quidem* (e-quidem) = »igenis« a szóló bizonyítását fejezi ki s azért leggyakrabban az egyes szám első személye mellett áll; pl. *Dixi equidem, et dico.* — *Ne... quidem* = »még... se«, »nem is«, mikor fontosabbról jelentéktelenebbre térünk át s ilyenkor a hangsúlyozott szó mindig a *ne* és a *quidem* közt áll; pl. *Ne quum esset factum quidem* (még akkor sem) *intelligi potuit, quare id factum esset.* (Cic. Mur. 17.)
- utique* = minden esetre. *Velim Varronis et Lollii mittas laudationem, Lollii utique.* (C. Att. 13, 49.)

2. Az állítás magyarázására szolgáló határozószók, minők:

- nimirum* (ne mirum sit) »kétséggkívül, tagadhatatlanul«; pl. *Uter melior dicitur orator? Nimirum qui homo quoque melior est.* (Quint. Inst. 12, 1, 9.)
- videlicet* (= videre licet), »nyilvánvaló, természetesen« (arra utal a mi magától értetődik; sokszor gúnyos értelemben); pl. *Homo videlicet timidus, permodestus vocem consulis perferre non potuit.* (Cic. Cat. 2, 6.)

scilicet (= *scire licet*) »természetesen, tudniillik, épen« (arra utal, a mi ismeretes, de talán reá nem ügyeltünk; sokszor gúnyos értelemben); pl. *Orator cognoscat rerum gestarum ordinem maxime scilicet nostrae civitatis.* (Cic. Or. 34.)

nempe (= *nam-pe*; *pe* ebből: *pote* = *puta*) »tudniillik, már mint —, úgymint, kétségmente« azt a bizonyosságot fejezi ki, hogy valami nem fog tagadtatni (gyakran gúnyos értelemben); pl. *At avus nobilis: Tuditanus nempe ille, qui nummos populo de rostris spargere solebat.* (Cic. Phil. 3, 6.)

quippe = »bizonyynyal, természetesen, csakugyan, tudniillik, mert hát —« az előzményt azzal erősíti meg, hogy okot csatol hozzá (különösen *qui, quum, quia, quando* előtt); pl. *Visum te aiunt in regia, nec reprehendo: quippe quum ipse istam reprehensionem non fugerim.* (Cic. Att. 10, 3.)

3. A határozatlan állításoknál használt határozószók, mint:

paene és *prope* = »majdnem, nem sok híja«, azt fejezi ki, hogy bizonyos fokig áll az, a mit mondunk (de soha se használjuk számra vagy mértékre nézve*); pl. *Fores paene effregisti.* (Plaut. Bac. 4, 2, 4. *Trinobantes, prope firmissima earum regionum civitas.* (Caes. B. G. 5, 20.)

fere és *ferme* (gyakran számfogalmakra*) vonatkozva) = »körülbelül, mintegy, csaknem« igékre vonatkozva = »többnyire, rendszerint«; pl. *Ad te quinta fere hora (5 óra körül) veni.* (Cic. Pis. 6, 13.) *Cato fuit fere aequalis P. Scipionis.* (Cic. Off. 3, 1.) *Probabile est, quod fere fieri solet.* (Cic. Inv. 1, 29.)

tantum non = »majd csaknem, csak épen hogy nem«; pl. *Urbs Lacedaemon tantum non capta est.* (Liv. 34, 40.)

4. A kételyt s bizonytalanságot kifejező határozószók, mint:

fortasse (ritkán: *fortassis*) = »talán, valószínű«, a lehetőséget mint valószínűt fejezi ki s azért az ige jelentő módjával áll; pl. *Heri veni in Cumanum; cras ad te fortasse veniam.* (Cic. Fam. 9, 23.)

forsitan (ritkán, csak költőknél: *forsan*) »lehet hogy —, talán«, a lehetőséget csak mint véleményt fejezi ki, nem oly valószínűséggel mint *fortasse*, azért az ige kötőmódjával áll; pl. *Forsitan quaeratis, qui iste terror sit.* (Cic. Rosc. A. 2.)

forte »esetleg« rendesen *si, nisi, num* kötőszókkal kapcsolatban; pl. *Est, est profecto illa vis divina, nisi forte idcirco esse non putant, quia non cernitur.* (Cic. Mil. 31.)

*) Számra nézve ily értelemben »nem sok híja« *circiter* és *ad* használható, míg *fere* azt fejezi ki, hogy »körülbelül«; lehet néha úgy, hogy valamivel több is vagy kevesebb.

104. §.

5. A tagadó szók, mint:

non »nem« (jelentő v. kérdő mondatban) ha egyes szóra vonatkozik a tagadás, a tagadott szó elé tesszük, a tagadott szót pedig rendesen az állítmány elé; ha egész mondatot tagad, *non* (és *neque*) a mondat élén vagy az állítmány előtt áll; pl. *Tu hoc non fecisti* és *Tu non hoc fecisti, sed aliud. Non paucis verbis haec res explicari potest. Non* helyett nagyobb nyomatékkal áll *nihil* és *minus*, ritkábban *nullus a, um*, »épen nem, semmiképen sem«; pl. *Beneficio isto legis nihil utitur.* (Cic. Agr. 2, 23.) *Nonnunquam ea, quae praedicta sunt, minus eveniunt.* (Cic. Div. 1, 14.) *Loquor permotus misericordia, quae tibi nulla debetur.* (Cic. Cat. 1, 7.) *Sextus ab armis nullus discedit.* (Cic. Att. 15, 22.)

haud, »nem igen, nem épen, nem«, nem tagad oly határozottan, mint *non*, hanem inkább csak kételyt fejez ki és rendesen csak mellékneveks határozószókkal kapcsolatban fordul elő; ritkábban igékkel, különösen e kifejezésekben: *haud scio an, haud dubito an* —; pl. *Pulchrum est bene facere reipublicae, etiam bene dicere haud absurdum est.* (Cic. Cat. 3, 1.) *Laudibus haud minus, quam praemio, gaudent milites.* (Liv. 2, 60.) *Haud ita iussi.* (Ter. And. 5, 4.) *Ego quod dixi, haud mutabo.* (Plaut. Bac. 5, 2, 34.) *Haud scio an, quae dixit, sint vera omnia.* (Ter. And. 3, 2, 44.)

frustra = »hiába, eredmény nélkül«, azaz alányilag = nem lesz sikere. *nequidquam* »haszontalanul, hiába«, azaz, — tárgyilag — ha eléred s véghez viszed is, nem lesz haszna; pl. *Auxilium frustra implorat* (hiába, mert nem kapja meg. — Cic. Or. 2, 35.) *Senatus nequidquam Pompeii auxilium imploraturus est* (haszontalanul, mert bár megkapja, nem lesz a dolgon segítve. — Caes. B. C. 1, 1.)

ne, = »ne, hogy ne«, nem a valóságot, hanem a beszélő akaratát tagadja, azért mindig tiltó értelmű és mindig parancsoló (Imper.) vagy kötőmóddal (Coni.) áll a felszólító mondatokban — (56. s. k. §§.) mint kötőszó a célt is kifejezi; pl. a) *Ne pueri, ne tanto animis adsuescite bello.* (Verg. A. 6, 833.) — b) *Isto bono utaris, dum adsit; quum absit, ne requiras.* (Cic. Sen. 10.) — c) *Ne aequaveritis Hannibali Philippum . . . Pyrrho certe aequabitis.* (Liv. 31, 7.) — d) *Ne id Iuppiter optimus maximus sineret.* (Liv. 4, 2.) — e) *Caesarem complexus obsecrare coepit, ne quid gravius in fratrem statueret.* (Caes. B. G. 1, 20.) — — Kérdő mondatokban a kérdett szóhoz kapcsolva *-ne* = nem-e? talán nem? pl. *Tunc te audes Sosiam dicere, qui ego sum?* (Plaut. Amph. 1, 1, 217.) — *Neque, nec* jelentő mondatokban (= *et non*) »nem is, sem«; pl. *Nec facta impia fallacium hominum coelicolis placent.* (Catull. 30, 4.) — *Neve, neu* felszólító mondatokban kötőmóddal vagy parancsoló móddal (= *et ne*) »ne is; se; és ne; és hogy ne«; pl. *Ut eam ne quis nobis minuatur neve vivus, neve mortuus.* (Cic. Leg. 2, 27.) *Ut earum rerum vis minueretur, neu ponti nocerent.* (Caes. B. G. 4, 17.)

nequaquam, ritkán: *neutiquam* »semmiképen sem, semmi esetre sem«; pl. *Nequaquam satis in re una consumere curam.* (Hor. Sat. 2, 4, 48.)

Jegyz. Tagadó értelmük lehet más szóknak is, így névmásoknak, mint: *nemo*, *neuter*, *nihil*, *nullus* stb.; kérdőszóknak, mint: *num*; továbbá az *in*- vagy *ne*- fosztó értelmű előragokkal kapcsolt szóknak; pl. *impurus*, *nefas* stb.

A tagadó szócskákról még meg kell jegyezni, hogy legtöbb esetben két egymásra vonatkozó tagadás megsemmisíti egymást és állító értelmet ad, de következőkülömbiséggel:

a) <i>non nihil</i> = valami*)	b) <i>nihil non</i> = minden*)
<i>non nemo</i> = némelyik	<i>nemo non</i> = mindenki
<i>nonnulli</i> = némelyek	<i>nulli non</i> = mindnyájan
<i>non nunquam</i> = némelykor	<i>nunquam non</i> = mindenkor
<i>non nusquam</i> = valahol	<i>nusquam non</i> = mindenütt.

Pl. a) *Hannibal tantis bellis destrictus, non nihil temporis tribuit literis.* (Nep. Han. 13.) — b) *Meo iure te hoc beneficium rogo, nihil enim non tua causa feci.* (Cic. Att. 14, 13.) — *Video de istis abesse non neminem.* (Cic. Cat. 4, 5.) — *Oppugnatio solet non nunquam, defensio nunquam vituperari.* (Cic. Val. 2.) *Probi mores nunquam non plurimum profuerunt.* (Quint. Inst. 7, 2.) — c) *Non ignoro, non nescio, non sum nescius* = jól tudom; *non nolo*, igenis akarom; *non possum non* (pl. *dicere*) = kell (mondanom); *non indignus* = méltó stb.; pl. *Non enim ignoro, quanti eius nomen putetis.* (Cic. N. D. 3, 31.) — *Qui mortem in malis ponit, non potest mortem non timere.* (Cic. Fin. 3, 8.) *Fuit haec oratio non ingrata (= grata) Gallis.* (Caes. B. G. 7, 30.)

Jegyz. 1. A magyarban gyakran fordul elő egymás mellett két tagadás és pedig valóságos tagadó értelemben; azért ügyelni kell az ily kifejezésekre mint: pl. Nem láttam soha sem ezt az embert; — latinul (nem lesz: *non nunquam*, hanem: *Nunquam* vidit hunc hominem. Nem láttam senkit sem = *Neminem* vidi; stb.

2. De a latinban sem semmisíti meg egymást a két tagadás a következő esetekben:

a) Ha valamely gondolatot először általánosságban tagadunk egy tagadószóval, azután pedig annak egyes részeit *neque* — *neque*, (*nec* — *nec*), *ne*... *quidem* szókkal; mikor tehát a második, harmadik tagadás az elsőt csak magyarázva részletezi; pl. Pomponium Atticum sic amo, ut alterum fratrem; *nihil* est illo mihi *nec* carius, *nec* iucundius (Cic. Fam. 13, 1.) *Nulla* vitae pars *neque* publicis *neque* privatis in rebus vacare officio potest (Cic. Off. 1, 2.) *Nemo* Scipionem *ne* minima *quidem* re offendit (Cic. Lael. 27.)

b) Ha a két tagadás nem egymásra vonatkozik; pl. *Nihil agere animus non potest*, (tétlen nem lehet. Cic. Off. 2, 1.) Debebat Epicrates *nullum* nummum *nemini* (senkinek sem tartozott semmivel sem. — Cic. Ver. 2, 24.)

*) *Non* csak egyszerűen tagadja a következő szót, tehát: *non nihil videt* = nem mondható, hogy épen semmit sem lát. — *Nihil* erősen, tökéletesen tagad, tehát: *nihil non videt* = épen nem áll, hogy nem lát = mindent lát s i. t.

105. §.

B) N É V S Z Ó.

A névszó, mint módhatározó, rendszeren egyszerűen Ablativusban áll (105. s k. §§.) — majd pedig praepositióval Acc.-ban vagy Abl.-ban (111. s k. §§.)

1. E kérdésre: hogyan? (Abl. modi, 105. §. praepos. 111. s k. §§.) —
2. E kérdésre: mivel? (Abl. instrumenti 106. §. sokszor a magyartól eltérő felfogással 107. §.), ehhez hozzátartozik e kérdés: mennyivel? (Abl. mensurae 108. §.) és e kérdés: mennyiért? (Abl. pretii 109. §.) [Csak átvitt értelemben használtatik néha módhatározóként az Accusativus 110. §.]

I. Ablativus modi azt fejezi ki, hogy hogyan történik valami. Ily pusztá Ablativus áll különösen:

a) ha a főnévnek jelzője van; pl. *Deum semper pura, integra, incorrupta et mente et voce veneremur.* — *Miltiades summa aequitate res constituit.* (Nep. 2.) *Hannibal in praetorium delatus imperatorque ingenti omnium clamore atque assensu appellatus est.* (Liv. 21, 3.) — *Lento gradu ad vindictam suam divina procedit ira, tarditatemque suplicii gravitate compensat.* (Val. M. 1, 1, 3.)

Így jelzővel pusztá Ablativusban állnak főképen oly főnevek, melyek már maguk is módozatot jelentenek, mint: *modus, ratio, mos, ritus, pactum*; pl. *hoc modo*; *mirabili modo*; *hac ratione*; *more sapientum*; *more Graeco*; *ritu sacerdotum* stb. — Továbbá: *animus, mens, consuetudo, lex, conditio, arbitratus, sententia*; pl. *aequo animo*, egykedvűleg, *ea mente, hoc consilio*, azon szándékkal; *consuetudine patrum*.

Megjegyzendők e kifejezések: *pace alicuius* és *bona venia alicuius* (dicere), valakinek engedelmével (mondani); *periculo alicuius* (facere) valakinek lehető kárára (tenni) [*cum periculo* = veszélyével]. *Auspiciis*, v. *imperio* v. *ductu alicuius* rem gerere, valaki vezérlete alatt működni. *Simulatione* v. *specie timoris*, tettetett félelemmel; *alicuius verbis* (pl. *salutare aliquem*), valaki nevében (üdvözołni valakit); *vitio creatus*, hibás eljárással választott.

1. Jegyz. Ha a főnévnek nincs jelzője, rendszeren praepositióval áll (III. §.) sokszor *cum* praepositióval is Abl.-ban; de ilyenkor többnyire az állapoto t fejezi ki (I. 114. s 117. §.) Azonban l. b) pontot.

b) Némely főnevek jelző nélkül is pusztá Ablativusban fordulnak elő mint módhatározók ilyféle kifejezésekben:

ordine, annak rendje szerint; *ratione*, tervszerűen; *more*, szokás szerint; *iure*, jogosan; *clamore*, kiabálva; *silentio*, csendben, hallgatagon; *sponte, voluntate*, szántszándékkal; *dolo, fraude*, esellel, ravaszul.

2. Jegyz. Az ily Ablativusok sokszor az eszközt (106. §.) vagy okot (119. §.) is jelölhetik.

c) A Gerundium és Gerundivum Ablativusa, ha cselekvésből áll a módot kifejező körülmény; pl. *Homines ad deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando.* (Cic. Lig. 12.) *Homi-*

nis mens discendo alitur et cogitando. (Cic. Off. 1, 30.) *Exercenda est memoria ediscendis ad verbum quam plurimis.* (Cic. de Or. 7, 34.)

106. §. II. Ablativus instrumenti (mivel?); annyiban fejezi ki a cselekvés módját, a mennyiben megjelöli az eszközt, a melynek segédelmével valami történik; pl. *Aut operā benigne fit indigentibus, aut pecuniā.* (Cic. Off. 2, 15.) *Naturam expellas furcā tamen usque recurret.* (Hor. Ep. 1, 10, 24.) *Nemo ignaviā immortalis factus est.* (Sall. Iug. 85.) *Cornibus tauri, apri dentibus, morsu leones se tutantur.* (Cic. N. D. 2, 50.)

Így e kifejezésekben: *beneficio, opera, auxilio alicuius; — iuvante aliquo*; pl. *Non meā operā, neque pol culpā evenit.* (Ter. Hec. 2, 1, 31.)

Ha a személyt, a ki által valami történik, tekintjük eszköznek *per* és Acc.-val fejezzük ki (113. §.)

Jegyz. A latin felfogás szerint sokszor az Abl. instrumenti által a mód van meghatározva, holott a magyar nyelv sajátága szerint egészen más felfogás (hely, állapot) van kifejezve.

1. Ide tartoznak a következő kifejezések:

- a) *Equo, curru, navi.* (v. *navibus*) *vehī*, lovon, kocsin, hajón menni, azaz: lovalgolni, kocsizni, hajózni; *navi, classe proficisci*, elhajózni;
- b) *Tuba, tibiis, fidibus, cithara canere*, trombitán, fuvolyán, lanton, citherán játszani;
- c) *Pilā, aleā ludere*, labdával, kockával játszani, azaz: labdázni, kockázni;
- d) *Hostiis* (vagy Acc. is: *hostias*) *sacrificare* v. *immolare* v. *litare*, áldozni; *ritulā* (v. *agno*) *hostias facere*, tulkot (juhót) áldozni;
- e) *Odii aliquem accendere*, valakiben gyűlöletet gerjeszteni.

2. Ily Abl. instrumenti-nek tekinthető sokszor az oly Abl. is, mely a latinban is fölcserélhető helyhatározóval (*in* Acc.; *in* Abl.; Dat.) különösen *abdere* és *occultare* igék mellett, de sokszor más igéknél is, melyek bezárást, elrejtést jelentenek; pl. *Se literis abdiderunt.* (Cic. Arch. 6.) *Locis impeditis ac silvestribus se occultabat.* (Caes. B. G. 5, 19.) *Latent ista omnia crassis occultata et circumfusa tenebris.* (Cic. Ac. 2, 39.) — Ide sorolható e kifejezés is: *se castris tenere*, a táborban tartózkodni. (De v. ö. 74. §. 3. pont. Jegyz.)

107. §. A magyar felfogástól egészen eltérőleg (2. §. Jegyz.) áll Abl. instrumenti mint módhatározó következő igék mellett:

1. *pluere, sudare*; pl. *pluit lapidibus*, köeső esik; *pluit sanguine*, véreső esik. (Liv. 1, 31. 42, 20.); *sudare sanguine*, vért izzadni. (Liv. 22, 1.)

De sokszor Acc. tárgygal is: *pluit lapides, sanguinem.* (Liv. 35, 21. 40, 19.) *Sudare sanguinem, balsama.* (Tac. G. 45.)

2. A tanítást, szoktatást jelentő igék mellett: *instruere, erudire, instituere*, tanítani valamire; *imbuere*, oktatni valamiben,

szoktatni valamihez; *assuefacere*, szoktatni valamihez; *exercere*, gyakorolni valamiben; pl. *Atticum pater omnibus doctrinis, quibus puerilis aetas impertiri debet, erudit.* (Nep. 1.) *Litibus exercent linguas.* (Ov. Met. 6, 375.)

Jegyz. Majd mind ezen igék átvitt értelmű helyhatározóval is állanak (in és Abl.), így *erudire*, különösen ha egyes tudományról van szó; pl. *erudire in iure civili*; *exercere* visszaható értelemben *exerceri*, se *exercere*. — *Assuefacere*, *assuescere*, *assuefieri* pedig állhat következő szerkezetekkel: *adsuescere aliqua re* v. *alicui rei* v. *ad aliquid*.

3. Igen eltérő a magyar nyelvtől a következő igék szerkezete módhatározóval (Abl. instr.), holott a magyar tárgyat használ:

uti, élni valamivel, használni valamit, *abuti*, visszaélni valamivel; *frui*, élvezni valamit;

fungi, eljárni pl. hivatalában; végezni valamit;

potiri, hatalmába ejteni, elnyerni;

pl. *Utatur suis bonis oportet et fruatur, qui beatus futurus est.* (Cic. N. D. 1, 37.) *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra.* (Cic. Cat. 1, 1.) *Qui adipisci veram gloriam volet, iustitiae fungatur officiis.* (Cic. Off. 2, 13.) *Impedimentis castrisque nostri potiti sunt.* (Caes. B. G. 1, 21.)

Jegyzet. 1. *Uti* néha, különösen ha jelzős név a határozója, annyit tesz hogy: »van neki valamije«; pl. *Adversis ventis usi sumus.* E határozókkal pedig: *familiariter*, *intime*, *multum*, azt jelenti, hogy »barátságban lenni, társalogni valakivel«; pl. *Luceius multum utitur Bruto* (Cic. Att. 16, 5.)

2. *Potiri* eredethatározó Genitivussal is állhat; pl. *Galliae potitus est.* — Mindig Gen. e szólamódban: *rerum potiri*, a főhatalmat elnyerni v. birni.

4. Ez igék: *niti*, támaszkodni; *fidere*, *confidere*, bízni; úgy e melléknév is: *fretus* (bízva) néha Abl.-val állnak. (Többször végh. Dat. — *niti* pedig praepositíóval); pl. *Spe, qua iubes, nitimur.* (Cic. Att. 3, 9.) *Exercitu egregio fidere.* (Liv. 40, 47.) *Socio semper confidit Ulix.* (Ov. M. 13, 240.) — *Fretus factis potius, quam dictis.* (Liv. 10, 24.)

Jegyz. Viszont némely kifejezésekben, melyekben a magyar módhatározót mond, a latin inkább átvitt értelmű helyhatározót használ in és Abl.; ám-bátor kivételesen a módhatározó Abl. instrum. is előfordul; így: *occupari in aliqua re*, elfoglalva lenni valami-vel; *tempus consumere* v. *terere in re*, az időt eltölteni valamivel.

108. §. III. Ablativus mensurae v. differentiae, a mértéket fejezi ki, a mennyivel különbözik két személy v. dolog.

Az ily mérték igen sokszor csak általánosságban van kifejezve ily szókkal: *multo*, sokkal; *paullo*, kevéssel; *aliquanto*, jóval, (pl. több), valamivel; *nihilo*, semmivel; *dimidio*, felével; *altero tanto*, megannyival. —

Ide tartoznak az egymásra vonatkozó kifejezések: *quo — eo* (v. *hoc*), mennél — annál; *quanto — tanto*, mennyivel — annyival.

Abl. mensurae áll különösen:

1. A melléknevek és határozók középfoka mellett; pl. *Quanto superiores sumus, tanto nos geramus submissius.* (Cic. Off. 1, 26.) — *Pompeius biennio maior fuit, quam Cicero.*

Jegyz. 1. *Multo* a melléknév felsőfoka mellett is áll *longe* helyett; pl. *Alcibiades fuit omnium aetatis suae multo (= longe) formosissimus.* (Nep. 1.) Viszont azonban néha *longe* áll *multo* helyett a mérték kifejezésére a fokozás fogalmával bíró igék mellett; pl. *Syracusa sunt aedes sacrae complures, sed duae, quae longe (= multo) ceteris antecellunt: Dianae et altera Minervae* (Cic. Verr. 2, 4, 53.)

2. Superlatívussal állhat még: *quo quisque — eo* (v. *hoc*); *quanto quisque — tanto*, és ha a superlat. a comparativus értelmében áll: *ut quisque — ita* (L. Hasonló mondatok.)

2. Abl. mensurae áll e kérdésre: mennyivel? oly igék mellett is, melyekben a fokozás fogalma rejlik; ilyenek:

a) a felülmulást jelentő igék: *antecedere, praestare, praecellere, superare, vincere* stb.;

b) *malle* (inkább akarni);

c) a térbeli különbséget, távollétet jelentő igék: *esse, abesse, distare*, stb. (V. ö. 88. §. b, Acc.)

pl. *Diogenes disputari solebat, quanto (Abl. mens.) regem Persarum vita fortunaque (Abl. limit.) superaret.* (Cic. Tusc. 5, 32.) — *Meo iudicio multo stare malo, quam omnium reliquorum.* (Cic. Att. 12, 21.) *Nostri parvo spatio distant ab hoste* (Hirt. B. Al. 7.) *Ariovisti copiae milibus passuum quattuor et viginti aberant.* (Caes. B. G. 1, 41.)

3. Határozó szók mellett, melyek fokozó értelemben használatnak; ilyenek:

infra, alul, *supra*, felül, *intra*, belül;

ante, előbb, *post*, később (v. ö. 91. s 94. §§.);

abhinc, ezelőtt (97. §.);

pl. *Uri sunt magnitudine paullo infra elephantos.* (Caes. B. G. 6, 28.) *Hannibal paucis post diebus graviore secutus est agmine.* (Liv. 32, 5.) *Abhinc annis quattuor . . .* (vagy: annos quattuor, 97. §. — Cic. Rosc. C. 13.) *Qu. Fabium, qui tertio anno ante consul fuerat, Tuscus gladio perfigit.* (Liv. 2, 46.)

1. Jegyz. *Ante* és *post* mellett állhat alapszám v. rendszám is. Külömbőség van e kifejezésekben:

ante v. post tres annos } 3 évvel ezelőtt v. után,
ante v. post tertium annum }
tribus ante v. post annis }
tertio ante v. post annis } 3 évvel előbb v. utóbb.
tribus annis ante v. post }
tertio anno ante v. post }

Multis annis post, quam Troia capta est, conditur Roma. — Multis annis ante Romulum fuit Homerus.

2. Jegyz. *Post* az utána következő *quam*-mal összetett szóvá is lehet: *postquam*.

De ezen *post* határozószó a *quam* elől sokszor el is marad, különösen, ha a mértéket kifejező Ablativusnak rendszám a jelzője; pl. *Octavo mense* (t. i. *post*), *quam coeptum oppugnari, captum est Saguntum* (Liv. 21, 15.)

Post-quam v. *quam* helyett néha *quum* áll, vagy pedig a vonatkozó névmás Ablativusa; pl. *Collegam triduo, quum has dabam literas, expectabam.* (Cic. Fam. 10, 23.) *Ipse octo diebus, quibus has literas dabam, cum Lepidi copiis me coniungam.* (Cic. Fam. 10, 18.)

109. §. IV. Ablativus pretii az árt fejezi ki, a mennyiért, a mily áron, valamit szerzünk, vagy valamin túladunk, vagy a mennyire valamit becsülünk; áll tehát:

1. különösen az adást-vevést, bérlést, valamibe kerülést, becslést, jelentő igék mellett, milyenek: *emere*, venni, vásárlani; *vendere*, eladni; *venire*, eladatni; *stare, constare, esse*, valamibe kerülni; *licēre*, eladónak lenni; *conducere*, bérbevenni; *locare*, bérbeadni, kölcsönözni; *aestimare*, valamire becsülni stb.

Pl. *Multo sanguine et vulneribus Poenis victoria stetit.* (Liv. 23, 30.) *Viginti talentis unam orationem Isocrates vendidit.* (Plin. H. N. 7, 30.) *Sextante sal et Romae et per totam Italiam erat.* (Liv. 29, 37.) *Ea lis quinquaginta talentis aestimata est.* (Nep. Milt. 7.)

Jegyz. Ha az árt kifejező módhatározó főnév, az mindig Ablativusban áll; de ha melléknév, az Ablativuson kívül állhat, különösen az összehasonlító kifejezésekben, Genitivusban is, miről a 168. §-ban. Gyakran melléknévi határozók fejezik ki általánosságban az árat vagy értéket: *care*, drágán, sokra; *bene, male* stb.

2. Más igék mellett is az ár vagy bér kifejezésére (Abl.); pl. *Abdalonymus exigua stipe* (csekély bérért) *hortum colebat.* (Curt. 4, 1.) *Triginta milibus Caelius habitat.* (Cic. Cael. 7.) *Tanta mercede docuit.* (Cic. Phil. 2, 4.)

3. Abl. pretii áll e szók mellett is: *dignus*, méltó s *indignus*, méltatlan; *dignari*, méltatni, méltónak tartani valamire; pl. *Vir patre, avo, maioribus suis dignissimus.* (Cic. Phil. 3, 10.) *Te omni ho-*

nore indignissimum iudico. (Cic. Vat. 16.) *Dignari aliquem honore coenae.* (Suet. Vesp. 2.)

Ha cselekvésről van szó, Supinum Abl.; pl. *Dignum est dictu.* (V. ö. 131. §.)

4. *carus*, drága; *venalis*, eladó; *vilis*, olcsó, (hitvány) melléknevek mellett; pl. *Quod non opus est, asse carum est.* (Sen. Ep. 94.) *Cibus uno asse venalis.* (Plin. H. N. 19, 4, 19.)

110. §. Néha Accusativusban áll a módhatározó (véghatározóképen. V. ö. 88. §. b. Jegyz. és 154. 155. §.) Ilyenkor tulajdonképen az Acc. d. verbiu-m-nak tekinthető, így: a) némely névmások s melléknevek v. számnevek semleges Accusativusa, mint: *aliquid, quidquam*, némileg; *nil*, semmiképen sem; *aliquantum*, egy kissé, némileg; *multum*, nagyon; *summu-m*, legfőképen; *plurimu-m*, többnyire; *nimu-m*, szerfölött; *ceteru-m*, *cetera*, egyébiránt; — b) az ily kifejezések: *magnam partem*, nagyrészt; *partim*, részben, egy részt, stb.; pl. *Suevi neque multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt, multumque sunt in venationibus* (Caes. B. G. 4, 1.)

111. §. Praepositio és Accusativus a tulajdonképeni mód megjelölésére (v. ö. 78. §.):

ad és *in* = a) szerint, után, következtében, -hoz szabva; — b) -hoz képest, hasonlítva. Így különösen e kifejezésekben: *ad (in) modum*, *ad (in) morem*, módja szerint, módon; *ad normam*, *ad naturam*, *ad voluntatem*; *ad verbum*, szóról-szóra; *in formam*, v. *formulam*, *in exemplum*, *in verba*, *in speciem*, (színelve, lát-szólagosan); *in vicem*, kölcsönösen. — Az *in* után álló főnévnek rendesen jelzője van; pl. a) *Numa Pompilius ad cursum lunae in duodecim menses describit annum.* (Liv. 1, 19.) *Populus Romanus ad suum arbitrium imperat.* (Caes. B. G. 1, 36.) *Multa in eam sententiam dicuntur.* (Caes. B. G. 1, 45.) *In has ferme leges ictum foedus.* (Liv. 23, 34.) — b) *Laelium Decimu-m cognovimus virum bonu-m et non illiteratu-m, sed nihil ad Persiu-m.* (Cic. de Or. 2, 6.) — *Quid ad primum consulatu-m secundus?* (Liv. 38, 53.) *Cives Romani servilem in modum* (rabszolgák módjára) *cruciati et necati sunt.* (Cic. Verr. 1, 5.) *Vaticinantis in modum cecinit.* (Liv. 5, 15.)

per, módon, útján. Különösen e kifejezésekben: *per iocu-m*, *per iocu-m et ludu-m*, tréfásan, tréfálózva; *per ludibriu-m*, gúnyosan; *per speciem*, színelve, ürügy alatt; *per vices*, váltakozva; *per vim*, erőszakosan; *per fraudem*, csalfán, álnokul; *per literas*, írásban; *per omne fas et nefas*, minden lehető módon; pl. *Dicam paucos homines Q. Opiniu-m per ludu-m et iocu-m fortunis omnibus evertisse* (Cic. Verr. 2, 1, 60.) — *Per simulationem amicitiae prodiderunt me.* (Cic. ad Quir. 9.)

1. *Jegyz.* A *per* és *Acc.*-sal álló határozóknál sokszor nehéz a megkülönböztetés, szorosan véve módot jelölnek-e vagy pedig eszközt, vagy állapotot.

secundum, szerint, -vel egyezőleg és *contra*, ellen; pl. *Faciilius est secundum naturam, quam contra eam vivere.* (Quint. Inst. 12, 11.) — *Contra expectationem omnium Caesar Uxellodunum venerat.* (Hirt. B. G. 8, 40.)

2. *Jegyz.* Átvitt értelemben módhatározóként állanak sokszor más praepositíók is, különösen a helyet jelelők, így: *ante*, *post*, *extra*, *intra*, *citra*, *ultra*. (78. s k. §§.)

112. §. Praepositio Ablativussal mód jelölésére:

de, *ex*, szerint, nyomán, után, következtében; pl. *De amicorum sententia Romam confugit.* (Cic. Mil. 24.) *E virtute, id est honeste vivere.* (Cic. Fin. 2, 11.) *Scribo ex opinione hominum atque fama.* (Cic. Fam. 12, 4.) — Különösen e kifejezésekben: *De integro*, teljesen újra; *de industria*, készakarva; *de (ex) improviso*, véletlenül; *ex sententia*, *ex more*, *ex consuetudine*, *ex lege*, *ex iure*, *ex foedere*; *e republica* (a köztársaság érdeke szerint, javára); *ex re mea* (javamra).

[Mindezek eredetileg honnan? kérdésre felelő hely- vagy eredethatározók.]

113. §. Eszközt jelölő módhatározóként állnak:

per és *Acc.* (által). Használják, ha személy szolgált mintegy eszközképen, ha annak közreműködésével történt valami; pl. *Metellus per legatos Iugurthae imperat argenti pondo ducenta milia.* (Sall. Iug. 62.) *Per quos et a quibus occidebantur.* (Cic. Rosc. A. 29, 80.)

Jegyz. 1. Kivételesen az eszközlő személy neve is egyszerűen Abl.-ban állhat, mint a tárgynév; pl. *Militibus murum fossamque perducit.* (Caes. B. G. 1, 8.)

2. Ha a személy nem eszközlő, hanem maga a kezdő, működő, akkor Abl. auctoris áll. (132. §.)

clam és Abl. néha *Acc.* (tudtán kívül, titkon); pl. *Non sibi clam vobis salutem fuga petivit.* (Caes. B. C. 2, 32.)

cum és *sine* l. 117. §.

114. §. I. b) Állapothatározók.

Hogyan? mily állapotban? miként? miképen? (hol? minél? min? miben?
stb. V. ö. 101. §.)

A) H a t á r o z ó s z ó k.

Az állapot meghatározására többnyire a módot vagy helyet (hol?) jelölő határozószókat használjuk.

Megjegyzendő *unā* (egyszersmind, együtt) állapothatározó szó, mely többnyire *cum* propositióval s Ablativussal áll; pl. *Hic Iupiter hodie ipse aget et ego una cum illo.* (Plaut. Amph. prol. 95.) De magában is; pl. *Si causam cognoverit, una et id, quod facio, probabit.* (Cic. Caecil. 1, 1.)

115. §.

B) Névszó.

A névszó állapothatározóként majd pusztá Ablativusban áll, majd praepositívóval Abl. v. Acc.-ban.

Pusztá Ablativusban áll az állapothatározó:

1. Ha az állapot valamely testrészre vagy külső alakra vonatkozik s jelzős főnévvel van kifejezve, mint: *nudo capite incedere*, hajadonfőtt járni; *nudo corpore dimicare*, védtelen testtel, fegyvertelenül harcolni; *ornatu regio esse*, királyi díszben lenni; pl. *Voluptas pingitur vestitu et ornatu regali in solio sedens*. (Cic. Fin. 2, 21.)

116. §.

2. (Ablativus sociativus.) E főnév: *comitatus* és általában hadi kifejezésekben a társaságot, együttműködést, kíséretet

kifejező szó gyakran pusztá Ablativusban áll (sokszor *cum* és Abl.); pl. *Pontem Mulvium magno comitatu ingrediuntur*. (Cic. Cat. 3, 2.) *Reliquo exercitu haud procul moenibus Tusculi considunt*. (Liv. 3, 23.) *Decem navibus Romam rediit*. (Liv. 28. 38.)

3. Abl. absolutus, mint állapothatározó, föltételt, megengedő vagy más körülményt fejez ki (s felbontható oly mondatra, melyben a kötőszó: »ha, ámbár, noha; a közben hogy, a nélkül hogy« volna); pl. *Medici causā morbi inventā* (ha feltalálták), *curationem esse inventam putant*. (Cic. Tusc. 3, 10.) *Perditis rebus omnibus* (habár . . .), *tamen ipsa virtus se sustentare posse videtur*. (Cic. Fam. 6, 1.) — *Natura duce errari nullo pacto potest*. (Cic. Leg. 1, 6.) — *Cur eget indignus quisquam te divite*. (Hor. 2, 2.)

Íde tartozik 4. az Abl. qualitatis is, de erről l. a Jelzőknél 172. §.

117. §.

Praepositíók az állapot meghatározására:

1. *cum* a cselekvést kísérő körülményt jelöli, mint: a) testi vagy lelki állapotot, kedélyhangulatot vagy más oly egyidejű körülményt, mely közt a cselekvés történt = között, mellett; ez értelemben állhat akár jelzős, akár jelzőtlen főnév mellett; pl. *Divitiacus multis cum lacrimis* *) *Caesarem complexus obsecrare coepit*. (Caes. B. G. 1, 20.) *Oratores cum severitate audiuntur, poetae cum voluptate*. (Cic. Or. 52.) — *Honeste, id est cum virtute vivere*. (Cic. Fin. 3, 8, 29.)

b) Társaságot, közösséget, kíséretet (-vel; -vel együtt, kíséretében); pl. *Hannibal cum reliquis copiis Pyrenaeum transgreditur*. (Liv. 21, 23.) *Vivere cum aliquo*. *Fulmen est, ubi cum potestate habitat iracundia* (Syr.) — Így különösen a *con-*(-cum)-mal összetett igék mellett; pl. *consentire, colloqui, coniungere stb. cum aliquo*.

*) Abl. instr.-val össze nem téveszthető, mert a könyvek nem eszközei a megőlésnek, s nem is annyira a cselekvést hatarozza meg, mint inkább az alany állapotát.

Ide számítható az is, ha a kíséret, társ, csak tárgy; pl. *Ne quis in urbe cum telo sit.* (XII. tab. Cic. Verr. 5, 3.) *Immissi cum falcibus multi purgarunt et aperuerunt locum.* (Cic. Tusc. 5, 23.)

c) Jelölhet következményt és hatást, mely a cselekvést kíséri, (a magyar ilyenkor véghatározót mond »-ra« raggal); pl. *Miltiades Athenas magna cum offensione* (nagy boszuságára) *civium suorum rediit.* (Nep. Milt. 7.)

2. *sine* (nélkül, kívül a *cum* ellentété); pl. *Multa tenebantur sine iniuria.* (Cic. Off. 2, 23.) *Vitiis nemo sine nascitur.* (Hor. Sat. 1, 3, 68.) *Sine dubio*, kétség kívül.

Jegyz. *cum* értelmében a költőknél néha előfordul: *simul*; — *sine* értelmében pedig: *absque*; pl. *Simul nobis habitat discrimine nullo Barbarus* (Ov. Tr. 5, 10, 29.) *Absque sole perpetuus dies* (Plaut. Most. 3, 2, 58.)

3. *pro* »helyett, gyanánt, -ul, -ül«; a) helyettesítés vagy egyértékűség kifejezésére; pl. *Pro vallo carros obiecerant.* (Caes. B. G. 1, 26.) *Pro nuncio ire.* — *Volsci pro victis abierunt.* (Liv. 8, 1.) — Innen magyarázható ki, hogy b) a visszatérítés, viszonzás fogalmával is bir: »-ért« (Sokszor -ok, eredet-, majd célhatározó értelme is van); pl. *Impudens est, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulat.*

4. *in, sub, super* (Abl.); *extra, inter, penes, secundum* (Acc.) s általában a helyhatározó praeposíciók átvitt értelemben állapothatározóként állnak; pl. *In his*, ily körülmények közt; *in spe, in periculo, in expectatione etc. esse.* *In laetitia et victoria est mortuus.* (Cic. Fin. 2, 30.) Így főképen a Gerundium és Gerundivum Abl.-val; pl. *In voluptate spernenda et repudianda virtus vel maxime cernitur.* (Cic. Leg. 1, 19.) *Conveniet quum in dando munificum esse, et in exigendo non acerbum.* (Cic. Off. 2, 8.) *Amicitia nisi inter bonos esse non potest.* (Cic. Lael. 18.) *Mutines sub Hannibale magistro belli artes edoctus.* (Liv. 25, 40.) *Sub imperio*, hatalmában. *Hac super re* (e dologról) *scribam ad te.* (Cic. Att. 16, 6.)

2. a) Okhatározók.

118. §.

A) H a t á r o z ó s z ó k.

Miért? mi miatt? mi okból?

cur? quid? quare? (unde?)

eo, ideo, idcirco, azért, ezért

quare, quamobrem, quapropter, a miért

propterea, azért

(*inde, proinde, ennek következtében.*)

119. §.

B) N é v s z ó.

A névszó, mint okhatározó rendszeren Ablativusban áll, (119. §.) — egyes esetekben Genitivusban (120. §.); néha praepositióval Acc. v. Abl.-ban (122. s. k. §§.)

Ablativus causae áll:

1. Ha általában valamely cselekvés indító okát akarjuk kifejezni, a mi miatt, a minek következtében valami történik; (magyarban: »miatt«; gyakran: »ból, -től«); pl. *Nostri maiores Collatinum innocentem suspicione cognationis expulerunt.* (Cic. Rep. 2, 31.) *Oratio quadam mediocritate* (középszerűsége miatt) *laudatur.* (Cic. de Or. 3, 52.)

Ide tartoznak ezek a kifejezések is: *iussu*, parancsára; *iniussu*, valakinek parancsa nélkül; *rogatu*, kérésére; *admonitu*, intésére, stb.; pl. *Servius Tullius regnare coepit non iussu sed voluntate atque concessu civium.* (Cic. Rep. 2, 21.)

Továbbá az *ablativus absolutus* is kifejezheti az okot, mint mellékkörülményt, okhatározó mellékmondat helyett; pl. *Caelius scribit C. Flaminium religione neglecta* (mivel elhanyagolta) *cecidisse apud Trasumenum.* (Cic. N. D. 2, 3.) *Artes innumerabiles repertae sunt docente natura* (mert tanított. Cic. Leg. 1, 8.)

Jegyz. 1. Az indító ok (különösen a belső ok) Ablativusa sokszor Participium perfectummal kapcsolatban is áll; pl. *a more* = *amore ductus* v. *impulsus*, szeretetből = szeretettől indítva; *spe* = *spe ductus* v. *adductus* v. *permotus*; így: *miser cordia captus*, szánalomból; *timore perterritus*, félelemből; — *ira incensus*, haragból, haragra gerjedve stb.

2. Abl. causae áll valamely kedélyhangulat kifejezésére, különösen az örömet és szomorkodást jelentő igék s melléknevek mellett (magyarban e kérdésre: minek? min? mi fölött?); pl. *Oportet delicto dolere, correctione gaudere.* (Cic. Lael. 24.) *Nunquam divitias deos rogavi contentus modicis meoque laetus.* (Mart. 4, 77.) *Amici, qui tuo dolore maerent.* (Cic. Balb. 25.)

Jegyz. a) A kedélyállapot okát kifejező szó állhat *de praepositióval* is; mint: *gaudere, dolere, de aliqua re*; — vagy néha, különösen ha semleges névmással van kifejezve, Acc.-ban. (88. §. b. Jegyz.), mint: *hoc, v. id, illud* (azért, ezért) *laetor, gaudeo, laboro, doleo.* — Úgy szintén e kifejezésekben is: *vicem* (ritkán Abl. vice) *alicuius*; pl. *Curionis et Paulli meorum familiarium vicem doleo.* (Cic. Fam. 6, 3.) — *Maerere* mellett máskülömben is gyakran; pl. *Maerere mortem civium.* (Cic. Sest. 17.)

b) *Gloriari de aliqua re* = dicsekedni valamivel, *gloriari in aliqua re* — valamiben dicsőséget keresni; pl. *Quoniam pecunias aliorum despicias, de tuis divitiis intolerantissime gloriaris.* (Cic. Vat. 12, 29.) *Non pudet philosophum in eo gloriari, quod haec non timeat.* (Cic. Tusc. 1, 21.)

3. Továbbá ilyféle abl. áll némely érzést jelentő igék mellett annak a kifejezésére, hogy honnan ered az érzés, ily igék: *ardere*, *flagrare*, (égni), *laborare*, (szenvedni valamiben); pl. *Ardere cupiditate*; *flagrare ira, odio*; *laborare morbo, vitiis.*

Laborare mellett a testrészt, mely a szenvedést okozza, *ex praepositióval* áll Ablativusban, mint: *laboro ex pedibus* (fáj a lábam), *laboro ex capite* (fáj a fejem). Így e kifejezésekben is: *laborare ex invidia*, másnak irigysége miatt szenvedni = gyűlöltetni, *l. ex inscitia*, ügyetlenkedni, *l. ex aere alieno*, adósságban sínlődni.

4. Ily Ablativussal fejezzük ki valaminek az ismertető jegyét; pl. *Brevitate epistolae scire poteris, eum esse valde distentum.* (Cic. Att. 9, 13.)

120. §.

Genitivus causae áll:

1. A vádolást, rábizonyítást, elítélést és fölmentést jelentő igék (*verba iudicandi*) mellett, a *v é t e k* vagy *b ű n* kifejezésére, melylyel valakit vádolunk, vagy a mely alól valakit fölmentünk. Ily igék:

accusare, arguere, insimulare, incusare, valamivel vádolni;
arcessere, citare, postulare, reum facere, valamiért törvény elé idézni;
convincere, coarguere, valamit rábizonyítani;
damnare, condemnare, iudicare, valamiért elítélni, bűnösnek nyilvánítani;
absolvere, purgare, liberare, valami alól fölmenteni;
 ide sorolható: *agere alicuius rei*, vádat emelni valamiről.

Pl. *Miltiades prodicionis accusatus est.* (Nep. Milt. 7.) *Fannius Verrem insimulat avaritiae et audaciae.* (Cic. Verr. 2, 1, 49.) *Postulavit Afranium prodicionis Acutius Rufus.* (Caes. B. C. 3, 83.) *Senatus nec liberavit eius culpae regem, neque arguit.* (Liv. 41, 19.) *Furti agere.* (Cic. Fam. 7, 22.)

Jegyz. 1. A Genitivus alak tulajdonképen valamely főnév jelzője szokott lenni s ily esetben is, mikor az állítmány mellett határozónak látszik, hihetőleg a nyelvszokás csak elhagyta a főnévi határozót, melynek a Gen. jelzője volna s így maga a Gen. látszik határozónak.

2. A most mondott igékkel még gyakran áll az okhatározó főnév Ablativusa: *crimine*, *nomine* a vétség jelzői Genitivusa mellett: *Prodicionis crimine damnari. Nominis sceleris coniurationisque damnare. Arcessere aliquem crimine ambitus.*

2. A vétség Gen. helyett *de*-vel vagy *in*-nel Ablativusban is előfordul; pl. *In hoc scelere convictus . . .* (Cic. Sulla. 30.) *Sexcenti sunt, qui alios de beneficiis accusabant.* — *Appius de pecuniis repetundis a Serviliis est postulatus.* (Cic. Fam. 8, 8.) *Omniibus in rebus coarguitur a me, convincitur a testibus.* (Cic. Verr. 4, 47.) — Külön meg kell jegyezni e kifejezést: *inter sicarios accusare* = orgyilkossággal vádolni.

4. Az elítélést jelentő igék mellett, ha a büntetés bizonytalan pénzösszeg, Genitivussal: *quanti?* mennyire? *dupli*, kétszerte annyira stb., de ha meghatározott mennyiség, Ablativussal van kifejezve; pl. *Frusinates tertia parte agri damnati sunt.* (Liv. 10, 1.) Így mindig Abl.-sal áll *multare* ige. — A halálos büntetést így fejezzük ki: *capitis v. capite damnare*. Ha a büntetés nem pénz- vagy birtokvesztésben állott, ezen kitételeket használták (mint véghatározókat): *damnare ad poenam*, büntetésre; *ad bestias*, vadállatoknak való odavetetésre; *ad (in) metalla*, bányamunkákra; *ad opus*, sánemunkákra kárhoztatni.

121. §. 2. *piget*, *pudet*, *poenitet*, *taedet* és *miseret* mellett az, a mit szégyellünk vagy bánunk, Genitivusban áll, (a személy, a ki szégyell, vagy bán, Acc. I. 65. §.) — Ide sorolhatók a személyes: *misereri* és *miserescere* (könyörülni) igék is.

Pl. *Me instituti mei non poenitet.* (Cic. N. D. 1, 4.) *Vestri me pudet miseretque.* (Tac. H. 4, 58.) *Eorum misereri oportet, qui propter fortunam non propter malitiam in miseris sunt.* (Cic. Inv. 2, 36.) *Vos, o superi, miserescite regis.* (Verg. A. 8, 573.)

Jegyzet. a) Ha a bánat vagy szégyen oka igével van kifejezve, az infinitivusban áll; pl. *Non me poenitet vixisse.* (Cic. Sen. 23.)

b) *pudet* mellett az a személy vagy dolog is, mely előtt magunkat szégyelljük, Genitivussal fejeztetik ki; pl. *Me tui pudet.* (Ter. Ad. 4, 5, 49.) *O monstrum, nonne te huius templi . . . pudet.* (Cic. in Clod. et Cur. 5, 1.)

c) Mindezen igék mellett is a névmás semlegese Accusativusban áll; pl. *Idne pudet te, quia captivam es mercatus?* (Plaut. Ep. 1, 2, 4.)

d) *miserari*, *commiserari* (sajnálni) igék mellett a sajnálat oka, mint tárgy Acc.-ban áll; pl. *Agesilaus commiseratus est fortunam Graeciae.* (Nep. Ages. 5.)

122. §. Praepositio és Acc. mint okhatározó:

propter (miatt, -ért, -ből, -ből,) legtöbbször jelöli a belső, vagyis az alanyban létező okot; pl. *In oppidum propter timorem sese recipiunt.* (Caes. B. C. 2, 35.) — de sokszor a külső tényleges okot is; pl. *Legionem propter paucitatem despiciebant.* (Sall. Iug. 92, 9.)

ob (bár legtöbbször célhatározó, néha okot is jelöl) különösen külső okot; pl. *Bellum motum ob superbum responsum Veientis senatus.* (Liv. 4, 58.) *Quam ob rem; quam ob causam.*

per különösen a lehetőség vagy akadályozás okát jelöli; pl. *Antea per aetatem* (korom miatt) *nondum huius auctoritatem loci attingere audebam.* (Cic. Man. 1.) *Nec agi quidquam per infrequentiam poterat senatus.* (Liv. 2, 23.) *Quum per valitudinem et per anni tempus navigare poteris, ad nos veni.* (Cic. Fam. 16, 7.)

Megjegyzendők e kifejezések: *per me licet*, én miattam lehet, én nem bánom; *per me stat*, rajtam áll, tőlem függ.

123. §. Praepositio és Abl. mint okhatározó: *prae*, (miatt, következtében) többnyire tagadó mondatokban az akadályozó ok megjelölésére; pl. *Neque enim prae lacrimis iam loqui possum.* (Cic. Mil. 38.) *Collis vix prae multitudine cerni poterat.* (Caes. B. G. 7, 44.)

Sokszor *ex* és *de* praepositiókkal áll az ok (minthogy az ok igen közel áll az eredethez); pl. *Ex vulnere aeger.* (Cic. Rep. 2, 33.) *Discordia domi ex legibus agrariis fuit.* (Liv. 4, 47.) *Flebat pater de filii morte.* (Cic. Verr. 2, 1, 30.) *De via languere.* (Cic. Phil. 1, 5.); *aliqua de causa*, valami okból; *qua de re v. causa*, mi oknál fogva; *ea de re v. causa*, ennél az oknál fogva.

124. §. 2. b) Eredethatározók.

Honnan? miből? miről? mitől? (néha: miért?) kérdésre.

A) Határozószók.

Eredethatározóul többnyire azokat a határozószókat használjuk, melyek honnan? kérdésre helyet jelölnek.

125. §. B) Névszó.

A névszó mint eredethatározó majd pusztán Ablativusban (126—132. §§.), majd Genitivusban (133. §.), majd pedig praepositióval Abl.-ban áll (126—134. §§.)

Ide tartozik az *Abl. originis*, — *Abl. separationis* — *materiae*, — *copiae et inopiae*, — *comparationis*, — *limitationis*, — *auctoris*; továbbá a *Gen. memoriae*.

126. §. 1. Ablativus originis azt jelöli meg, hogy honnan származik valami; nevezetesen: *natus*, *ortus*, *genitus* mellett és a költőknél »fiu, leány, gyermek« értelemben használt igenevek mellett, minők: *satus*, *editus*, *creatus*. Azonban ez az Ablativus gyakran *ex* és *ab* praepositiókkal is áll; különösen *ab*-bal, mikor távolabbi származásról van szó, pl. ősről, dédapáról, azért áll mindenkor *oriundus* mellett. Pl. *Cato ortus municipio Tusculano.* (Nep. 1.) *Ab illo Catone Censorio ortus es, Cato Minor.* (Cic. Mur. 31. t. i. az

volt a proavus.) *Hippocrates et Epicydes nati Carthagine, oriundi a Syracusis* (t. i. S.-ből szülıők származtak. Liv. 24, 6.) *Ut ex studiis gaudium, sic studia hilaritate proveniunt.* (Plin. ep. 8, 19.) *Ille Tantalo prognatus Penelope natus.* (Cic. Tusc. 3, 12.)

Jegyzet. Így a személy neve mellett néha annak hazája áll egyszerően Ablativusban; pl. N. Magius Cremona (Caes. B. C. 1, 24.) — vagy *ab* praepositíóval: Turnus Herdonius *ab* Aricia. Sokszor tribusának megnevezése Abl. pl. A. Verres Romilia. (Cic. Verr. 1, 8.) Innen e gyakori kifejezések: *nobili genere, equestri loco, summo loco, humili v. obscuro loco, amplissima familia . . . natus v. ortus.* (V. ö. 83. és köv. §§.)

2. Ide tartozik az **Ablativus separationis** is (l. 81. 82. §§.) olyankor, mikor nem valóságos helyről van szó.

127. §. 3. **Ablativus materiae** azt az anyagot jelöli, a miből valami áll v. készül, különösen *constare* ige mellett, de többnyire csak költők-nél, míg a prózairók rendszeren *ex* praepositíót, vagy jelzõt használnak; pl. *Gemmis auroque corona.* (Verg. A. 1, 655.) — *Quidquid auro argentoque constat.* (Suet. Aug. 25.) *Omnis disciplina memoria constat.* (Quint. Inst. 11, 2.) [*Exponit pocula ex auro.* (Cic. Verr. 4, 27.) *Homo ex animo constat et corpore.* (Cic. N. D. 1, 35.) *Corona aurea.*]

128. §. 4. **Ablativus copiae et inopiae** azon dolog megjelölésére szolgál, a miben bővelkedünk vagy hiányt szenvedünk, (a miből bőség vagy hiány ered). Ily pusztá Abl. áll: a) a bőséget vagy szükségét; b) betöltést, ellátást, megfosztást vagy fölmentést jelentő igék s melléknevek mellett; ilyenek:

abundare, redundare, bővelkedni;

scatere, tele lenni; *affluere, circumfluere*, bőségben lenni; *florere*, virágozni, valamiben bővelkedni, valamivel bírni;

carere, híjával lenni, nincs valamije; *egere*, valamiben szűkölködni, valami hiányzik; *indigere*, valami szükséges;

complere, explere, implere, megtölteni, betölteni;

afficere, ellátni; *cumulare, onerare*, elhalmazni; *refecere*, megtölteni, tele-tömni;

orbare, privare, spoliare, nudare, fraudare, valamitől megfosztani; *vacare* üres, szabad;

dives, opimus, gazdag; *opulentus*, vagyonos, jómódu;

fertilis, fecundus, termékeny, bővelkedő;

praeditus, ellátott;

plenus, teli; *refertus*, zsúfolt, egészen teli; *onustus*, megrakott;

nudus, megfosztott, kivetköztetett;

vacuus, inanis, üres;

orbis, árva, megfosztott.

Ide számítható: *liber*, szabad; *immunis*, ment.

Pl. *Abundarunt semper auro regna Asiae.* (Liv. 35, 48.) — *Antiochia eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluebat.*

(Cic. Arch. 3.) *Graecia famā, gloriā, doctrinā plurimis artibus, etiam imperio et bellicā laude floruit.* (Cic. Flacc. 27.) — *Quam Dionysio erat miserum, carere consuetudine amicorum, sermone omnino familiarī.* (Cic. Tusc. 5, 22.) *Egemus aliorum auxilio.* (Cic. Fam. 2, 17.) *Milites iis rebus indigebant, quae ad oppugnationem castrorum erant usui.* (Caes. B. C. 4, 35.) *Deus bonis omnibus explevit mundum.* (Cic. Univ. 3.) *Populi grati est, praemiis afficere bene meritos de republica cives.* (Cic. Mil. 29.) *Consilio et auctoritate non modo non orbari, sed etiam augeri senectus solet.* (Cic. Sen. 6.) — *Nulla vitae pars vacare officio potest.* (Cic. Off. 1, 2.) *Democritus oculis se privavit.* (Cic. Fin. 5, 29.) *Numidia armis virisque opulentior.* (Sall. Iug. 19.) *Caesari tradita urbs est nuda praesidio, referta copiis.* (Cic. Att. 7, 13.) *Animus per somnum sensibus et curis vacuus est.* (Cic. Div. 2, 11.) *Robustus animus et excelsus omni est liber cura et angore.* (Cic. Off. 1, 20.)

Jegyz. Hogy ezek az ablativusok eredethatározók, kitűnik abból is, hogy a mondott igék s mellékevek nagy része a) Genitivussal, más rész pedig b) *ab* praepositióval is előfordul; így:

a) Genitivussal állnak: *egēre, complēre; implēre, refertus, fertilis, completus, inanis* gyakran, a következők pedig: *indigēre, plenus, dives* többször Gen.-sal mint Abl.-sal (V. ö. 171. §. 2. is); pl. *Egeo consilii.* (Cic. Att. 7, 22.) *Conviviumque vicinorum quotidie compleo.* (Cic. Sen. 14.) *Fertilis hominum frugumque Gallia.* (Liv. 5, 34.) *Res maxime necessariae non tam artis indigent, quam laboris. Gallia plena civium optimorum, dives opum.* (Cic. Fon. 1.) *Dives agri* (Verg. A. 1, 343.)

b) *Ab* praepositióval is állhatnak: *vacare, nudus, vacuus, orbis, liber*; pl. *Pompeii milites ab opere vacabant.* (Caes. B. C. 3, 76.) *Messana ab his rebus, quibus iste delectatur, vacua atque nuda est.* (Cic. Verr. 2, 4, 2, 3.) *Orba fuit ab optimatibus illa concio.* (Cic. Flacc. 23.)

129. §. Ide tartozik e kifejezés: *opus est*, kell, szükséges, szüksége van rá; e mellett t. i. a mire szükség van a) Ablativusban áll, a személy pedig, kinek szüksége van valamire, Dativusban; tehát: *alicui opus est aliquā rē* (ilyenkor *opus* az alany); pl. *Nunc animis opus (est), Aenea, nunc pectore firmo.* (Verg. A. 6, 261.) *Non opus est verbis, credite rebus ait.* (Ov. F. 2, 735.)

Innen van, hogy ha az, mire szükség van, cselekvés, tehát igével van kifejezve, az vagy supinum ablativusában (-u), vagy a Partic. perf. Ablativusában áll; pl. *Scitu opus est.* (Cic. Inv. 1, 20.) *Priusquam incipias, consulto; ubi consulueris, mature facto opus est.* (Sall. Cat. 1.)

b) Állhat azonban *opus* mellett a szükséges dolog Nominativusban is, mint alany, s ez mindig megtörténik, ha az névmással van kifejezve. (Ilyenkor az *esse* segédige a Nominativusban álló főnévvel vagy névmással számban megegyezik, tehát személyes állítmánynya lesz s kiegészítője az *opus*); pl. *Dux nobis et auctor opus est.* (Cic. Fam. 2, 6.) — *Themistocles celeriter, quae opus erant, reperiebat.* (Nep. 1.) *Verris aiebat, multa sibi opus esse.* (Cic. Verr. 2, 1, 48.)

E szerint igei kifejezéssel a szükséges dolog infinitivusban, vagy Accusativus cum infinitivo szerkezetben állhat; pl. *Quid opus est Dionysio tam valde affirmare.* (Cic. Att. 7, 8.) *Id sciri non opus est.* (Cic. Off. 3, 11.) *Nunc opus est te animo valere, ut corpore possis.* (Cic. Fam. 16, 4.)

Néha *ut* kötőszóval célhatározó mellékmondat következik; pl. *Puero opus est, cibum ut habeat.* (Plaut. Truc. 5, 1, 10.) — Későbbi írók a szükséges dolgot néha Genitivussal fejezik ki; pl. *Ad consilium pensandum temporis opus est.* (Liv. 22, 51.)

130. §. 5. Ablativus comparationis áll a középfok mellett s jelöli azt, a mivel valamit összehasonlítunk (mint eredethatározó); pl. *Tullus Hostilius ferocior fuit Romulo* (= quam Romulus. Liv. 1, 22.) *Nihil est virtute amabilius.* (Cic. Lael. 8.) *Num mittent hominem digniorem Servilio?* (= quam Servilium, vagy quam Servilius est. Cic. Phil. 11, 10.) — *Non tulit ullos haec civitas aut gloria* (Abl. limit.) *clariores aut humanitate* (Abl. limit.) *politiores P. Africano, C. Laelio, L. Furio.* (Abl. comp. = quam fuit P. Africanus etc. — Cic. de Or. 2, 37.)

Ily értelemben szokott állani a Ger. és Gerundivum Ablativusa is; pl. *Nullum officium referendū gratiā magis necessarium est.* (Cic. Off. 1, 15.)

Néha még *alius* mellett is van Abl. comparationis; pl. *Neve putes alium sapiente bonoque beatum.* (Hor. Ep. 1, 16, 20.)

Jegyzet. 1. A magyar a középfok mellett állapothatározót (-nál) használ; de a latin úgy fogja fel, hogy: kitől, mitől tekintve? honnan van a tulajdonosság nagyobb foka; mint régente magyarban is mondták, pl. A fa magasabb a háztól (= a háznál, mint a ház.) — Azonban a latin is módhatározót használ, mikor az összehasonlítás *quam* »mint« kötőszóval történik, de ezután az, a mivel összehasonlítunk, Nom.-ban (v. Acc.-ban) áll. Az Abl. comp. így tehát gyakran egész mondat helyett áll.

2. Szükségképen Ablativus comparationist kell használni a *quam*-os szerkezet helyett:

a) Ha vonatkozó névmás áll a tagadó vagy kérdő mondatban a középfok mellett; ilyenkor a névmást Ablativusba kell tenni; pl. *Natura, quā nihil potest esse callidius.* (Cic. N. D. 2, 57.) *Solem e mundo tollere videntur, qui amicitiam e vita tollunt, qua nihil a diis immortalibus melius habemus, nihil incundius.* (Cic. Lael. 13.)

b) E szokott kifejezésekben: *opinione, spe, expectatione, aequo, iusto, solito, dicto, necessario* stb., valamely középfoku melléknévvel vagy határo-

zóval. E kifejezések összevont mondatoknak tekinthetők ily értelemben: *quam est, erat* stb. (magyarban »mint, mintsem« kötőszós mondatlall fejezzük ki); pl. *Senatus aliquanto spe ipsorum frequentior convenit* (népesebb, mintsem remélték volna. — Liv. 3, 38.) *Maiores solito* (a szokottnál nagyobb). — *Dicto citius*.

3. *Plus, minus, amplius, longius* után lehet akár Abl. comp. akár *quam*-os szerkezet, akár pedig a *quam* egyszerű elhagyásával az, mivel összehasonlítunk, Nominativusban vagy Accusativusban állhat; pl. *Non plus, quam quatuor milia effugerunt*. (Liv. 39, 31.) *Roscius nunquam plus triduo Romae fuit*. (Cic. Rosc. A. 27.) *Quintius tecum plus annum* (= anno vagy *quam annum*) *visit*. (Cic. Quint. 12.) *Plus pars dimidia* (*quam pars dimidia*) *ex quinquaginta milibus hominum caesa est*. (Liv. 36, 40.) *Amplius sex menses sunt*. (Cic. R. C. 3.)

4. *Maiores natus* és *minor natus* l. 97. §.

5. a) Ha az, a mit összehasonlítunk, nem Nom. v. Acc., hanem más esetben áll, akkor az összehasonlításnál mindig *quam* kötőszóval bevezetett egész mondatnak kell állani; pl. *Haec verba sunt Varronis, hominis doctioris, quam fuit Claudius*. (Gell. 10, 1.)

b) Sokszor világosság kedvéért nem állhat Abl. comp., hanem inkább mellékmondat *quam*-mal, pl. hogy ha a mondatban több más határozó áll Ablativusban; pl. *Caesar numero multis partibus inferior erat, quam Pompeius*. (Caes. B. C. 3, 84.)

6. Ha magát a két tulajdonságot vagy az arra vonatkozó két határozót hasonlítjuk össze, akkor a latin vagy mind a kettőt középfokra teszi, vagy pedig az első mellé *magis* határozót használ s mind a kettőt alacsonyra teszi; (magyarban inkább, -bb — mint); pl. *Asia ditiores, quam fortiores exercitus faciebat*. (Liv. 39, 1.) *Celer tuus disertus magis est quam sapiens*. (Cic. Att. 10, 1.)

131. §.

6. Ablativus limitationis v. respectivus áll, midőn az állítmány jelentését megszorítjuk, úgy hogy csak bizonyos szempontból állítunk valamit. E határozó a) megfelelő kérdésekre: mily szempontból? mire nézve? mi szerint? mihez képest? (Ez az Ablativus is előfordul, bár csak ritkán, *de, ex, pro* praepositiókkal. L. 157. §. is). Pl. *Neminem Thasybulo praefero fide, constantia, magnitudine animi, in patriam amore*. (Nep. Thras. 1.) *Sunt quidam homines non re, sed nomine*. (Cic. Off. 1, 30.) *Agesilaus nomine non potestate fuit rex*. (Nep. 1.) *Legati res ex foedere* (a szerződés szerint) *repetunt*. (Liv. 1, 23.) *Sic est vulgus: ex veritate pauca, ex opinione multa aestimat*. (Cic. Rosc. Com. 10.) *Iugurtha pro tempore benigne respondit* (a körülményekhez képest. Sall. Iug. 11.)

Ide tartoznak e kifejezések: *composito, de composito, ex composito, comecto*, egyezkedés szerint; *improviso, de* vagy *ex improvise*, véletlenül; *magna ex parte, maxima ex parte*, legnagyobb részt.

b) E kérdésre: miben? (mire nézve?) felel az Abl. limit.: α) a hasonlóságot s különbözést, β) a kitűnést s fölülmulást jelentő kifejezések mellett annak jelölésére, hogy miben hasonló? miben tűnik ki? stb.

Ily kifejezések: α) *congruere, concordare, parem esse, differre, abhorre, discrepare*; β) *praestare, praecedere, antecedere, antecellere, excellere, superare*; — *prae cellens, excellens, insignis*.

Pl. *Oratio verbis discrepat, sententiis congruit.* (Cic. Leg. 1, 10.) *Omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt.* (Caes. B. G. 1, 1.) *Helvetii reliquos Gallos virtute praecedunt.* (Caes. B. G. 1, 1.) *Hoc uno praestamus vel maxime feris, quod exprimere dicendo sensa possumus.* (Cic. de Or. 1, 8.)

c) Mint Abl. limit. áll a Supinum Ablativusa (-u) is oly neveknél, melyeknél itéletet mondunk ki, tehát:

α) e főnevek mellett: *fas, nefas, opus*;

β) több melléknév mellett, minők: *facilis, difficilis; iucundus, optimus, honestus, turpis, incredibilis, dignus*, stb. Magyarban rendszeren infinitivussal fordítjuk vagy néha »-ra, -re, nézve«, vagy »ha« kötőszós mellékmondattal; pl. *Humanus animus cum nullo alio, si hoc fas est dictu, comparari potest.* (Cic. Tusc. 5, 13.) *Narratio brevis erit, si non longius, quam quod scitu opus est, in narrando procedatur.* (Cic. Inv. 1, 20.) *Difficile dictu est, quanto opere conciliet animos comitas affabilitasque sermonis.* (Cic. Off. 2, 14.) *Quod optimum factu videbitur, facies.* (Cic. Att. 7, 22.)

Ide tartoznak e kifejezések: *maior, maximus natu* (öregebb, v. legöregebb); *minor v. minimus natu* (fiatalabb v. legfiatalabb); *natu grandis v. grandior* (éltes, öreg v. legöregebb); pl. *Ennius fuit maior natu, quam Plautus et Naevius.*

1. Jegyz. A Supinum Abl. helyett, különösen *facilis* és *difficilis* mellett áll: 1. igen gyakran az *inf.* mint alany; pl. *Rem facile est narrare*; — 2. néha *ad* és *Gerund.* Acc.; pl. *Res facilis est ad narrandum*; — 3. szenvedő alaku állítmány; pl. *Res facile narratur*; — 4. igéből képezett főnév; pl. *Huius rei narratio facilis est.*

2. Jegyz. A magyarban ezen Abl. limitationis értelemben mód- vagy véghatározót használunk. (V. ö. 130. §. Jegyz. 1.)

132. §.

7. *Ablativus auctoris* áll annak kifejezésére, hogy ki? v. mi által? történik, v. tétetik valami, különösen szenvedő ige mellett; pl. *Dei providentiā mundus administratur.* — *Concordiā res parvae crescunt, discordiā maximae dilabantur.* (Sall. Iug. 10.)

Hogyha személy a cselekvő, akkor az Abl. előtt mindig *a, ab* praepositio áll, úgy szintén sokszor a személyesített dolog neve

előtt is; pl. *A Deo omnia facta et constituta sunt.* (Cic. N. D. 1, 1.) *Sophocles a filiis in iudicium vocatus est.* (Cic. Sen. 18.) — *Brevis a natura nobis vita data est.* (Cic. Phil. 14, 12.)

133. §. Genitivus memoriae áll mint eredethatározó (V.ö. 120. §.)

Jegyz. 1):

az emlékezést, elfeledést, emlékeztetést jelentő igék, mint: *meminisse, reminisci, (recordari)*; — *oblivisci*; — *admonere, commonere, commonefacere* mellett annak jelölésére, a mire emlékszünk, vagy a mit elfelejtünk. (A magyar többnyire véghatározót használ). Pl. *Adolescentes caveant intemperantiam, meminerint verecundiae.* (Cic. Off. 1, 34.) *Vivorum meminere, nec tamen Epicuri licet oblivisci.* (Cic. Fin. 5, 1.) *Mearum me absens miseriarum communes.* (Plaut. Rud. 3, 4.) *Qui nefariorum suorum non recordantur, eos res adversae admonebunt religionis.* (Liv. 5, 51.)

1. Jegyz. Megjegyzendők még a következő kifejezések: *mentionem facere alicuius rei* vagy *de aliqua re*, valakit vagy valamit említeni; *venit alicui in mentem alicuius rei* vagy *aliqua res*, valakinek eszébe jut valami; *certiorem facere aliquem alicuius rei* vagy *de aliqua re*, valakit valamiről tudósítani. Pl. *Venit mihi Platonis in mentem.* (Cic. Fin. 5, 1.)

2. Jegyz. a) *meminisse, reminisci, oblivisci* igék néha és *recordari* többnyire átható értelemben Accusativussal (különösen semleges névmással) is használatnak; pl. *Boni cives patriae beneficia meminerunt.* (Cic. Planc. 33.) *Illud semper memento: qui ipse sibi prodesse nequit, nequiquam sapit.* (Cic. Fam. 7, 6.) *Tu Caesar oblivisci nihil soles, nisi iniurias.* (Cic. Lig. 12.) *Non omnes possunt esse Scipiones . . . ut bella a se gesta, ut triumphos recordentur.* (Cic. Sen. 5.)

Azonkívül *meminisse* ezen jelentésben: »még emlékezni valakire (mint kortársra)« mindig Accus. tárgygyal fordul elő; *recordari* mellett pedig, néha különösen ha személy az, a mire emlékszünk, *de-vel* Ablativusban áll; pl. *Cinnam meminere, vidit Sullam.* (Cic. Phil. 5, 6.) *De te recorder.* (Cic. Tusc. 1, 6.)

b) *Admonere, commonere, commonefacere*, és *monere* mellett, ha azt, a mire emlékeztetünk, főnévvel fejezzük ki, állhat eredethatározó *de-vel* Ablativusban is; ha pedig névmással vagy melléknévvvel fejezzük ki, véghatározó Accusativusban; pl. *Epistola, in qua de aede Telluris et de porticu Catuli me admones.* (Cic. Qu. Fr. 3, 1, 4.) *Illud te admonitum esse volo.* (Cic. Coel. 3.) *Non audimus ea, quae ab natura monemur.* (Cic. Lael. 24.)

A Genitivus természeténél fogva (4. §.) még mint jelző is sokszor áll eredethatározó értelemmel, így a Gen. partitivus (170. §.) azt jelenti, hogy mi ből említünk fel egy részt; a Gen. originis (164. §.), hogy kitől, honnan származik valami; a Gen. materiae, (169. §.) hogy miből van valami; és e genitivusok helyett sokszor áll is valóban eredethatározó praepositióval. Azonban minthogy névszóhoz tartoznak, mindezekről a jelzőknél szólunk.

134. §. Praepositíók Ablativussal.

1. A honnan? kérdésre felelő helyhatározói praepositíók átvitt értelemben többnyire eredethatározók, így különösen *ab, de, ex* származást, vagy általában valaminek az eredetét jelentik különféle értelemben; pl. *Incola a Tarquinis.* (Liv. 4, 3.) *A Romanis vobis nulla spes est.* (Liv. 21, 13.) *Genitrix Priami de gente vetusta.* (Verg. A. 9, 284.) *Ludi de nomine Augusti Augustales vocantur.* (Tac. A. 1, 15.) *Honestum ex virtutibus oritur.* (Cic. Fin. 5, 23.) *Ei spes omnis pendet ex fortuna.* (Cic. Par. 2.) *Colloqui de aliqua re. — Solem de virgine rapta consule.* (Ov. Fast. 4, 581.)

Így jelöli még *de* és *ex* az egészet, miből egy részt említünk. pl. *Homo de plebe.* (Liv. 7, 17.) *Mille milites de exercitu urbano.* (Liv. 27, 3.) *Unus ex illis decemviris.* (Cic. Rep. 2, 37.) *Quinque naves ex classe sunt depressae;* — továbbá jelölik azt, hogy valamiből más lesz, vele változás történik; pl. *Quid de nobis futurum sit.* (Cic. Fam. 9, 17.) *Quid de praeda faciendum.* (Liv. 5, 20.) *Duas ex una civitate discordia fecerat.* (Liv. 2, 24.) *Nihil est tam miserabile, quam ex beato miser.* (Cic. Part. Or. 17.)

Azonkívül *a, ab,* jelenti a távolabbi, régibb származást (126. §.); pl. *Manilius Tusculanus ab Ulire oriundus.* (Liv. 1, 49.) — Valamitől való mentességet (lásd 128. §. Jegyz. b); szenvedő igék mellett az okozót, (1. 132. §.)

de áll az emlékeztetést, emlékezést s elfeledést jelentő igék mellett (1. 133. §. Jegyz.)

ex jelentheti az anyagot, a miből valami van 1. 127. §. — a szempontot 1. 131. §. — az érzés eredetét stb. V. ö. 123. §.

Mind a három praepositio állhat a Gerundium s Gerundivum Ablativusával is; pl. *Amicitia dicta est ab amando.* (Cic. Lael. 27.) *Multa de bene beateque vivendo a Platone disputata sunt.* (Cic. Fin. 1, 2.) *Ex providendo est appellata prudentia.* (Cic. Leg. 1, 23.)

2. *pro* (-hoz) képest jelöli a szempontot vagy arányt; pl. *Scaevolam pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis commode potest.* (Cic. Verr. 2, 1, 34.) *Arx pro spatio loci satis praesidii habebat.* (Liv. 4, 61.) — *Pro mea parte,* részemről; *pro portione,* aránylag; *pro se quisque,* kiki erejéhez képest. — V. ö. még 131. és 214. §. e).

3. a) Célhatározók.**135. §. A) H a t á r o z ó s z ó k.**

E kérdésre: mi végett? mi célból? miért? *quem in finem?*
(*cur? quam ob rem?*)

Célhatározó adverbiumként a latinban sokszor csak azok a szók fordulnak elő, melyek az okot is kifejezik, legtöbbször azonban körülírt kifejezés áll, mint: *eum in finem, ea de causa, ob eam rem.* stb.

136. §.

B) N é v s z ó.

A névszó mint célhatározó rendszeren praepositióval Accusativusban vagy néha Abl.-ban áll; (137. 138. §.); csak egyes esetekben fordul elő puszta Abl. (139. §.). a Supinum Acc., Infinitivus és a Gerundivum. (140. §.)

Néha Dativus fejezi ki a célt, (140. §. jegyz. és 151. §.), csak ritkán a Gerundivum Genitivusa. (139. §. jegyz.)

137. §.

Praepositio és Accusativus a cél kifejezésére

ad (-ra, végett); pl. *Bom cervicis natae ad iugum.* (Cic. N. D. 2, 63.) *Ad memoriam hominum sempiternam.* (Cic. Rab. Post. 16.) *Fingis falsas causas ad discordiam.* (Ter. Hec. 4, 4, 71.) — Különösen a Ger. és Gerundivum Accusativusával és pedig: a) igék mellett; pl. *Nulla res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio.* (Cic. Brut. 24.) *Homo ad duas res, ad intellegendum et ad agendum est natus.* (Cic. Fin. 2, 13.) b) névszók mellett; pl. *Bene sentire, recteque facere satis est ad bene beateque vivendum.* (Cic. Fam. 6, 1.) *Natura animum sensibus ornavit ad res percipiendas idoneis.* (Cic. Fin. 5, 21.) *Tempus ad conandum habebunt.* (Caes. B. C. 2, 6.)

ob (végett); pl. *Aegyptii nullam beluam, nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, consecraverunt.* (Cic. N. D. 1, 36.) — Így rendszeren: *quam ob rem, ob eam rem* (v. *causam*), ezért, e végett. — Ob mellett is szokott állani a Ger. Accusativusa: *Flagitiosum est ob rem iudicandam accipere pecuniam.* (Cic. Verr. 2, 32.)

in (végett); pl. *Rhegium quondam in praesidium missa legio.* (Liv. 28, 28.) *Venerat in funus* (temetésre). Így mondják: *in coloniam mittere* (gyarmatosítás végett); *in memoriam alicuius* stb.

138. §.

Praepositio Ablativussal csak átvitt

értelemben fordul elő a cél kifejezésére, és pedig:

pro-val az érdek v. megvédés fogalmával (-ért); pl. *Convenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria.* (Cic. Tusc. 4, 19.) Így néha a pro mellett a Ger. és Gerundivum Ablativusa célhatározóként; pl. *Pro omnibus gentibus conservandis aut iuvandis maximos labores suscipere.* (Cic. Off. 3, 25.)

AB. *ex* és *de*-vel (v. ö. 123. §.) csak ritkán, a mennyiben a latin a z o k o t és célt néha fölcseréli; pl. *Cum duobus ducibus de imperio* (az uralom végett) *in Italia decertatum: Pyrrho et Hannibale.* (Cic. Lael. 8.) — *De reducendo Tarquinio venerunt.* (Liv. 2, 15.)

139. §.

Puszta Ablativus a cél kifejezésére csak a következő

kifejezésekben van: *causā, gratiā, ergō* (végett, kedvéért). Ezek

előtt jelzőként mindenkor egy más főnév Genitivusa v. a birtokos névmás áll, (163. §.) és tulajdonképen az nevezi meg a célt; pl. *Nulla est excusatio peccati, si amici causa peccaveris* (barátod kedvéért. Cic. Lael. 11.) *Neu quis dono militari virtutis ergo donaretur.* (Liv. 25, 7.) *Unam rem exempli gratia proferre.* (Nep. Lys. 2.)

Jegyzet. 1. Így *causa* mellett a Gerundium v. Gerundivum Genitivusa is állhat; például: *Dissimulandi causa in senatum venit.* (Sall. Cat. 32.)

2. Néha különösen történetíróknál a *causa* szó egészen elmarad s maga a Gerundivum Genitivusa fejezi ki a célt; pl. *Regium imperium conservandae libertatis atque augendae reipublicae fuerat.* (Sall. Cat. 6.) *Germanicus Aegyptum proficiscitur cognoscendae antiquitatis.* (Tac. A. 2, 59.) *Naves deiciendi operis a barbaris missae.* (Caes. B. G. 4, 17.)

140. §. Accusativussal és pedig: a) **Supinum Acc.**-val fejezzük ki a célt a mozgást jelentő igék mellett, (minők: *ire, venire, proficisci*, stb.), továbbá: *mittere, ducere* és *vocare* mellett ha a cél cselekvés s igével kell kifejezni. (Magyarban célhatározó, infinitivussal vagy »végett, -ra«); pl. *Totius fere Galliae legati ad Caesarem gratulatum* (öt üdvözölni, üdvözlésére) *convenerunt.* (Caes. B. G. 1, 30.) *Me dormitum confero.* (Cic. Fam. 9, 26.) *Veientes pacem petitem oratores Romam mittunt.* (Liv. 1, 15.)

Megjegyzendők e kifejezések: *nuptum dare, nuptum collocare* (filiám), nőül adni; *aliquem sessum recipere*, valakit leültetni, székkal megkínálni.

b) Az infinitivust csak ritkán, leginkább költők használják célhatározónak, különösen a mozgást, buzdítást, adást, átvevést jelentő igék s némely névszók mellett; pl. *Proteus pecus egit visere montes.* (Hor. Od. 1, 2.) *Hortatur sequi.* (Ov. Met. 8, 215.) *Quem virum... tibi sumis celebrare Clío.* (Hor. Od. 1, 12.) *Ambitur accipere.* (Tac. A. 2, 43.) *Samothracum visere nitentem obvii aquilones depulere.* (U. o. 54.) *Cupido videre Tartara.*

1. Jegyzet. *Ire* igét más ige supinumával együtt néha csak a kifejezés körülírására használják; pl. *Perditum ire* = perdere. *Ultum ire festinat* = ulcisci festinat. Innen van a szenvedő jövő infinitivus körülírása is; pl. *amatum iri.*

c) A Gerundivum igen sokszor célt fejez ki szenvedő értelemmel, különösen az átadást, átvevést, kiválasztást jelentő igék mellett; pl. *Lentulus nos trucidandos attribuit Cassio.* (Cic. Cat. 4, 13.)

2. Jegyzet. A mozgást jelentő igék mellett a célt még ki lehet fejezni: a) Participium futuri activi által; pl. *Venio ludos spectaturus.* — *Miserat amicitiam ac foedus memoraturos.* (Tac. A. 2, 58.) — b) *causā* és a Ger. Genitivusával (139. §.) — c) *ad*-dal és Ger. Accusativusával (137. §.); d) *ut* kötőszó vagy *qui, quae, quod* névmás által kapcsolt célzatos v. felszólító mellékmondat, melyben az állítmány coniunctivusban áll; pl. *Mittunt legatos, ut pacem petant* vagy — *qui pacem petant.*

3. *Jegyzet.* A *Dativus* is sokszor célhatározó értelemben áll, de erről a véghatározóknál 151. §. szólunk.

141. §.

3. b) Véghatározók.

E kérdésre: kinek? minek? mire? mihez? stb.

A) Határozószókat véghatározásra nem használunk.

B) Névszó.

A névszó mint véghatározó, vagy egyszerűen *Dativusban* áll (142—153. §§.), néha *Accusativusban* (154—157. §§.), vagy pedig *Praepositióval Acc.-ban* (158.)

Ide tartozik a *Dat. obiectivus*, — *commodi v. incommodi*, — *ethicus*, — *auctoris*, — *finalis*.

142. §.

I. A *Dativus obiectivus* (részes tárgyi véghatározó) az ige cselekvésének távolabbi tárgyát képezi, melyet valamilyen részesítünk, a melynek érdekében, kedvéért valamit teszünk. *) Áll pedig ez a *Dativus*:

1. Átható tárgyas igék mellett; pl. *Lycurgus agros locupletium plebi dedit.* (Cic. Rep. 3, 9.) *Dicere alicui. Dīs gratia!* hála istennek! (Ter. Ad. 1, 2, 41.)

Megjegyzendők e kifejezések: *excusare* (v. *purgare*) *se alicui*, valaki előtt magát menteni; *recipere sibi aliquid*, valamit magára vállalni; *consilium capere sibi*, magát elhatározni valamire. *Dare literas alicui* (valakinek a levelet átadni, hogy azt kézbesítse) — *dare literas ad aliquem* (valakinek levelet írni). *Scribere literas alicui* és *ad aliquem*, valakinek írni.

143. §.

2. Sok átnemható ige mellett a cselekvés irányát, végét a *Dativus* jelöli:

A magyar nyelvvel megegyezőleg részes tárgyi véghatározó áll, azon igék mellett, melyek használást és ártást (*prodesse, conducere, nocere, obesse, officere*); kedvezést, hizelgést s ellenkezést (*favere, studere, gratulari, ignoscere, indulgere, blandiri*; *adversari, repugnare, resistere, reniti*); tetszést és nem tetszést (*placere, displicere*); parancsolást, engedelmeskedést, szolgálást (*imperare, parere, obedire, obsequi, obtemperare, servire*) stb. jelentenek; pl. *Homines hominibus plurimum et prosunt et obsunt. Non licet sui commodi causa nocere alteri.* (Cic. Off. 3, 1.) *Fundamenta iustitiae: primum ut ne cui noceatur, deinde ut communi utilitati serviatur.* (Cic. Off. 1, 10.)

Jegyzet. E kifejezés: *audientem esse* (engedelmeskedni) szintén *Dativus-sal* áll; pl. *Sunt illi quidem dicto audientes*; és minthogy ezt az egész kifejezést: »dicto audientem esse« egy fogalomnak vesszük = »szót fogadni,« mellette még egy második *Dat.* is állhat; pl. *Syracusani nobis dicto audientes sunt.*

Ide tartozik *esse* ige is 1) abban a jelentésben: van valakinek valamije, s ellentéte *desse*; pl. *Est adolescenti, amico quod daret.* (Ter. Heaut. 3, 2, 22.) *Erat honor eloquentiae.* (Cic. Brut. 10.)

*) A cselekvés közvetlen tárgyának a mondat-tárgyat, *objectum*, mondjuk.

2) Így használja a latin *esse* igét a különös viszony kifejezésére, melyben valakivel vagyunk; pl. *Est mihi tecum amicitia, consuetudo simultas, controversia* (barátságban stb. vagyok veled.)

3) E kifejezésben: *est alicui nomen* (*datur, inditur, imponitur alicui nomen* = az a neve valakinek, úgy hínak valakit), a tulajdonnév is mint a személy appositíója Dativusbau áll, de állhat Nom.-ban is mint a *nomen* appositíója, vagy ritkán Gen.-ban is mint jelző; pl. *Est mihi* (*datur, imponitur mihi*) *nomen Paulo, v. Paulus v. Pauli*.

144. §.

3. A magyar nyelvtől némileg eltérőleg a latinban részes véghatározó Dat. van következő igék mellett:

benedicere alicui (v. *aliquem*), megáldani valakit;
desperare alicui rei, kétségbeesni valami miatt;
fidere, confidere és *diffidere alicui*, bizni és nem bizni valakiben;
imminere alicui, fenyegetni valakit;
invidere alicui,*) irigykedni valakire;
insidiari alicui, leselkedni valaki után, lest vetni valakinek;
irasci, succensere alicui, haragudni valakire;
maledicere, conviciari alicui, átkozni, szidni, rágalmazni valakit;
mederi alicui, gyógyítani valakit;
minari alicui, fenyegetni valakit;
nubere alicui,**) valakihez férjhez menni;
obtrectare alicui, gyalázni, kisebbíteni valakit;
occurrere, obviam ire, obvius esse v. fieri alicui, találkozni valakivel;
parcere alicui, megkímélni valakit;
patrocinari alicui, valakit pártfogásába venni;
persuadere alicui de aliqua re,***) rábeszélni valakit valamire, elhitetni valakivel valamit;
praestolari alicui (v. *aliquem*), várakozni valakire;
ridere, arridere alicui, mosolyogni valakire;
studere alicui rei, igyekezni valamin, fáradozni valamiben;
supplicare alicui, esedezni valakihez;

Pl. *Thessalonicenses, quum oppido desperassent, munire arcem coëgerunt.* (Cic. Pis. 34.) *Qui sibi fidit, dux regit examen.* (Hor. Ep. 1, 19, 22.) *Haec sica intentata nobis est: haec insidiata Pompeio est.*

*) »Irigyelni valakitól valamit« latinban így fejezzük ki: a) *Invidere aliquam rem alicui*; pl. *Improbi invident probis laudem*; b) *Invidere alicui rei alicuius*; pl. *Improbi invident laudi proborum*.

**) Szenvedőben: *nuptam esse alicui v. cum aliquo* = valakinek.

***) *Persuadere* mellett csak semleges névmás áll accusativusban mint tárgy; (különben eredethat. *de aliqua re*); pl. *Hoc tibi persuade. Mihi persuasum est de animi immortalitate*.

(Cic. Mil. 14.) *Ex perfidia et malitia Dii immortales hominibus irasci et succensere consuerunt.* (Cic. Rosc. 16.) *Dies stultis quoque mederi solet.* (Cic. Fam. 7, 28.) *Qui huic obtreçant legi atque causae.* (Cic. Manil. 8.) *Nihil pretio parsit, filio dum parceret.* (Plaut. Capt. Prol. 32.) *Qui tibi ad forum Aurelium praestolarentur armati.* (Cic. Cat. 1, 9.) *Neque Caesari solum, sed etiam amicis eius omnibus pro se libentissime supplicabo.* (Cic. Fam. 6, 14.) *Ridentibus arriident.* (Hor. A. P. 101.)

145. §.

4. Atvitt értelmű véghatározója van a legtöbb oly igének, melyek *ad*, *ante*, *con* (*cum*), *in*, *inter*, *ob*, *post*, *prae*, *sub*, *super* praepositiókkal vannak összetéve (ezek mellett tulajdonképen irányt jelelő helyhatározó is állhat, l. 75. és 90. §§.); pl. *Imperatorino novo plus sollicitudinis, quam auxiliū accedebat.* (Sall. Iug. 44.) *Risus impius multas ipsi Claudio lacrimas, magnam populo R. cladem attulit.* (Cic. N. D. 2, 3.) *Parva magnis saepe recte conferuntur.* (Cic. Or. 4.) *Aër et coelo et terrae cohaeret. Aër mari continuatus et iunctus est.* (Cic. N. D. 2, 45.)

Továbbá gyakran az egyszerű igék mellett is: *iungere, haerere*; pl. *Arma Etruscis iungere.* (Liv. 10, 45.) *Potest hoc homini huic haerere peccatum.* (Cic. Rosc. Com. 6, 17.)

Jegyz. 1. Az *ad*, *in* és *con* (*cum*) praepositiókkal összetett igék mellett sokszor a praepositio a megfelelő esettel ismételtetik; pl. *Adhibere prudentiam ad omnes res.* (Cic. Att. 2, 4.) *In amore prae omnia insunt vitia.* (Ter. Eun. 1, 1, 14.) *Imponere in naves. Comparare hominem cum homine, tempus cum tempore, rem cum re.* (Cic. Dom. 51.) Úgy szintén *interesse* ige mellett ezen jelentésben: »külömbőség van«; pl. *Interest inter hominem et beluam.* (Cic. Off. 1, 4.)

2. *Antecedere, antecellere, antecire* és *praestare* (felülmulni) igék mellett *Dativus* helyett *Accusativus* is állhat; pl. *Antecesserunt multo ceteros rerum gestarum gloria: Philippus, Alexander.* (Nep. Reg. 2.) *Antecellere omnes fortuna.* (Tac. A. 14, 55.) *Chabrias omnes, qui in magistratu erant, auctoritate anteibat.* (Nep. 4.) *Callistratus eloquentia omnes praestabat eo tempore.* (Nep. Epam. 6.)

3. *Excellere* csak többes *Dativussal* állhat, vagy *inter* és *Accusativussal*: *Excellere ceteris v. inter ceteros.*

4. *Assuefacere* (valamihez szoktatni), *assuescere* (hozzá szokni) ritkán állnak *Dativussal*, hanem inkább *Ablativussal*; pl. *Homines labore assiduo et quotidiano assueti.* (Cic. Or. 3, 15.)

146. §. Megjegyezzük még itt a) hogy néhány összetett ige kétféle szerkezettel fordul elő, és pedig: »*alicui aliquid*« (a személy, mint részes h. Dat. és tárgy Acc.), vagy »*aliquem aliqua re*«, (a személy, mint tárgy, Acc., és módh. Abl. instr.) a nélkül, hogy az értelem változnék; ilyenek:

adspergere, inspergere, valamit befeccskendeni, vagy behinteni valamivel;

circumdare, circumfundere, valamit körülvenni vlmivel (V. ö. 89., 90. §§.t.)

impertire, vlkit vlmiben részesíteni;

intercludere, vlkit elzárni vlmítől;

interdicere, vlkinek vlmít eltiltani;

inurere, vlmi bélyeget nyomni valamikire;

exuere, vlkit kivetköztetni vlmiből, megfosztani vlmítől;

induere, felöltetni vlmít (vlmire);

Úgy e két egyszerű ige is:

donare, vlkinek vlmít ajándékozni;

mactare, vlkinek vlmít áldozni.

Pl. *Circumdare urbi muros*, vagy: *circumdare urbem muris*. *Induit sibi torquem* (vagy: *se torque*). *Macto diis victimas* vagy: *macto deos victimis* (áldozatokkal dicsőíteni). *Donare aliquem anulo*, v. *donare alicui anulum*.

b) Több egyszerű és összetett ige mellett, annak különböző jelentése szerint különböző szerkezet is van.

Ily igék:

cavere alicui, (végh.) gondoskodni vlkiről;

» *aliquem*, (tárgy) v. *ab aliquo* (ered. h.) őrizkedni vlkitől;

consulere alicui, (végh.) gondoskodni vlkiről, segíteni vlkin;

» *aliquem* (tárgy), tanácsot kérni vlkitől;

» *rem* és *consuli de re* v. *in rem*, vlmi felől tanácskozni; vlmi felől határozni; vlmiben eljárni;

convenire alicui, v. *in aliquam rem* (végh.), vlkihez, vلميhez illeni;

» *aliquem* (t.), meglátogatni vlkit;

convenit alicui cum aliquo, megegyezni vlkivel;

» *inter aliquos*, megegyezés jö létre vlki közt;

cupere alicui (végh.), vlki irányában vonzalommal lenni, vlkinek kedvezni;

» *aliquid* (t.) vlmít kívánni;

imponere alicui v. *in aliquem* (végh. = átvitt értelmű helyh.), rakni vlmít vlkire;

» *alicui* (végh.) rászédni vlkit;

incumbere rei (hely. = vég.), vlmire rátámaszkodni;

» *in* v. *ad rem* (végh.) magát vlmire adni;

manet res alicui (vég.) vlmi marad vlkinek;

» » *aliquem* (t.), vlmi várakozik vlkire;

manere in re (állap.), megmaradni vlmi mellett;

metuere, timere, vereri, alicui, (végh.) féltetni vlkit; vlkiért aggódni, félelomban lenni;

metuere, timere aliquem (t.), vlkitől félni;

moderari, temperare alicui rei (végh.), vlmiben magát mérsékelni;

» » *rem* (t.), vlmít igazgatni, kormányozni;

tempero mihi a re (vég- és ered. h.), tartózkodom vlmitől;

tempero alicui (végh.), megkimélek vlkit;

petere alicui (végh.) *rem*, vlkinek vlmit kérni, hozni;

» *ab aliquo rem* (ered. h. és t.), vlkitől vlmit kérni;

» *aliquem v. rem* (t.), vlkihez v. vlmihez igyekezni, menni; vlkit megtámadni;

prospicere, providere alicui (végh.), vlkiről gondoskodni;

» » *aliquid* (t.), vlmit előre látni; vlmitől tartani;

solvere alicui aliquid (végh. és t.), vlkinek vlmit megfizetni;

» *aliquem* (t.), vlkit megszabadítani;

» *navem*, elhajózni;

succedere alicui (végh.) vlki után következni, vlkit fölváltani;

» *rem v. sub rem* (helyh.), vlmihez közeledni;

vacare rei (végh.), vlminek neki adni magát;

» *re v. a re* (ered. h.), vlmitől ment lenni.

Pl. *Melius ei cavere volo, quam ipse aliis solet.* (Cic. Fam. 3, 1. —) *Absentem qui rodit, amicum qui non defendit alio culpante . . . fingere qui non visa potest, commissa tacere qui nequit: hic niger est, hunc tu, Romane caveo.* (Hor. Sat. 1, 4.) *Vettius Pompeium monebat, ut meam domum metueret atque a me ipso caveret.* (Cic. Sest. 64.) *Qui parti civium consulunt, partem negligunt, in civitatem inducunt discordiam.* (Cic. Off. 1, 25.) *Deumque consuluit auguriis, quae suscipienda essent.* (Liv. 1, 20.) *Rem delatam consulere ordine non licuit.* (Liv. 2, 28.) *De communibus rebus consulitur.* (Sal. Iug. 105.) *Manent ingenia senibus.* (Cic. Sen. 7.) *Longius aut propius mors sua quaeque manet.* (Prop. 2, 21.) — *In veritate manserunt.* (Cic. Cluent. 63.) *Populique ingentem farris acervum curculio atque inopi metuens formica senectae.* (Verg. Georg. 1, 186.) *Metuebant eum servi, verebantur liberi.* (Cic. Sen. 11.) *Moderare animo et orationi, cum sis iratus.* (Cic. Qu. Fr. 1, 1, 13.) *Mens omnia moderatur, movet, regit.* (Cic. Ac. 4, 27.) *Petere vitam nocenti.* (Tac. A. 2, 31.) *Grues loca calidiora petentes mare transmittunt.* (Cic. N. D. 2, 49.) *Passis manibus pacem a Romanis petierunt.* (Caes. B. G. 2, 13.) *Consulite vobis, prospicite patriae.* (Cic. Cat. 4, 2.) *Multo ante, tanquam ex aliqua specula, prospexi tempestatem futuram.* (Cic. Fam. 4, 3.) *In Italia violis succedit rosa.* (Plin. H. N. 21, 11, 39.) *Milites portas succedunt murumque subruunt.* (Caes. B. G. 2, 6.)

147. §.

5. Oly fő nevek mellett is, melyek Dativussal álló igékből származnak, a véghatározó Dativus áll jelző helyett, (ezt a magyar »való« segédigével szokta körülírni); pl. *Opulento homini hoc servitus* (servire-ből) *dura est.* A gazdag embernél való szolgálat keserves. (Plaut. Amph. 1, 1, 12.) *Iustitia est obtemperatio scriptis legibus institutisque populorum.* (Cic. Leg. 1, 15.)

148. §.

6. Véghatározó Dativus áll sok melléknév mellett is. Ilyenek: a) a hasznosságot vagy ártalmasságot, alkalmasságot vagy alkalmatlanságot jelentő

melléknevek, mint: *utilis, inutilis, saluber, noxius, perniciosus, exitiosus, aptus, accommodatus, idoneus, alienus*, stb. (a magyarban e véghatározókat -nek, -ra, -hoz, ragokkal fejezzük ki); pl. *Potest, quod inutile reipublicae est, id cuiquam civi utile esse?* (Cic. Off. 3, 27.) — *Quod verum, simplex est, id aptissimum est naturae hominum.* (Cic. Off. 1, 4.)

Jegyz. *Utilis, aptus, accommodatus, idoneus* mellett a személy mindig Dativusban áll, de a tárgy, dolog, mire valami hasznos, alkalmas, *ad praepositióval* és *Accusativussal* fejeztetik ki; pl. *Castra erant ad bellum duendum aptissima.* (Caes. B. C. 2, 37.) *Oratio ad persuadendum accommodata.* (Cic. Ac. 1, 8.)

A Ger. Dativusa is előfordul így a végcél kifejezésére (l. 152. §.)

b) Oly melléknevek, melyek jó vagy rossz indulatot fejeznek ki valaki iránt; ilyenek: *amicus, benevolus, carus, gratus, familiaris, fidus, propitius, inimicus, infestus, alienus, contrarius, infidus* stb.; pl. *Romulus multitudini gravior fuit, quam patribus.* (Liv. 1, 15.) *Est hominum naturae, quam sequi debemus, maxime inimica crudelitas.* (Cic. Off. 3, 11.)

1. Jegyz. α) *alienus* mellett e jelentésben: »hozzá nem illő, vele nem egyező« a véghatározó Dativus helyett eredethatározó Genitivus vagy Abl. is állhat. pl. *Domus non aliena consilii* (Sall. Cat. 40.) *Alienus dignitatis. Alienus dignitate* (Cic. Fin. 1, 4.) — β) e jelentésben: »idegenkedő, ellenséges« mindig *ab praepositióval* Ablativus áll; pl. *Animus a literis alienus* (Cic. Verr. 4, 26.)

2. Jegyz. E barátságos vagy ellenséges érzelmet jelentő melléknevek mellett a véghatározó *in, adversus, erga* praepositiókkal és *Accusativussal* is kifejezhető.

3. Jegyz. Általában meg kell jegyezni, hogy ha az ily melléknevek önévként használatnak (mint: *amicus, inimicus, familiaris* s a következők közül: *propinquus, vicinus, aequalis* stb.), akkor mellettük Genitivus áll mint jelző; pl. *Amicus veritatis* (Cic. Off. 1, 19.) *Cicero aequalis Caesaris.*

c) A hasonlóságot, egyenlőséget vagy ellenkezőt jelentő melléknevek. Ilyenek: *similis, dissimilis, par, impar, dispar, aequalis* stb. Pl. *Mors somno similis.* (Cic. Tusc. 1, 41.) *Erit rebus ipsis par et aequalis ratio.* (Cic. Or. 36.) *Hominem homini similiorem nunquam vidi alterum; neque aqua aquae, neque lac lacti unquam similis.* (Plaut. Men. 5, 9, 29.)

Jegyz. *Similis* és *dissimilis* Genitivussal is állanak, különösen a személynév Gen.-val, ha lelki vagy belső hasonlatosságról van szó, míg a Dat. inkább a külső hasonlóságot fejezi ki; de a dolognév különbség nélkül állhat akár Genitivusban, akár Dativusban; így mindig: *Similes mei, tui, nostri* stb. pl. *Plures Romuli quam Numae similes reges* (Liv. 1, 20.) *Ma-*

lus bonum malum esse vult, ut sit similis sui (Plaut. Trin. 2, 2, 7.) 1. b, 3. Jegyz. is.

d) A valakihez tartozást, rokonságot, közelséget jelentő melléknevek; ilyenek: *proprius, communis, propinquus, affinis, sacer, contrarius, vicinus, finitimus, propior, proximus*. Pl. *Communis vinea vulpibus et hominibus*. (Varro R. R. 8, 5.) *Quercus sacra Iovi*. (Ov. Met. 7, 623.) *Voluptatibus maximis fastidium finitimum est*. (Cic. de Or. 3, 25.) *Id deo est proximum, quod est optimum*. (Cic. Leg. 2, 16.)

1. Jegyz. *Proprius, communis, sacer, contrarius* mellett Genitivus is állhat; pl. *Hominis est propria veri inquisitio*. (Cic. Off. 1, 4.) *Haec quaestio communis est omnium philosophorum. Insula deorum (vagy diis) sacra*. (Cic. Verr. 2, 1, 18.) *Virtutis contraria est vitiositas*. (Cic. Tusc. 4, 15.) — *Proprius* mellett a személyes névmás Genitivusaként a birtokos névmás áll; pl. *Culpa mea propria est*.

2. Jegyz. *Propior, proximus* mellett állhat eredethatározó is *ab* és Ablativussal; — helyi jelentésben pedig a véghatározó Accusativusban is; pl. *A contumelia quam a laude propius fuit*. (Tac. H. 2, 76.) *Proximus a domina sedeto*. (Ov. A. A. 1, 139.) *Proximi Hispaniam Mauri sunt*. (Sall. Jug. 19.) 1. b, 3. Jegyz. is.

e) Az ismeretességet vagy annak ellenkezőjét jelentő melléknevek. Ilyenek: *notus, ignotus, obscurus* stb. Pl. *Tua nobilitas literatis est notior, populo obscurior*. (Cic. Mur. 7.)

149. §. 7. Véghatározó Dativus van oly határozószók mellett is, a melyek Dativussal álló igék- s melléknevektől származnak, mint: *congruenter, convenienter, constanter, fideliter, amice*, stb. Pl. *Congruenter convenienterque naturae vivere*. (Cic. Fin. 3, 7.) *Sibi constanter dicere*. (Cic. Tusc. 5, 9.) *Vivere vitae hominum amice*. (Cic. Off. 1, 26.) *Eddig min Dat. obi.*

150. §. II. Dativus commodi vagy incommodi azt a dolgot vagy személyt fejezi ki, a melynek érdekében, hasznára vagy kárára történik valami; pl. *Non scholae, sed vitae discimus*. (Cf. Sen. Ep. 106.) *Tibi aras, tibi occas, tibi eidem et metes*. (Plaut. Merc. prol. 71.) *Praeterita Divitiaco fratri (D. kedveért) condonavit*. (Caes. B. G. 1, 20.)

Ide tartoznak az ily kifejezések, mint: *Quid huic homini facies?* Mit kezdesz ezzel az emberrel? *Quid mihi futurum sit?* Mi lesz belőlem? *Quid facies huic conclusioni?* (Cic. Ac. 2, 30.) *Eripere alicui aliquid*, valakitől valamit elragadni.

Igen közel áll ehhez a *Dat. ethicus* és a *Dat. auctoris*:

III. *Dativus ethicus* az, mikor a személyes névmások: *mihi, tibi, nobis, vobis, sibi* használatnak azon érdekeltség (csudálkozás, boszankodás stb.) kifejezésére, melylyel a szóban levő dolog iránt viseltetünk; pl. *Tu mihi istius audaciam defendis.* (Cic. Verr. 3, 91.) *Quid mihi Celsus agit?* (Hor. Ep. 1, 3, 15.) (A magyarban is néha használunk ilyféle véghatározót pl. *Nekem ide ne jöjj!*)

Ide tartoznak: α) Az ily szólásmódok: *Quid tibi vis?* Mi jut eszedbe? Pl. *Pro deum fidem, quid nobis vultis?* (Liv. 3, 67.) *Quid sibi vult haec oratio?* Mit jelentsen ez a beszéd? *Avaritia senilis quid sibi velit, non intelligo.* (Cic. Sen. 18.) β) az indulatszók mellett álló *Dativusok*, mint: *Hei misero mihi!* — *Vae tibi ridenti, quia mox post gaudia flebis.* — *Vae victis!* γ) A *participium Dativusának* görögös használata: 1. föltételes mondat helyett, mint: *Anticyra est in Locride laeva parte sinum Corinthiacum intrantibus* (ha bemegyünk, Liv. 26, 26.) 2. az ily kifejezésekben: *aliquid est v. putatur mihi volenti v. nolenti, cupienti, invito* (akaratom szerint, akaratom ellenére, inyenre van valami); pl. *Neque plebi militia volenti putabatur.* (Sall. Jug. 84, 3.)

IV. *Dativus auctoris* áll gyakran a személy megjelölésére, a ki által valami történik, (V. ö. 132. §.) és pedig:

α) a *Gerundium* és a *Gerundivum* mellett rendesen; pl. *Nihil est homini tam timendum, quam invidia. Hic vobis vincendum, aut moriendum, milites.* (Liv. 21. 43.) De néha kétértelműség elkerülése végett, különösen ha két *Dat.* találkozónék, inkább az *Ablativus auctoris* használjuk; pl. *Aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis consulendum.* (Cic. Leg. Man. 2.)

β) Állhat ily *Dat.* a *part. perf.*-ből és *esse* igéből összetett szenvedő befejezett cselekvésű időalakok mellet *ab* és *Abl. auctoris* helyett pl. *Mihi consilium captum iam diu est.* (»Részemről,« »a mi engem illet — én már...« — tehát több mint: *a me*) (Cic. Fam. 5, 19.) — *Haec satis sint dicta nobis.* (Cic. Tim. 8.) — Csak ritkán fordul elő az egyszerű időalakok mellett, minők a folyó idők; pl. *Honesta bonis viris quaeruntur.* (Cic. Off. 3, 9.) *Auditorum aures moderantur oratori prudenti.* (Cic. Part. 5.)

151. §. **V. *Dativus finalis*** áll néhány ige mellett e kérdésre mire? miül? (mi célra?) az eredmény vagy rendeltetés és sokszor a cél kifejezésére, s minthogy azon igék mellett még a személy részes *Dativusa* is állhat, tehát kettős *Dativus* fordul elő. Ily igék:

1. *esse, fieri* abban az értelemben: válni, szolgálni valamiül; ily: *mihi est gloriae, decori, auxilio, salutis, impedimento* stb. Pl. *Incumbite in studium eloquentiae, ut et vobis honori et amicis utilitati et reipublicae emolumento esse possitis.* (Cic. de Or. 1, 8.)

2. *dare, habere, tribuere, vertere* abban a jelentésben: valakinek valamiül felróni, betudni, tulajdonítani; pl. *Summam laudem S. Roscio vitio et culpa dedisti.* (Cic. Rosc. A. 16.) — *Postquam divitiae honori esse coeperunt . . . paupertas probro haberi coepit.* (Sall. Cat. 12.)

Megjegyzendők e kifejezések: 1. *Cui bono fuit?* kinek vált javára? mire való volt? *Est mihi curae v. cordi*, gondom van rá, szívemem fekszik; *Argumento (testimonio) esse*, biznyságul szolgálni; *Usui esse*, hasznavehetőnek lenni; *Odio, derisui esse*, gyűlöletesnek, nevetségesnek lenni.

2. *Habere aliquem despiciatui, derisui*, vlkit kinevetni; *habere aliquid religioni*, vlmit lelkiismeretbe vágó dolognak tartani; *republicam quaestui habere*, közügyből nyereséget húzni; *habere aliquem ludibrio*, vlakit bolondnak tartani; *habere aliquem contentui*, valakit megvetni.

3) *capere, dare, donare, eligere* (kiválasztani), *mittere, relinquere, venire* ígék mellett már jobban célt fejez ki a Dativus; pl. *Virtus sola neque datur dono, neque accipitur.* (Sall. Iug. 85.) *Locum castris cepit.* (Liv. 4, 9.) *Caesar quinque cohortes praesidio castris reliquerat.* (Caes. B. C. 2, 39.) *Pausanias venit Atticis auxilio.* (Nep. Thras. 3.)

Ide tartoznak e kifejezések is: *Receptui canere*, és *signum dare receptui*, hátrálót fúni; *opponere pignori*, elzálogosítani; *dicere doti*, nászajándékul meghatározni.

152. §.

4) A Gerundium és Gerundivum Dativusa előfordul mint véghatározó, ha a cselekvésről van szó:

a) főnevek mellett, és pedig: α) a hivatalnokok neve mellett Gerund. Dat.-ban áll a dolog, foglalkozás megnevezése, mely végett őket választották; mint: *Decemviri legibus scribendis*, a törvények följegyzésével megbízott tíz férfi. (Liv. 4, 4.) *Triumvir coloniis deducendis. Triumviri agris dividundis. Dux bello gerendo* stb. Továbbá β) a gyűlések neve mellett azok rendeltetésének megnevezése; mint: *Comitia consulibus creandis. Comitia pontifici maximo creando sunt habita.* (Liv. 25, 5.) — γ) *Dies, locus, sedes* mellett; pl. *Galli locum oppido condendo ceperunt.* (Liv. 39. 22.) *Dies venit rogationi ferendae.* (Cic. Att. 1, 14.)

b) melléknevek mellett, mint: *aptus, idoneus, accommodatus, utilis, inutilis, habilis* s hasonlók mellett (e kérdésre mire?); pl. *Sunt nonnulli acuendis puerorum ingeniis non inutiles lusus.* (Quint. Inst. 1, 3, 11.) *Campi patentes bello gerendo Romanis apti.* (De még szokottabb e melléknevek mellett, az Acc. ad.-dal. V. ö. 148. §. Jegy.)

c) Igék mellett; pl. *Tiberius in Campaniam valetudini firmandae profectus est.* (Tac. A. 3, 31.) Különösen pedig e kifejezések mellett: *praeficere, praeesse, studere, sufficere, satis esse, operam dare, tempus v. laborem impertire* (vlamire időt, fáradságot fordítani); *diem dicere* (napot kitűzni); *esse*, (ebben az értelemben: képes arra való); pl. *Portoriis et tributo plebs liberata est, ut divites conferrent, qui oneri ferendo essent.* (Liv. 2, 9.) *Praeesse agro colendo.* (Cic. Rosc. A. 18.) *Consul placandis diis dat operam.* (Liv. 22, 2.)

153. §. VI. A költők véghatározó Dativust használnak néha más határozók helyett, így különösen:

1. *ab* és Ablativussal álló eredethatározó helyett a különbséget jelentő kifejezéseknél; pl. *differre alicui* (= *cum aliquo*). (Hor. Sat. 1, 4, 48.)

2. *cum* és Abl.-sal álló állapothatározó helyett a harcolást kifejező igék mellett; pl. *pugnare, bellare alicui.* (= *cum aliquo*.) *Noli pugnare duobus.* (Catull. 62.)

3. *idem* mellett *ac v. atque qui*-vel kötött hasonlító mondat helyett; pl. *Invitum qui servat, idem facit occidenti* (Hor. A. P. 467.) = *idem facit ac is, qui aliquem occidit.*

154. §. Accusativusban áll a véghatározó: 1. néhány oly igével, melyek mellett a személy mint mondat tárgy is Acc.-ban állhat, s a mondatban kettős Accusativusa fordul elő; így:

a) a dolog véghatározói és a személy tárgyi Accusativusa áll *celare, docere*, s összetettei mellett:

celare, eltitkolni vlmit vlki előtt;
docere, edocere (*aliquem aliquid*) *dedocere*, elfeledtetni valakivel
 vlkit valamire tanítani; valami megtanultat;

b) kérdést, kérést, követelést jelentő igék mellett, mint:

orare, vlkitől vlmit kérni; *rogare*, kérni, kérdezni vlkitől vlmit;
flagitare, poscere, követelni valamit vlkitől; *interrogare, percontari*, kérdezni vlkit vlmi felől;
reposcere, visszakövetelni; *consulere*, tanácsot kérni vlkitől valami felől;

Pl. *Catilina multis modis iuventutem mala facinora edocebat.* (Sall. Cat. 16.) *Pueros elementa docere.* (Hor. Ep. 1, 20, 17.) *Non te celavi sermonem T. Ampii.* (Cic. Fam. 2, 16.) *Tribunus me primum sententiam rogavit.* (Cic. Qu. Fr. 2, 1.) *Caesar Aeduos frumentum flagitabat.* (Caes. B. G. 1, 16.) *Nulla salus bello; pacem te poscimus*

omnes. (Verg. A. 11, 462.) *Nihil deum roges, nisi quod rogare possis palam.* (Sen. Ep. 10. 5.) *Nec te id consulo.* (Cic. Att. 7, 20.)

1. *Jegyzet.* Hogy a dolognév ezen Accusativusa valóban véghatározó és nem obiectum, kitünik onnan is, hogy az elősorolt igéknek még a szenvedő alakja mellett is (a mennyiben szenvedőben használatosak) megmarad a véghatározói Accusativus, míg a tulajdonképeni obiectum Nominativussá lesz; pl. *Cicero per legatos cuncta edoctus.* (Sall. Cat. 45, 1.) *Hipponiates sub Hannibale magistro omnes belli artes edoctus.* (Liv. 25, 40.) *Id te celatum volebam.* (Cic. Qu. Fr. 3, 5.) *Haec celor* [De: *de maximis rebus a fratre es celatus.* (Cic. Fam. 5, 2.)] *Petreius et Afranius stipendium ab legionibus flagitabantur.* (Caes. B. C. 1, 87.) *Faciám illud, quod rogatus sum.* (Cic. Fam. 9, 6.) *Scito me non esse rogatum sententiam.* (Cic. Att. 1, 13.) *Interrogatus sententiam.* (Liv. 36, 7.)

Docere, edocere, rogare, interrogare szenvedő alakjai közül véghatározó Accusativussal csak a participium perf. és az avval összetett időalakok fordulnak elő; más esetben inkább *discere aliquid*; *imbui, institui, erudiri aliqua re* kifejezéseket használjuk.

Celare szenvedő alakjai mellett pedig csak melléknév vagy névmás semlegese áll Accusativusban mint véghatározó, más szók *de* és Ablativussal mint eredethatározók. (V. ö. 2. Jegyz.)

2. *Jegyzet.* a) *docere* mellett véghatározó Accusativusként természetesen az Infinitus is állhat; pl. *Doceo te scribere.* Ez infinitivus sokszor elmaradhat; pl. *Socratem fidibus* (t. i. *canere docuit nobilissimus fidicen.* Cic. Fam. 9, 22.) *Docere aliquem equo* (t. i. *vehí*). *Docere aliquem latine* (t. i. *loqui*.)

Doctus mint melléknév abban a jelentésben: jártas, a dolognak, melyben valaki jártas, Ablativusával áll; pl. *Docti et Graecis literis et Latinis.* (Cic. Brut. 46.) E kifejezés: *docere aliquem de aliqua re* = vlkit vlmiről tudósítani.

b) *Celare* mellett véghatározó helyett állhat *de* és Abl.; pl. *Bassus noster me de hoc libro celavit* (Cic. Fam. 7, 20.)

c) *Poscere* és *flagitare* állhatnak ily szerkezettel is: *posco v. flagito ab aliquo aliquid* (személy mint eredethat., dolog mint obi.); pl. *Quid studia, quid artes a te flagitant, tu videbis.* (Cic. Fam. 4, 13.)

d) *Rogare* és *interrogare* mellett, mint véghatározó Acc. többnyire csak e szók: *sententiam, magistratum* fordulnak elő; továbbá a névmások és határozatlan számnevek semlegese, mint: *hoc, illud, id unum, pauca*; *de* állhatnak ily kifejezések is: *rogare aliquid de aliquo*; *interrogare aliquem de aliqua re v. csak aliqua re.*

e) *Percontari* ily szerkezettel is állhat: *percontari ex aliquo aliquid*, (személy eredethat., dolog obiect.) és *percontari aliquem de aliqua re*, (személy obiect., dolog eredethat.) *Ego illum de suo regno, ille me de nostra republica percontatus est.* (Cic. Rep. 6, 9.) *Solebat ex me Deiotarus percontari nostri auguris disciplinam, ego ex illo sui.* (Cic. Div. 2, 36.)

3. *Jegyzet.* Az elősorolt kérést jelentő igéken kívül megjegyzendők: *precari aliquid ab aliquo* és *precari aliquem, ut*, fölkérni vlkit vlmire; pl. *Precor te, ut id facias. A diis pecor.* (Cic. Rab. 2.) — *Petere aliquid*, vlmí

után járni; *petere aliquid ab aliquo*, vlmiért megkeresni vlkit, vlmit kérni vlkitől (V. ö. 147. §.); pl. *Passis manibus a Romanis pacem petiverunt.* (Caes. B. G. 2, 13. *Quaerere aliquid ex (v. ab, de) aliquo*, vlkitől vlmit megkérdezni; pl. *Caesar ex Lisco quaerit ea, quae in conventu dixerat.* (Caes. B. G. 1, 18.) *Postulare aliquid ab aliquo*, követelni vlmit vlkitől; pl. *Nihil unquam nisi honestum et rectum alter amicus ab altero postulabit.* (Cic. Lael. 10.)

4. *Jegyz.* *Iubere* mellett is, bár ritkán, fordul elő kettős Acc. (egyik semleges névmás) (V. ö. 69. §. 2. *Jegyz.*); pl. *Literas, quae te aliquid iuberent, sumsimus.*

155. §. c) Néhány igénél csak a semleges névmás vagy határozatlan számnév Accusativusa fordul elő véghatározóként (V. ö. 88. §. 6. *Jegyz.* és 110. §.) s azon kívül a személynév Accusativusa mint obiectum. Ily igék: *monere, hortari*, inteni, buzdítani vlmire; *cogere*, kényszeríteni vlmire; *iubere*, vlkit vlmivel megbizni; *velle*, vlkitől vlmit akarni; stb. pl. *Discipulos id unum moneo, ut praeceptores non minus, quam ipsa studia ament.* (Cic. Qu. Fr. 2, 9.) *Illud me praeclare admones.* (Cic. Att. 9, 11.) *Pauca milites pro tempore hortatus est.* (Sall. Iug. 49.) *Quid non mortalia pectora cogis, auri fames.* (Verg. A. 3, 56.) *Quod te iubet soror.* (Plaut. Aul. 2, 1, 31.) *Quid me vis?* Szenvedő mondatokban is: pl. *Multa ostentis, multa extis admonemur.* (Cic. N. D. 2, 66.) *Ego hoc cogor.* (Cic. Rab. Post. 7.) *Quod iussi sunt, faciunt.* (Caes. B. G. 3, 6.)

156. §. 2. *Ire* és *venire* ige mellett véghat. Acc. van e kifejezésekben: *suppetias ire (venire)*, segítségre menni; *exsequias ire*, temetésre menni; *venum ire*, eladásra jutni, áruba bocsáttatni; *pessum ire* tönkre jutni; *infittias ire*, tagadni; *praeire verba*, szavakat mondani vlki előtt, hogy utána mondja.

157. §. 3. *Accusativus graecus.* Költők gyakran véghatározó Accusativust használnak (Abl. limit. helyett 131. §.) annak kifejezésére, hogy mire (többnyire melyik testrésze) terjed ki az állítmány. (Mire nézve? min? miben?) Ily Acc. előfordul:

a) Tárgyatlan igék mellett; pl. *Equus micat auribus et tremat artus.* (Verg. Georg. 3, 84.) *Coluber sibila colla tumens.* (Verg. G. 3, 421.)

b) Szenvedő alaku igék mellett; pl. *Velatus tempore vitta.* (Ov. Met. 5, 110.) *Multo iam fractus membra labore.* (Hor. Sat. 1, 1, 5.) *Nec magis incepto vultum sermone movetur.* (Verg. A. 6, 470.) *Madidis Notus evolat alis terribilem picea tectus caligine vultum.* (Ov. Met. 1, 265.)

c) Melléknevek mellett; pl. *Mercurio similis vocemque coloremque.* (Verg. A. 4, 558.) *Medea — egreditur tectis nuda pedem.* (Ov. Met. 7, 183.)

Az ily Acc. prózában ritka és csak Liviusnál s későbbi írónál fordul elő. E helyett rendes az Ablativus.

158. §. Praepositíók Accusativussal mint véghatározók:

ad és *in* átvitt értelmű helyhatározóképen; pl. *Pugna iam in manus, iam ad gladios venerat.* (Liv. 2, 24.) *Ad inimicitias res venisset.* (Cic. Qu. Fr. 3, 4.) — Dativus helyett: *Ad Qu. Fulvium dederunt sese.* (Liv. 27, 15.) Az eredmény kifejezésére: *Fatalis hic annus ad interitum huius urbis.* (Cic. Cat. 3, 4.) *Fortis ad arma.* (Ov. Fast. 2, 683.) Más értelemben: *Ad istam omnem orationem brevis est defensio.* (Cic. Cael. 4.) *De amicitia ad unum omnes idem sentiunt.* *Describebat censores binos in singulas civitates.* (Cic. Verr. 2, 53.) *Gallia est divisa in partes tres.* (Caes. B. G. 1, 1.) *In hominem innocentem novum et singulare supplicii genus excogitavit.* (Cic. Verr. 4, 41.) V. ö. még 111. §.

Adversus, contra, erga; pl. *Est enim pietas iustitia adversus deos.* (Cic. N. D. 1, 41.) *Caesar adversum Pompeium dimicavit.* — *Firmissimus contra pericula.* (Sall. Iug. 28.) *Iustitia erga deos religio dicitur, erga parentes pietas.* (Cic. Part. Or. 22.)

Továbbá más praepositíók is átvitt értelemben; pl. *Miliadiades insulas Cyclades sub Atheniensium redegit potestatem.* (Nep. Milt. 1.) *Verbo tenus de republica disserebant* (csak szavakkal. Cic. Legg. 3, 6.) *Vulneribus tenus* = mig csak sebes nem lett.

(A határozóul szolgáló praepositíók áttekintését l. a 36. lapon.)

159. §. Jelző. (Attributum.)

A mondat bármely részének, ha az főnév (vagy főnévként használt szó), lehet jelzője. Jelző lehet:

- A) melléknév (*participium*, névmás, számnév); s ez
 - a) a melléknévi jelző;
 - B) főnév, (*Gerundium*, névmás), és pedig kétféleképen:
 - b) mint tulajdonképeni főnévi jelző rendesen Genitivusban, (bizonyos esetben Abl.-ban;)
 - c) értelmező (*appositio*), ha egy főnév a másikat csak más szóval értelmezi s vele hasonló esetben áll.

Ha a jelző s értelmező szorosán csak a jelzett főnévhez tartozik, viszonyított jelzőnek (*attributum relativum*) és viszonyított értelmezőnek (*appositio relativa*) nevezzük, ellentétben d) az állítmányhoz is viszonyló meghatározó jelzővel (*attrib. praedicativum*) és meghatározó értelmezővel (*appositio praedicativa*.)

160. §. a) Melléknévi jelző.

A melléknévi jelző a jelzett névnek valamely tulajdonságát emeli ki s e kérdésre felel: milyen? (*qualis? quale?*)

A melléknévi jelző fejezhet ki: a) alanyi (subiectivum) tulajdonságot, a mennyiben a jelzett szónak állapotát fejezi ki; pl. *Pater bonus. Domus regia* (királyi lak, vagy: a király laka). — b) tárgyi (obiectivum) tulajdonságot, a mennyiben a jelzett dolognak mintegy cselekvésnek irányát vagy eredetét fejezi ki (s így kérdezhető: honnan vagy hová való? honnan eredő? hová irányuló? pl. *Metus hostilis* (az ellenségtől való félelem.) *Amor paternus* (az atya iránt való szereret: de így is: az atya szeretete, (l. 171. §.) — c) lehet sokszor ugyanegy melléknév cselekvő átható értelmű és szenvedő v. belsenvedő (állapotot kifejező) is; pl. *incertus*: nem tudó és nem tudott, vagy bizonytalan; *Ferro an fame acrius urguear, incertus sum* (Sall. Iug. 24.) *Res incerta* = bizonytalan dolog. — *Tristis*: szomorító és szomorított v. szomorú. *Triste* (szomorító dolog) *lupus stabulis, maturis frugibus imbres*. (Verg. Ecl. 3, 80.) *Oderunt hilarem tristes* (szomorúiak) *tristemque iocosi*. (Hor. Ep. 1, 18.) *Homo nobilis* (nemes). *Palma nobilis* (nemesítő. — Hor. Od. 1, 1.)

161. §. Melléknévi jelzőként áll az ige melléknévi alakja is, a participium, mely azonban majdnem mindig külön mondatot helyettesít, tehát a főmondattal összevont mondatot képez.

Így állhat a participium relativum:

a) jelzői mondatok helyett, melyeket rendszeren *qui, quae, quod* vonatkozó névmással köthetnénk a főmondathoz (magyarban is feloldhatók, »ki, mely, mi«-vel kötött mellékmondattal; pl. *Odiosum sane genus hominum officia exprobrantium* (= *qui exprobrant officia*. Cic. Lael. 20.) *Est enim lex nihil aliud nisi recta et a numine deorum tracta* (= *quae tracta est*) *ratio, imperans* (= *quae imperat*) *honestas, prohibens* (= *quae prohibet*) *contraria*. (Cic. Phil. 11, 12.) *Horatius Cocles ausus est rem plus famae habituram* (*quae habebit plus famae quam fidei* (Liv. 2, 10.)

Ha az ily mellékmondat meghatározó névmásra vonatkoznék, az a névmás a participium mellől egészen elmarad s a participium főnévként áll; pl. *Verum dicentibus* (= *iis, qui verum dicunt*) *facile cedam*. (Cic. Tusc. 3, 21.) *Male parta* (= *ea quae male parta sunt*) *male dilabuntur* (Cic. Phil. 2, 27.) De a participium Nominativusát így főnévként használni nem szokták.

Jegyzet. A vonatkozó mondat participiummal föl nem cserélhető a következő esetekben:

α) Ha a mellékmondatban valamit nyomatékkal jelölünk meg, valaminek a tulajdonságát kiemeljük; pl. *Bene ergo Pittacus ille, qui septem sapientum numero est habitus, dicit*. (Nep. Thras. 4.) — Így az összehasonlító vagy ellentétes mondatokban is; pl. *Multo plus proficit is, qui inflammatus iudicem, quam is, qui docet*.

β) Ha a vonatkozó mondat oly szóra vonatkozik, mely részt vagy számfogalmat fejez ki; pl. *Multa, quae natura impedita sunt, consilio expediuntur*.

γ) Ha átnemható igével kell befejezett cselekvést kifejezni; pl. *Hostes, qui fugerant, in urbem se receperunt.*

δ) E kifejezésekben: »az úgynevezett,« »a fönnebb mondott, említett,« melyeket a latin így mond: *qui dicitur, qui vocatur, quem dicunt — vocant, quem supra dixi, commemoravi,* stb.

ε) E kifejezésekben: »a hallgatók, az olvasók, a jelenlevők, az alattvalók« stb., melyekkel a személynek csak mulandó tettet vagy állapotát jelöljük; ez értelemben a latin azt mondja: *qui legunt v. audiunt, adsunt, parent,* stb.

b) Participium állhat határozói mellékmondatok helyett, mint attrib. praed. (175. §.)

c) Mellérendelt független mondat helyett, melynek cselekvése előbb történik, mint a másik mondaté, a melyhez *et* kötőszóval lehetne kapcsolni; pl. *Alexander detractum annulum digito Perdiccae tradidit* (Iust. 12, 15.) = *detraxit annulum et Perdiccae tradidit.*

V. ö. 29. §., 69. §. Jegyz. 4. és 202. §. 3. Jegyz.

Azonban sok participium elvesztve igei tulajdonságát, egészen csak melléknévi értelemmel bír; ilyenek pl. *sapiens, diligens, doctus, eruditus, falsus,* stb.

162. §. A melléknévi jelző egyezése a főnévvel. (V. ö. 41. §.)

1. Mindenféle melléknévi jelző a latinban megegyezik a jelzett névvel nemben, számban és esetben; pl. *Vir magnus non invidet fortunae aliorum. Columbae timidae timent aquilam rapacem. Arbor florens pulchra est. Haec castra posuerunt milites nostri.*

1. Jegyzet. Sokszor a főnév is áll melléknévi értelemben mint jelző, s a mennyiben lehet, szintén megegyezik a jelzett névvel. Így melléknévi jelzőként állnak:

α) népek nevei; pl. *Galli equites.* (Liv. 21, 46.) *Iaculatores Numidae.* (Liv. 28, 11.) *Idus Maiiae.*

β) A családnév (*nomen gentile* és *agnomen*) valamely közfőnév mellett; pl. *Gens Fabia.* (Liv.) Fabius család. *Lex Terentilla.* (Liv.) Terentillusszéle törvény. *Nomen Augustum.* (Tac. A. 1, 8.) Augustus név.

γ) Közfőnevek, melyek az általános fogalomnak egy határozott részét jelölik; pl. *Lupus femina.* (Enn. Ann. 1, 71.) *Digitus pollex. Homo servus. Mulier ancilla.* (Sall. Iug. 12.)

δ) A participium értelmű *-tor, -trix* végű közfőnevek (*Nomina agentis*) és ezek: *tiro, indigena, accola;* pl. *Tirones milites.* (Cic. Phil. 11, 15.) *Deletrix sica.* (Cic. Har. 23.) *Taurus arator.* (Ov. Fast. 1, 698.) *Exercitus victor.* (Liv. 7, 24.) *Literae victrices.* (Cic. Att. 5, 21.) *Indigenae Fauni Nymphaeque.* (Verg. A. 8, 314.)

2. Jegyzet. A jelző néha értelelem szerint (*ad synesin*) egyezik, t. i. nem a név alakjával, hanem jelentésével; pl. *Septem milia hominum in naves impositos* (t. i. homines) *Neapolim transmisit.* (Liv. 40, 41.) *Turba circumfusi fremebant.* (Liv. 26, 35.)

3. *Jegyzet.* a) A Vocativus jelzője néha a költőknél Nominativusban áll; pl. *Nutritus duro, Romule, lacte lupae.* (Prop. 2, 7, 14.)

b) A tulajdonnévhez rendszeren nem közvetlenül járul a jelző, hanem többnyire egy megfelelő közfőnév áll utána appositíóként s ehhez csatlakozik a jelző; pl. *Roma, urbs magna.* — *M. Antonius, vir prudens.* (Cic. Or. 5.) — De így is: *Sulla felix.* Különösen a számjelzők: *cuncta Italia; omnis Gallia.*

c) Az infinitivus mellett csak névmás fordul elő jelzőként; pl. *Totum hoc philosophari.* (Cic. Fin. 1, 1.) *Ipsum latine loqui.* (Cic. Brut. 37.)

4. *Jegyzet.* Ha egy főnévhez két vagy több jelző járul, azok:

a) ha egy tárgynak külön-külön más sajátosságát tüntetik fel, kötőszóval (*et, -que*) vannak összekötve; csak ritkán állnak ilyenkor kötőszó nélkül (*asyndeta*) írásban vesszővel elválasztva. pl. *Bellum grave et periculosum.* (Cic. Man. 2.) *Grave bellum perdiuturnumque.* (Cic. Sest. 27.)

Ha a jelzők egy főnévhez tartoznak ugyan, de mégis két tárgyról van szó, úgy hogy a jelzők mindenike más-más külön tárgyat jelöl, a főnév rendszeren többesben áll, de néha egyesben is; pl. *Putabam quartam et Martiam legiones mecum futuras.* (Cic. Fam. 11, 19.) *Inter Esquilinam Collinamque portam posuit castra.* (Liv. 26, 10.)

Multus a latinban majdnem mindig *et* kötőszóval áll más jelző mellett; pl. *Multae et magnae cogitationes.* (C. Verr. 5, 45.) *Plurima et flagitiosissima facinora.* (Sall. Iug. 32.)

b) Ha az egyik jelző oly szorosan a névhez tartozik, hogy vele együtt egy fogalmat fejez ki, a másik pedig annak az egész fogalomnak a jelzője, akkor kötőszó nélkül (és írásban vessző nélkül) állanak; pl. *Milites gregarii,* egy fogalom, ennek lehet jelzője így: *Pauci milites gregarii.* (Sall. Iug. 38.) *Privata navis oneraria maxima.* (Cic. Verr. 5, 52.) *Naves longas triginta veteres reficit.* (Liv. 27, 22.) — Ilyféle jelzők mindig a névmások; pl. *Tuas legi has literas.* (C. Fam. 7, 23.)

c) Ha valamely jelzőt különösen ki akarunk emelni, akkor eléje a meghatározó névmást (*is, ea, id*) teszszük kötőszóval. (Magyarban »és pedig«); pl. *Grave bellum idque perdiuturnum.* — *Literas a te bis terve sumum, et eas perbreves accipi.* (Cic. Fam. 2, 1.) *Uno atque eo facili proelio caesi ad Antium hostes.* (Liv. 4, 57.) *Severitatem in senectute probo, sed eam modicam.* (Cic. Sen. 18.) — *Idemque, et idem l. 12. §.*

2. Ha a jelző két vagy több főnévhez tartozik, akkor a hozzá legközelebb állóval egyezik nemben, számban és esetben; de épen azért rendszeren vagy legelül a főnevek előtt, vagy egészen azok után kell állania; pl. *Ab auro gazaque regia manus cohibere.* (Cic. Man. 23.) Lehetne így is: *A regio auro gazaque etc.*)* *Caesaris omni et gratia et opibus sic fruor ut meis.* (Cic. Fam. 1, 9.) t. i. *omni gratia (et omnibus) opibus és meis opibus (et mea) gratia.*

*) Még épen így is lehetséges: *Ab auro regio gazaque . . .* de már nem szabad így: *auro regiaque gaza*, mert akkor a jelző csak az utolsóhoz tartoznék. De a költők eltérnek e rendtől; pl. *Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.* (Verg. A. 1, 609.)

b) Főnévi jelző.*)

163. §. 1. A *Genitivus explicativus* szorosan véve e kérdésre felel: milyen? melyik? s az általános fogalomnak egy határozott nemét jelöli meg, sokszor úgy, hogy együtt véve csak egy fogalmat fejeznek ki (olyformán mint az appositio); pl. *Oppidum Antiochiae*. (Cic. Att. 5, 18.) Milyen v. melyik város? = *Antiochia*; rendesen: *oppidum Antiochia*. — *Arbor palmarum* = *palma*. (Suet. Oct. 94.) *Genus avium* = *aves*. — *Nomen amicitiae* (Cic. Fin. 2, 24.) = *nomen »amicitia«* (ez a megnevezés: »amicitia«). *Q. Metellum patris nomine* (»atyja« nével) *salutabant viginti septem*.

Jegyzet. 1. Ez a *Genitivus* áll a határozóként használt: *causa, gratia, ergo* =, kedvéért (miatt, végett) előtt és *instar* (képe szerint, -ként, -képen, gyanánt) szók mellett is; pl. *Mundus deorum hominumque causa factus est*. (Cic. N. D. 2, 62.) *Virtutis ergo benevolentiaeque donari*. (Cic. de opt. g. or. 7.) *Instar montis equum aedificant*. (Verg. A. 2, 15.) *Beneficium est, quod quis non sua causa dat, sed eius, cui dat*. — Így: *mea, tua, nostra, vestra causa*.

2. E Gen. az állítmányban mint kiegészítő igen ritkán fordul elő; pl. *Tertium Genus erat eorum*. (Cic. Cat. 2, 9.)

3. Ily Gen. explicativus lehet valamely cselekvés, foglalkozás megjelölésére a *Gerundium* és *Gerundivum* Genitivusa is, pótolva a főnévi igenév (inf.) Genitivusát, különösen e főnevek mellett: *ars, nomen, consuetudo, modus, initium, vis, locus stb.* (V. ö. 171. §. 3. *Jegyz.*) pl. *Ars scribendi* = az írás mestersége = az írás. *Ars disserendi*. (Cic. de Or. 2, 38.) *Triste est nomen ipsum carendi*. (Cic. Tusc. 1, 36.) — Így: *causa és gratia* mellett is; pl. *Animantes hominum causa generati sunt, ut equus vehendi causa, arandi bos, venandi et custodiendi canis*. (Cic. N. D. 2, 14.) *Vestis frigoris depellendi causa reperta est*. (Cic. de Or. 3, 38.) — Előfordul igen ritkán az is, hogy a *causa, gratia* szó a *Ger. Genitivusa* mellől elmarad s akkor látszólag maga a *Gerundivum* fejezi ki a célt (l. 139. §.); pl. *Romam mittunt oratores pacis petendae amicitiaeque*. (t. i. causa. Liv. 4, 45.)

164. §. 2. *Genitivus originis* azt jelöli, hogy honnan ered valami (milyen? kinek a —? kitől, miből, honnan való?) pl. *Libri Ciceronis* (a Cicerótól eredő könyvek). *Filius Darei*. — *Edictum praetoris. Gloria belli. Epistola mea* (tőlem való levél.) Az állítmányban: *Haec scripta Ciceronis sunt*.

165. §. 3. A *Genitivus possessivus* e kérdésre: kié? kinek a —? (milyen?) a birtokost jelöli, hogy kié, kinek a birtoka valami, vagy hogy kihez, mihez tartozik hozzá; pl. *Domus patris. Crassi*

*) A főnév azon esetalakjai, melyeket jelzőképen szoktunk használni, lehetnek az ige értelmének kiegészítői is (38. §. 1. *Jegyz.*), ezt az egyes helyeken külön is főlemlítjük.

divitiae. Opus artificis. Arbores silvarum. Az állítmányban is állhat (Magyarban -é raggal.) pl. *In insula domus est, quae regis Hieronis fuit.* (C. Verr. 2, 4, 52.) *Nolae senatus Romanorum plebs Hannibalis erat.* (Liv. 23, 39.) *Divitias sine divitum esse, tu vero virtutem praefer divitiis.* (Cic. Her. 4, 14.)

Jegyz. A személy *explicativus* és *possessivus Genitivusa* gyanánt a latinban a birtokos névmást (*Pron. Possessivum*) használjuk, (a magyarban birtokrag.) E névmás mint melléknévi jelző egyezik a főnévvel nemben, számban s esetben; pl. *Liber tuus, könyved*; a *te könyved.* — A birtokos névmás mellett, mint annak appositíója, sokszor más főnévi jelző is áll és pedig Genitivusban; pl. *Mea unius opera* — *Hi ad vestram omnium caedem Romae restiterunt.*

166. §. A Genitivus possessivus és originis mellől a név, melyet jelez, néha elmarad, (ilyenkor Gen. ellipticus-nak is szokták nevezni); így elmarad különösen:

a) valamely tulajdonnév közneve pl. *Faustus Sullae* (t. i. filius. Cic. Clu. 34.) — *Caecilia Metelli* (t. i. filia. Cic. Div. 4, 46.) — *Hectoris Andromache* (t. i. uxor. Verg. A. 3, 319.) — *Phocidis Elatia* (t. i. urbs. Liv. 28, 7.)

b) Oly szó, mely könnyen hozzágondolható; pl. *Utinam, ad Opis* (t. i. aedes) *maneret.* (Cic. Phil. 1, 7.) Így: *ad Castoris*; — *a Vestae* (t. i. templo); vagy az előbb mondottakból kiegészíthető; pl. *Sublatā benevolentia, amicitiae nomen tollitur, propinquitatis* (sc. nomen) *manet.* (Cic. Lael. 5.)

c) Csak állítmányi kiegészítőképén áll többnyire *esse* segítségével a Genitivus possessivusnak az a neme, mely azt fejezi ki, hogy valami valakinek a kötelessége, dolga, tiszte, hivatala, sajátsága, jele, szokása. Ezt Genitivus *proprietatis*-nak is nevezik; mellette az alany rendesen infinitivus vagy néha semleges névmás; pl. *Cuiusvis hominis est* (sajátsága) *errare, nullius, nisi insipientis, in errore perseverare.* (Cic. Phil. 12, 5.) *Est adolescentis* (kötelessége) *maiores natu vereri.* (Cic. Off. 1, 34.) *Nihil est tam angusti animi* (jele), *quam amare divitias.* (Cic. Off. 1, 20.)

Ily értelemben is a személy jelölésére a birtokos névmás semlegesét (*meum, tuum* stb.) használjuk; pl. *Vestrum est parentes amare.* — Úgy a főnév Genitivusát is néha semleges melléknév pótolja; pl. *Et agere et pati fortia Romanum* (= *Romanorum*) *est.* (Liv. 2, 12.)

d) A személytelen *interest* (érdekében áll) mellől elmarad ez az Abl. »*rē**), mely *rēfert* (érdekében áll) igében ki van téve.

*) *mea* t. i. *re interest* = az én dologomban érdekemben (hely hat. átvitt értelemben) van.

Interest és refert személytelen igék szerkezetéről meg kell jegyezni, hogy:

I. a személyt, »a kinek« érdekében áll valami, *Genitivus possessivus*-sal, vagy (személyes névmás értelmében) a *Pronomen possessivum* (birtokos névmás) nőnemű Ablativusával *meā, tuā* stb. fejezzük ki; pl. *Interest patris. Interest salutis communis. Meā interest*, az én érdekemben áll. *Tuā refert*.*)

II. Az érdek fokát, hogy mennyire érdekel valami, kifejezzük:

α) *Genitivus pretii* által (168. §.); pl. *Magni interest; parvi refert*.

β) Határozószókkal: *valde, vehementer, magnopere, magis, maxime, parum, minime* és határozóként használt semleges mellénevekkel s névmásokkal; *multum, plus, plurimum, minus, aliquid, nihil, tantum, quantum*.

III. A dolgot, a mi valakinek érdekében áll, sohasem közfőnévvel fejezzük ki, hanem:

α) *Infinitivussal* vagy *Acc. c. inf.* szerkezettel; pl. *Interest omnium recte facere. Salutis communis interest duos consules in republica esse.* (Cic. Mur. 37.)

β) *Ut* vagy *ne* kötőszóval bevezetett óhajtó mellékmonddal; pl. *Reipublicae interest, ut Caesar salvus sit. Vestra interest, ne imperatorem pessimi faciant.* (Tac. Hist. 1, 30.)

γ) Függő kérdéssel; pl. *Intererit multum, divusne loquatur, an heros.* (Hor. A. P. 114.)

δ) Semleges névmással; pl. *Illud mea magni interest, te ut videam.* (C. Att. 11, 22.) *Non adscripsi id, quod tua nihil referebat.* (C. Fam. 5, 20.)

167. §. 4. *Genitivus qualitatis*, valaminek belső lényeges minőségét, sajátságát, vagy pedig értékét fejezi ki. Ily Genitivusban csak jelzővel ellátott főnév állhat s együtt fejezik ki a milyenséget. (Magyarban -u, -ü raggal); pl. *Appius vehementis ingenii vir* = heves lelkületű férfiú. (Liv. 2, 23.) *Plurimarum palmarum vetus gladiator.* (C. Rosc. A. 6.) *Prosperae spei pugna.* (Liv. 6, 32.) *Corona aurea parvi ponderis.* (Liv. 3, 57.)

Igen hasonló ehhez a szintén jelzős főnévből álló

5. *Genitivus quantitatis v. numeri*, mely valaminek mennyiségét, tér- és időbeli mértékét fejezi ki e kérdésre: mekkora? mennyi? — ilyenkor a főnév Genitivusának jelzője rendesen számnév. (Magyarban -nyi raggal); pl. *Classis mille et ducentarum navium.* (Nep. Them. 2.) *In palatio Neronis colossus centum viginti*

*) *Tuā rē*-fert. Mások szerint *re* Dat. = *rei*; tehát *Tua* (v. *patris*) *refert* — *Tuae* (v. *patris*) *rei fert*. — *Interest* mellett *meā* stb. több. seml. Acc., tehát *Meā interest* = *inter mea est. Patris interest* = *inter[re] patris est*.

pedum stabat. (Suet. Nero. 31.) *Dies est tempus viginti quattuor horarum.* (Sen. Ep. 12.) *Iter unius diei. Puer novem annorum.*

Mind a Gen. qualitatis, mind a Gen. quantitatis az állítmányban is előfordul (esse segédigével); pl. 4. *Magni iudicii, summae etiam facultatis sit orator.* (C. Or. 21.) *Titus facilitatis tantae fuit et liberalitatis, ut nemini quidquam negaret.* (Eutr. 7, 14.) — 5. *Xerxis classis fuit mille et ducentarum navium longarum, terrestres autem exercitus septingentorum milium peditum, equitum quadringentorum milium fuerunt.* (Nep. Them. 2.)

1. Jegyz. A Genitivus qualitativ és quantitativ sem teszszük rendesen közvetlenül a tulajdonnév mellé, hanem egy közfőnevet: *homo, vir, iuvenis* stb. teszünk hozzá; pl. *Cicero vir magnae prudentiae.* — [De a közvetlen összeköttetés is előfordul; pl. *Manlius Torquatus priscae ac nimis durae severitatis* (t. i. vir). (Liv. 22, 60.) *Hannibal annorum ferme novem* (t. i. puer. Liv. 21, 1.)]

2. Jegyz. A külső tulajdonságokat vagy több személy tulajdonságát is mindig *Ablativus qualitatis*-sal (172. §.) teszszük ki, mely különben belső tulajdonságokat is fejezhet ki; pl. *Neque monere te audeo praestanti prudentia* (Abl. qual.) *virum, neque confirmare maximi animi* (Gen. qual.) *hominem.* (Cic. Fam. 4, 8.) — Különösen meg kell még jegyezni, hogy a Gen. qual. csak egy személyre vagy dologra vonatkozhatik; több személy vagy dolog tulajdonságait a többes számu *Ablativus qualitatis* alakkal mondjuk; pl. *Homines ingeniis praestantissimis.*

168. §. 6. Genitivus pretii valaminek általános becsét, értékét fejezi ki (e kérdésre: mily becsű? mennyit érő?) többnyire e főnévvel: *pretii*, melyhez jelző járul; pl. *Vestis magni pretii. Servus parvi pretii.* Ritkán más főnevekkel is; pl. *Res magnae pecuniae. Bibliotheca multorum nummorum.*

E Genitivus pretii legtöbbször az állítmányban fordul elő és ilyenkor a *pretii* szó (rendesen el van hagyva), csak a mennyiséget jelölő melléknév marad az ige értelmének kiegészítője, ily alakban:

magni, pluris, plurimi, maximi; tanti, quanti;

parvi, minoris, minimi, nihili,

és összetételeik: *permagni; quantivis, quanticunque.*

a) *esse* segédigével abban az értelemben »érni valamit, valami értékűnek lenni«; pl. *Vide quanti apud me sis.* (Cic. Fam. 7, 19.) — *Mihi mea conscientia pluris est, quam omnium sermo.* (Cic. Att. 12, 28.) *Parvi sunt foris arma, nisi est consilium domi.* (Cic. Off. 1, 22.)

Tanti est = 1. annyit ér; 2. érdemes, megérdemli; — *non est tanti* = nem ér annyit; — *nihil est tanti* = nem érdemes.

b) a becslést jelentő igék mellett, (magyarban végghatározó e kérdésre: mennyire?) Ily igék: *aestimare*, *existimare*, *putare*, *pendere*, *facere*, *ducere* és *habere*. Pl. *Divitiae a me minimi putantur*. (Cic. Fam. 1, 9.) *Postumius Catonis auctoritatem magni aestimabat*. (Cic. Att. 7, 15.)

Jegyz. 1. Ezen igék mellett a következő főnévi Genitívusok is állanak: *flocci*, *nauci*, *pili*, *assis*, *pensi* abban a jelentésben; »sem mibe sem venni, nem törődni valamivel« pl. *Cato rumorem, famam flocci fecit*. (Fest. 193.)

2. *Nihili putare* (*ducere*, *habere*) helyett így is mondhatjuk: *pro nihilo putare* stb.

c) Az adást-vevést jelentő igék mellett az érték meghatározására (e kérdésre: mennyiért?) az összehasonlításoknál (V. ö. 109. §.) a következő egymásnak megfelelő Genitívusok állanak:

tanti, annyiért; — *quantum*, a mennyiért;

pluris, drágábban, (*quam* —);

minoris, olcsóbban, (*quam* —);

Pl. *Emilius Caninus hortos tanti, quantum Pythius voluit*. (Cic. Off. 3. 14.) *Vendo meum frumentum non pluris, quam ceteri; fortasse etiam minoris*. (Cic. Off. 3, 12.)

169. §.

7. *Genitivus materiae* az anyagot fejezi ki, melyből valami van (magyarban az anyagnév a másik főnév előtt áll jelzőképen); pl. *Quondam etiam lactis imber* (tejeső) *deflavit*. (C. Div. 1, 43.) — *Montes auri* (arany hegyeket) *pollicens*. (Ter. Ph. 1, 2, 17.) *Flumina lactis*. (Ov. M. 1, 111.) Ez azonban igen ritka, mert helyette inkább melléknévi jelzőt használnak: *Mons aureus*; *flumen lacteum*.

170. §.

8. *Genitivus partitivus* v. *totius* az egészhez jelöli, melynek egy részét kiemeljük, tehát általában véve oly szók mellett áll, melyek számviszonyt fejeznek ki, így:

a) oly főnevek mellett, a melyek valami anyagnak mértékét, határozott vagy határozatlan mennyiségét jelentik. (A magyarban nem az anyagnév, hanem a mértéknév a jelző az anyagnév előtt); pl. *Medimnum tritici*, véka búza; *libra olei*, egy font olaj; *pondus argenti*; *talentum auri*. — Így e szók mellett is: *pars*, *vis* (tömeg), *turba*, *acervus*, *multitudo*; pl. *Pars nostri melior animus est*. *Magna vis auri argenticque*. (Cic. Tusc. 5, 32.)

A személyek vagy egyes dolgok mennyiségét mindig többes számú Genitivussal fejezzük ki; pl. *Cohors militum*; *multitudo stellarum*; *acervus seminum*; *pars arborum*.

A többes számú személyes névmásoknak a Genitivus partitivus kifejezésére külön alakjuk van: *nostrum*, *vestrum*.

b) Gen. part. áll a főnévként használt határozott vagy határozatlan számnevek mellett, ha soknak csak egy részét jelölik (magyarban: közül, között); pl. *Legionum duae* (más: *legiones duae*) (Tac. A. 4, 5.) *Imperatorum quattuor consules, duo dictator ac magister equitum*. (Liv. 23, 11.) *Sicilia primo omnium provincia est appellata*. (Cic. Verr. 2, 2, 1.) *Sertinius sapientum octavus*. (Hor. S. 2, 3, 269.) *Multi tribunorum*. (Tac. H. 4, 73.) *Pauci equitum*. (Tac. H. 3, 42.)

Itt különösen meg kell jegyezni *mille* szót, mely az egyesben is gyakran, de ha több ezerről van szó, mindig többes Genitivussal áll; pl. *Equitum mille* (Caes. B. C. 3, 84.) — *Duo milia militum*. — (Unus-ról l. c.)

Így állnak még e szók is: *princeps*, *ultimus*, *postremus*, *plerique*; pl. *Omnium exterarum nationum princeps Sicilia se ad amicitiam populi Romani applicuit*. (Cic. Verr. 2, 2, 1.) *Ultimus omnium*.

c) Gen. part. áll névmások mellett s különösen a melyek számviszonyt fejeznek ki, mint:

<i>nemo</i> , senki	<i>uterque</i> , mind a kettő
<i>nullus</i> , egyik sem	<i>neuter</i> , egyik sem a kettő közül
<i>solus</i> , egy maga, egyedül	<i>quis</i> ? ki? kicsoda?
<i>nonnulli</i> , némelyek	<i>quidam, aliquis</i> , valaki, egy
<i>alius</i> , a másik	<i>quicunque</i> , akárki
<i>alter-alter</i> , az egyik — a másik	<i>quotusquisque</i> , mily kevés
<i>uter</i> , egyik, (melyik a kettő közül)	<i>unus</i> , ez értelemben: az egyik.

Pl. *Nemo mortalium omnibus horis sapit*. — *Omnium societatum nulla praestantior est, . . . quam, quum viri boni . . . sunt familiaritate coniuncti*. (Cic. Off. 1, 17.) *Tribuni legem promulgarunt, ut alter consulum ex plebe crearetur*. (Liv. 6, 35.) — *Quis eorum non est egregius? Uterque nostrum. Quicunque vestrum*. — *Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani*. (Caes. B. G. 1, 1.)

Jegyz. *unus* mellett, ha nem felel meg neki *alius* v. *alter*, csak néha áll Gen.; pl. *Pastorum unus*. (Liv. 10, 4.) Különben *de v. ex* és Abl.; pl. *Unus de multis*.

d) Közép- és felsőfoku melléknevek mellet; pl. *Alexander seniores militum in patriam remisit*. — *Socrates fuit omnium*

sapientissimus. (Cic. de Or. 1, 54.) — *In interiora aedium.* (Cic. Att. 4, 3.)

Jegyz. Csak ritkán fordul elő, hogy az alapfoku melléknév mellett is áll Gen. part.; pl. *Delecti patrum. Expediti militum.* (Liv. 30, 9.) *Sequimur te, sancte deorum.* (Verg. A. 4, 576.) Különösen a főnévként használt semleges alak mellett; pl. *Et iam diei medium erat.* (Tac. A. 11, 21.) *Laeva moenium.* (Sall. frg. 2, 24.) *Maritima Aetoliae.* (Liv. 38, 7.)

Így néha még tulajdonnevek mellett is, ha hozzá az az értelem fűződik: »az egyik« — v. »a másik«; pl. *Consulum Sulpicius* (az egyik t. i. Sulp.) *in dextro, Postelius in laevo cornu consistunt.* (Liv. 9, 27.) De rendszeren *ex, inter, in praepositio* áll; pl. *Alios in exsilium eiciebat, ex quibus Pelopidas pulsus patria carebat.* (Nep. Pel. 1.)

e) Főnevekként használt semleges névmások s számszavak Nominativusa és Accusativusa mellett, különösen mikor mennyiséget fejeznek ki. Ilyenek:

hoc, idem, illud, id (= annyi = az)
quidquam, aliquid, (egy rész, valami kevés)
quid? (mi? mennyi?)
quidquid, quod, (a mennyi, a mi)
tantum, quantum, aliquantum
multum, plus, plurimum, nimium
paullum, nihil, minus, minimum és még:
dimidium, reliquum.

Pl. *Quidquid transit temporis, perit.* (Sen. Ep. 24.) *Quid est tui consilii?* (Cic. Fam. 11, 1.) *Iustitia nihil expetit praemii, nihil pretii.* (Cic. Leg. 1, 18.) *Tantum cibi potionisque adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur.* (Cic. Sen. 11.) *Ut quisque minimum firmitatis habeat minimumque virium, ita amicitias appetere maxime.* (Cic. Lael. 13.)

Jegyz. *Ō* tövű semleges melléknév is állhat ily Genitivusban; pl. *Nihil humani* (semmi emberi). *Plus falsi, quam veri. Quid novi?* mi újság? — De *ī* v. mássalhangzós tövű melléknév csak ritkán olyankor, ha egy mondatban *Ō* meg *ī* tövűek is vannak együtt; pl. *Si quidquam in vobis non dico civilis, sed humani esset.* (Asell. ap. Gell. 5, 18.) *Nihil solidi nihil eminentis* (Liv. 5, 3.) Rendszeren: *Nihil civile; nihil eminens.*

f) Főnévileg használt határozók mellett, melyek vagy mennyiséget — vagy helyet, időt jelölnek. Ilyenek:

affatim, abunde, nimis, parum, partim, satis;
aliquo, quoquo, hic, huc, ubi, ubinam, ubicunque, ubivis, eo, quo, nusquam, tunc, pridie, postridie.

Pl. *Terrorum et fraudis abunde est.* (Verg. A. 7, 552.) *In isto iuvene animi satis, auctoritatis parum est.* (Cic. Att. 16, 14.) *Affatim*

auxiliorum. (Liv. 34, 26.) *Ubi terrarum sumus?* (Cic. Rab. P. 13.) *Ubi nam gentium sumus?* (Cic. Cat. 1, 4.), hol a világon, mily nemzet közt vagyunk? *Ubique loci* (v. *terrarum*), bárhol. *Hic viciniae*, a szomszédban, közel. *Tunc temporis*, akkor, abban az időben. *Pridie eius diei Germani retineri non poterant.* (Caes. B. G. 1, 47.)

Jegyz. Így áll a Gen. part. *eo, quo* és *huc* mellett avval a jelentéssel: a z o n f o k i g, - r a s t b. pl. *Eo furoris venere* (Tac. A. 1, 18.) *Huc arrogantiae venerat* (Tac. A. 3, 73.) *Quo amentiae progressi estis?* (Liv. 28, 27.)

Ide tartozik ez a kifejezés is: *Quod eius fieri potuit*, a mennyire az lehetséges volt.

g) Az állítmányban, mint az ige kiegészítője a Gen. partitívus ritkán áll; pl. *Atticus optimarum partium et erat et existimabatur.* (Nep. Att. 6.) *Ariminenses, quis ignorat, duodecim coloniarum fuisse?* Ide tartoznak e kifejezések is: *Nihil reliqui facere.* (C. Verr. 3, 52.) = semmit sem mulasztani el, mindent elkövetni. (*Reliquum facere* = meghagyni, elhagyni). *Aliquid lucri facere*, hasznót húzni valamiből. (Cic. Fl. 37.)

Jegyz. A Gen. partitívus helyett sokszor határozó áll jelző gyanánt *ex, inter* ritkábban *de, in* praepositiókkal; pl. *Acerrimus ex omnibus nostris sensibus est sensus videndi* (Cic. Or. 2, 87.) *Honestissimus inter suos* (Cic. Rosc. A. 6.) *Thales sapientissimus in septem fuit* (Cic. Leg. 2, 11.)

171. §. Genitívus subiectívus és obiectívus. Az igéből származó főnevekben (*Substantiva verbalia*) mindig rejlik még a cselekvés fogalma, és az ily főnév mellett jelzőként álló Genitívus kétféle lehet, t. i. vagy a) az alanyt jelöli, s akkor Gen. subiectívus; pl. *Amor patris* (= pater amat); vagy pedig b) a tárgyat jelöli, melyre a cselekvés kihat és ilyenkor Gen. obiectívusnak nevezzük; pl. *amor patris* (= patrem amant). (Magyarban vagy birtokviszonynyal fejezzük ki, vagy határozó raggal és »való« szóval; néha összetett főnévvel.) Állhat tehát ily Gen.:

1. főnevek mellett, melyek cselekvést jelölnek; pl. *Metus hostium* (mint Gen. subi. = hostes metuunt; mt. gen. obi. = aliquis metuit hostes, az ellenség től való félelem.) *Desperatio viri* (gen. subi. = vir desperat). *Desperatio rerum omnium* (gen. obi. = desperat de rebus o.) *Odium irae* (= a harag gyűlölete); *taedium vitae* (= életuntság).

Ily Genitívusok állhatnak olyan főnevek mellett is, melyek bár nem igéből származtak, mégis van bennök cselekvési fogalom; ilyenek pl. *iniuria, pietas, memoria, ratio*, stb. pl. *Iniuria civium* (Gen. subi. = a polgárok jogtalansága; Gen. obi. = a polgárok

iránt való jogtalanság). *Pietas parentum* (a szülők iránt való kegyelet). *Insania belli* (= esztelen vágy háború után).

Ily főnevek mellett Gen. obiectivusként állhat a Gerundium és Gerundivum Genitivusa is a cél mellékfogalmával; különösen a következők hasonló főnevek mellett: *consilium, voluntas, cupiditas, libido, studium, ius, facultas, potestas, occasio, ratio, spes, licentia, timor, auctor, duce*; stb. pl. *Beate vivendi cupiditate omnes incensi sumus.* (Cic. Fin. 5, 29.) *Nihil Xenophontum tam regale videtur, quam studium agri colendi.* (Cic. Sen. 17.)

1. Jegyz. Néha egy főnév mellett mind a két Genitivus: a subiectivus és az obiectivus is előfordul: *Caesar pro veteribus Helvetiorum* (subi.) *iniuriis populi Romani* (obi.) *ab iis poenas bello repetivit.* (Caes. B. G. 1, 30.)

2. Jegyz. Ha az ily főnevek mellett birtokos névmás van, az Gen. subiectivus értelemben áll; pl. *Desiderium tuum* = a te vágyad, míg a személyes névmás **-i** végű Genitivusa (*mei, tui, nostri, vestri és sui*) obiectivus értelmet fejez ki; pl. *Desiderium tui* = te utánad való vágy. Egy mondatban a kettő: *Grata mihi vehementer est memoria nostri* (obi.) *tua* (subi.) (Cic. Fam. 12, 17.) [Csak ritkán áll a birtokos névmás gen. obiectivus értelemben; pl. *Odium tuum* (e helyett: *odium tui*) = a te irántad való gyűlölet; *iniuriæ suæ* = a maguk iránt való jogtalanságok. (Sall. Cat. 51.)]

3. Jegyz. A Gen. obi. helyett a) néha praepositióval Acc.- v. Abl.-ban áll a szó, különösen a személynevek, továbbá oly főnevek után, melyek barátságos v. ellenséges indulatot fejeznek ki; pl. *Amor meus erga te. Bellum in Romanos. Conspiratio contra dignitatem tuam.*

b) néha pedig a szó oly esetben áll, milyen az igével, melyből a főnév származott, szokott állani; pl. *Iustitia est obtemperatio scriptis legibus et institutis populorum.* (Cic. leg. 1, 42. mert: obtemperare legibus.)

c) Látszólagosan a Gerund. Gen. helyett előfordul néha az infinitivus; — de olyankor a cselekvés nem fejez ki egy fogalmat az illető főnévvel, mint annak jelzője, hanem állitmányi kifejezés és vagy alanyképen, vagy tárgy-, vagy appositíóképen áll az inf.; pl. *Cato negat ius esse, qui miles non sit, pugnare.* (Cic. Off. 1, 11.) — Ide sorolható az ily kifejezés is: *Tempus est abire me* (Cic. Tusc. 1, 41.) = az elmenés már idején van; ideje van, hogy elmenjek én; más mint: *tempus abeundi est*, (az elmenés ideje itt van.) — *Lysander iniit consilia reges Lacedaemoniorum tollere.* (Nep. Lys. 3.)

2. Genitivus obiectivus állhat a latinban oly melléknévek mellett is, a melyek: a) kívánást vagy vágyakodást; b) résztvevést; c) tehetséget; d) jártasságot; e) emlékeztést; f) tehetséget — vagy ezek ellenkezőjét jelentik.

Ilyenek:

a) *avidus, cupidus*, valamire vágyó (= vágyik valamire); *studiosus* (= törekvő, törekszik); *fastidiosus*, valamit megvető; *insatiabilis*, telhetetlen.

b) *socius, particeps, consors*, részes, társ valamiben; *expers, exsors*, nem részes;

c) *compos, potens*, valamivel bíró; *impos, impotens*;

d) *peritus, imperitus*; *gnarus* valamit tudó, ügyes; *ignarus*, tudatlan; *conscius*, valamiről tudó; *inscius, nescius*, nem tudó; *providus, impro-*

vidus; *prudens*, *imprudens*; *rudis*, (míveletlen); *consultus*, tudós; *certus*, *suetus*, *insuetus*.

e) *memor*, emlékező (= emlékszik); *immemor*.

f) *plenus*, tele; *inanis*, *inops*, szűkölködő, üres.

E melléknevekhez a latin Genitivusban álló jelzőt tesz, melynek eredethatározó értelme is van. — A magyarban melléknevek helyett gyakran igéket használunk s azok mellett vég- vagy állapothatározót; pl. *homo cupidus divitiarum* (= a gazdagság vágyója) = vágyódik a gazdaságra.

Pl. *Vulgus cupidum novarum rerum*. (Sall. Iug. 68.) *Dominus terrae fastidiosus*. (Hor. Ep. 2, 1, 179.) *Solus homo rationis est particeps*. (Cic. Off. 1, 4.) *Omnes virtutis compotes beati sunt*. (Cic. Tusc. 5, 39.) *Conscia mens recti famae mendacia ridet*. (Ov. Fast. 4, 311.) Így: *iuris consultus*; *belli peritus*; *prudens rei militaris* stb. *Omnes immemorem beneficii oderunt*. (Cic. Off. 2, 18.) *Referta Gallia negotiatorum erat, plena civium Romanorum*. (Cic. Font. 1.) — — Így a közép- s felső fok mellett is; pl. *Multi homines contentionis sunt cupidiores, quam veritatis*. (Cic. de Or. 1, 11.) *Numa Pompilius vir consultissimus erat omnis divini atque humani iuris*. (Liv. 1, 18.)

Az ily melléknevek mellett, ha cselekvésre vonatkoznak, melyet igével kelleme kifejezni, a Gerundium vagy Gerundivum áll a cél mellékfogalmával; pl. *Certus eundi*, bizonyos az elmenésben. (Verg. A. 4, 554.) *Insuetus navigandi mare timebat*. (Caes. B. G. 5, 6.) *Multi sunt cupidi bellorum gerendorum*. (Cic. Off. 1, 22.) *Demosthenes studiosus audiendi Platonis fuit*. (Cic. de Or. 1, 20.)

1. Jegyz. Sok e melléknevek közül eredethatározó praepositívóval v. pusztá Ablativussal áll; így: *peritus, consultus* (pl. *iure*); *consci*us (de aliqua re vagy Dativussal is: *alicui rei*). Így a bőséget s hiányt jelentők is, de ezek közül: *plenus, inops, fertilis* (bőtermő) leginkább csak Genitivussal; — *inanis, vacuus* rendesen Ablativussal; — *refertus, completus* pedig közönségesen Ablativussal, de a személyneveknek Genitivusával állnak; pl. *Insula Delos erat referta divitiis*. (Cic. Man 18.) *Referta quondam Italia Pythagoreorum fuit* (Cic. de Or. 2, 37.)

2. Jegyz. A költők és történetírók sok más különösen lelki állapotot kifejező melléknevet használnak Genitivussal, melyek mellett a prosában *ex, in, ad* praepositíók vagy pusztá Ablativus szokott állani ez értelemben: »valamire nézve« »valamit illetőleg« pl. *Liberalis pecuniae* (Sall. Cat. 7.) *Certus consilii* (Tac. H. 2, 46.) *Trepidus rerum* (Verg. A. 12, 589.) *Anxius potentiae* (Tac. A. 4, 8.) *Integer vitae scelerisque purus* (Hor. Od. 1, 22.)

3. Jegyz. *Similis* l. 148. c) Jegyz. — *proprius, communis, affinis* stb. 148. §. d) Jegyz.

3. Némely átható ige partic. imperf.-a mellett, ha azok is, mint melléknevek, tartós, állandó állapotot s tulajdonságot fejeznek ki, szintén előfordul a Gen. obi. (Magyarban tárgygyal vagy végthatározóval); pl. *Romani semper appetentes gloriae atque avidi laudis fuere*. (Cic. Man. 3.) *Catilina patiens inediae, vigiliae, algoris*;

alieni appetens, sui profusus. (Sall. Cat. 5.) *Epaminondas adeo fuit veritatis diligens, ut ne ioco quidem mentiretur.* (Nep. Epam. 3.) *Cum navigare poteris, ad nos, amantissimos tui, veni.* (Cic. Fam. 4, 11, 1.)

Jegyz. Természetes, hogy Genitivus esetben álló főnévnek is lehet egy másik Genitivus jelzője; pl. *Haec fuit causa intermissionis literarum.*

172. §.

Ablativus qualitatis.

Ablativus qualitatisban csak melléknévi jelzővel ellátott főnév lehet, (V. ö. Gen. qualit. 167. §. — Magyarban -ú, -ű, raggal) és mint jelző kifejezi: a) rendesen a külső, testi tulajdonságokat; pl. *Navius mirabili magnitudine uvam invenit.* (Cic. Div. 1, 1.) *Ibes sunt aves excelsae, cruribus rigidis, corneo proceroque rostro.* (Cic. N. D. 1, 36.)

b) nem tartós kedélyállapotokat, így: *Bono (aequo, laeto, tranquillo) animo.*

c) belső tulajdonságokat is (V. ö. 167. §. 2. Jegyz.), különösen a melyek esetlegesek, nem lényegesek; továbbá elmebeli tehetségeket; pl. *Homo summa prudentia, multa etiam doctrina, plurimorum rerum usu.* (Cic. Fam. 3, 7.) *Caesar Valerium Proculum, summa virtute et humanitate adolescentem, ad Ariovistum misit.* (Caes. B. G. 1, 47.) Az állítmányban *esse* segédigével; pl. *Agessilaus statura fuit humili et corpore exiguo.* (Nep. 8.)

Jegyz. Az Abl. qualitatis igen közel áll az állapothatározóhoz.

173. §.

Főnév praepositióval jelző helyett. Néha a latin a tulajdonságok megjelölésére praepositióval álló főnevet használ; tehát tulajdonképeni határozó áll jelzőképen (de V. ö. 32. §. Jegyz. — Magyarban többnyire »való« vagy más igenév segítségével fejezhetjük ki, vagy pedig melléknévi alakkal; pl. *Domus in urbe* (= d. urbana) — Gen. orig. és partit. helyett *a, de, ex: Literae a Dario* (= Darii). *Audacissimus ex omnibus* (= omnium. Cic. Rosc. A. 1.) — Gen. obi. helyett *erga, in*, néha *ad, adversus: Pictas in v. erga parentes. Bellum in v. adversus Sabinos* stb.

174. §.

c) Értelmező (Appositio).

Az appositio oly jelző, mely azt fejezi ki, hogy a jelzett (v. értelmezett) kicsoda, micsoda, melyik; tehát megfelel egy vonatkozó névmással bevezetett mellékmondatnak.

Az appositio mindig főnév, mely az értelmezett névvel esetben egyezik, (nemben csak akkor, ha nem szerint alakulhat, azaz substantivum mobile mint: *magister — magistra; victor, —*

victrix); pl. *Leonidas, rex Spartanorum* (= *qui fuit rex.*) *Corioli, oppidum. O vitae philosophia dux, virtutis indagatrix, expultrixque victiorum.* (Cic. Tusc. 5, 2.) *Tulliola, deliciolae nostrae, tuum munusculum flagitat.* (Cic. Att. 1, 8.) *Trucidate eam, patriae proditorem* (Liv.) *O imitatores, servum pecus.* (Hor. Ep. 1, 19, 19.)

Gyakran a névmás, melyhez az appositio tartozik, nincs kitéve, hanem az igéből érthető; pl. *Hoc tibi iuventus Romana indicimus bellum* (= *nos iuventus R.*) *Hostis hostem occidere volui* (= *ego hostis* Liv. 2, 12.)

Jegyzet. A birtokos névmásnak appositíója természetesen Genitivusban áll; pl. *Tuum, hominis simplicis, pectus vidimus.* (Cic. Phil. 2, 43.)

2. Ha több főnévnek van egy appositíója, az rendesen többes számban áll; pl. *Pythagoras et Plato, locupletissimi auctores...* (Cic. Div. 2, 54.)

3. A többes számu vagy gyűjtőnév (*nomen collectivum*) mellett gyakran oly név áll appositíóképen, mely a többségnek csak részét jelöli; pl. *Duo consules eius anni, alter ferro, alter morbo perit.* (Liv. 40, 18.) *Multitudo, pars procurrit in vias, pars in vestibulis stat, pars ex tectis fenestrisque prospectant.* (Liv. 24, 21.)

4. A felszólító és felkiáltó mondat névmási alanyának appositíója Vocativus esetalakban áll néha o! felkiáltó szócskával; pl. *Urbem, urbem, mi Rufe, cole et in ista luce vive* (t. i. tu, mi Rufe). *Visne igitur* (t. i. tu), *o Damocle, fortunam experiri meam?* (C. Tusc. 5, 21.) De előfordul Nominativusban is; pl. *Audi tu, populus Albanus!* (Liv. 1, 24.)

5. Egész mondatnak is lehet appositíója, a melylyel az egész mondatnak tartalma felől röviden általános ítéletet mondunk, mintegy felkiáltásképen, s azért az ily appositio Accusativusban szokott állani. (V. ö. 67. §.) pl. *Pars ingenti subire feretro: triste ministerium.* (Verg. A. 6, 223.) *Admoneor, ut aliquid etiam de humatione et sepultura dicendum existimem: rem non difficile* (Cic. Tusc. 1, 43.)

6. Accusativus cum infinitivo is lehet appositio különösen semleges névmás mellett; pl. *Hoc teneo, beatum esse neminem nisi sapientem.* — *Ita fit verum illud amicitiam nisi inter bonos esse non posse.* (Cic. Lael. 18.) — De főnevek mellett is különösen ily kifejezésekben; *Spes mihi est; stat mihi sententia; fama exit stb.;* pl. *Fama exierat Artaxerxem comparare classem. Cogitatio diuturna, nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas.* (Cic. Tusc. 3, 30.)

175. §. C) Meghatározó jelző (*attributum praedicativum*) és

176. §. Meghatározó értelmező (*appositio praedicativa*.)

Ha a jelző vagy értelmező alakjára nézve ugyan a főnévvel vagy névmással egyezik meg, de tulajdonképen a jelzett személynek vagy tárgynak az állítmányhoz való állapotát — idő, ok stb. mellékvizonyait határozza meg, és így jelentésére nézve inkább az állítmányra vonatkozik; meghatározó jelzőnek

(*attrib. praedicativum*) v. meghatározó értelmezőnek (*appos. praedicativa*) nevezzük. (Magyarban állapot-, idő- vagy okhatározóval, határozó mondat, vagy »mint« kötőszóval kapcsolva fejezzük ki.)

1. *Attributum praedicativumként* legtöbbször fordulnak elő:

a) a tudást akarást és állapotot kifejező melléknevek s participiumok, mint: *sciens, prudens*, tudva; *nescius, imprudens*, nem tudva; *volens, libens*, akarva, örömet; *invitus*, akarata ellenére; *coactus*, kénytelenségből; *occultus*, titokban; *laetus, hilaris*, vidáman; *sobrius*, józanul; *ebrius*, részegen; *absens*, távollétében; *praesens*, jelenlétében; *vivus*, életében, élve; *mortuus*, halála után, halva, stb.

b) a hely- vagy időviszonyt kifejező melléknevek, mint: *inferior*, alább; *superior*, feljebb; *prior*, előbb; *princeps, primus*, legelül, legelőször, mint legelső; *propior*, közelebb; *postremus, ultimus*, legutoljára; *infimus*, legalsó; *medius*, mint középső, középen.

c) számvizonyt kifejező melléknevek, mint: *unus, solus*, egyedül; *totus*, egészen; *omnis*, mind; *frequens*, nagy számmal, sokszor; *creber*, gyakran; *rarus*, ritkán, szétszórta; *assiduus*, szüntelen.

Pl. a) *Senatus supplementum laetus* (jó kedvűen, készségesen) *decreverat*. (Sall. Iug. 86.) *Hortensium virum* (életében, élve, mikor élt) *amavi*, *Crassum non odi mortuum*. (Cic. Off. 3, 18.) — b) *Priori* (először) *Remo augurium venisse fertur, sex vultures*. (Liv. 1, 7.) *Hannibal princeps in proelium ibat, ultimus conserto proelio excedebat*. (Liv. 21, 4.) — c) *Roscius erat Romae frequens*. (Cic. Rosc. A. 6.) *Senatus frequens convenit*. (Cic. Fam. 10, 12, 3.) *Germani unis Suevis concedunt*. (Caes. B. G. 4, 7.)

d) A határozó mondatok helyett álló participiumok, melyek α) időt, β) okot határoznak meg (ezeket tehát föl lehetne cserélni *quum, postquam, quia* stb. kötőszós mellékmondatokkal), továbbá γ), melyek állapotot jelölnek és pedig akár mint kísérő körülményt (= *quum, dum, et*, magyarban: »-v a, -v e, aközben hogy« vagy főnévi határozóval), akár pedig mint föltételt, vagy megengedő körülményt (= *si, ha; quamquam*, ámbár, noha, vagy: »a nélkül hogy«). — Ide sorolható a part. Dativusának görögös használata is.

Pl. α) *M. Curio ad focum sedenti* (= *quum sederet*) *magnum auri pondus Samnites attulerunt*. (Cic. Sen. 16.) *Herculem Germani ituri* (= *quum ire volunt*) *in proelium canunt*. (Tac. Germ. 3.) *Dionysius Syracusis expulsus* (= *postquam exp.*) *Corinthus pueros docebat*. (Cic. Tusc. 3, 12.) *Et secundas res splendidiores facit amicitia et adversas partiens communicansque* (= *quia* —) *leviores*. (Cic. Lael. 6.) *Dionysius cultros metuens* (= *quia* —) *tonsorios candenti carbone sibi adurebat capillum*. (Cic. Off. 2, 7.) *Severus fugiens* (= *quum*, — menekvés közben) *Ravennae interfectus est*. (Aur. Vict.

40.) *Mendaci homini ne verum quidem dicenti* (= si —) *credere solemus.* (Cic. Div. 2, 71.) *Stultus est, qui equum emturus* (= si) *non ipsum inspicit, sed statum eius et frenos.* (Sen. ep. 47.) *Quis potest mortem metuens* (= si) *esse non miser?* (Cic. Tusc. 5, 6.) *Risus saepe ita repente erumpit, ut eum cupientes* (= quamquam cupimus) *tenere nequeamus.* (Cic. de Or. 2, 58.)

A participium a mondott jelzői vagy határozói értelem mellett még egyidejűleg a célt és végokot, mint szándékot (így különösen a part. fut. act.) vagy szükségességet (part. fut. pass. vagy Gerundivum) is kifejezheti; pl. *Caesar exercitum trans Rhenum duxit Germanos puniturus. Demus nos philosophiae excolendos.* (Cic. Tusc. 4, 38.)

Jegyz. Az Abl. abs. szerkezetben a participium mindig attributum praedicativum s épen az által, hogy meghatározza az állapotot, fejezi ki a főnévvel együtt az időt, okot. Itt megjegyezhetjük azt is, hogy az appositio praedicativához igen közel áll a kiegészítő alany és kiegészítő tárgy.

2. Az appositio praedicativa kort, hivatalt vagy állapotot fejez ki; pl. *Literas Graecas senex* (= öregségemben, már mint öreg) *didici.* (Cic. Sen. 8.) *Hannibal senex in patriam revertit, unde puer profectus erat.* (Liv. 30, 30.) *G. Iunius aedem Salutis, quam consul* (consulságában, mikor consul volt, mint consul) *voverat, censor locaverat, dictator dedicavit.* (Liv. 10, 1.)

M Á S O D I K S Z A K A S Z.

177. §.

Összetett mondatok.

Ha két vagy több mondat, mely együttvéve egy gondolathoz tartozik, egy egészszé van összekötve, azt összetett mondatnak nevezzük. Az összeköttetés (mint a magyarban is) kétféle lehet:

I. Alárendelés (*subordinatio*), mikor az egyik mondat függ a másiktól úgy, hogy egyik a másiknak mondatrészét képezi; az ilyen mondatot, mely maga meg nem állhat, alárendelt vagy függő mondatnak, vagy egyszerűen **mellékmondatnak**, azt pedig, a melytől függ s melynek részét képezi, főmondatnak nevezzük; pl. *Bis dat* (A), *qui cito dat* (a). — (A) = főmondat és (a) = az (A)-tól függő alárendelt mondat. E mondat képe tehát: A,a.

Az alárendelés többszörös is lehet, ha t. i. egy alárendelt mellékmondattól ismét függ egy másik mellékmondat; ilyenkor az első alárendelt mondat a töle függő mellékmondatra nézve egyszersmind főmondat is; pl. *Non facile est invenire* (A), *qui non tradat alteri* (a), *quod sciat ipse* (α). (Cic. Fin.

3, 20.) — (A) főmondat, melytől függ (a) alárendelt mondat; de (a) egyszerűsminő főmondat is, mert tőle függ (α) alárendelt mondat; tehát e mondat képe: *Aαα*.

1. *Jegyz.* Az egyszerű vagy összevont mondatot, ha magában áll is és tőle semmi sem függ is, szintén csak főmondatnak nevezzük.

II. Mellérendelés (*coordinatio*), mikor az összetett mondatok nem függnek egymástól, hanem egyenlő értékűek; az ilyeneket egyenlő értékű v. **mellérendelt mondatok**-nak nevezzük.

Mellérendeléssel össze lehetnek kötve csupa főmondatok vagy csupa mellékmondatok, tehát vannak: 1. mellérendelt főmondatok és 2. mellérendelt mellékmondatok; így pl. 1. *Honos alit artes (A), omnesque incenduntur ad studia gloria (B)*. (Cic. Tusc. 1, 2.) Képe: A, B. főmondatok. — *Nihil dico de meo ingenio (A), neque est (B), quod possim dicere (a); neque (C), si esset (b), dicerem (C)*. (Cic. Caec. 11.) Képe: A, B, a; C, b, C. — — 2. *Pluribus verbis ad te scriberem (A), si res verba postularet (a), ac non pro se ipsa loqueretur (b)*. (Cic. Fam. 3, 2.) Képe: A, a, b — — 1. és 2. *Tamen animo non deficiam (A) et id (B), quod suscepi (a), quod potero (b), perferam (B)*. (Cic. Rosc. A. 4.) Képe: AB, a, b, B.

2. *Jegyz.* Bármely mondatban lehet közbeszúrt főmondat.

3. *Jegyz.* Ha az összetett mondat tagjai szép rendben kerekded egészség vannak összeállítva, és különösen, ha a főmondat vagy mellékmondat, vagy mind a kettő, több akár alárendelt, akár mellérendelt tagból áll, úgy hogy szép gondolatmenettel és gondos beosztással csak az utolsó tag végén van befejezve az egész gondolat, az olyan mondatokat **körmondatoknak** nevezik (l. az előbbi példákat).

178. §. Mellékmondatok.

A mellékmondat oly szorosan tartozik a főmondatához, hogy annak mindig egy mondatrészét képezi; e szerint vannak: **alanyi, tárgyi, határozó és jelző mellékmondatok**. Ez a syntaktikai viszony.

Némely szerkezetű mellékmondatok különféle mondatrészként fordulnak elő, épen úgy mint a főnév is többféle mondatrész (alany, tárgy, főnévi jelző, határozó) lehet, azért az ilyeneket főnévi mondatoknak is szokták nevezni; másokat melléknévi mondatoknak, ismét másokat határozói mellékmondatoknak.

Azonban a latin mellékmondatokban ezen syntaktikai viszony mellett nagyfontossága van azon **értelmi viszony**nak is, melyben a mellékmondat a főmondatához áll, úgy hogy épen az értelmi viszony szerint változik a mellékmondat alakja (különösen kötőszava és állítmányának módja l. 179. §.) Ez értelmi viszony okozza, hogy némely mellékmondatnak kettős szerepe is van; azon alapszik az a különbség is, mely a magyar és latin mellékmondatok közt van: mert pl. valamely mellékmondat, a mellett, hogy a syntaktikai viszony szerint a főmondat tárgyát

képezi, kifejezhet még az értelmi viszony szerint célt v. következményt v. óhajtást, kérdést, értelmezést, jelzést stb. is. Néha azonban a szintaktikai viszony összevág az értelmi viszonynyal, pl. a hely-, idő-, ok-határozói mondatoknál. — E két szempontnak, de különösen az értelmi viszonynak figyelembe vételével a mellékmondatokról következő rendben szólnunk:

I. Alanyi és tárgyi mellékmondatok:
függő kérdés.

II. Határozó mellékmondatok:

1. Helyhatározó mondatok,
2. Időhatározó »
3. Mód- és állapothatározó mondatok:

hasonlító	»
föltételes	»
megengedő	»
ellentétes	»
4. Okhatározó mondatok.
5. Eredethatározó mondatok.
6. Cél- és véghatározó mondatok:

célzatos	»
következményes	»
felszólító v. óhajtó	»

III. Jelző mondatok és
értelmező mondatok.

IV. Függő beszéd (*oratio obliqua*.)

A mellékmondatot a főmondathoz csatolhatjuk vagy: a) kötőszóval, vagy b) kérdőszócskával, vagy c) vonatkozó névmással, ide számítva a vonatkozó határozókat is.

Csak néha áll a mellékmondat minden kötőszó nélkül a főmondat mellett (*asyndeton*.) L. különösen 211. §.

A mellékmondatokban különösen az értelmi viszonyra se szerint a kötőszóra és az állítmány módjára s idejére kell ügyelni.

179. §. Módok a mellékmondatokban.

A mellékmondatokban a módokat többnyire épen oly értelemben használjuk, mint a főmondatokban (l. 19. §. és 54—59. §§.), csak a coniunctivusnak használatára nézve van a mellékmondatokban némi eltérés. E szerint általánosságban azt lehet mondani, hogy a mellékmondatban:

I. **Indicativus** áll, ha a beszélő saját állítását mint valóságot, ténylegest adja elő. (V. ö. 54. §.)

Jegyz. Itt külön meg kell jegyezni, hogy a latinban az általánosító értelmű összetett névmásokkal (*quisquis, quicumque, qualiscunque, quotquot* stb.) kötött mellékmondatokban rendszeren *indicativus* áll; pl. *Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes.* (Verg. A. 2, 49.) *Licet videre, qualescunque summi civitatis viri fuerunt, talem civitatem fuisse.* (Cic. Leg. 3, 14.)

II. Coniunctivus áll a mellékmondatban:

1. a) ha a beszélő gondolatát csak mint képzelhetőt, lehetőséget vagy bizonytalanat fejezi ki (*coni. potentialis*); — b) az eshetőleges föltétel kifejezésére (*coni. conditionalis*); c) a kétkedés kifejezésére (*coni. dubitativus*); ezekhez csatlakozik: d) a *coni. obliquus*, mely csak mellékmondatokban fordul elő annak a kifejezésére, hogy a mondott dolog valakinek a véleménye vagy nyilatkozata; és e) a *coni. causalis* a véleményes ok kifejezésére;

2. a) az akaratnyilvánítás s egyszersmind a cél kifejezésére, miért is e *coniunctivus* a mellékmondatokban egyszerszen *coni. finalis*nak nevezzük, hozzászámítva a *coni. adhortativust, optativust* és b) *coni. concessivust* is; ezekhez sorakozik c) *coni. consecutivus*, mely szintén csak a mellékmondatokban fordul elő a vég v. következmény és az eredet kifejezésére;

Mindig *coniunctivus*nak kell állani:

1. a) a *coni. potentialis* v. b) *conditionalis*nak: α) az összevont hasonlító mondatokban: *ut si, velut si, quasi, quam si, tanquam, ac si* kötőszók után 195. §. — β) az eshetőséget stb. jelentő, föltételes mondatokban 197. §. [de azonkívül gyakran a jelzői s más mellékmondatokban is; — c) a *con. dubitativus* gyakran fordul elő a kérdő mellékmondatokban.]

d) *coni. obliquus*nak kell állani: α) a függő kérdésekben 184. §. s β) a függő beszédben (*oratio obliqua* 221. s. k. §§.—); [továbbá gyakran az időhatározó mellékmondatokban, *quum* 187. §. *antequam, priusquam* után 191. §.]

e) *coni. causalis*nak a *quum causale*-val álló okhatározó mellékmondatokban 204. §. (s az okadatoló jelzői mondatokban 217. §)

2. a) *coni. finalis*nak: α) a célzatos mondatokban (*ut, ne, quo* kötőszók után 207. §., ugyszintén a célzatos jelzőmondatokban 218. §.); továbbá β), a mennyiben a *coni. finalis*-hoz tartozik a *coni. adhortativus* és *optativus* is, ily *coniunctivus* áll mindenféle felszólító v. óhajtó mellékmondatban (l. különösen 211. §. — és 201. §. *dum, dummodo* kötőszók után), b) a *coni. concessivus*: a megengedő mondatokban *quamvis, quantumvis, licet* és a *quum concessivum* után 202. §.

c) *coni. consecutivus*-nak: α) a következményes mondatokban (*ut, ut non, quin* után 209. és 210. §. és következményes jelzői mondatokban 219. §.) β) az eredethatározó mellékmondatokban (*quominus,*

[ut], ne, quin után 206. §.), továbbá γ) az ellentétes mondatokban: *nedum, quum adversativum* után 203. §.

Az *imperativus* a mellékmondatokban nem fordul elő.

180. §. Idők a mellékmondatokban.

I. Az *indicativus idei* a mellékmondatokban is oly értelemben állnak, mint a főmondatokban; csak hogy a mellékmondatok idei többnyire a főmondat idejére vonatkoznak s avval:

1. egyidejűséget, 2. előidejűséget s 3. utóidejűséget fejeznek ki, a nélkül azonban, hogy időre nézve attól függenének;

1. az egyidejűséget, úgy fejezik ki, hogy a mellékmondatban egészen ugyanazon idők állanak mint a főmondatban; (tehát: *praes. imperf.-ra praes. imperf. Praet imperf.-ra praet. imperf. stb. pl. Romae videor esse, dum tuas literas lego.* (Cic. Att. 2, 15.) *Ti. Grachus tamdiu laudabitur, dum memoria rerum Romanorum manebit.* (Cic. Off. 2, §12.) *Miltiades erat inter eos dignitate regia, quamvis carebat nomine.* (Nep. Milt. 1, 2.) *Miltiades Chersonesi omnes illos quos habitarat annos, perpetuam obtinuerat dominationem, tyrannusque fuerat appellatus, sed iustus.* (Ib. 8.) — Különösen áll ez, ha egyik cselekvés már a másikat magában foglalja, tehát vele öszeesik (*coincidit*); pl. *Quum „nosce te“ dicit, hoc dicit: nosce animum tuum.* (Cic. Tusc. 1, 22.) *Salutem quum his dederis, tres fratres reipublicae condonaveris.* (Cic. Lig. 12.)

De meg kell jegyezni: a) hogy a főmondat *historicum praesens* és *perfectum-ra praet. imperf. is vonatkozhatik*; pl. *Miltiades hanc pecuniam quod solvere in praesentia non poterat, in vincula coniectus est, ibique diem obiit supremum.* (Nep. 7.) *Legatos ad eum mittunt, cuius legationis N. et V. principem locum obtinebant.* (Caes. B. G. 1, 7.)

b) A főmondat *praet. imperf.-ával* néha mellékmondatban a *praet. perf. (logicum)* is kifejezheti az egyidejűséget, ha az állapotot fejez ki (v. ö. 46. §. b); pl. *Ut Athenas veneram (= ibi eram), exspectabam ibi iam quantum diem Pomptinum.* (Cic. Att. 5, 10.)

c) A főmondat *fut. imperf.-ával* a feltételes mellékmondatokban többnyire *praes. imperf.* fejezi ki az egyidejűséget; pl. *Si bellum omittimus, pace nunquam fruemur.*

2. Az előidejűséget a) a befejezett cselekvésű, de egyenlő idejű alakok fejezik ki; tehát:

Praes. imperf.-ra a mellékmondatban *Ind. Praes. perf.*

Praet. imperf.-ra » » » *Praet. perf.*

Fut. imperf.-ra » » » *Fut. perf.*

vonatkozik; pl. *Audio, quod dixisti. — Audiebam, quod dixeras. — Audiam, quod dixeris. — Terra nunquam sine usura reddit, quod accepit.* (Cic. Sen. 15.)

b) megjegyzendő, hogy a *historicum praesens* vagy *perfectum-ra* a mellékmondatban *praet. perf. is vonatkozhatik*; pl.

Audivi, quod dixeras. — Demum Liscus, quod antea tacuerat, proponit.
(Caes. B. G. 1, 17.)

3. Az utóidejűséget rendszeren a beálló cselekvésű körülírt idők (*tempora periphrastica*) fejezik ki.

II. A *coniunctivus idei* csak a *coni. obliquus* és *consecutivusban* tartják meg egész önállóságukat; a többi *coniunctivusok*, a mellékmondatokban (úgy mint gyakran a főmondatokban is) rendszeren nem tartják meg az egyes időknek jelentését, mindig függő viszonyban vannak a főmondat állítmányának idejével s követik a *consecutio temporum* szabályait:

181. §.

Consecutio temporum.

I. Általános szabály: A mellékmondatok *coniunctivus idei* rendszeren függő viszonyban állnak a főmondat állítmányának idejével s avval egyidejűséget, előidejűséget vagy utóidejűséget fejeznek ki.

Itt mindenek előtt szemmel kell tartani:

1. az időknek a 19. §-ban adott felosztását, továbbá a *coni. ideinek* az előbbeni §-ból következő értékét, mely szerint:

- a) a *praes. imperf. coni.* egyidejűséget fejez ki a jelenre v. jövőre vonatkozó időkre viszonyítva;
- b) a *praet. imperf. coni.* egyidejűséget fejez ki a *multa* vonatkozó időkre viszonyítva;
- c) a *praes. perf. coni.* előidejűséget fejez ki a jelenre v. jövőre vonatkozó időkre viszonyítva;
- d) a *praet. perf. coni.* előidejűséget fejez ki a *multa* vonatkozó időkre viszonyítva;
- e) a *tempus periphr.* mindig utóidejűséget fejez ki és pedig:

α) *sim* stb.-vel a jelenre vonatkozó időkre;

β) *essem* stb.-vel a *multa* vonatkozó időkre viszonyítva; de leginkább csak akkor használjuk, ha tüzetesen ki akarjuk emelni az utóidejűséget, vagy szándékot, mert különben a *coni. jövő idei* helyett a jelenre v. *multa* vonatkozó ideit használjuk.

2. hogy a *coniunctivusnak* nincs *futuruma*, hanem

- a) vagy a körülírás által pótoljuk (*tempora periphrastica*) (V. ö. 1 pont. e)
- b) vagy pedig α) *fut. imperf.* helyett a *coniunctivusnak* folyó cselekvésű ideit *praes. imperf.* és *praet. imperf.* használjuk;
- β) a *fut. perf.* helyett a *coniunctivusnak* befejezett cselekvésű ideit: *praes. perf.* és *praet. perf.* használjuk, különösen mint *coni. obliquus* és így:

3. az egyidejűséggel gyakran a közvetlen folyó jövő, az előidejűséggel néha a befejezett jövő van kifejezve.

1. szabály: A főmondat jelenre v. jövőre vonatkozó ideire a mellékmondatban a coniunctivusnak jelenre vonatkozó idei következnek:

<i>Praes. imperf.-ra, v.</i>	} következik: {	(egyid:) <i>Praes. imperfect. coni.</i>	
<i>Praes. perf. log.-ra, v.</i>		(előid:) <i>Praes. perf.</i>	»
<i>Fut. imperf.-ra, v.</i>		(utóid:) <i>Temp. periph. (sim)</i>	» <i>Praes.</i>
<i>Fut. perf.-ra</i>			

a) *cognosco* { (egyid:) *quid dicas*;
(előid:) *quid dixeris*;
(utóid:) *quid dicturus sis*;

b) *cognovi (log.)* { (egyid:) *quid dicas*;
(előid:) *quid dixeris*;
(utóid:) *quid dicturus sis*;

c) *cognoscam* { (egyid:) *quid dicas*;
(előid:) *quid dixeris*;
(utóid:) [*quid dicturus sis*];

d) *cognovero* { (egyid:) *quid dicas*;
(előid:) *quid dixeris*;
(utóid:) [*quid dicturus sis*.]

2. szabály: A főmondat *multa* vonatkozó ideire a mellékmondatban a coniunctivusnak *multa* vonatkozó idei következnek:

<i>Perf. hist.-ra v.</i>	} következik: {	(egyid:) <i>Praet. imperfect. coni.</i>	
<i>Praet. imperf.-ra v.</i>		(előid:) <i>Praet. perf.</i>	»
<i>Praet. perf.-ra</i>		(utóid:) <i>Temp. periph. (essem)</i>	» <i>Praet. imp.</i>

a) *cognovi (hist.)* { (egyid:) *quid diceret*;
(előid:) *quid dixisset*;
(utóid:) *quid dicturus esses*;

b) *cognoscebam* { (egyid:) *quid diceret*;
(előid:) *quid dixisset*;
(utóid:) *quid dicturus esses*;

c) *cognoveram* { (egyid:) *quid diceret*;
(előid:) *quid dixisset*;
(utóid:) *quid dicturus esses*;

Pl. 1. a) *Quae tam firma civitas est, quae non odiis atque discidiis possit everti?* (Cic. Lael. 7.) *Canes aluntur in Capitolio, ut significant, si fures venerint.* (Cic. Rosc. A. 20.) *Nulla gens tam fera est, cuius mentem non imbuerit deorum opinio.* (Cic. Tusc. 1, 13.) *Non debemus ita cadere animis, quasi aliquid evenerit, quod fieri posse nunquam putarimus.* (Cic. Fam. 6, 1, 4.) *Quid quaeque nox aut dies ferat (jövő helyett), incertum est.* (Liv. 3, 27.) *Legatos habes eos, qui ipsi per se habituri sint rationem digni-*

tatis tuae. (Cic. Qu. Fr. 1, 1, 3.) *Fac, ut sciam, quo die te visuri simus.* (Cic. Att. 2, 10.) — — b) *Membris utimur prius, quam didicimus* (tudjuk), *cuius ea utilitatis causa habeamus.* (Cic. Fin. 3, 20.) *Non ita generati sumus, ut ad ludum et iocum facti esse videamur.* (Cic. Off. 1, 29.) *Quibus rebus adductus ad causam accesserim, demonstravi.* (Cic. Caec. 3.) *In eam rationem vitae nos fortuna deduxit, ut sempiternus sermo hominum de nobis futurus sit.* (Cic. Q. Fr. 1, 1, 13.) — — c) *Facta et casus et orationes tribus ex temporibus considerabuntur: quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit; aut quid faciat, quid ipsi accadat, quid dicat; aut quid facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usus oratione.* (Cic. Inv. 1, 25.) *Multi erunt, quibus literas dare possis, qui ad me libenter perferant* (jövö h. — Cic. Fam. 16, 5.) *Adnitar, ne frustra vos hanc spem de me conceperitis* (bef. jövö helyett. — Liv. 44, 22.) — — d) *Nemo, quin recte feceris, dubitarit. Quae fuerit causa mox videro.* (Cic. Fin. 1, 10.)

2. a) *Miltiades accusatus est, quod, quum Parum expugnare posset, a rege corruptus infectis rebus discessisset.* (Nep. 7.) *Ex literis, quid ageres et ubi esses, cognovi; quando autem te visuri essemus, nihil sane potui suspicari.* (Cic. Fam. 9, 1.) *Xerxes praemium proposuit, qui invenisset* (bef. jövö helyett) *novam voluptatem.* (Cic. Tusc. 5, 7.) — — b) *Unum illud extimescebam, ne quid turpiter facerem vel iam effecissem* (Cic. Att. 9, 7.) *Antea dubitabam, venturae essent legiones; nunc mihi non est dubium, quin venturae non sint.* (Cic. Fam. 2, 17.) *Iugurtha timebat iram senatus, ni paruisset* (bef. jövö helyett) *legatis.* (Sall. Iug. 25.) — — c) *Libertas ut laetior esset, ultimi regis superbia fecerat.* (Liv. 2, 1.) *In tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset.* (Caes. B. G. 1, 29.) *Quae vita fuisset Priamo, si ab adolescentia scisset, quos eventus senectutis esset habilurus?* (Cic. Div. 2, 9.)

Jegyzet. A Praes. historicumra következhetnek a coni. multa vonatkozó idei, de sokszor a jelenre vonatkozó is;

Praes. hist. (Mittunt),	{	(egyid:)	{	praet. imperf. coni. (qui dicerent) v.
			{	praes. imperf. » (qui dicant);
	{	(előid:)	{	praet. perf. » (qui dixissent) v.
			{	praes. perf. » (qui dixerint).

Pl. *Sulla suos hortatur, uti fortem animum gererent.* (Sall. Iug. 107.) *Ubi petunt atque orant, ut Caesar sibi parcat.* (Caes. B. G. 6, 9.) *Agunt gratias, quod sibi pepercissent.* (Caes. B. C. 1, 74.)

182. §.

II. 1. Minthogy az ige névalakjainak (*Infini-tivus, Gerundium, Supinum, Participium*-nak) idejét mindig a határozott állítmány határozza meg (53. §.), az ige névalakjaitól függő mellékmondatok idei a határozott állítmány után igazodnak (az 1. és 2. szabály szerint); azonban

2. az *Infini-tivus Perfecti* és a *Participium Perfecti*-re többnyire a coni. multa vonatkozó idei következnek [ritkábban a jelenre vonatkozó idők.]

pl. 1. *Vos effici negatis sine divina posse sollertia, ut innumerabiles natura mundos effectura sit, efficiat, effecerit.* (Cic. N. D. 1, 20.) *Apelles pictores eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis.* (Cic. Or. 22.) *Persperi ex tuis literis intelligere te, quam mihi carus esses.* (Cic. Fam. 7, 31.) *Cupido incessit animos iuvenum sciscitandi, ad quem eorum regnum Romanum esset venturum.* (Liv. 1, 56.) *Miserunt Delphos consultum, quidnam facerent.* (Nep. Them. 2.)

2. *Aristides quum animadvertisset quendam scribentem, ut patria pelleretur, quaesisse ab eo dicitur, quare id faceret, aut quid Aristides commisisset, cur tanta poena dignus duceretur?* (Nep. 1.) *Estisne vos legati oratoresque missi a populo Collatino, ut vos populumque Collatinum dederetis?* (Liv. 1, 38.) [*Putas me voluisse aliquid, quod perfectum non sit.* (Cic. Att. 13, 20.)]

3. Inf. historicusra rendesen a multa vonatkozó időkhöz következnek: pl. *Simul orare, hortari milites, ne deficerent.* (Sall. Jug. 51.)

4. Az Acc. cum. inf.-tól függő mondatokról l. 224. §.

III. A következőményes mellékmondatokban csak anynyiban van eléérés a consecutio temporum szabályaitól, hogy abban az időkhöz gyakran megvan az önálló jelentésük és különösen, ha tüzetesen ki akarjuk fejezni, hogy ténnyről van szó, akkor:

a következőményes mellékmondatban a főmondatnak multa vonatkozó idei után az egyidejűség kifejezésére állhat: a) *Praes. imperf. coni.* b) *Praes. perf. coni.* és c) a szabályszerű *Praet. imperf. coni.*

a) *Praes. imperf. coni.*, ha a következőmény mint jelenben létező esemény van feltüntetve; pl. *Siciliam Verres per triennium ita vexavit ac perdidit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit.* (Cic. Verr. 1, 4.) *Ita vixi, ut non frustra me natum existimen.* (Cic. Sen. 23.)

b) *Praes. perf. coni.*, ha mint múlt esemény van kifejezve; pl. *Hortensius ardebat cupiditate dicendi sic, ut in nullo unquam flagrantius studium viderim.* (Cic. Brut. 88.) *Inclusum in curia senatum habuerunt Salaminum ita multos dies, ut interierint nonnulli fame.* (Cic. Att. 1, 16.) *Tantum opes creverant, ut ne morte quidem Aeneae movere arma accolae ausi sint.* (Liv. 1, 3.)

c) *Praet. imperf. coni.* különösen, ha a múltban folyamatos cselekményről van szó, vagy pedig, ha nines kiemelve, hogy a történt dolog tény; pl. *Epaminondas adeo fuit veritatis diligens, ut ne ioco quidem mentiretur.* (Nep. Ep. 3.) *Accidit, ut una nocte omnes Hermae deicerentur.* (Nep. Alc. 5.) *Ita vivebat, ut eum non facile extra tectum quisquam videret.* (Cic. Verr. 5, 10.)

IV. Némi eltérés van még a következőkhöz:

1. A *coniunctivus potentialis* és a *coni. dubitativus* multa vonatkozó idei múlt tény jelölésére állhatnak a mellékmondatban akkor is, ha a főmondatban *praes. imperf.* van; pl. *Video causas esse per multas, quae T. Roscium impellerent* (öszönözhatték. — Cic. Rosc. A.

33.) *Quaero a te, cur C. Cornelium non defenderem* (védelmeztem volna. — Cic. Vat. 2.)

2. A föltételes mondatokban. l. 198. §. Jegyz.

183. §. Alanyi és tárgyi mellékmondatok.

Sokszor a latin mellékmondat a szintaktikai viszony szerint alanyi v. tárgyi mondatképen áll ugyan, de az értelmi viszony szerint mindig van benne más mellék-körülmény is kifejezve és mi e szerint más helyen szólunk róluk bővebben; így:

1. Jelentő alanyi v. tárgyi mondatok lehetnek:

a) a *következményes* mondatok. (209. 210. §.);

b) a *jelzőmondatok*, ha t. i. a jelzett név a főmondatban nincsen ki téve s a jelzőmondat így általánosságban főnévi értelemben áll (212. §.) olyan formán, mint a melléknév állhat főnévképen;

c) az *értelmező* mondatok. (220. §.)

d) Azonkívül l. az *oratio obliqua*. 221. s. k. §§.

Jegyz. Ha a magyarban egy egész jelentő mondat, illetőleg az abban mondott cselekvés vagy állapot képezi az alanyt v. tárgyat, a latin azt, különösen a *verba dicendi et sentiendi* után nem mellékmondat, hanem *Acc. c. inf.* vagy *Nom. c. inf.* szerkezettel fejezi ki.

2. Felszólító alanyi v. tárgyi mondatok: a célzatos és következményes felszólító mondatok. (211. §.)

3. Kérdő alanyi v. tárgyi mellékmondatok a függő kérdések:

184. §.

Függő kérdés.

Ha a kérdő mondatot nem mint egyenes határozott kérdést fejezzük ki, hanem egy főmondat részévé, azaz mellékmondatává tesszük: függő kérdésnek nevezzük. (V. ö. *oratio obliqua*).

A magyarban ily függő kérdés elé »hogya« kötőszót tehetünk.

A függő kérdés állítmánya mindig *coniunctivusban* áll, és időre a *consecutio temporum* szabályait követi. *)

A függő kérdésben rendesen a *coni. obliquus* van, de előfordulhat a *coni. dubitativus*, a *coni. potentialis* vagy a *coni. adhortativus* is.

A függő kérdés épen úgy, mint az egyenes kérdés, lehet: vagy egyes vagy szétválasztó kettős kérdés; a kérdőszók is ugyanazok, melyek az egyenes kérdésben. (60. 61. §.)

I. Az egyes kérdésben:

1. Egyes szót kérde:

a) Kérdő névmások.

b) Kérdő határozók.

*) Némely írók, mint: Livius, Caesar, ritkán Cicero is, ha valamely harmadik személy beszédjét elbeszélésükbe beleszövik, az abban előforduló függő kérdéseket, különösen az u. n. szónoki kérdéseket infinitivussal fejezik ki. (l. 222. §.)

2. Az egész mondat gondolatát kérdeve:

c) Kérdő szócskák: — *ne*, *valjon?* *e?*, *nonne?* *valjon nem-e?*, *nemde?*, *num?* *valjon?*

De a függő kérdésben néha előfordul még: *si?* *e* jelentésben: *valjon?* különösen: *conari*, *experiri*, *expectare*, *quirere*, *tentare* s hasonló igék után.

Pl. a) *Non satis constituere possum, quod sit eorum consilium et quid velint.* (Cic. Ac. 2, 32.) *Insidias factas esse constat: ab utro factae sint incertum est.* (Cic. Mil. 11.) *Non habeo, quid cribam* (coni. pot. Cic. Fam. 14, 2.) — b) *Ubi loci fortunae tuae sint, facile intelligis.* (Plaut. Cap. 5, 2, 5.) *Non intelligitur, quando obrepat senectus.* (Cic. Sen. 11.) — c) *Epaminondas quaesivit, salvusne esset clipeus?* (Cic. Fin. 2, 97.) *Quaeso, num iniuste fecerit?* (Cic. Off. 3, 13.) *Quaesitum est ex Socrate, Archelaum, qui tum fortunatissimus haberetur, nonne beatum putaret?* (Cic. Tusc. 5, 12.) *Tentata res est, si primo impetu capi Ardea posset.* (Liv. 1, 57.)

1. Jegyzet. A szónoki kérdésekben és felkiáltásokban néha *ut* kötőszó is van kérdőszócskával vagy a nélkül; pl. *Quamquam quid loquor? Te ut ulla res frangat? Tu ut unquam te corrigas?* (Cic. Cat. 1, 9.) *Egone ut te interpellem?* (Cic. Tusc. 2, 18.)

2. Jegyz. Némely kifejezésekben a kérdő szó annyira összefüződik az előtte álló szóval, hogy csak egy fogalmat fejez ki, s azért *indicativussal* is állhat; ilyenek:

nescio quis (*quid*) = *quidam*, valaki (valami, valamiért); *nescio quomodo* (*quo pacto*) = *sajnos*, föl nem foghatom;

nimum quantum }
mirum quantum } = csudálatos;

pl. *Sed nescio quomodo verum est, quod familiaris meus dicit: Obsequium amicos, veritas odium parit.* (Cic. Lael. 24.) *Immane, quantum suis pavoris indidit.* (Tac. H. 4, 34.)

3. Jegyz. Meg kell jegyezni e kifejezéseket: *haud scio an*; *nescio an*; *dubito an*; *incertum an*; *fors sit an* v. *forsitan* stb. melyekben az *an* = »nem-e,« és az egész kifejezések azt jelentik, hogy »talán, nem tudom valjon nem-e?« (= azt hiszem) és tagadólag, ha még *non*, *nemo*, *nilil*, *nunquam* járul hozzájuk: »talán nem, talán senki, nem tudom valjon vki? stb.« Ezek után *coniunctivus* következik; pl. *Si per se virtus sine fortuna ponderanda sit, dubito an Thrasybulum primum omnium ponam.* (Nep. 1.) *Moriendum certe est et id incertum, an eo ipso die (t. i. moriendum sit.)* (Cic. Sen. 20.) *Tib. Gracchus, si diutius vixisset, nescio an habuisset parem neminem.* (Cic. Brut. 33.)

II. A szétválasztó kettős kérdésben:

a) *utrum* . . . *an* (v. *ne*.)b) *-ne* . . . *an*c) — . . . *an*

és ezeken kívül a függő kérdésben még lehet:

d) — . . . *-ne*ritkán e) *-ne* . . . *-ne*, csak, ha mind a két tag egyenlő fontossága.

Pl. *Magna fuit contentio, utrum moenibus se defenderent, an obviam irent hostibus acieque decernerent.* (Nep. Mil. 1, 5.) *Diu magnum inter mortales certamen fuit, vine corporis, an virtute animi res militaris magis procederet.* (Sall. Cat. 1.) *Deliberatur de Avarico, incendi placeret, an defendi.* (Caes. B. G. 7, 15.) *In incerto fuit, vicissent victi-ne essent.* (Liv. 5, 28.) *Vercingetorix suos docet nihil interesse, ipsosne interficiant, impedimentisne exuant, quibus amissis bellum geri non possit.* (Caes. B. G. 7, 14.)

Anne, necne (61. §. Jegyz. 2.):

Interrogatur, tria pauca sint, anne multa. (Cic. Ac. 2, 29.)
Sapientia beatos efficiat necne sola per se, quaestio est. (Cic. Top. 15.)

185. §. Helyhatározó mondatok.

A helyhatározó mellékmondatok hol? honnan? hová? stb. kérdésre felelnek. A kapcsoló szók lehetnek a vonatkozó határozók:

ubi, (ubicunque, ubiubi); vagy pedig

qua, quacunque; különösen ily kérdésre; »mely uton? merre? (mezen?)«

*unde, (undecunque);**quo, (quocunque, quoquo);* — vagy *quatenus;*

A főmondatban vagy ki vannak téve a mutató határozók (*ibi, istic, ea, inde, eo* stb.) vagy könnyen pótolhatók.

A helyhatározó mondatokban az állítmány rendesen *Indicativus*ban áll, ha csak különös okból nem kell *coniunctivus* (*obliquus, potentialis, condicionalis v. finalis*); pl. Hol? *Multi ubi vis malunt esse, quam ibi, ubi sunt.* (Cic. Fam. 6, 1.) *Velim ibi malis esse, ubi aliquo numero sis, quam istic, ubi solus sapere videre* [coni. potent.] (Cic. Fam. 1, 10.) *Sis licet felix, ubicunque mavis.* (Hor. Od. 3, 27.) *Sperabant facile, ubiubi essent* (coni. obl.) *se conversuros aciem.* (Liv. 42, 57.) — Merre? *Qua terra patet, fera regnat Erinnyis* (Ov. Met. 1, 241.) *Oculi, quocunque inciderint, veterem consuetudinem fori requirunt.* (Cic. Mil. 1.) — Honnan? *Nec*

enim Brutus inde venit, unde mallem (Coni. cond. Cic. Att. 13, 39.) *Palaepolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis sita est.* (Liv. 8, 22.) *Legiones sese receperunt inde, quo temere erant progressae.* (Caes. B. C. 3, 45.) — — *Howá? Sese tacitos abire, quo terrarum possent, in animo habuerunt.* (Liv. 39, 54.) *Ire, pedes quocunque ferent.* (Hor. Epod. 16, 21.) *Ei licet vagari, qua velit.* (Cic. de Or. 1, 16.) *Naves eodem, unde erant profectae, referebantur.* (Caes. B. G. 4, 28.) *Eo venerunt, ubi tu fueras.*

Jegyzet. A helyhatározó mellékmondat gyakran áll jelzőképen valamely helynévre vonatkozva, mikor t. i. a vonatkozó határozó a vonatkozó névmás helyett, vagy pedig a célzatos *ut* és a meghatározó névmás helyett áll (l. 214. §. *Jegyz.*); pl. *Eos agros, ubi* (= *in quibus*) *hodie est haec urbs, incolebant.* (Cic. Rep. 2, 2.) *Artaxerxes Lampsacum urbem Themistocli dondrat, unde* (= *ex qua* = *ut ex ea*) *vinum sumeret.* (Nep. Them. 10.)

186. §. Időhatározó mondatok.

Az időhatározó mellékmondatok megfelelnek e kérdésekre: mikor? móta? mennyi ideig v. meddig? és egyszersmind megjelölik a főmondathoz való időviszonyt is, valjon a mellékmondat cselekvése egyidőben v. előbb v. utóbb történt-e, mint a főmondaté, a következő felosztás szerint:

	Egyidejű:	Egyidejű	Utóidejű:
Mikor?	<i>quum</i> = akkor mikor; abban az időben, midőn; valahányszor, (hogyha)	<i>[quum, miután, ha]</i> <i>postquam, miután</i>	<i>antequam,</i> <i>priusquam,</i> mielőtt
	<i>quando, mikor, (quandocunque, quandoque)</i> <i>[dum, quoad, quamdiu, a közben, (az alatt) — mig; mi- alatt, miközben].</i>	<i>ut, ubi, simul, simulac, simulatque, simul</i> <i>ut, ut v. ubi primum, quum primum, mihe- lyest</i>	
Mióta?	<i>[postquam, ut, ex quo]</i>	<i>[quum, — postquam, ut]</i> <i>ex quo, a mióta</i>	—
Meddig?	<i>dum, donec, quoad, quamdiu, mindaddig</i> <i>mig; annyi ideig — a meddig;</i>	—	<i>dum, donec, quoad, quamdiu, addig mig v. a mikorra.</i>

Mindezen időhatározó mondatok állítmánya rendesen *Indicativusban* állhat, ha csak különös okból nem kell *coniuncti-*

vus (obliquus, potentialis v. finalis); különben a módok és idők használatáról meg kell itt jegyezni:

187. §. I. *quum* állhat indicativussal, sokszor meg coniunctivussal is, és pedig:

1. többnyire Indicativussal, de néha (különösen ha csak mellékes körülményt vezet be) coniunctivussal is áll (V. ö. 189. §.), ha egy határozott időpontot jelöl, így:

a) (*quum-temporale*) vagy α ez értelemben: »akkor a mikor«, mikor a főmondatban kitett vagy pótolható *nunc, tunc, olim, iam, dies, tempus* *) stb. szóra vonatkozik, vagy β) ezen jelentésben »amióta« (= *ex eo tempore — quo*); pl. α) *Quum recte navigari poterit, tunc naviges.* (Cic. Fam. 16, 12.) *Referta quondam Italia Pythagoreorum fuit tum, quum erat in hac gente magna illa Graecia.* (Cic. Or. 2, 37.) *Qui non propulsat iniuriam a suis, quum potest, iniuste facit.* (Cic. Off. 3, 18.) β) *Multi anni sunt, quum (mióta) M. Fabius in aere meo est.* (Cic. Fam. 15, 14.)

Coniunctivussal ilyenkor csak: α) a lehetőség kifejezésére (*coni. potentialis*), különösen az általános kifejezésekben áll; pl. *Fraus fidem in parvis sibi praestruit, ut, quum operae pretium sit, cum mercede magna fallat.* (Liv. 28, 42.) — Így rendszeren ily főmondatok után: *facile est; difficile est; fuit, erit — quum; fuit (erit) tempus v. dies* stb.; pl. *Erit illud profecto tempus, et illucescet ille dies, quum tu fortissimi viri magnitudinem desideres.* (Cic. Mil. 26.) β) függő beszéd kifejezésére (*coni. obliquus*); pl. *Nonnulli etiam Caesari nunciarant, cum castra moveri iussisset, non fore dicto audientes.* (Caes. B. G. 1, 39.) Így különösen γ) *audire, videre, animadvertere* után; pl. *Saepe ex Sulpicio audiri, cum diceret se scribere neque consuesse, neque posse.* (Cic. Brut. 56.)

b) (*quum iterativum*) ha ismételt cselekvések idejét jelöli ez értelemben: »valahányszor (hogyha)«, ilyenkor a főmondatban többnyire *praet. imperf.*, néha *praesens imperf. v. fut.* szokott állani; pl. *Verres, quum rosam viderat, tum incipere ver arbitratur.* (Cic. Verr. 5, 10.) *Quum coelum contemplamur, dei magnitudinem admiramur.* (Cic. Off. 3, 18.)

Néha coniunctivussal különösen: α) a lehetőség, vagy pedig β) a többszörös ismétlés kifejezésére, mikor a főmondatban álló *praeteritum imperf.* már maga is ismétlést vagy szokást jelöl (V. ö. 189. §.); pl. α) *Alciades, quum tempus posceret, laboriosus, patiens, liberalis.* (Nep. 1.) β) *Zenonem, quum Athenis essem, audiebam frequenter.* (Cic. N. D. 1, 21.) *Cum in ius duci debitorem vidissent, undique convolabant.* (Liv. 2, 27.)

*) *dies, tempus* stb. ily főnév mellett tulajdonképen jelzői mellékmondat áll.

1. Jegyz. Mint a példákbl látható, mind a *quum temporale*, mind a *quum iterativum* mellett a mellékmondat állítmányának ideje még az indicativusban is kifejezi az időviszonyt a főmondatnál, azaz a főmondat jelenre vonatkozó idei után a mellékmondatban is jelenre vonatkozó idők, a *multa* vonatkozókra *multa* vonatkozók következnek.

c) Megemlítendő itt az ily összeköttetés: *quum — tum*:

(az így kötött mondatok többnyire mellérendelt értelemben állnak: »mind-mind«, »egyrészt-másrészt«; azonban sokszor a *tum* határozóval álló mondatnak főmondati értelme van, s míg *quum* az általánost bocsátja előre, *tum*, gyakran *maxime, vero, etiam* stb. határozókkal erősítve, a részletest emeli ki, mikor *quum — tum = »is — még különösen«, »úgy — mint különösen«; »ha már — akkor bizonyynyal«; »nem csak — hanem v. sőt inkább«. Az ily mondatokban *quum* után rendesen Indicativus áll; coniunctivus csak akkor, ha *quum*-nak okadatoló vagy megengedő értelme van: »(mert) ámbár — de különösen«, »jóléhet — mégis«; pl. *Te quum semper valere cupio, tum certe, dum hic sumus.* (Cic. Fam. 7, 4.) *Te quum semper amavi dilexique, tum mei amantissimum cognovi in omni varietate rerum mearum.* (Ib. 15, 7.) *Pietas quum sit magna in parentibus et propinquis, tum in patria maxima est.* (Cic. Rep. 6, 15.)*

188. §.

2. Mindig Indicativussal áll *quum*:

a) (*quum additivum*) ha az időhatározó mondat, mint utómondat az előzményhez a még fontosabb új dolgot csatolja: »mikor; miközben; midőn egyszerre; még a közben.«

Ilyenkor tehát a mellékes gondolat, mint látszólagos főmondat áll elül — míg a tulajdonképeni főgondolat mellékmondat alakjában van, *quum*-mal utána állítva; innen van, hogy a *quum*-os utómondatban *perf. historicum* vagy *praes. historicum* néha *imperf. praes.* is van, míg az elül álló látszólagos főmondatban többnyire *imperf. v. perf. praeteritum* áll s gyakran ily határozók is: *vix, videtur, nondum, iam, aegre*, (alig hogy) *commodum, tantum quod* (épen csak hogy) vannak kitéve.

Pl. *Vix ea fatus eram, gemitu quum talia reddidit: Venit summa dies.* (= *Quum (vix) ea fatus essem, reddidit.* — Verg. A. 2, 323.) *Etiam Argiva phalanx — ibat, flammas quum regia puppis extulerat.* (Verg. A. 2, 254.) *Commodum discesseras heri, quum Trebatius venit.* (Cic. Att. 13. 9.) *Caedebatur virgis civis Romanus, quum interea nullus gemitus audiebatur.* (Cic. Verr. 5, 62.)

b) (*quum explicativum*) ha a főmondatot egy vele egyenlő értékű mellékkörülménnyel megmagyarázza: »az által hogy, a mennyiben.« Ilyenkor mind a fő-, mind a mellékmondat állítmánya egyenlő időben van; pl. *Quum »nosce te« dicit, hoc dicit: nosce animum tuum.* (Cic. Tusc. 1, 22.) *Ea, quum taces, nulla esse concedis*

(Cic. Rosc. A. 19.) *Bis improbus fuisti, quum et remisisti, quod non oportebat, et accepisti, quod non licebat.* (Cic. Verr. 5, 23.)

Jegyz. Ide tartozik az az eset is, mikor *gratias agere, gratulari, gaudere* s hasonló kifejezések után okhatározó *quod* helyett, időhatározó *quum* áll; pl. *Gratulor tibi, quum tantum vales apud Dolabellam* (Cic. Fam. 9, 14.) — [Quum primum l. 190. §.]

189. §. 3. Rendesen Coniunctivussal áll *quum* a történeti elbeszélésekben (*quum historicum*) = »mikor, miután, valahányszor« stb. Ilyenkor mellékkörülményeket szokott a főmondatához csatolni s állítmánya rendesen *coni. imperf. v. perf. praeteritumban* áll; pl. *Epaminondas, quum vicisset Lacedaemonios atque ipse gravi vulnere exanimari se videret, quaesivit, salvusne esset clipeus.* (Cic. Fin. 2, 30.) *Alexander, quum interemisset Clitum, familiarem suum, vix a se manus abstinuit.* (Cic. Tusc. 4, 37.) (V. ö. 187. §. 1. b).

Quum köztűzóra nézve röviden összefoglalva mondhatjuk, hogy:

1. *quum temporale* (a mikor) többnyire *Indicativussal* áll,
2. *quum iterativum* (valahányszor) többnyire *Indicativussal* áll,
3. *quum additivum* (miközben) mindig *Indicativussal* áll,
4. *quum explicativum* (az által hogy) mindig *Indicativussal* áll,
5. *quum historicum* rendesen *Coniunctivussal* áll,
6. *quum concessivum* 202. §. mindig *Coniunctivussal* áll,
7. *quum adversativum* 203. §. mindig *Coniunctivussal* áll,
8. *quum causale* 204. §. mindig *Coniunctivussal* áll.

190. §. II. *Postquam* (*posteaquam*), *ut, ubi, ut primum, ubi primum, quum primum, simul, simulac, simul atque*, és *ex quo* után rendesen *Indicativus**) áll és pedig: a) *praes. perfectum* vagy néha *praes. imperf.* (= miután, mióta); pl. *Romam ut nuntiaturum est Veios captos, immensum gaudium fuit.* (Liv. 5, 53.) — *Hamilcar, postquam in Hispaniam venit, magnas res secunda gessit fortuna.* (Nep. 4.) *Ut* (mióta) *Brundisio profectus es, nullae mihi abs te sunt redditae literae.* (Cic. Att. 1, 15.) *Perfugae, postquam murum parietibus feriri vident, aurum et argentum domum regiam important.* (Sall. Iug. 16.) — *Plane relegatus mihi videor, postea quam* (mióta) *in Formiano sum.* (Cic. Att. 2, 11.) *Quod is simulatque sensit, Romam confugit.* (Cic. Rosc. A. 10.) *Hostes, ubi primum nostros equites conspexerunt, impetu facto celeriter nostros perturbaverunt.* (Caes. B. G. 4, 12.)

*) *Coniunctivus* csak ritkán a lehetőség, esetlegesség kifejezésére vagy az *oratio obliqua*-ban.

b) *Praeteritum perfectum* állhat néha (= miután): α) ismételt befejezett cselekvés kifejezésére silyenkor a főmondatban többnyire szintén ismételt cselekvés (*praet. imperf.*) van; vagy β) ha nagyon ki akarjuk emelni, hogy a mellékmondat cselekvése már be volt fejezve a főmondat cselekvése előtt és a mellékmondat befejezett ténye után keletkező állapot folyvást tartott a főmondat (*praes. perf.* vagy *praet. imperf.*) cselekvésének beálltakor is, különösen pedig, ha a két cselekvés közt lefolyt időt meg is mondjuk; pl. α) *Ut quisque me viderat, narrabat.* (Cic. Verr. 1, 7.) *Alcibiades, simulac se remiserať, nec causa suberat, quare animi laborem perferret, luxuriosus, intemperans reperiabatur.* (Nep. 1.) — β) *P. Africanus, postea quam bis consul et censor fuerat, L. Cottam in iudicium vocabat.* (Cic. Caec. 21.) *Hamílcar, nono anno postquam in Hispaniam venerat, in proelio occisus est.* (Nep. 3.) — *Post diem quintum, quam barbari iterum male pugnauerant, legati a Bocho veniunt.* (Sall. Iug. 102.)

c) *praet. imperf.* áll néha, ha ismételt tényeket vagy tartós állapot keletkezését kell kifejezni (= miután, mióta); pl. *Postquam divitiae honori esse coepere et (postquam) eas gloria, imperium, potentia sequebantur, hebescere virtus coepit.* (Sall. Cat. 12.)

d) *Futurum perfectum* áll néha *ubi, simulac, simulatque* mellett jövő előidejűség kifejezésére; pl. *Simul aliquid cognovero, scribam ad te.* (Cic. Att. 8, 11.)

191. §. III. *antequam, priusquam* (*ante — quam, prius — quam*) mellett áll:

a) rendesen *Indicativi praesens imperf.*, *praesens perfectum*, vagy *futurum perfectum* — de sokszor, b) különösen általános kifejezésekben *Coniunctivi praesens imperf.* is; pl. *Priusquam de ceteris rebus respondeo, de amicitia pauca dicam.* (Cic. Phil. 2, 1.) *Membris utimur, priusquam didicimus, cuius ea utilitatis causa habeamus.* (Cic. Fin. 3, 20.) *Ante occupatur animus ab iracundia, quam providere ratio potuit, ne occuparetur.* (Cic. Qu. Fr. 1, 1, 13.) *Non defatigabor ante, quam illorum ancipites vias cognovero.* (Cic. de Or. 3, 36.) *Priusquam incipias, consulto —, ubi consulueris, mature facto opus est.* (Sall. Cat. 1.)

c) elbeszélésekben áll utánuk *Coniunctivi praet. imperfectum* vagy *praeteritum perfectum* — de sokszor *Indicativi perfectum historicum* is; pl. *Ducentis annis antequam oppugnarent urbemque Romam caperent, in Italiam Galli transcenderunt.* (Liv. 5, 53.) *Saepe magna indoles virtutis, priusquam reipublicae prodesse potuisset, exstincta est.* (Cic. Phil. 5, 17.) *Caesari non credebam prius, quam convenissem et collocutus essem.* (Cic. Fam. 11, 13.) *Omnes hostes terga verterunt, neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum pervenerunt.* (Caes. B. G. 1, 53.)

Eggs. hanc m. l.

192. §.IV. *dum, donec, quoad, quamdiu* után állhat:

1. ha az egyidejűséget fejezik ki, a) = »a közben míg, mi-
alatt;« b) = »mindaddig — a míg, annyi ideig — a
meddig,« az Indicativus bármely ideje, de legtöbbször
praes. v. fut. imperf. és praes. perfectum; [*dum* mellett többször
praes. hist.] pl. a) *Dum ea Romani parant consultantque, iam Sagun-
tum summa vi oppugnabatur.* (Liv. 21, 7.) *Donec eris felix, multos
numerabis amicos.* (Ov. Trist. 1, 9.) *Non hunc errorem, dum vivo,
extorqueri volo.* (Cic. Sen. 23.) *Dum civitas erit, iudicia fient.* (Cic. Sen.
23.) *Cato, quoad vixit, virtutum laude crevit.* (Nep. 2.) *Lacedaemo-
niorum gens fortis fuit, dum Lycurgi leges vigeant.* (Cic. Tusc. 1, 42.)

2. ha utóidejűséget fejeznek ki. = »addig — míg, mikorra,«
állhat utánuk:

a) *Indictivus* és pedig a jelenre s jövőre nézve *praesens
imperf. v. futurum perfectum*, a multa nézve *praesens perfectum*;
— ha csupán az időpontot jelölik ki.

b) *Coniunctivus* (potentialis, optativus v. finalis) (V. ö.
201. §. is *dummodo* stb.) — ha az időpontban történő dolgot mint
lehetőséget, kívánságot v. célt jelölik, különösen: *expectare, ma-
nere, morari, operiri* igék után. — De sokszor áll *coniunctivus* min-
den látszólagos ok nélkül is.

Pl. a) *Tityre dum redeo, brevis est via, pasce capellas.* (Verg.
Ecl. 9, 23.) *Mihi usque curae erit, quid agas, dum sciero, quid egeris.*
(Cic. Fam. 12, 19.) *De comitiis, donec rediit Marcellus, silentium
fuit.* (Liv. 23, 31.) b) *Iratis subtrahendi sunt ii, in quos impetum
conantur facere, dum se colligant.* (Cic. Tusc. 4, 36.) *Multa quoque et
bello passus, dum conderet urbem.* (Verg. A. 1, 5.)

quoad, quatenus = a mennyire (l. 194. §.)

Mód- s állapothatározó mondatok.

193. §.1. Hasonlító mondatok.

A) Szorosan véve a cselekvés módját hasonlítjuk ösz-
sze: *uti, ut, sicut, quemadmodum, quomodo* *) = »a hogyan, a
mint«, kötőszókkal (melyeknek a főmondatban: *ita, sic, item* hatá-
rozók felelnek meg.) Ily mondatokban rendesen *Indicativus*
áll, ha csak különös okból nem kell *coniunctivus*; pl. *Ut sementem*

*) *Quomodo* ritkán használtatik, *quemadmodum* pedig csak egész monda-
tok, nem egyes szók, összeköttetésére.

feceris, ita metes. (Cic. de Or. 2, 65.) *Non quemadmodum hodie nobis licet, sic semper licitum est.* (Liv. 32, 21.)

1. Jegyz. 1. *ut—ita (sic)* annyit is jelenthet, mint: »h a b á r — m é g i s«, »á m b á t o r — d e«, ha az összekötött mondatokban az ellentét fogalma rejlik; pl. *Ut errare potuisti, sic decipi te non potuisse quis non videt?* (Cic. Fam. 10, 20.) — 2. *ut* (a megfelelő: *ita* nélkül) néha különösen appositio vagy közbeszúrt mondat előtt, azt jelenti: »képest; mint; tekintve azt, hogy« stb. pl. *Tu mihi videris Epicharmi, acuti hominis, ut Siculi, sententiam sequi.* (Cic. Tusc. 1, 8.) *Sp. Maelius, ut illis temporibus* (az akkori időkhöz képest) *praedives erat.* (Liv. 4, 13.) *Alium hominem, ut erat furiosus, respondisse.* . . . (Cic. Rose. A. 12.)

2. Jegyz. Az esküdözésekben a főmondatban *ita* v. *sic* mellett mindig *coniunctivus optativus*, de a reá vonatkozó mellékmondatokban *ut* mellett *indicativus* áll; pl. *Ita vivam, ut maximos sumtus facio.* (Cic. Att. 5, 15.) = Ugy éljek, a mint igaz, hogy sokat költezem, vagy: Lelkemre mondom, hogy . . .

3. Jegyz. A hasonlítás igen sokszor a főmondatral összevont mondatot képez, úgy hogy egy állítmányuk van.

194. §. B) A cselekvésnek vagy tulajdonságnak fokát mértékét hasonlítjuk össze: 1. *ac, atque* = mint; 2. *quam* = mint; 3. *quo, quanto* = »minél, mennél,« kötőszókkal.

Meg kell itt még jegyezni 4. azon hasonlító mondatokat, melyek egymásra vonatkozó névmásokkal (*pron. correlativa*) vannak összekötve, mint:

<i>idem</i> (épen az, épen olyan)	— <i>qui</i> (mint a ki, v. milyen)
<i>talis</i>	— <i>qualis</i>
<i>tantus</i>	— <i>quantus</i>
<i>tot, totidem</i>	— <i>quot,</i>

melyek hasonlító jelző mondatokat kötnek össze; — továbbá:

<i>tantum</i>	— <i>quantum</i>
<i>tantopere</i>	— <i>quantopere</i>
<i>tamdiu</i>	— <i>quamdiu</i>
<i>eatenus</i>	— <i>quatenus, quoad,</i>

melyek hasonlító határozó mondatokat kötnek össze.

Mindezekben a mondatokban rendesen *Indicativus* van, ha különös okból nem kell *coniunctivus*.

1. *ac, atque* (mint) áll az egyenlőséget és külömbiséget jelentő névmások s melléknevek s határozók után, minők: *idem, alius, aliter, alio* (máshová); *contrarius; diversus; par, dispar, pariter; similis, dissimilis, similiter; aequae, perinde, proinde, iuxta* (olyformán); *contra, — secus* stb.; pl. *Dissimulatio est, quum alia dicuntur, ac sentias.* (Cic. de Or. 2, 67.) *Illud non dixi secus, ac sentiebam.*

(Cic. de Or. 2, 6.) *Simili ratione, atque ipse fecit, suus iniurias persequuntur.* (Caes. B. G. 7, 38.)

Jegyz. *Idem* — *ac* helyett ez is áll: *idem* — *qui*; pl. *Servi moribus eisdem sunt, quibus dominus.* (Cic. Verr. 2, 3, 25.) — 2. *alius* — *ac* helyett állhat *alius* — *alius*; *non alius* után *quam v. nisi* (l. 2. pont).

2. *quam* (mint) többnyire összevont mondatokban áll:

a) *tam-ra* vonatkozva: *tam* — *quam* *) *annyira* — *mint*, *olyan* — *mint*;

b) a középfok után, s minden oly kifejezések után, melyekben a fokozás fogalma van, minők: *malle, praestare, ante, post, pridie, supra*, stb. V. ö. 130. §. továbbá:

c) *non alius, non aliter, nihil aliud, quid aliud* után.**)

Ez utóbbiakról azonban meg kell jegyezni, hogy igen gyakran áll utánuk *quam* helyett *nisi* (V. ö. 200. §.) vagy *ac, atque* (V. ö. 1. pont.)

Pl. a) *Qui non obsistit, si potest, iniuriae, tam est in vitio quam si parentes, aut amicos, aut patriam deserat.* (Cic. Off. 1, 7.) *Nihil est tam populare, quam bonitas.* (Cic. Lig. 12.) — b) *Ignoratio futurorum malorum utilior est, quam scientia* (Cic. Div. 2, 9.) *Accipere, quam facere, praestat iniuriam.* (Cic. Tusc. 5, 19.) *Ne me secus honore honestes, quam ego te.* (Plaut. Capt. 2, 1, 50.) — *Vir tus est nihil aliud quam in se perfecta natura.* (Cic. Leg. 1, 8.)

Quam sajátosságairól még meg kell jegyezni:

a) hogy a középfok után *quam* kihagyható, de akkor hasonlító mellékmondat helyett csak eredethatározó Ablativus van a mondatban (l. 130. §.), azonban *plus, amplius, minus, longius* után a hasonlító dolog *quam* kötőszó nélkül Nom. v. Acc.-ban is állhat. (130. §. Jegyz. 3.)

b) Az ily kifejezést: »inkább — mint«, »jobban — mint« (130. §.) vagy: a) két középfokkal és *quam*-mal; pl. *Asia ditiores, quam fortiores* (inkább gazdagokká, mint bátrakká) *exercitus faciebat.* (Liv. 39, 1.) *Caecina recipere gloriam avidius, quam consultius properabat.* (Tac. H. 2, 24.) — vagy b) két alapfokkal és »*magis* — *quam*« által fejezzük ki; pl. *Celer tuus disertus magis est, quam sapiens.* (Cic. Att. 10, 1.)

c) *quam pro* és *Abl.* áll a középfok után, ha a tulajdonság a körülményekhez képest aránytalanul nagyobb, s azt jelenti: a r á n y l a g -hoz képest, mint várható volna — t ő l ***); pl. *Minor caedes, quam pro tanta victoria, fuit.* (Liv. 10, 14.)

d) *non magis — quam* (*non plus — quam*) α) vagy mindkét részt egyformán állítja s akkor azt jelenti: (az egyik) éppen úgy, mint (a

*) Oly értelemben, mint *tam — quam* állnak néha: *tantum — quantum*; *tantopere, — quantopere.*

**) *Nihil aliud, quam* néha csonka mondattal áll ez értelemben: »csak«, »mást sem téve, csak«; pl. *Ut nihil aliud, quam de hoste cogitet.* (Cic. Man. 22.)

***) Cicero többnyire a teljes kifejezést használja; pl. *Hoc inferius est, quam ut avo tuo dignum esse videatur.* (Cic. Pis. 26.)

másik), — vagy β) mind a két részt tagadja s azt jelenti: (az egyik) éppen oly kevésbé, mint (a másik); pl. α) *Meae me miseriae non magis excruciant, quam tuae.* (Cic. Fam. 14, 3.) *Hoc non pro Lysone magis, quam pro omnibus scripsi.* (Cic. Fam. 13, 24.) — β) *Qui est animus in aliquo morbo, non magis est sanus, quam id corpus, quod in morbo est.* (Cic. Tusc. 3, 5.) *Non nascitur ex malo bonum non magis, quam ficus ex olea.* (Sen. Ep. 87.)

e) *Non minus — quam, (haud minus — quam) = éppen úgy, mint nem kevésbé, mint;* pl. *Patria hominibus non minus, quam liberi, cara esse debet.* (Cic. Fam. 4, 5.)

f) *Quam felső fok mellett l. 8. §.)*

3. *quo — eo; quanto — tanto = »minél — annál«* használtatik két középfokkal a tulajdonságok arányos egybevetésére; pl. *Malorum eo gravior est dolor, quo culpa maior.* (Cic. Att. 11, 11.)

Ez értelemben azonban általános kifejezésekben használtatik *ut quisque* — *ita* két felsőfokkal; pl. *Ut quisque est vir optimus, ita difficillime esse alios improbos suspicatur.* (Cic. Q. Fr. 1, 1.) Sőt maga *quisque* is két felsőfokkal; pl. *Optimus quisque maxime posteritati servit.* (Cic. Tusc. 1, 15.) — *Ha ut quisque a mondat második részében áll, ita kiesik az első superlativus előtt;* pl. *Facillime ad res iniustas impellitur, ut quisque altissimo animo est gloriae cupiditate.* (Cic. Off. 1, 19.)

195. §.

C) Összevont hasonlító mondatok.

A hasonlító mondatok gyakran tőlük függő másféle mellékmondatokkal összevonva fordulnak elő, és kettős jelentésük van; az ily mondatokban az állítmány rendszeren Coniunctivusban áll és a *consecutio temporum* szabályait követi. A kötőszó is többnyire kettős, így:

1. (Föltételes hasonlító mondatok) *ut si, velut si, quasi, quam si, tamquam si, tamquam, ac si, ceu = mintha, éppen mintha,* oly mondatokat kapcsolnak, melyekben valamely tényt csak egy képzelt esettel, föltevással hasonlítunk össze, melyre a főmondatban gyakran: *ita, sic, perinde, proinde, similiter, aequé stb.* utal; pl. *Tantus patres metus de summa rerum cepit, velut si iam ad portas hostis esset.* (Liv. 21, 16.) *Sic Plancius quaestor est factus, quam si esset summo loco natus.* (Cic. Plan. 60.) *Quid ego his testibus utor, quasi res dubia aut obscura sit.* (Cic. Caec. 4.) *Tamquam illi ipsi acerbitalis aliquid acciderit, angimur.* (Cic. Brut. 5.) *Quae difficilia sunt, proinde saepe habenda sunt, ac si effici non possint* (Cic.

Part. 84.) *Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam bella forent, . . . cernimus.* (Verg. A. 2, 438.)

Jegyz. 1. *Quasi* és *tamquam* a) néha participium előtt állanak; pl. *Graecas literas sic avidè arripui, quasi diurnam sitim explere cupiens.* (Cic. Sen. 18.) — b) néha a merész kifejezés szelidítésére szolgálnak; pl. *Largitio munerum est quasi assentatorum populi, multitudinis levitatem voluptate quasi titillantium* = kik a sokaság könnyelműségét a gyönyörrel mintegy csiklandozzák. (Cic. Off. 2, 18.)

2. *Quasi, quasi vero, proinde quasi* néha gúnyos értelemben = »mint-ha bizony«; pl. *Mortem somni similem esse voluit, quasi vero quisquam ita nonaginta annos velit vivere, ut, quum sexaginta confecerit, reliquos dormiat!* (Cic. Tusc. 1, 38.)

3. *Ceu* csak költőknél s későbbi korbeli íróknál fordul elő. Sokszor csak azt jelenti: »mint«; pl. *Dixerat et tenuis fugit, ceu fumus, in auras.* (Verg. A. 5, 740.)

2. *quam ut*, = a) »mint hogy« hasonlító célzatos, b) = »mintsem hogy«, hasonlító következményes mellékmondatokat kapcsol; pl. a) *Nihil magis tum laborabat, quam ut evitaret periculum.* b) *Isocrates maiore mihi ingenio videtur esse, quam ut cum orationibus Lysiae comparetur.* (Cic. Or. 13.) — *Potius, prius, citius* után a *quam* mellől az *ut* gyakran el is marad, de az állítmány coniunctivusban áll; pl. *Zeno perpessus est omnia potius, quam conscios indicaret.* (Cic. Tusc. 2, 22.)

3. *quam quod*, hasonlító okhatározó v. értelmező mondatokat kapcsol; pl. *Nullum desperationis illorum maius indicium, quam quod urbes urerent.*

4. *quam qui* (= *quam is, qui*), *quam quantus, quam quot* hasonló jelzőmondatokat kapcsol, de ezekben Indicativus is állhat, ha csak egyszersmind következményt v. célt is nem fejeznek ki, vagy más különös okból nem kell coniunctivus; pl. *Facilius penetrant verba, quae molli vadunt via, quam quae aspera.* (Quin. Inst. 1, 6.) *Maiorem pecuniam praetori polliceri, quam quantam hic dedisset.* (Cic. Verr. 2, 2.) *Maior sum, quam cui* (= *quam ut mihi*) *possit fortuna nocere.* (Ov. M. 6, 195.)

196. §.

2. Föltételes mondatok.

I. Jelentő föltételes mellékmondatokban a) állító értelemben *si* »ha«, »abban az esetben — ha«, — a föltételt folytatva *sin*, »ha pedig, ha azonban«; b) tagadó értelemben az egész mondatra nézve *nisi*, (*ni*), »ha — nem«; egyes szóra nézve *si non*, »ha — nem«, kötőszókat használunk.

A föltételes mellékmondat a föltételt, — a főmondat a föltételezett dolgot vagy következményt jelölik. (A föltételezett mondatoknál tehát a főmondatban van a föltételezett következmény; míg a következményes mondatoknál magában a mellékmondatban). A módok és idők használatára nézve meg kell jegyezni a következő négy esetet:

1. eset. Ha mind a föltételt mind a következményt való-
nak, ténylegesnek vesszük, vagyis azt állítjuk, hogy a fölté-
telezett dolog bizonyosan meg lesz, ha a föltétel beteljesedik: akkor
mind a fő- mind a mellékmondatban *Indicativus* van; pl. *Si
hoc dicis, erras, Si hoc dicebas, errabas* stb. *Si vis, dabo tibi testes.*
(Cic. Rep. 1, 37.) *Naturam si sequemur ducem, nunquam aberrabi-
mus.* (Cic. Off. 1, 28.) *Tyrannos si boni oppresserunt, recreatur civi-
tas; sin audaces, fit illa factio.* (Cic. Rep. 1, 44.)

Jegyzet. Lehet azonban, eset, hogy különös okból az ily összetett
mondatnak egyik vagy mindkét részében is *coniunctivus*-nak kell
állani; pl. *Quid timeam* (coni. adhort.), *si aut non miser post mortem, aut
beatus etiam futurus sum.* (Cic. Sen. 19.) *Si stare non possunt, corruant* (coni.
concess.) (Cic. Cat. 2, 10.) *Si quid habes certius, scire velim* (coni. opt.) (Cic.
Att. 4, 10.)

Így különösen mindig *coniunctivus*-ban áll a föltétel, ha *infiniti-
v*ustól függ; a föltételezett főmondatban ilyenkor cselekvő értelemben
vagy *inf. imperf.* és *perf.* vagy a beálló cselekvés (*tempus periphrasticum*)
infinitivusai (-rum esse, -rum fuisse), szenvedő értelemben pedig *futurum esse*
v. *fuisse* — *ut* áll; pl. *Negat Epicurus iucunde posse vivi, nisi cum virtute
vivatur.* — Ugyanez áll az *infinitivusokról*, ha a föltételezett főmondat
Acc. c. inf. szerkezettel áll (V. ö. coni. obliqu.); pl. *Dico te, si hoc dicas,
errare* vagy *erraturum esse.* *Dico te, si hoc dixeris, errasse* stb.

197. §.

2. eset. Ha mind a föltételt, mind annak a követ-
kezményét (a föltételezett dolgot) csak mint eshetőséget, bi-
zonytalant, de mégis lehetségest tüntetjük föl (= ha eset-
leg, ha talán); mind a fő- mind a mellékmondatban *Coniuncti-
vus potentialis* és pedig: a) *praesens imperfectum* vagy néha
praes. perfectum logicum coni. áll; pl. *Si hoc dicas, erres* v. *errave-
ris.* — *Dies deficiat, si velim numerare, quibus bonis male evenerit.*
(Cic. N. D. 3, 32.) *Ego si Scipionis desiderio me moveri negem,
certe mentiar.* (Cic. Lael. 3.) *Si gladium quis apud te sana
mente deposuerit, repetat insaniens, reddere peccatum sit.* (Cic.
Off. 3, 25.) *Si quid ab homine utilitatis tuae causa detraxeris,
inhumane feceris.* (Cic. Off. 3, 6.) — b) Ritkán áll ily lehető-
ségnél a *multa* nézve *praeteritum imperfectum coni.*; pl. *Cato
si expelleretur* (ha kiűzték volna) *illis temporibus ex urbe, facile
pateretur.* (Cic. Sest. 29.) *Cur et Camillus doleret* (bánkódott volna),
si haec post tot annos eventura putaret? et ego doleam (bánkódjam),
si quando gentem aliquam urbe nostra potituram putem. (Cic. Tusc.
1, 37.)

198. §. 3. eset. Ha mind a föltételt, mind annak következményét valószínűtlennek, vagy épen lehetetlennek tüntetjük föl, mind a fő- mind a mellékmondatban *Coniunctivus conditionalis* van és pedig a jelenre vagy jövőre nézve *praeteritum imperfectum*, a multa nézve *praeteritum perfectum*.

Pl. *Si hoc diceres, errares* (= *sed non erras, quia non dicis.*) *Si non dixisses, non errasses* (= *sed errasti, quia dixisti.*) *Si semper optima tenere possemus, haud sane consilio multum egēremus.* (Cic. Part. 25.) *Consilium, ratio, sententia nisi essent in senibus, non summum consilium maiores nostri appellassent senatum.* (Cic. Sen. 6, 19.) *Num si Scipio ad centesimum annum vixisset, senectutis eum suae poeniteret.* (Cic. Sen. 6.) *Aurum et argentum frustra natura divina geniusset, nisi eadem docuisset, quemadmodum ad eorum venas perveniretur.* (Cic. Div. 1, 51.) *Si tibi nemo responsurus esset, tamen ipsam causam demonstrare non posses.* (Cic. Caec. 13.) *Etiam si optemperasset auspiciis, idem eventurum fuisset.* (Cic. Div. 2, 8.)

Jegyz. 1. Ha a föltételes mondatok főmondata (tehát a föltételezett) más főmondattól függővé lesz, akkor abban:

- a) a coni. conditionalisnak cselekvő befejezett multja helyett, többnyire a praes. perf. periphrasticum áll;
- b) *potuissem* stb. helyett *potuerim* stb., *-ndum fuisset* helyett *-ndum fuerit* (praes. perf.) áll;
- c) a többi conditionalis idők úgy maraduak, mintha függetlenek volnának, tehát:

- a) (Ebből: *si scisses, dixisses*, függő mondatban lesz):

Non dubito } *quin, si scisses, dicturus fueris.*
Non dubitabam

- b) (Ebből: *si scisses, dicere potuisses*, lesz):

Non dubito } *quin, si scisses, dicere potueris.*
Non dubitabam

- c) (Ebből: *si scisses, dicendum fuisset*, lesz):

Non dubito } *quin, si scisses, dicendum fuerit.*
Non dubitabam

- d) (Ez: *si scires, diceres*, függő mondatban marad):

Non dubito } *quin, si scires, diceres* (de lehet: *dicturus esses* stb.)
Non dubitabam

pl. *Dic, quidnam facturus fueris, si eo tempore censor fuisses.* (Liv. 31, 7.) *Non dubium erat, quin, si tam pauci simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint.* (Liv. 4, 38.) *Adeo inopia est coactus Hannibal, ut, nisi tum fugae speciem timuisset, Galliam repetiturus fuerit.* (Liv. 22, 32.) — — *Honestum tale est, ut, vel si ignorarent id homines, vel si obmutuissent, sua ta-*

men pulchritudine esset laudabile. (Cic. Fin. 2, 15.) Haud dubium fuit, quin, nisi ea mora intervenisset, castra eo die Punica capi potuerint. (Liv. 43, 4.) Peditum acies haud dubium fecit, quin, nisi firmata extrema agminis fuissent, ingens in eo saltu accipienda clades fuerit. (Liv. 12, 34.) Quae res adeo scelerata et nefaria est, ut etiamsi lex non esset, magnopere vitanda fuerint. (Cic. Verr. 2, 1, 108.)

2. Ha az ily föltételezett főmondat Acc. c. inf. szerkezetben áll, a cselekvő értelemben szintén a temp. periph. infinitivusai (-rum esse, -rum fuisse), a szenvedő értelemben *futurum esse* v. *fuisse, ut* használtatik. (V. ö. 196. §. Jegyz.) pl. *Dico te, si diceret, erraturum esse. Dico te, si hoc dixisses, erraturum fuisse. — Omnibus apparuit, nisi Agesilaus fuisset, Spartam futuram non fuisse. (Nep. 6.) Nisi quidam nuntii de Caesaris victoria essent allati, existimabant plerique, futurum fuisse, ut oppidum amitteretur. (Caes. B. C. 3, 101.)*

199. §.

4. eset. Ha a föltételt ugyan csak esetleg lehetségesnek (l. 2. eset) vagy valószínűtlennek (l. 3. eset) tüntetjük föl, de a föltételezett dolgot ténynek, valónak mondjuk, akkor a föltételes mellékmondatban Coniunctivus (l. 2. és 3. eset), de a főmondatban (a magyartól eltérőleg) Indicativus (l. 1. eset) áll. (V. ö. 196. §. Jegyz.) pl. *Multa me dehortantur a vobis, ni studium rei publicae omnia superet. (Sall. Iug. 31.) Hannibal novis se obligat votis, si cetera prospera evenissent. (Liv. 21, 21.) Epistolam Caesaris tibi misi, si minus legisses. (Cic. Att. 13, 22.)*

Es pedig:

a) A föltételező mellékmondatban rendesen *coniunctivi praes. imperf.* v. *perf.*, de a főmondatban *indicativus*:

a) ha a főmondatban *non posse* van s arra a tagadó mellékmondat (*nisi* v. *si non*) következik;

b) általános érvényű mondatokban;

Pl. *Nec iustitia, nec amicitia esse omnino poterunt, si non per se expeantur, sed ad utilitatem referantur. (Cic. Fin. 3, 21.) Memoria minuitur, nisi eam exerceas. (Cic. Sen. 7.) Nulla est excusatio peccati, si amici causa peccaveris. (Cic. Lael. 11.)*

b) A főmondatban *indicativus*, de a mellékmondatban rendesen *coniunctivi praes. imperf.* v. *perf.* áll:

α) ha a főmondatban az van kifejezve, hogy valaminek kell, szükséges, illik, méltányos v. szabad megtörténnie, vagy szándékunk volna megtenni, mit a latin *debere; decere; oportere; posse; licere; necesse; aequum, idoneum, dignum esse*, stb. kifejezések *Indicativi praes. imperf.* — v. *praes. perfectumával*, vagy pedig más igék *coniugatio periphrastica* [-ndus v. -rus erat (fuit)] alakjaival (ritkán *coniunctivus potentialissal*) szokott kifejezni. (V. ö. 54. §.); pl. *Si victoria dubia esset, tamen rei publicae subvenire decebat. (Sall. Iug. 85.) Eum patris loco, si ulla in te pietas esset, colere debebas. (Cic. Phil. 2, 38.) Consul esse qui potui, nisi eum vitae cursum tenuissem a pueritia. (Cic. Rep. 1, 6.) Si unum diem morati essetis, moriendum omnibus fuit. (Liv. 2, 8.) Illi ipsi oratores, qui*

remanserant, relicturi agros erant, nisi ad eos Metellus literas misisset. (Cic. Verr. 3, 121.)

β) Ha azt akarjuk kifejezni, hogy a főmondat ténye már folyamatban volt (*praeteritum imperf. v. praet. perf. conatus*) és be is lett volna fejezve, ha csak a föltételben kimondott akadály közbe nem jött volna; pl. *Caecina circumveniebatur, ni prima legio sese opposuisset.* (Tac. A. 1, 65.) *Labebar longius, nisi me retinuissem. Praeclare viceramus, nisi fugientem Lepidus recepisset Antonium.* (Cic. Fam. 12, 10.)

γ) *paene* és *prope* mellett a főmondatban rendesen *indicativi praes. perfectum* áll, a mellékmondatban *coniunctivus*; pl. *Pons sublicius iter paene hostibus dedit, ni unus vir fuisset, Horatius Cocles.* (Liv. 2, 10.)

200. §.

A föltételező kötőszók használatáról még meg kell jegyezni:

1. *si* néha a föltételes mondatból kimarad; pl. *Poscit, dandum est; vocat, veniendum* (= *si poscit, dandum est.* Cic. Par. 5, 2.) *Partem opere in tanto, — sineret dolor* (= *si sineret*), — *Icare haberes* (Verg. A. 6, 30.)

si = valjon l. 184. §.

2. *sin*, gyakran *sin autem* (*sin vero*) = ha pedig; *sin minus* (v. *secus v. aliter*) = ha pedig nem, ha ellenben, rendesen előrebocsátott *si* után; pl. *Si sunt viri boni, me adiuvant, sin autem minus idonei, me non laedunt.* (Cic. Caec. 1.) — De gyakran az első föltételes mondat nincs kiemelve, hanem csak az előzményben rejlik; pl. *Persuadet, uti Iugurtham maxime vivum* (t. i. *si fieri posset*), *sin id parum procedat, necatum sibi traderent.* (Sall. Iug. 35.)

3. *nisi* és *si non α)* *Nisi* (v. az elavult *ni*) az egész föltételt tagadólág mondja ki, általában hangsúly nélkül; azaz a főmondat csak az esetben bír érvénnyel, ha nem teljesül a főmondat, tehát = ha csak nem; ha nem áll be az az eset, hogy —

β) *si non* (néha gyengébben *si minus*) csak egy szót tagad, azt tagadólág hangsúlylyal kiemeli, tehát = ha — nem; ha beáll az az eset, hogy nem —

Pl. α) *Parvi sunt foris arma, nisi est consilium domi.* (Cic. Off. 1, 22.) *Mens atque animus, nisi tamquam lumini oleum instillet, extinguuntur senectute.* (Cic. Sen. 11.) — β) *Saepe malum hoc nobis, si mens non laeva fuisset... praedixerunt* (Verg. Ecl. 1, 16.) *Glebam commosset in agro Siciliae nemo, si Metellus hanc epistolam non misisset.* (Cic. Verr. 3, 18.)

A főkülömbőség tehát abban áll, hogy *si non*-ban erős hangsúly van a tagadáson, azért, ha nem akarunk hangsúlyozni, föl is cserélhetők egymással; pl. *Fuit apertum, si ille non fuisset, Agesilaum Asiam fuisse erepturum.* (Nep. Con. 2.) *Omnibus apparuit, nisi Agesilaus fuisset, Spartam futuram non fuisse.* (Nep. Ages. 6.)

Szükségképen *si non*-t kell használni, ha egy állító s egy tagadó föltételes mondat egymással ellentétben áll, így:

a) ha egy állító föltételes mondat után ellentétképen következik a tagadó föltételes mondat külön állítmánnyal (= »ha pedig nem«); pl.

Si feceris id, quod ostendis, magnam habebis gratiam; si non feceris, ignoscam. (Cic. Fam. 5, 19.) Ha az ellentétben nincs ige-állítmány, akkor a kötőszó csak *si minus, sin minus, sin aliter*; pl. *Si id assecutus sum, gaudeo; sin minus, me tamen consolor.* (Cic. Fam. 7, 1.)

b) ha a tagadó föltételes mondatra mintegy ellentétképen állító főmondat következik, többnyire: *at, tamen, certe, saltem, sed* szókkal, (= »ha nem is«. V. ö. 202. §.); pl. *Si mihi bonā republicā frui non licuerit, at carebo malā.* (Cic. Mill. 34.) *Civitas, si foris hostem non habet, domi invenit* (= domi certe. Liv. 30, 44.) *Si hoc tempore non diem suum obiisset, paucis post annis tamen ei moriendum fuit.* (Cic. Fam. 4, 5.)

Jegyz. — Nisi-ről még meg kell jegyezni:

a) *nisi, (nisi tamen)* tagadásra (*non, nemo, nihil, nullus, quis? quid aliud? nunquam*, stb.) vonatkozva, ahhoz ellentétes kivételt csatol s azt jelenti, hogy: »csak, kivéve, mint«; pl. *Quod adhuc nemo, nisi improbius, fecit, posthac nemo, nisi stultissimus, non faciet.* (Cic. Verr. 3, 94.) *Labiens iuravit, se, nisi victorem, in castra non reversurum.* (Caes. B. C. 3, 87.) *Quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes.* (Cic. Planc. 33.) *De re nihil possum iudicare: nisi illud mihi persuadeo, te nihil temere fecisse.* (Cic. Fam. 13, 73.)

b) *nisi si* = »kivéve ha«, szintén tagadó mondat után áll, de nagyobb nyomatékkal; pl. *Noli putare me longiores epistolas scribere, nisi si qui ad me plura scripsit.* (Cic. Fam. 14, 2.)

c) *nisi forte, nisi vero* = »ha csak talán nem, legfőlebb ha«, = »ha különben nem«; mind a kettő indicativussal áll s legtöbbször gúnyos értelemben; pl. *Nemo fere saltat sobrius, nisi forte insanit.* (Cic. Mur. 6.)

d) Gyakran másféle mondatokkal van összevonva, így különösen: *nisi ut, α* = ha csak nem azért, hogy (föltételes cél) és *β* = ha csak nem úgy, hogy (föltételes következmény) pl. α) *Quid est aliud, quod nos patroni facere debeamus, nisi ut eos, qui insectantur, repellamus.* β) *Neque convivia inire ausus est, nisi ut speculatores cum lanceis circumstarent.* (Suet. Claud. 35.)

nisi quod = »kivéve hogy«; pl. *Tusculanum et Pompeianum valde me delectant, nisi quod me aere alieno obruerunt.* (Cic. Att. 2, 1.)

nisi qui = »csak a ki«; pl. *Dicere nemo potest, nisi qui prudenter intelligit.* (Cic. Brut. 6.)

4. *Si modo; si quidem*, ha ugyan, rendesen indicativussal állanak; pl. *Plato, si modo interpretari potuero, his fere verbis utitur.* (Cic. Leg. 2, 18.)

201. §. II. Felszólító v. óhajtó föltételes mondatokban:

dummodo, modo ut v. csak *modo, dum* és tagadólag: *dummodo ne, modo ne, dum ne* (ha csak, csak, csak ne) kötőszókat használunk. Az ily mondatok a föltételt mint korlátozó követelést vagy kívánságot csatolják a főmondatához s állítmányuk *Coniunctivus*-ban van; pl. *Omnia postposui, dummodo praeceptis patris parerem.* (Cic. Fam. 16, 21.) *Caligula iactabat: Oderint, dum metuant!* (Suet. Cal. 30.) *Mediocritas placet Peripateticis, et recte placet, modo ne laudent iracundiam.* (Cic. Off. 1, 25.)

202. §.**3. Megengedő mondatok.**

A megengedő mellékmondat megengedett ellenvetést hoz föl, de úgy, hogy a főmondat állítása, annak dacára mégis érvényes. — Az ily mellékmondatokban állhat vagy indicativus vagy coniunctivus, a mint t. i. a megengedett dolgot vagy tényleg megtörténtnek, vagy csak lehetségesnek mondjuk. De meg kell e részben jegyeznünk, hogy:

1. *quamquam* (jóllehet, noha, ámbár*) és — legtöbbször *etsi*, *tametsi* (ha bár; ha mindjárt; mind a mellett, hogy —) és a szétválasztó *sive*—*sive* (*seu*—*seu* = akár—akár) után is majdnem mindig tény, tehát Indicativus szokott állani; pl. *Quamquam adeo excellebat Aristides, ut cognonime Iustus sit appellatus, tamen exilio decem annorum multatus est.* (Nep. 1.) *Viri optimi faciunt, quod rectum, etsi nullum consecuturum emolumentum vident.* (Cic. Fin. 2, 14.) *Tametsi vicisse debeo, tamen de meo iure decedam.* (Cic. Rosc. A. 27.) *Veniet tempus mortis et quidem celeriter, sive retrahabis, sive properabis.* (Cic. Tusc. 1, 31.) — — [Coniunctivus a l: *Etsi nihil aliud Sullae, nisi consulatum abstulissetis, tamen eo vos contentos esse oportebat.* (Cic. Sull. 32.)]

1. *Jegyz. (Etsi helyett néha si áll, különösen tagadó főmondat mellett; (V. ö. si non is 200. §.); Si omnes deos hominesque celare, possimus, nihil tamen est iniuste faciendum.*

2. Coniunctivus, meg gyakran Indicativus is áll *etiamsi* (habár, ha mindjárt) után; pl. *Etiamsi mors appetenda esset, domi atque in patria mallem, quam externis atque alienis locis.* (Cic. Fam. 4, 7.) *Honestum, etiamsi in aliis cernimus, tamen nos movet.* (Cic. Off. 1, 17.)

3. Rendesen csak megengedett lehetőség, tehát Coniunctivus áll: *quamvis, quantumvis* (bármennyire, akárhogyan — is, ha még úgy — is, noha = a hogyan akarod, jó —) *licet, quum* (*quum concessivum* = jóllehet, holott, ámbátor), *ut* (*ut concessivum* = legyen hogy; ám tegyük fel hogy) után, és pedig az első három után rendesen a coniunctivus jelenre vonatkozó idei állnak; pl. *Quod turpe est, id, quamvis occultetur, tamen honestum fieri*

*) *Quamquam* néha főmondatot is kezd meg, mikor is az előbb mondatok után korlátozó vagy helyreigazító észrevételt vet (ez értelemben: »a z o n b a n, d e h á t u g y a n«); pl. *Quamquam quid loquor !?*

nullo modo potest. (Cic. Off. 3, 19.) *Ista quantumvis exigua sint, in maius excedunt.* (Sen. Ep. 85.) *Non est magnus pumilio, licet in monte constiterit.* (Sen. Ep. 76.) *Phocion fuit perpetuo pauper, quum divitissimus esse posset.* (Nep. 1.) *Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.* (Ov. Pont. 3, 4, 79.)

2. Jegyz. a) *Quamvis*, úgyszintén *etsi, quamquam* néha igenévvvel is fordulnak elő; pl. *Caesarem milites, quamvis recusantem*, ultro in Africam sunt secuti. (Suet. Iul. 70.)

b) *Quamvis* néha határozó szó v. melléknév előtt is áll ily értelemben: a hány csak kell, akár —, ha mindjárt —, ha még annyira — is; a mint kell; pl. *Quasi vero mihi difficile sit, quamvis multos nominatim proferre.* (Cic. Rosc. A. 16.)

c) *quamvis*, *quantumvis* és *licet* tulajdonképen ígék és együtt is előfordulnak: *quamvis licet*, meg a mondat végén is; pl. *Quamvis licet insectemur Stoicos, metuo ne soli philosophi sint.* (Cic. Tusc. 4, 24.) *Fremant omnes licet, tamen dico, quod sentio.* (Cic. de Or. 1, 44.)

3. Jegyz. Ezt a kifejezést: »a nélkül hogy« a latin többféleképen mondhatja:

a) *quum non* és *coniunctivussal*; pl. *Tu hoc fecisti, quum me non rogasses.*

b) *ut non*, *qui non*; vagy tagadó főmondat mellett *quin* és *coni.* (V. ö. 210. §.) pl. *Potest esse bellum, ut tumultus non sit.* (Cic. Phil. 3, 1.) *Nullo modo introire possum, quin me viderent.* (Ter. Eun. 5, 2.)

c) *nisi* tagadó főmondat után (200. §.) pl. *Nihil potest fieri, nisi causa antecedit*, vagy: *nisi causa antecedente.*

d) *neque (nec)* kötőszós mellérendelt mondatlall; pl. *Multi probant poetas, neque intelligunt.*

e) tagadó értelmű mellénevekkell s *participiumokkal*, minők: *ignarus, imprudens, incognitus, insperans* stb. — vagy: *non, nihil, nunquam* stb. és *partic.* pl. *Nobis tu salutem imperantibus reddidisti.* (Cic. Marc. 7.) *Nihil adversi accidit, non praedicente me.* (Cic. Fam. 6, 6.) *Romani non rogati Graecis auxilium offerunt.* (Liv. 34, 23.)

V. ö. 116. §. 3.

203. §.

4. Ellentétes mondatok.

Az ellentétes mondatok a főmondathoz majdnem függetlenül teszik hozzá annak az ellentétét, és állítmányuk mindig coniunctivusban áll, így:

a) *nedum* = »nem hogy; annál kevésbbé; hát még —« kötőszóval, többnyire a főmondat tagadó-értelméből következtetünk egy ellentétre; pl. *Vix in ipsis tectis et oppidis frigus infirmā valetudine vitatur, nedum in mari et viā sit facile abesse ab iniuria temporis.* (Cic. Fam. 16, 8.) *Satrapes sufferre eius sumtus nequit, nedum tu possis.* (Ter. He. 3, 1, 43.)

b) *quum (quum adversativum)* = »míg ellenben,« kötőszóval; pl. *Homo solus est ex tot animantium generibus particeps rationis et cogitationis, quum cetera sint omnia expertia.* (Cic. Leg. 1, 7.)

Ide számíthatjuk e kifejezést is: *ne dicam* = hogy ne mondjam, mely épen úgy mint *nedum* is (ebből: *ne duim, ne dem* = hogy meg ne en-

gedjem) magában véve célzatos mondat, de közbevetve úgy használjuk, hogy vele a mondott kifejezés helyett egy erősebbet mondunk; pl. *Crudelem Castorem! ne dicam sceleratum et impium!* (Cic. Dei. 1.)

204. §. Okhatározó mondatok.

Az okhatározó mondatok kötőszói: *quum, quod, quia, quoniam, quando, quandoquidem*; és pedig:

1. *quum* (*quum causale*) = »minthogy« után mindig *coniunctivus* áll, mert csak véleményes okot fejez ki.

quum (»minthogy«) az egyéni nézetet, véleményt fejezi ki mint okot, tehát annak adja okát, hogy miért állítunk valamit. Gyakran áll e kifejezésben: *quae quum ita sint*; néha így is: *quippe quum*; *utpote quum* = minthogy ugyanis.

Pl. *Quum sint in vobis consilium, ratio, prudentia, necesse est deos haec ipsa habere maiora.* (Cic. N. D. 2, 79.) *Dionysius, quum in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat.* (Cic. Tusc. 5, 20.) *E morbo iam emersem, utpote quum sine febris laborassem.* (Cic. Att. 5, 5.)

2. *Quod, quia, quoniam, quando, quandoquidem* után *Indicativus* áll, mert tényleges okot hoznak fel.

Quid = mivel, *quia* = mert, nem sokat különböznek egymástól, mindakettő annak adja az okát, hogy miért történik valami, tehát magából a dologból folyó okot fejezik ki és azért a főmondatban gyakran *eo, ideo, idcirco, propterea* határozószók állanak; de mint alakjuk is (*quod* egyes sz. seml., *quia* elavult több. sz. semleges) mutatja, *quia* inkább több fogalomra v. egész mondatra, *quod* pedig inkább csak egyes fogalomra vonatkozik s innen van, hogy *quod* értelmező mondatokat is kapcsol (220. §.)

quoniam (ebből: *quum iam*) = »mivelhogy, minthogy már, hiszen«, az ismert körülményekből folyó okot fejezi ki, szintúgy, mint a ritkábban használt *quando* és *quandoquidem*, (melyek tulajdonképen mind időt határoznak).

Pl. *Manlius Torquatus filium suum, quod is contra imperium in hostem pugnaverit, necari iussit.* (Sall. Cat. 52.) *Thraces proelio excedunt, quia satis praedae habebant.* (Liv. 38, 40.) *Quia natura mutari non potest, idcirco verae amicitiae sempiternae sunt.* (Cic. Lael. 9.) *Vos Quirites, quoniam nox est, in vestra tecta discedite.* (Cic. Cat. 3, 29.) *Non me poenitet vixisse, quoniam ita vixi, ut non frustra me natum existimem.* (Cic. Sen. 23.) *Quando virtus est affectio animi constans, ex ea proficiscuntur honestae voluntates.* (Cic. Tusc. 4, 15.) *Sequitur, ut liberatores tuo iudicio sint, quandoquidem tertium nihil potest esse.* (Cic. Phil. 2, 31.)

3. Meg kell még jegyezni, hogy a latin *quod* kötőszóval okhatározó mondatot használ, (a magyar »h o g y«-nak megfelelőleg)

a kedélyhangulat kifejezései után, minők: a) az örömet, fájdalmat jelentő igék, mint: *laetari, gaudere, mirari, queri, dolere, indignari, aegre ferre*, stb.

Ezek az igék Acc. c. inf. szerkezettel is állhatnak. (V. ö. 69. §.)

b) a dicsérést, megrovást stb. kifejező igék, mint: *Indic. laudare, vituperare, accusare, damnare, gratias agere, gratulari* stb.

Arguere rendszeren Acc. c. inf. szerkezettel áll; *criminari* és *accusare* pedig csak néha.

Pl. *Gaude, quod spectant oculi te mille loquentem.* (Hor. Ep. 1, 6.)
Dolemus, quod eo iam frui nobis non licet. (Cic. Brut. 1.) — *Quod viris fortibus honos habitus est, laudo.* (Cic. Rosc. A. 47.) *Num reprehendis, quod libertus patronum iuvabat eum, qui tum in miseriis erat? Tibi ago gratias, quod me omni molestia liberat.* (Cic. Fam. 13, 62.)

Coni. obliqu.: *Cato mirari se aiebat, quod non rideret haruspea, haruspicem quum vidisset.* (Cic. Div. 2, 24.) *Laudat Africanum Panaetius, quod fuerit abstinens.* (Cic. Off. 2, 76.)

205. §.

Coniunctivus áll *quod, quia* után következő esetekben:

a) ha a mellékmondat valakinek másnak a gondolatát, véleményét fejezi ki (coniunct. obliquus); pl. *Socrates accusatus est, quod corrumperet iuventutem et novas superstitiones introduceret.* (Quint. Inst. 4, 4.) *Hos viros bonos appellandos putamus, quia sequantur naturam, optimum bene vivendi ducem.* (Cic. Lael. 19.) L. még a pl. a 204. §. végén.

Jegyz. *Quod* néha *dicere, putare* s hasonló jelentésű igék coniunctivusával is áll, holott nem maga a mondás vagy hívés, hanem annak tárgya: a mit hisz, a mit mond valaki, az képezi másnak a véleményét; pl. *Ab Atheniensibus, locum sepulturae intra urbem ut darent, impetrare non potui, quod religione se impediri dicerent.* (Cic. Att. 4, 12.)

b) *non quod, non quia* v. *non quo* (= *non eo quod*) »nem azért mintha«, továbbá *non quod non* v. *non quin*, »nem mintha nem« után a lehető ok kifejezésére. (coniunct. potent.)

Az így tagadott, v. csak lehetségesnek gondolt okkal mellérendelve ellentétben álló valódi ok *sed quod, sed quia*, vagy csak *sed* kötőszóval és *indicativus*-val áll; (ritkán *coni. potent.*). De néha az ok helyett cél következik rá, *sed ut* és *coniunctivus*-sal.

Pl. *Pugiles in iactandis caestibus ingemiscunt, non quod doleant, sed quia profundenda voce omne corpus intenditur.* (Cic. Tusc. 3, 23.) *Ab exilibus praetor vim arcuerat, non quia salvos vellet, sed quia perire causa indicta nolebat.* (Liv. 38, 33.) *Non soleo temere contra Stoicos disputare, non quo illis admodum assentiar, sed pudore impediior.* (Cic. Fin. 4, 2.) *Maiores nostri in dominum de servo quaeri noluerunt, non quia posset verum inveniri, sed quia videbatur*

indignum esse. (Cic. Mil. 22.) *Nullum adhuc intermisi diem, quin aliquid ad te literarum darem, non quo haberem magno opere, quod scriberem, sed ut loquerer tecum absens.* (Cic. Att. 7, 15.)

c) E kifejezések után *est* vagy *non est* — *quod*, («van v. nincs ok, hogy miéért») *habeo* vagy *non (nihil) habeo* — *quod* («van vagy nincs okom, hogy miéért») (*Coni. finalis* v. *consecutivus* l. 219. §. Jegyz.); pl. *Nihil habeo, quod accusem senectutem.* — [Ily szerkezetben *quod* helyett sokszor áll: *cur, quare, quoniam*; pl. *Quid est, cur tu in isto loco sedeas?*]

206. §. Eredethatározó mondatok.

Eredethatározó mellékmondat áll e kérdésre: mitől? miről? stb. *quominus, ne, quin* kötőszókkal és mindig *Coniunctivus*-sal, különösen:

1. az akadályozást jelentő kifejezések (*verba impediendi*) után, minők: *arcere, impedire, detertere, intercludere, prohibere, recusare, tenere* stb. mindig tagadó értelmű mellékmondatban, úgy szintén

2. az ellentállást jelentő kifejezések mellett is, mint: *obstare, obsistere, officere, repugnare, religio est* (irtózni, habozni), *in mora esse* (kése delmezni), *nulla est causa* (nincs akadályozó ok) stb. és pedig:

a) *quominus* kötőszóval (magyarban rendszeren »hogy«, ritkán »hogy ne«), ha a mondat egyszerűen jelenti, hogy miben van akadály; pl. *Aetas non impedit, quominus et ceterarum rerum et imprimis agri colendi studia teneamus usque ad ultimum tempus senectutis.* (Cic. Sen. 17.) *Te infirmitas valetudinis tenuit, quominus ad ludos venires.* (Cic. Fam. 4, 1.) *Non deterret sapientem mors, quominus in omne tempus reipublicae suisque consulat.* (Cic. Tusc. 1, 38.) *Non recusabo, quominus omnes mea legant.* (Cic. Fin. 1, 3.) *Quid obstat, quominus deus sit beatus.* (Cic. N. D. 1, 34.)

b) *ne* kötőszóval, ha mint felszólítást v. óhajtást fejezzük ki, hogy valami ne történjék; pl. *Impedior dolore animi, ne de Sullae miseria plura dicam.* (Cic. Sull. 33.) *Regulus sententiam ne diceret, recusavit.* (Cic. Off. 3, 27.) — *Ne id, quod placebat, decerneret, ambitio obstat.* (Liv. 5, 36.)

Cavere, interdicere és *vitare* mellett rendszeren *ne* következik, vagy kötőszó nélkül *coniunctivus*; pl. *Cavendum est, ne assentatoribus patefaciamus aures.* (Cic. Off. 1, 26.) *Cave ignoscas.* (Cic. Lig. 5, 14.)

c) *quin* kötőszóval általában (tagadó főmondat után és ha azt fejezzük ki, hogy nincs oly akadály, hogy valami meg ne tör-

ténhessék; pl. *Neque me Iuppiter, neque Dii omnes id prohibebunt, si volent, quin sic faciam, ut constitui.* (Dacára az akadálnak mégis Plaut. Amph. 3, 17). *Non possumus, quin alii a nobis dissentiant, recusare.* (Cic. Ac. 2, 3.) — *Is non humana ulla neque divina obstant, quin socios, amicos trahant, excindant.* (Sall. Ep. Mithr. 17.)

Jegyz. 1. Hogy az ily mellékmondatok mindig tagadó értelműek, mutatják a kötőszavak *quo-minus* (= *ut eo minus*), *ne*, *quin* (= *qui non*).

2. Néha más igék is, különösen a törekvést, akarást stb. jelentők szintén oly értelemben állnak, mint az akadályozást jelentők s utánok *quominus*-sal kapcsolt mellékmondat következik; pl. *Eisdem de causis, quominus dimicare vellet, movebatur.* (Caes. B. C. 1, 82.)

3. *Prohibere* után, néha *impedire*, *recusare*, *deterri* után is *Infinitivus* vagy *Acc. c. inf.* következik; pl. *Timor longius progredi prohibuit.* (Liv. 5, 26.) *Ignes fieri in castris prohibet.* (Caes. B. G. 6, 29.)

quin kötőszóval még állnak eredethatározó mondatok tagadó főmondatok után. (V. ö. 210. §. 2.) és pedig:

3. a tagadással álló megtartóztatást jelentő igék után, mint: *se non tenere, non teneri, se non continere* = *non contineri*, (*se*) *non abstinere, retineri non posse; sibi non temperare* stb. után, (ekkor *quin* = »hogy ne«); pl. *Etrusci occurrant portis, aegre abstinent, quin castra oppugnent.* (Liv. 2, 45.) *Nequeo contineri, quin loquar.* (Plaut. Men. 2, 1, 28.)

4. A hiányt jelentő *non deesse* (valakin nem múlik), *paullum* (vagy *non multum*) *abest* (kevés híja), *nihil abest; non abest* (*suspicio*) stb. kifejezések után (*quin* = »hogy«); pl. *Prorsus nihil abest, quin sim miserrimus.* (Cic. Att. 11. 15.) *Non abest suspicio, quin Orgetorix ipse sibi mortem consciverit.* (Caes. B. G. 1, 4.) *Deesse mihi nolui, quin te admonerem.* (Cic. Fam. 5, 12.)

Jegyz. *Abest* után, ha nem tagadással áll, különösen pedig *longe abest, tantum abest* után, *ut*-os mellékmondat következik; pl. *Longe abest, ut ille argumentis credat philosophorum.* (Cic. Ac. 1, 36.)

Tantum abest, ut —, *ut* — »Oly sok híja, hogy megtörténjék, hogy inkább b.« A *tantum abest* után következő első mondat *abest*-től függő eredethatározó mondat, a második a *tantum*-tól függő következményes mondat; pl. *Tantum abest ab eo, ut malum mors sit, ut verear, ne homini nihil sit potius bonum aliud.* (Cic. Tusc. 1, 31.) *Ego vero illos tantum abest, ut ornem, ut effici non possit, quin eos oderim.* (Cic. Phil. 11, 14.) *Tantum afuit, ut humanitatis aliquid impertiret (ei), ut domo quoque egredi vetuerit.* (Suet. Tib. 50.)

5. A kétkedést jelentő tagadó értelmű kifejezések, mint: *non dubitare, non est dubium, quis dubitat?* = *nemo dubitat, non am-*

bigitur után (ekkor *quin* = »hogy«, *quin non* = »hogy nem«); pl. *Dubitari non debet, quin fuerint ante Homerum poëtae.* (Cic. Brut. 18.) *Quis dubilet, quin in virtute divitiae sint.* (Cic. Par. 6, 2.) *Mihi non est dubium, quin legiones venturae non sint.* (Cic. Fam. 2, 17.)

Jegyz. 1. A kétkedést jelentő kifejezések után, ha azok nem tagadással állnak, rendesen függő kérdés következik; pl. *Hoc dubitamus, uter potius Roscium occiderit.* (Cic. Rosc. A. 31.) *Honestumne factu sit, an turpe, dubitant.* (Cic. Off. 1, 3.)

2. Függő kérdés állhat *non dubitare* után is; pl. *Non dubito, quid nobis agendum putes.* (Cic. Att. 10, 1.)

3. *Non dubitare* mellett (különösen ha azt jelenti: »bizonyosan tudom«) néha Acc. c. inf. is előfordul, főképen *Corn. Nepos*-nál és *Livius*-nál; pl. *Non dubitabant hostem ad oppugnandum Romam venturum.* (Liv. 22, 55.) *Haud dubium erat expugnari opera potuisse.* (Ib. 38, 6.)

4. Ha *dubitare, non dubitare* stb. abban az értelemben áll »habozni«, »átallani« rendesen pusztá Infinitivus következik reája, ritkábban *quin*; pl. *Non dubitavit, simulac conspexit hostem, configere.* (Nep. Pel. 5.) *Non dubitem dicere, omnes sapientes semper beatos esse.* (Cic. Fin. 5, 32, 96.)

Cél- és véghatározó mondatok.

207. §.

1. Célzatos mondatok.

A célzatos mondatok a főmondat cselekvésének célját fejezik ki és a főmondatban kitett vagy könnyen odagondolható célhatározónak: *eo, ideo, idcirco, eo consilio, ea mente, ob hanc causam* stb. felelnek meg. [Nagy részben hasonlók ezekhez a felszólító v. óhajtó mondatok is (211. §.), melyekben a cél, mint szándék, az akarat nyilvánításával van kifejezve.]

A célzatos mondatokban mindig *Coniunctivus* van; kötőszavuk lehet:

a) állító értelemben: a célzatos *ut*; tagadólagosan: *ne*, és folytatva a tagadást: *neve*, (*ut, ne, neve finale*) = (a végett) *hogy ne*,

b) *quo* (= *ut eo*) = »hogy így, hogy ez által«, vagy comparativussal összeköttetésben = »hogy annál —«

c) vonatkozó névmás l. 218. §.

Pl. *Legibus idcirco omnes servimus, ut liberi esse possimus* (Cic. Cluent. 53.) *Esse oportet, ut vivas, non vivere, ut edas.* (Rh. ad. Her. 4, 28.) *Gallinae avesque reliquae pullos pennis fovant, ne frigore laedantur.* (Cic. N. D. 2, 52.) *Sed quo mare finiat iram, — accedant, quaeso, fac, tua vota meis.* (Ov. Her. 18, 203.) *Legem brevem*

esse oportet, quo facilis ab imperitis teneatur. (Sen. Ep. 94.) *Medico ipsi puto aliquid dandum esse, quo sit studiosior.* (Cic. Fam. 16, 4.)

208. §. (Tagadás.) A célzatos *ut*-nak megfelelő tagadás *ne*, és ha még folytatva van a tagadás *neve* v. *neu*; pl. *Dionysius tyrannus, ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit.* (Cic. Tusc. 5, 20.) *Sublicae oblique agebantur, ut si arborum trunci, sive naves essent missae, earum rerum vis minueretur, neu ponti nocerent.* (Caes. B. G. 4, 17.)

Ha *ut* után a tagadó *nemo, nihil, nullus, nusquam, nunquam* stb. szóknak kellene állani, helyettök inkább *ne quis, ne quid*, (hogy senki, hogy semmi), *ne ullus*, (hogy egy — se), *necubi*, (hogy valahol ne v. hogy sehol se), *ne quando*, (hogy soha) stb. használtatik; úgy szintén *ne qui* v. *qua* v. *quod*, (hogy valami ne); pl. *Omitto innumerabiles viros, ne quis se aut suorum aliquem praetermissum queratur.* (Cic. Rep. 1, 1.)

Jegyz. 1. *Ne* helyett ritkán áll az erősebb *ut ne*; pl. *Excitanda est diligentia, ut ne quid temere ac fortuito inconsiderate negligenterque agamus.* (Cic. Off. 1, 29.)

2. *ut non* csak akkor állhat célzatos mondatokban, ha a tagadás csak egy szóra vonatkozik; pl. *Confer te ad Manlium, ut a me non eiectus ad alienos, sed invitatus ad tuos esse videaris.* (Cic. Cat. 1, 19.)

209. §. 2. Következményes mondatok.

A következményes mondatok vagy: a) a főmondatban jelölt cselekvés módjából, vagy állapotból — vagy b) valamely tulajdonság fokából s természetéből következő hatást, eredményt, következményt fejezik ki, többnyire e kérdésre: mennyire? (felelet: annyira, hogy —; úgy hogy —, olyan hogy —) sokszor e kérdésre: mire? mi végre? (felelet: arra, hogy —).

Az eredmény, következmény lehet akár tényleges, már létező (ilyenkor a magyar jelentő módot használ), akár csak várható, lehető vagy épen óhajtott s ez utóbbi esetben a következményes mondat alig különbözik a célzatos vagy felszólító mondattól, (ilyenkor a magyar kötőmódot használ). A latin minden esetben Coniunctivust használ. (Időre nézve l. 182. §. III.)

A syntaktikai viszony szerint a mellékmondat vagy valóságos véghatározó, vagy pedig sokszor alanyi v. tárgyi mondat.

Kötőszó lehet a következményes mondatban:

a) a következményes *ut* (*ut consecutivum*) tagadólag *ut non* (*ut nemo, ut nihil, ut nullus* stb.) v.

b) tagadó értelmű főmondat után *quin*.

c) vonatkozó névmás l. 219. §.

Következményes mondat állhat:

1. Ha a főmondatban kitett vagy könnyen oda gondolható *ita, sic, tam, adeo, tantopere* stb. határozók utalnak a mellékmondatra; pl. *Socratis responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent.* (Cic. de Or. 1, 54.) *Attici quies tantopere Caesari fuit grata, ut victor huic molestus non fuerit.* (Nep. Att. 7.)

2. *talis, is* (»olyan«, ritkábban: *hic, ille*), *eiusmodi, tantus* stb. jelzőkre vonatkozva; pl. *Talis est ordo actionum adhibendus, ut in vita omnia sint apta inter se et convenientia.* (Cic. Off. 1, 40.) *Tanta vis probitatis est, ut eam in hoste etiam diligamus.* (Cic. Lael. 9.) *Non is es, Catilina, ut te pudor unquam a turpitudine revocarit.* (Cic. Cat. 1, 9.)

3. Középfokú melléknév vagy határozó után, ha arra még *quam* következik; (összevont hasonlító s következményes mondat, *quam ut* = »hogy sem« V. ö. 195. §. 2.); pl. *Hoc inferius est, quam ut avo tuo dignum esse videatur.* (Cass. ad. Cic. Pison. 26.) *Chabrias indulgebat sibi liberatius, quam ut invidiam vulgi posset effugere.* (Nep. Chab. 3.)

Ilyenkor néha az *ut* el is marad, különösen *potius* után; pl. *Depugna potius, quam — servias.* (Cic. Att. 7, 7.)

4. Következményes mondat állhat személytelen kifejezések után*), és pedig:

a) *est, fit, accidit, contingit, evenit, usu venit* (előfordul, megtörténik, meggesik) után; pl. *Est, ut plerique philosophi nulla tradant praecepta dicendi.* (Cic. de Or. 2, 36.) *Fieri potest, ut fallar.* (Cic. Fam. 13, 73.) *Soli hoc contingit sapienti, ut nihil faciat invitus.* (Cic. Par. 5, 1.)

b) *sequitur, consequitur, consequens est, efficitur* (= abból az következik) után; pl. *Si hoc verum non est, sequitur, ut falsum sit.* (Cic. Fat. 12.) *Ex quo efficitur, ut, quidquid honestum sit, idem sit utile.* (Cic. Off. 2, 3.)

Jegyz. E kifejezések mellett *Acc. c. inf.* is állhat; pl. *Sequitur vitam beatam virtute confici.* (Cic. Tusc. 5, 8, 21.)

*) Az ily mellékmondatokat körülrő v. kiegészítő mondatoknak is szokták nevezni.

c) *accedit* (ehhez járul még) után, ha még valamit mint új dolgot, vagy nem tényt, hanem csak mint föltételezettet és elfogadott körülményt hozunk fel; pl. *Ad Appii Claudii senectutem accedebat etiam, ut caecus esset.* (Cic. Sen. 6.) *Accessit cum Dyrrachii essemus, ut duo nuncii adferrentur.* (Cic. Att. 3, 8, 1.)

Ha *accedit*-tel tényleges dolgot úgy hozunk fel, hogy az előbb mondottakat még avval is megokoljuk, akkor utána *quod*-os értelmező mondat következik, l. 220. §. 5.

d) Oly személytelen kifejezések után, melyek sorrendet jelölnek, mint: *restat, relinquitur, reliquum est, superest* (hátra van még); *primum est* v. *extremum est* (első v. utolsó dolog ez); *prope est, proximum est* (közel van, következik); és pedig ezek után legtöbbször oly következményes mondat áll, melyben szándék vagy óhajlás is ki van fejezve; pl. *Relinquitur, ut, si vincimur in Hispania, quiescamus.* (Cic. Att. 10, 8.) *Illud etiam restiterat, ut te in ius adducerent.* (Cic. Qu. fr. 9, 33.) *Reliquum est, ut certemus officiis inter nos.* (Cic. Fam. 7, 31, 1.) *Extremum illud est, ut te orem et obsecrem, animo ut maximo sis.* (Ib. 4, 13.)*)

e) Oly névszói kifejezések után, melyekkel általános ítéletet mondunk, minők: *lex est, consuetudo est, usus est, mos* (v. *moris*) *est, natura fert, consuetudo fert*, stb., továbbá néha: *aequum* v. *iustum est, rarum est, verisimile est* s hasonlók után is (különösen mikor határozószó értelmében állnak = *ex aequo fit*; *raro, verisimiliter fit*); pl. *Est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere.* (Cic. Brut. 21.) *Non est verisimile, ut Chrysogonus horum literas adamarit.* (Cic. Rosc. A. 41.) *Concedetur verum esse, ut bonos boni diligant.* (Cic. Lael. 14.) *Natura fert, ut iis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingradientur.* (Cic. Mur. 2.)

Jegyz. Az ily kifejezések mellett szintén állhat *A c c. c. i n f.* is, (különösen *verum est, verisimile est, falsum est* mellett.)

f) Ily kifejezések után: *in eo est* (annyira van, úgy áll a dolog), *eo rem deducere* stb.; pl. *Iam in eo erat, ut in muros evaderet miles.* (Liv. 2, 17.)

5. A megtevést, kieszközlést, elérést jelentő igék után, mint: *facere* (megtenni), *committere* (annyira juttatni a dolgot),

*) Mind az ily következményes mondatok, bár a syntaktikai viszony szerint alanyi v. tárgyi mellékmondatoknak látszanak is, mindig a végpontot fejezik ki, s a főmondat jelentése mindig visszavihető ilyféle értelemmre: »arra jut», »annyira viszi» stb. s akkor a kérdés: mire? mennyire? (*fit* = van eset arra; *sequitur* = arra a következtetésre jutunk; *lex est* = van törvény arra stb.) Innen van, hogy a latinban *ut* kötőszót s *coniunctivum*-t kell használni.

impetrare, efficere, perficere (kivinni, kieszközölni), *assequi, consequi, adipisci* (elérni, kieszközölni, megnyerni), *merere* (megérdemelni), — továbbá még: *probare* (bebizonyítani), *tenere* (= valamely véleményhez ragaszkodni) után; pl. *Temperantia sedat appetitiones et efficit, ut eae rectae rationi pareant.* (Cic. Tusc. 4, 9.) *Impetrabis a Caesare, ut tibi abesse liceat.* (Cic. Att. 9, 2.) *Hoc videmur esse consecuti, ut nequid agi cum populo possit.* (Cic. Fam. 1, 2.) *Meruit, ut amplissimis honoribus et praemiis decoraretur.* (Cic. de Or. 1, 232.) *Nos teneamus, ut sit sapiens beatissimus.* (Cic. Tusc. 5, 11.)

Megjegyzendő itt, hogy sokszor valamely ige csak nagyobb nyomatékosság végett tétetik függővé *facere, ut* — (különösen sokszor: *fac, ut* — v. *ne* —), *committere, ut* — kifejezésektől; pl. *Invitus feci, ut L. Flaminium e senatu eicerem* (= *Invitus eieci.* — Cic. Sen. 42.) *Faciendum mihi putavi, ut tuis literis brevi respondeam.* (Cic. Fam. 3, 8.) *Non comittam posthac, ut me accusare possis.* (Cic. Att. 1, 6.)

210. §.

(Tagadás.) A következményes *ut*-nak megfelelő tagadás:

1. *ut non* (*ut nemo, ut nihil, ut nullus, ut nunquam, ut nusquam*) = »hogy nem«, »úgy, hogy nem«, »a nélkül, hogy«; pl. *Quando fuit, ut, quod licet, non liceret.* (Cic. Cael. 20.) *Erat Alcibiades ea sagacitate, ut decipi non posset.* (Nep. 5.) *Fit saepe, ut ii, qui debent, non respondeant ad tempus.* (Cic. Att. 16, 2.) *Potest esse bellum, ut tumultus non sit* (a nélkül, hogy), *tumultus esse sine bello non potest.* (Cic. Phil. 8, 1.) *Vita scipionis talis fuit vel fortunā, vel gloriā, ut nihil posset accedere.* (Cic. Lael. 3.)

Jegyz. *ut non* helyett némelykor *ut ne* vagy csak *ne* is áll, ha a szándékot akarjuk kiemelni [különösen a sorrendet jelező kifejezések (209. §. 4. d) és a megtevést, kieszközlést jelentő igék (209. §. 5.) után]; pl. *Id ne fieri posset, obsidione fiebat.* (Caes. B. C. 1, 19.) *Forte ita inciderrat, ne duo violenta ingenia matrimonio iungerentur, fortunā credo populi Romani.* (Liv. 1, 46.) *Reliquum est, ne quid stulte, ne quid temere dicam aut faciam contra potentes.* (Cic. Fam. 9, 16.) *Ex hoc efficitur, ut voluptas ne sit voluptas, sed ut voluptas non sit summum bonum.* (Cic. Fin. 2, 18.) *Perfice, ut ne minus respublica tibi, quam tu reipublicae debeas. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis.* (Cic. Mil. 13.)

2. *Quin* (e határozóból: *qui (quo)* = hogyan, miért és *ne*-ből, tehát tulajdonképen: »hogyan nem«, »miért nem«) = »hogy nem v. ne«, »hogy épen«, »a nélkül hogy«, »aki nem«, akkor használtatik *ut non* (és sokszor *quod non, qui non*) helyett

ha maga a főmondat is tagadó, vagy olyan kérdés, hogy benne tagadó értelem rejlik; különösen pedig:

a) Az általánosan tagadó mondatok után, minők: *nemo est, nullus est, nihil est, quis est?* (= *nemo est*) stb. Ilyenkor *quin* = »hogy nem (ne)«, »a ki nem (ne)«; azért néha *qui non, quod non* és *ut non* is állhat helyette; pl. *Quis est, quin cernat, quanta vis sit in sensibus.* (Cic. Ac. 2, 7.) *Adest fere nemo, quin acutius vitia in dicente, quam recta videat.* (Cic. de Or. 1, 25.) *Dies fere nullus est, quin Satrius domum meam ventitet.* (Cic. Att. 1, 1.) [*Nemo adeo ferus, ut non mitescere possit.* (Hor. Ep. 1, 1, 39.)]

b) *Non posse; facere non posse* (nem tehetni —); *feri non posse* után (ekkor *quin* »hogy ne«); pl. *Facere non potui, quin tibi et sententiam et voluntatem declararem meam.* (Cic. Fam. 6, 13.) *Fieri nullo modo poterat, quin (hogy ne) Cleomeni parceretur.* (Cic. Verr. 5. 40.)

Jegyz. 1. E kifejezések után *ut non* is állhat; pl. *Nullo modo facere possum, ut non sim popularis.* (Cic. Leg. agr. 2, 3.)

2. Állító mellékmondatban természetesen *ut* áll utána, de jól meg kell jegyezni a különbséget: *hogy fieri non potest, qui n* = lehetetlen, *hogy ne* —; (kell, *hogy* —); *fieri, non potest, ut* = lehetetlen, *hogy*; pl. *Fieri non potest, qui n* *proficiscar*; és *Fieri non potest, ut proficiscar*.

c) *non (cunctari, nihil (v. non) intermittere, nihil praetermittere* (valakin nem múlni) után; (akkor *quin* = »hogy«; néha: »hogy ne«); pl. *Ego nihil praetermisi, quin (hogy) Pompeium a Caesaris coniunctione avocarem.* (Cic. Phil. 2, 10.) *Nullum adhuc intermisi diem, quin aliquid ad te literarum darem.* (Cic. Att. 8, 14.)

d) Általában határozóktól függő (209. §. 1.) következményes mellékmondatokban, ha a főmondat tagadó, (ekkor a véghatározóknak megfelelőleg *quin* = »annyira hogy ne«, = »arra hogy ne«); pl. *Nihil tam difficile est, quin quaerendo investigari possit.* (Ter. He. 4, 2, 8.) *Non me hercule unquam apud iudices misericordiam dicendo excitare volui (t. i. adeo), quin ipse in commovendis iudiciibus permoverer.* (Cic. de Or. 2, 45.)

e) Ritkábban áll *quin*: *non negare, negare non posse, dici non posse, non ignorare, quis ignorat?* (= *nemo ignorat*) után (akkor *quin* = »hogy«, *quin non* = »hogy nem«); pl. *Dici non potest, quin (hogy) ii, — qui nihil metuant, nihil concupiscant, beati sint.* (Cic. Tusc. 5, 7, 17.)

f) Az eredethatározó mondatokban, l. 206. §.

3. *Quominus* az ellenállást jelentő igéktől függő mondatokban l. 206. §.)

211. §. 3. *Felszólító v. óhajtó mellékmondatok.*

A felszólító vagy óhajtó mellékmondatokban mindig *Coniunctivus* van, mert bennök a szándék vagy az akarat van kifejezve, s ha független mondatok volnának, akkor is felszólító v. óhajtó mondatokkal fejeznők ki; pl. *Senatus imperavit decemviris, ut libros Sibyllinos inspicerent.* = *Inspicite libros Sibyllinos!* vagy *Utinam libros S. inspiceretis!*

Az ily mondatok kötőszava: *ut* és tagadólag: *ne* (*ne quis, ne ullus* stb.) folytatva a tagadást: *neve »ut, ne, neve optativum v. finale.«* — Azonban az *ut* kötőszó sokszor el is marad a felszólító v. óhajtó mellékmondatból s maga a *coniunctivus* fejezi ki az értelmi viszonyt.

A felszólító v. óhajtó mellékmondatokban az akarat nyilvánítását, a szándékot úgy lehet tekinteni, mint a főmondatban kifejezett cselekvésnek célját vagy sokszor mint annak a következményét s azért e mondatok igen hasonlóak a célzatos s következményes mondatokhoz. — Innen van az is, hogy sok ige mellett, ha az állításnak, parancsolásnak, stb. csak is tartalmát, mibenlétét fejezzük ki, *Acc. c. inf.* szerkezetet használunk: de ha magát a felszólítást, óhajtást stb. is (mint célt) ki akarjuk fejezni, *ut* vagy *ne* kötőszós mellékmondatot kell használnunk *coniunctivus optat.* vagy *adhortativussal* néha *concessivussal*. (Az ily felszólító, v. óhajtó mondatok is a syntaktikai viszony szerint sokszor alanyi vagy tárgyi mellékmondatok.)

Ily felszólító v. óhajtó mellékmondat áll különösen:

1. Az akaratot, törekvést s gondoskodást kifejező igék (*verba voluntatis et studii*) és az azoknak megfelelő főnevek után, melyek:

- a) akarást vagy óhajtást;
- b) kérést vagy követelést;
- c) parancsolást, elhatározást v. megengedést;
- d) intést, tanácsolást v. buzdítást;
- e) törekvést vagy gondoskodást jelentenek;

ilyenek: a) *velle, malle* (de sohasem *nolle* után), *optare* stb. — b) *orare, rogare, petere, precari, flagitare, postulare* stb. — c) *imperare, edicere, mandare, praecipere, decernere, statuere, constituere, instituere, censere, placere, concedere, permittere, pati, sinere, lege sancire*, stb. — d) *monere, hortari, suadere, persuadere, dissuadere* (*ne*), *impellere, incitare, movere, permovere, cogere, auctorem esse* (tanácsolni) stb. — e) *niti, eniti, contendere, elaborare, (studere), videre, curare, id agere, providere, prospicere, easpectare* stb.

Pl. a) *Volo, ut mihi respondeas, fecerisne foedera.* (Cic. Vat. 12.)
Phaëton optavit, ut in currum patris tolleretur. (Cic. Off. 3, 25.) —
 b) *Peto a te, vel, si pateris, oro, ut homines miseros conserves incolumes.*
 (Cic. Fam. 9, 13.) *Postulatur ab omnibus, ut ab iis se abstineant ma-*
xime vitiis, in quibus alterum reprehenderint. (Cic. Verr. 3, 2.) —
 c) *Voluseno mandat, ut ad se quamprimum revertatur.* (Caes. B. G.
 3, 11.) *Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid*
detrimenti respublica caperet. (Cic. Cat. 1, 2.) *Placuit Caesari, ut ad*
Ariovistum legatos mitteret. (Caes. B. G. 1, 34.) *Collegis Epaminon-*
das permisit, ut omnem causam in se transferrent. (Nep. 8.) — d) *Pos-*
tea me, ut sibi essem legatus, non solum suasit, verum etiam rogavit.
 (Cic. Cons. 17.) *Impellimur natura, ut prodesse velimus quam pluri-*
mis. (Cic. Fin. 3, 20.) *Gellius philosophis auctor fuit, ut aliquando*
controversiarum aliquem facerent modum. (Cic. Leg. 1, 20.) —
 e) *Cura, ut valeas.* (Cic. Fam. 7, 5.) *Qui stadium currit, eniti et*
contendere debet, quam maxime possit, ut vincat. (Cic. Off. 3, 10.)

Kötőszó nélkül: pl. *Discedentem ex concione universi co-*
hortantur, magno sit animo. (Caes. B. C. 2, 33.) *Peto me absentem*
defendas. (Cic. Fam. 15, 8.) *Malo, te sapiens hostis metuat, quam*
stulti cives laudent. (Liv. 22, 39.)

Úgy a fentebb mondott igéknek megfelelő főnévi kifejezései
 után is, mint: *voluntas, consilium, sententia, lex, edictum, auctori-*
tas, interdictum (ne), munus, officium; legem ferre; consilium ca-
pere, animum v. in animum inducere, natura v. consuetudo fert; stu-
dium, cura; curam adhibere; operam dare; animum advertere stb.;
 pl. *Quibus rebus parens potuit animum inducere, ut amorem illum*
penitus insitum eiiceret ex animo. (Cic. Rosc. A. 53.) *Vetus est lex*
illa iustae veraeque amicitiae, ut idem amici semper velint. (Cic.
 Planc. 2.) — *Opera danda est, ut verbis utamur quam usitatissimis*
et quam maxime aptis. (Cic. Or. 25, 85.)

1. Jegyz. Sokszor ezen igék után Acc. c. inf. szerkezet áll, sokszor pe-
 dig, mint nem teljes értelményű igék mellett (l. 38. és 68. §§.) Infinitivus
 — tárgy is állhat, ha mind a két cselekvésnek ugyanaz az
 alanya; így különösen meg kell jegyezni:

a) *velle, malle, nolle* után állhat Infinitivus, de sokszor az Acc. c. inf.
 szerkezet is. (V. ö. 68. és 69. §§.) — Ha *velle* azt jelenti: »állítani« csak Acc. c.
 inf. szerkezet állhat mellette; pl. *Volunt* (azt állítják) *omnes eodem tempore*
ortos — eadem condicione nasci. (Cic. Div. 2, 44.)

b) Az elhatározást és megengedést jelentő kifejezések, (kü-
 lönösen: *decernere, statuere, constituere, concedere, permitttere, consilium capere*)
 után Infinit. áll; pl. *Caesar Rhenum transire decreverat.* (Caes. B. G. 4, 17.)
Constituit bellum cum Romanis gerere. (Ib. 6.) *Tibi permitto respondere.* (Cic. N.
 D. 3, 1.)

Külömben *concedere* és *permittere* mellett Dat. c. inf. ritkán Acc. c. inf. szerkezet is állhat; pl. *Concedo tibi abire. Concedo non esse miseros, qui mortui sunt. Oculos falli concedimus.* (Lucr. 4, 380.) (De ut-tal kötött következményes mondat is; pl. *Concedo, ut animus ne intereat.*)

Placere (határozni) mellett Acc. c. inf. szerkezet is szokott állani, különösen szenvedő szerkezettel; pl. *Legatos mitti placuit.* (Liv. 43, 5.) In praesentia placet in Romanos accendi regem. (Ib. 40, 5.) — Így néha *imperare* mellett is; pl. *Liviam ad se deduci imperavit.* (Suet. Cal. 25.)

Pati és *sinere* mellett többször fordul elő Acc. c. inf. mint felszólító mellékmondat; pl. *Ligarius nullo se negotio implicari passus est.* (Cic. Lig. 1.) *Vinum ad se importari omnino non sinunt.* (Caes. B. G. 4, 2.) — *Iubere* és *vetare* mellett rendszeren mindig Acc. c. inf. áll, (I. 69. §.)

c) *Infinitivus* állhat az intést jelentő igék mellett is, különösen: *monere, hortari, suadere* mellett; de ha *monere* azt jelenti »emlékeztetni«, »figyelmeztetni«, akkor Acc. c. inf. áll mellette (ha = »inteni«, *ut* és *Coni.*); pl. *Natura monet festinare.* (Plin. 18, 25, 60.) *Te monemus artem sine assiduitate dicendi non multum iuvare.* (Her. 1, 1.)

Persuadere mellett, ha azt jelenti »meggyőzni valamiről«, Acc. c. inf. áll (ha = rábeszélni *ut* és *con.*); pl. *Mithridates persuasit Datemi se infinitum adversus regem Persarum suscepisse bellum.*

Auctorem esse mellett, ha azt jelenti: »elbeszélni, elmondani«, Acc. c. inf. áll, (ha = tanácsolni stb., *ut* és *Coni.*) pl. *Hoc factum esse Livius auctor est.*

2. A félést, aggodást jelentő kifejezések (*verba timendi*) után, minők: *timere, metuere, vereri, pertimescere, periculum v. timor est, in metu esse, pavore capi, timorem alicui inicere* stb. — Itt meg kell jegyezni, hogy mivel a latin, a magyar nyelvtől egészen eltérőleg, a félelemnél mindig azt fejezi ki, hogy mit óhajtana inkább, azért

a) ha azt kívánja, hogy meg történjék valami, *ut* (vagy nyomatékosabban különösen tagadó főmondat után: *ne non*), (a magyar, »hogy nem«) kötőszót,

ha pedig b) azt kívánja, hogy valami meg ne történjék, akkor *ne* (a magyar: »hogy«) kötőszót használ, tehát pl. a) *Timeo, ut mater veniat* = félek, hogy nem jön el anyám (pedig szeretném, ha eljönne, = azért félek, mert óhajtom, hogy —); b) *Timeo ne moriar*, félek, hogy meghalok, (pedig nem szeretnék meghalni). a) *Omnes labores te excipere video; timeo ut* (hogy nem) *sustineas.* (Cic. Fam. 2, 5.) *Vereor, ut tibi possim concedere*, (hogy nem bírok neked megbocsátani). (Cic. de Or. 1, 9.) *Non vereor, ne tua virtus opinioni hominum non respondeat.* (Cic. Fam. 2, 5.) b) *Timebam, ne* (hogy) *venirent ea, quae acciderunt.* (Cic. Fam. 6, 21.) *Nec vereor, ne vir rure recurat.* (Hor. Sat. 1, 2.) [a) *Non est periculum, qui leonem pingat egregius, ne idem in aliis quadrupedibus non possit.* b) *Pavor ceperat milites, ne mortiferum esset vulnus Scipionis.* (Liv. 24, 42.)]

2. *Jegyz.* a) Ezen igék mellett *ut* helyett néha *ne non* is áll; pl. *Veritus, ne hostium impetus sustinere non posset.* (Caes. B. G. 5, 47.) — Így rendszeren *ne non* áll, ha a félést jelentő ige maga is tagadó értelemmel áll; pl. *Non vereor, ne tua virtus opinioni hominum non respondeat.* (Cic. Fam. 2, 5.)

b) Az aggodás enyhébb kifejezésére, kivált felszólító alakban, *videre, considerare*, stb. igét is épen oly szerkezettel használják, mint a félést jelentő igéket: *vide (videte, videamus, videndum est) ut v. ne* »vigyázz, ébren légy stb.«; (= *vereor, verendum est ut v. ne*); legtöbbször azonban *ut-tal v. ne non-nal*, ily értelemben: »talán még sem«, *ne-vel* pedig: »talán még is csak«: pl. *Vide, ne mea coniectura sit verior* (= talán még is csak —; attól tartok, hogy az én véleményem igazabb = *vereor ne* — Cic. Cluent. 97.) *Credere omnia vide, ne non sit necesse* (talán még sem szükséges. — Cic. Div. 2, 13.)

c) *vereri* (ritkábban *timere, metueri*) mellett Infinitivus is állhat, mikor jelentése: tartózkodni, nem merni; pl. *Vereor laudare praesentem.* (Cic. N. D. 1, 21.)

d) A félést jelentő igék mellett néha függő kérdés is áll; ritkán Acc. c. inf.; pl. *Haec, quo sint eruptura, timeo.* (Cic. Att. 2, 20.)

3. Felszólító mellékmondat *ut v. ne-vel* állhat általában minden mondást, nyilatkozást, kijelentést jelentő ige (*verba dicendi*) után is, ha a mellékmondatban a szándékot, akaratot magát, mint a mondas célját akarjuk kifejezni, (külömben pedig Acc. c. inf. l. 69. §.) pl. *Deliberantibus Pythia respondit, ut moenibus ligneis se munirent.* (Nep. Them. 2.) *Scripserunt ad eum, sui, ne id faceret.* (Cic. Fam. 9, 6.) *Dicam tuis, ut librum meum describant ad teque mittant.* (Ib. 12, 17.)

Így még *oportet, necesse est, opus est, interest, refert* mellett is majd felszólító mondat, majd Acc. c. inf. vagy csak Inf. áll. (V. ö. 34. s. 166. §.)

(Tagadás.) A felszólító v. óhajtó mellékmondatokban épen úgy történik, mint a célzatos mondatokban (208. §.): (*Ne, ne quis, ne quid* stb.) pl. *Dent operam consules, ne quid respublica detrimenti capiat.* (Caes. B. C. 1, 5.) — *Legem tulit, ne quis ante actarum rerum accusaretur.* (Nep. Thras. 3.) — (*Neve*.) *Orant milites, ut perculsos invadant, neve restitui aciem patientur.* (Liv. 29, 2.) *Te rogo atque hortor, ne defatigare, neu diffidas.* (Cic. ad Brut. 1, 16.) *Peto a te, ut id a me neve in hoc reo, neve in aliis requiras.* (Cic. Fam. 1, 9.) (*Ut ne*.) *Petis a me, ut id tibi facere ne liceat?* (Cic. Verr. 2, 2, 60.)

212. §.

Jelző mondatok.

A jelző mellékmondatok valamely főnév jelzőjeként állnak vagy a főnevet helyettesítő szót, így a személyes névmást, a meghatározó (*is, ea, id*) és néha mutató (*hic, ille* stb.) névmást írják körül úgy, hogy annak a cselekvését vagy állapotát hozzák föl mint ismertető jelt vagy tulajdonságot.

1. A jelző mellékmondatokat

a) vagy a vonatkozó névmással (*qui, quae, quod*), vagy vonatkozó határozókkal, (*ubi, unde, quo*, néha *quum, cur*, stb.) kötjük a főmondatához; pl. *Nullum animal, quod sanguinem habet, sine corde esse potest.* (Cic. Div. 1, 52.) *Tu es, qui pretia diligentissime exquisisti.* (Cic. Verr. 3, 30.) *Paphlagoniae iuncti erant Eneti, unde quidam Venetos originem trahere credunt. — Erit nemo, unde (= a quo) discerem.* (Cic. Sen. 4.)

Jegyz. A vonatkozó névmás helyett határozó állhat különösen az időt s helyet jelentő nevek mellett; pl. *Eos agros, ubi (= in quibus) hodie est haec urbs, incolebant.* (Cic. Rep. 2, 2.) — Így mindig a városok neve után; pl. *Romae fuit, ubi* (v. *unde, v. quo* —) — és nem: *in qua, et qua* stb. —

b) vagy az általánosító vonatkozó névmásokkal (*quicumque*, sokszor *quisquis, quilibet* stb.) vannak kapcsolva; pl. *Quaecumque agunt, ad utilitatem civium referunt. — Quidquid agis, prudenter agas, et respice finem.* (Gest. Rom. 103.)

c) Ide tartoznak továbbá a hasonlító jelzői mondatok is (194. §.), melyek a főmondatnak melléknévi mutató névmására vonatkoznak (*Pronomina correlativa*) s azt hasonlítva körülírják: [*idem*] — *qui**; [*talis*] — *qualis* v. *qualiscumque*; [*tantus*] — *quantus*; [*tot*] — *quot, quotquot*; pl. *Idem abeunt, qui venerant.* (Cic. Fin. 4, 3.) *Nemo unquam ab diis immortalibus tot et tantas res tacitus ausus est optare, quot et quantas dii immortales ad Cn. Pompeium retulerunt.* (Cic. Man. 16.)

2. A jelzett névről meg kell jegyezni:

a) A jelzett név helyett igen sokszor csak meghatározó névmás van a főmondatban, olyankor is azonban legalább is egy általános főnévi fogalmat kell hozzágondolni.

Gyakran azonban még a vonatkozó névmás is elmarad a főmondatból, különösen ha az ugyanoly esetben állana, a milyenben a vonatkozó névmás van.

*) *idem* után hasonlító mondatokban *ut* v. *atque* is áll. (194. §. 1.)

Pl. *In eos* (t. i. *homines*), *quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre.* (Cic. Off. 1, 15.) *Quod est, eo decet uti, quidquid agas, agere* (t. i. *id*) *pro viribus.* (Cic. Sen. 9.) *Sunt multi* (t. i. *ii*), *qui eripiunt aliis* (t. i. *id*), *quod aliis largiantur.* (Cic. Off. 1, 14.) De így is néha: *Miseranda vita, qui* (t. i. *eorum, qui*) *se metui quam amari malunt.* (Nep. 10, 9.)

Jegyz. Ily esetben a jelző mondat főnévnek tekinthető, s a mellékmondat a szerint a mint alanyt, tárgyat, határozót ír körül, alanyi, tárgyi, határozói mellékmondatnak látszik.

b) A jelző mondattal jelzett főnév rendesen a főmondatban van; de következő esetekben magába a mellékmondatba tétetik:

α) ha a vonatkozó mondat a főmondat előtt áll; de ilyenkor a főmondatban is többnyire van *hic* vagy *is* névmás; pl. *Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.* (Cic. Tusc. 1, 19.) *Quae prima innocentis mihi defensio oblata est, suscepi* (t. i. *eam*. Cic. Sulla 33.) De néha így is: *Haec est, quam Scipio laudat temperantiam reipublicae.* (Cic. Leg. 3, 5.)

β) ha a jelzett főnév a főmondatban csak appositio volna: pl. *Cumae, quam Graeci tum urbem tenebant, capiuntur.* (Liv. 4, 44.)

c) Sokszor a melléknév, különösen a felsőfok, elválasztatik főnévétől, melyhez a vonatkozó névmás is tartozik, s a mellékmondatba tétetik; pl. *Verres mittit vasa ea, quae pulcherrima* (= a legszebb edényeket, melyeket) *apud Antiochiam viderat.* (Cic. Verr. 4, 27.) *Themistocles de servis suis, quem habuit fidelissimum* (szolgái közül a legeslegjobbát) *ad Xerxem misit.* (Nep. 4.) *Consiliis pare, quae nunc pulcherrima* (a legszebb tanácsoknak, melyeket) *Nautes dat senior.* (Verg. A. 5, 728.)

d) Néha a mellékmondattal jelzett szó a főmondatban is megnyomaték végett újra a mellékmondatban is ki van téve; pl. *Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent.* (Caes. B. G. 1, 6.)

Ide sorolhatjuk azt is, mikor a főmondatban csak a meghatározó névmás van meg, a főnév pedig a mellékmondathoz vonatik, (V. ö. b) pont.); pl. *de iis, quae in Sestium apparabantur crimina.* (Cic. Quint. fr. 2, 3.)

213. §. A vonatkozó névmások használata.

1. A vonatkozó névmás a főnévvel vagy névmással, melyre vonatkozik, csak nemben és számban egyezik meg; a mi az esetet illeti, oly esetalakot kap, a melyet saját mondata kíván meg; pl. *Hip-*

pias gloriatus est annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. (Cic. de Or. 3, 32.) *Arbores seret agricola, quarum adspiciet baccam ipse nunquam.* (Cic. Tusc. 1, 14.) *Virtuti opera danda est, sine qua nec amicitiam, neque ullam rem expetendam consequi possumus.* (Cic. Lael. 22.)

E szerint a vonatkozó névmások alakja első sorban saját mondatuktól, a mellékmondattól, függ ugyan, (főképen esetre nézve), kivált ha abban is van egy szó, melyhez hozzátartoznak; pl. *Plerique amicum talem volunt, quales ipsi esse non possunt.* (Cic. Lael. 22.); azonban függ a főmondattól is, mert rendesen a főmondatban van a szó, melyre vonatkoznak.

1. *Jegyz.* (*Attractio.*) A mondott szabálytól eltérőleg egyezik a vonatkozó névmás:

a) Ha a vonatkozó mondatban egy főnév, mint állítmányi kiegészítő áll, akkor a vonatkozó névmás nemben, számban és esetben is avval egyezik; pl. *Thebae ipsae, quod Boeotiae caput est, in magno tumultu erant.* (Liv. 42, 44.) *Mare, quem Oceanum appellatis.* (Cic. Rep. 6, 20.) V. ö. 212. §. 2. b).

b) Igen ritkán görögösen egészen a főmondathoz simul s főnévének még esetével is egyezik a relativum; pl. *Scribis aut agis aliquid eorum, quorum consuesti.* (Cic. Fam. 5, 14.) *Nos hoc confirmamus illo augurio, quo (= quod) diximus.* (Cic. Att. 10, 8.) — Vagy ellenkezőleg a főnév simul egészen a relativumhoz s oly esetet vesz fel, a melyben a relativumnak kell állani; pl. *Urbem, quam (e. h. urbs quam) statuo, vestra est.* (Verg. A. 1, 573.)

2. *Jegyz.* (*Constructio ad intellectum v. ad synesim.*) A relativum sokszor nem a név alakjával, hanem csak a kifejezett értelemmel egyezik, így:

a) ha egyes számú gyűjtő névre vonatkozik, a névmás a többes-számban állhat; pl. *Caesar omnem equitatum praemittit, qui videant, quas in partes iter faciant.* (Caes. B. G. 1, 15.) *In gratiam et favorem nobilitatis Iugurtha venit, quorum pars spe, alii praemio inducti nitebantur, ne gravius in eum consuleretur.* (Sall. Jug. 13.) — Így sokszor ily kifejezések után: *genus, ex eo genere, ex eo numero*; pl. *Amicitia est ex eo genere, quae prosunt.* (Cic. Fin. 3, 21.)

b) Ha a főnév átvitt értelemben áll, a vonatkozó névmás az átvitt értelemmel egyezhetik; pl. *Ubi illic est scelus (szörny, gonosz), qui me perdidit?* (Ter. Andr. 3, 5, 1.)

c) Gyakran a vonatkozó névmás a jelző vagy birtokos névmás értelméből kivehető névvel egyezik; pl. *Veiens bellum exortum est, quibus (t. i. Veientibus) Sabini arma coniunxerant.* (Liv. 2, 53.) *Scauri dicendi genus ad senatoriam sententiam, cuius (t. i. senatus) ille erat princeps, vel maxime aptum videbatur.* (Cic. Brut. 29.) *Nostra acta, quos (t. i. nos) tyrannos vocas.* (Cic. Vat. 12.)

2. Ha a vonatkozó névmás több főnévre vonatkozik, akkor azon szabályok szerint egyezik, melyek szerint a kiegészítő alanyként álló melléknév (41. §.); pl. *Fortunam nemo ab inconstantia et*

temeritate seiunget, quae digna certe non sunt deo. (Cic. N. D. 3, 24.)
Fruges atque fructus, quos terra dignit . . . (Cic. N. D. 2, 14.) *Pater et mater, qui mortui sunt.*

3. Ha a névszó mellett, melyhez a vonatkozó névmás tartozik, appositio is van, a névmás akár az egyikkel, akár a másikkal egyezhetik; pl. *Flumen Rhenus, qui agrum Helvetium a Germanis dividit.* (Caes. B. G. 1, 2.) *Caesar ad flumen Scaldem, quod influit in Mosam, ire constituit.* (Caes. B. G. 6, 33.)

4. Ha a vonatkozó névmás nem egyes szóhoz, hanem egy egész mondatdal kifejezett gondolathoz tartozik, (rendesen közbeszúrt mondatban) semleges egyes számban áll (*quod v. id quod*), v. pedig *res* szót teszszük hozzá (*quae res* stb.); ilyenkor azonban a vonatkozó mondatot mellérendelt v. közbeszúrt független mondatnak lehet tekinteni (V. ö. 214. §. 1.); pl. *Lacedaemonii Agin regem, quod nunquam antea apud eos acciderat, necaverunt.* (Cic. Off. 2, 23.) *Si a vobis, id quod non spero, deserar, tamen animo non deficiam.* (Cic. Rosc. A. 4.) *Multae civitates a Cyro defecerunt, quae res multorum bellorum causa fuit.*

5. Ha a vonatkozó névmás a mellékmondatnak alanyát képezi, akkor állítmánya oly személyben áll, a mily személyt fejez ki a főmondat azon szava, a melyre a névmás vonatkozik; pl. *Tu es, qui pretia diligentissime exquisisti.* (Cic. Verr. 3, 70.) *O nox illa, quae paene aeternas huic urbi tenebras attulisti.* (Cic. Flacc. 40.)

Jegyz. Ha egy szóhoz két jelző mondat tartozik, melyek egymással mellérendelt viszonyban vannak, a második vonatkozó névmás helyett gyakran meghatározó (*is*) névmás áll, vagy az is elmaradhat; pl. *Omnes tunc, qui nec extra urbem hanc vixerant, nec eos (= quos neque) aliqua barbaries domestica infuscaverat, recte loquebantur.* (Cic. Brut. 74.)

214. §. A magyar nyelvszokástól eltérőleg, gyakran használ a latin (*is, ea, id* helyett) vonatkozó névmást, s így jelző mondatot:

1. oly mellérendelt mondatok helyett, melyeket a magyar »és, de, mert, azért« stb. kötőszókkal kapcsol (*qui = et is, tamen is, is enim, is autem; ubi = et ibi; unde = et inde; et ex eo*, stb.); pl. *Res loquitur ipsa iudices, quae (és az) semper valet plurimum.* (Cic. Mil. 20.) *Oculorum est in nobis sensus acerrimus, quibus (de azokkal) sapientiam non cernimus.* (Cic. Fin. 2, 16.) *Multas ad res perutiles Xenophontis libri sunt, quos (azért azokat) legite, quaeso, studiose.* (Cic. Sen. 17.)

Így különösen a) ily kifejezésekben: *qua re, quam ob rem, qua propter, quocirca* (azért); *quae cum ita sint* (minthogy e z így van); *quod si verum est* (ha e z igaz); *quod ubi audiri* (mihelyt azt meghallottam); *quo facto* (ennek megtörténtével, ez után).

b) Ha a mellékmondatban participium tartozik a vonatkozó névmáshoz; pl. *Hannibal tres exploratores ad Scipionis castra misit, quos captos* (= de ezeket Sc. elfogatta és) *circumduci per castra iussit.* (Liv. 30, 29.)

c) Ha már a mondatban van vonatkozó v. kérdő névmás; pl. *Nihil est virtute amabilius, quam qui* (és a ki a z t) *adeptus erit, a nobis diligetur.* (Cic. N. D. 1, 44.) *Omnes omnium caritates patria una complexa est, pro qua quis* (és annak kedvéért ki) *dubitet mortem oppetere?* (Cic. Off. 1, 17.)

d) *si, nisi, etsi, utinam, quum, quoniam, quia* kötőszók előtt a semleges *quod* (e jelentésben: »azért, tehát, és«) a beszéd folytatását az előbb mondottakhoz köti; pl. *Quum aut scribo ad vos, aut literas vestras lego, conficior lacrimis sic, ut ferre non possim: Quod utinam* (azért bárcsak) *minus vitae cupidi fuissetus!* (Cic. Fam. 14, 4.)

e) E kifejezések helyett: *pro* és *Abl.* »-hoz képest«, »-nál fogva«; vagy: *quum* »minthogy«, *quantopere* »a mennyire« kötőszós mondat helyett a latin néha közbeszúrt vonatkozó mondatot használ, melybe belevonja a főnevet, s a relativum a főnévvel együtt vagy Nominativusban vagy Ablativus qualitatisban áll; pl. *Copiam sententiarum atque verborum, quae vestra prudentia est* (= okosságtokhoz képest, v. minthogy okosak vagytok) *persperistis.* (Cic. Lael. 19.) *Qua es prudentia* (okosságodnál fogva v. minthogy v. a mennyire okos vagy) *nihil te fugiet, si meas literas diligenter legeris.*

f) E kifejezésekben »az úgynevezett«, »az említett« stb. a latin vonatkozó mondatot használ. (161. §. Jegyz.)

2. A latin a jelző mondatot más attól függő mellékmondatl vagy Acc. c. inf. szerkezettel rendesen egygyé vonja össze, úgy, hogy a relativum a függő mondatnak vagy az Acc. c. inf. szerkezetnek részévé lesz. Ilyenkor aztán a latinban két külön főmondat is van, melyeknek mindegyikétől kétszeresen függ az összevont mellékmondat, (a magyarban azonban sokszor csakis két külön mellékmondatl lehet kifejezni). Tehát pl. e helyett: »Az ember, ki, mikor neki megbocsátottak — (*Homo, qui cum ei-*)«; lesz: *Homo, cui quum venia daretur* —; »Kiről azt halljuk, hogy (ő) eljön«; lesz: *Quem audimus venire*; pl. *Errare malo cum Platone, quem tu quanti facias scio* (kiről tudom, hogy te őt mennyire becsülöd), *quam*

cum istis vera sentire. (Cic. Tusc. 1, 17.) *In homines quos speramus nobis profuturos* (a kikeről reméljük, hogy hasznunkra lesznek), *non dubitamus officia conferre.* (Cic. Off. 1, 15.) *Graecae literae, quarum constat eum perstudiosum fuisse.* (Cic. Sen. 1.) *Aberat omnis dolor, qui si adesset (= quem, si is adesset), non molliter ferret. Saepissime legi nihil mali esse in morte, in qua si resideat sensus, immortalitas illa potius quam mors ducenda sit (= quae, si in ea resideret sensus, immortalitas ...* (Cic. Fam. 5, 16.)

Jegyz. Ily összevont s kétszeres összeköttetésű mellékmondatokkal igen rövidül a beszéd, s a latin szereti használni, ha az az egyik mellékmondat gondolatát, mint fontosat, szintén a főmondat alakjában akarja kifejezni; pl. E helyett: *Epicurus est non satis politus iis artibus, quas tenent ii, qui eruditi appellantur*; így: *Epicurus est non satis politus iis artibus, quas qui tenent, eruditi appellantur.* (Cic. Fin. 1, 7.)

Sokszor így két egészen külön álló mondatot egy összetett mondatba von bele; pl. e helyett: *Multum vales*; — *Si ego tantum valerem, iam etc.* lesz: *Tantum vales apud Dolabellam, quantum si ego valerem, iam salvi esse possemus.* (Cic. Fam. 9, 14.) — E helyett: *Multa sunt, quae ... habet et nisi haberet etc.* lesz: *Multa sunt, quae orator a natura nisi haberet, non multum a magistro adiuvaretur.* (Cic. de Or. 1, 28.)

De gyakran nem is lehetne különválasztani a kettős összeköttetést; pl. *An eum discere ea mavis, quae quum plane perdidicerit* (mit ha teljesen megtanult is), *nihil sciat.* (Cic. Fin. 5, 26.)

3. Viszont ha a jelző mellékmondat függ más mellékmondattól, akkor a másik mellékmondat kötőszavát a vonatkozó névmás elé tesszük s így sokszor egy mondatba vonjuk össze: *quam qui, nisi qui, stb.* l. 195. s 200. §.)

4. Ha a relativum egy praepositíós meghatározó névmásra vonatkozik, néha a meghatározó névmás elmarad, s a praepositio egyenesen a relativummal képez határozót; pl. *Nunc redeo ad quae (= ad ea, quae) mihi mandas.* (Cic. Att. 5, 11.)

215. §. A módok használata a jelző mondatokban.

I. A jelző mondat állítmánya rendszeren Indicativusban van, ha t. i. a mondat értelme tényleges állítás (v. tagadás); pl. *Qui fortis est, idem est fidens; qui autem est fidens, is profecto non extimescit.* (Cic. Tusc. 3, 7.)

Így az általánosító névmások után is; pl. *Quidquid oritur, quaecunque est, causam habeat a natura necesse est.* (Cic. Div. 2, 28.)

II. Coniunctivus csak akkor áll a jelző mondatban:

a) ha a mondat csak általánosságban, mint lehetőség van kifejezve (Coni. potent.); így az általános értékű mondatokban, példabeszédekben, közmondásokban; pl. *Homines imperiti facilius, quod stulte dixeris, reprehendere, quam, quod sapienter tacueris, laudare possunt.* (Cic. de Or. 2, 74.) *Quidquid agas, agere decet pro viribus.* (Cic. Sen. 9.) *Omnis virtus nos ad se allicit facitque, ut eos diligamus, in quibus ipsa inesse videatur.* (Cic. Off. 1, 17.)

b) ha annak a véleményét, nézetét fejezi ki, a kiről szó van a főmondatban (Coni. obliqu. V. ö. 226. §.); pl. *Recte Socrates execrari eum solebat, qui primus utilitatem a natura seiunxisset.* (Cic. Leg. 1, 12.) *Si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset, neminem tu quidem eorum, qui viverent, exciperes.* (Cic. Tusc. 1, 5.)

c) ha a jelző mondatban az értelmi viszony szerint egyszersmind olyféle határozói értelem is van, mint a megengedő mondatokban (202. §.) okhatározó (204. §.) célhatározó (207. s 211. §.) és következményes (208. §.) mondatokban, mikor tehát olyanforma, mint az állítmányi jelző; így:

216. §. 1. Megengedő jelző mondatokban, mikor a vonatkozó névmás egy megengedő kötőszó (*quamvis, licet, quum*, és egy meghatározó-, mutató- v. személyes névmás) helyett áll (Coni. concessivus); pl. *Ego me, qui (= licet ego) sero ac leviter Graecas literas attigissem, tamen complures Athenis dies sum commoratus.* (Cic. de Or. 1, 18.) *Quis est, qui C. Fabricii, M. Curii non cum caritate aliqua benevolentiae memoriam usurpet, quos (= quamvis eos) nunquam viderit.* (Cic. Lael. 8.)

217. §. 2. Okadatuló jelző mondatokban, Coni. causalis (*qui = quum causale*); pl. *Caninius fuit mirifica vigilantia, qui suo toto consulatu somnum non viderit.* (Cic. Fam. 7, 30.) *Miseret tui me, qui hunc tantum hominem facias inimicum tibi.* (Ter. Eun. 4, 7, 32.)

Így a felkiáltásokban; pl. *O magna vis virtutis, quae contra hominum calliditatem facile se per se ipsa defendat.* (Cic. Cael. 26.) *O fortunate adolescens, qui tuae virtutis Homerum praeconem invenieris.* (Cic. Arch. 10.)

Az ok kiemelése végett néha a vonatkozó névmás előtt *quippe, ut, utpote* kötőszók is állanak; pl. *Non facile callidus adulator agnoscitur, quippe*

qui etiam adversando saepe assentetur. (Cic. Lael. 24.) *Magna pars Fidenatium, ut qui coloni additi Romanis essent, Latine sciebant.* (Liv. 1, 27.)

218. §. 3. Célzatos és felszólító jelző mondatokban, Coniunctivus finalis (*qui* = *ut ego* v. *ut tu, ut is* stb.); pl. *Clusini legatos Romam, qui auxilium ab senatu peterent, misere.* (Liv. 5, 35.) *Homini natura addidit rationem, qua regerentur animi appetitus.* (Cic. N. D. 2, 12.) *Senex serit arbores, quae alteri saeculo prosint.* (Cic. Sen. 24.) *Antonius sibi M. Pisonis domum, ubi habitaret, legerat.* (Cic. Phil. 2, 62.)

Így lett vonatkozó névmásból kötőszóvá *quo, quominus* és *quin* l. 206., 207., 210. §§.)

219. §. 4. A következményes jelző mondatokban, melyek a tulajdonságból eredő következményt fejezik ki (Coni. consecutivus v. potentialis), így különösen:

a) A főmondatban kitett vagy pótolható *is* (= olyan), *talīs, eiusmodi, tantus, tam* (V. ö. 209. §.) után; pl. *Ego is sum, qui nihil unquam meā potius, quam meorum civium causā fecerim.* (Cic. Fam. 5, 21.) *Ea est Romana gens, quae victa quiescere nesciat.* (Liv. 9, 3.) *Nomen legati eiusmodi esse debet, quod etiam inter hostium tela incolume versetur.* (Cic. Verr. 1, 33.) *Nulla gens tam fera, cuius mentem non imbuerit deorum opinio.* (Cic. Tusc. 1, 13.)

1. Jegyz. *is* — *qui* után Indicativus *is* állhat annak kiemelése végett, hogy az állítás tényleges; pl. *Tu es is, qui me tuis sententiis ornasti.* (Cic. Fam. 15, 4.) *Res eas (olyan) gessi, quarum aliquam in tuis literis gratulationem expectavi.* (Ib. 5, 7.) *Praesta te eum, qui mihi a teneris, ut Graeci dicunt, unguiculis es cognitus.* (Ib. 1, 6.)

b) Középfok után, ha a jelző mondat egyszersmind hasonlító mondatba vonatik, így: *quam qui* (= *quam ut*, = *quam is, quam talis* — *ut*); pl. *Maiores sum, quam cui possit fortuna nocere.* (Ov. Met. 6, 195.)

Cicéronál ily esetben rendszeren *ut* kötőszó (*quam ut*) áll; pl. *Hoc inferius est, quam ut avo tuo dignum esse videatur.* (Cic. Pis. 26.)

c) *dignus, indignus, idoneus, aptus* után; pl. *Qui modeste pareret, videtur, qui aliquando imperet, dignus esse.* (Cic. Leg. 3, 2.) *Idonea mihi Laelii persona visa est, quae de amicitia dissereret.* (Cic. Lael. 1.)

d) Oly általános kifejezésekben, melyeknek főmondatát *est, sunt, non deest* v. *desunt, existere, exoriri, invenire, habere, reperire,*

nancisci igék képezik (*est qui, est ubi = interdum; est quatenus = aliquatenus; est quum; sunt, qui; non desunt, qui; existit, qui; habeo, quod; stb.*); pl. *Sunt, qui discessum animi a corpore putent esse mortem.* (Cic. Tusc. 1, 9.) *Qui se ultro morti offerant, facilius inveniuntur, quam, qui dolorem patienter ferant.* (Caes. B. G. 7, 77.) *Quid dulcius, quam habere, quicum omnia audeas sic loqui, ut tecum?* (Cic. Lael. 6.) *Nihil difficilius, quam reperire, quod sit omni ex parte in suo genere perfectum.* (Cic. Lael. 21.) *Habes, ubi ostentes, illam tuam praeclaram patientiam.* (Cic. Cat. 1, 10.)

Ha határozott tényről van szó, indicativus is állhat a mellékmondatban, de csak akkor, ha a főmondat nem tagadó értelmű; pl. *Sunt enim quidam, qui molestas amicitias faciunt.* (Cic. Lael. 20.)

Mindig coniunctivus áll, ha az említett igék tagadó főmondatot képeznek: *Nemo est, nullus est, nihil est,* vagy ha a kételyt kérő főmondattal fejezik ki: *quis est? quid est? quotusquisque est?* (Coni. consecut. v. dubit.); pl. *Nihil est, quod tam miseros faciat, quam impietas et scelus.* (Cic. Fin. 4, 24.) *Quis est, qui non oderit libidinosam, protervam adolescentiam?* (Cic. Fin. 5, 22.) *Quotusquisque est, qui voluptatem neget esse bonum?* (Cic. Div. 2, 39.)

2. Jegyz. 1. Ily mondatokban rendesen *relativum* áll, néha *quod* kötőszó; de állhat a kötőszóvá lett következményes *quin* (= *qui non, ut non*) is tagadó értelmű főmondat után, (V. ö. 210. §. 2.); pl. *Nemo istorum est, quin abs te munus exspectet.* (Cic. Q. fr. 3, 1.)

2. Így áll a coniunctivus a kötőszóvá lett *quod* mellett is, *est, non est, habeo stb.* után; pl. *Non habeo, quod te accusem.* (Cic. Fam. 2, 8.)

3. Coniunctivus áll a vonatkozó névmás után, ha értelme = a mennyire (V. ö. 220. §. Jegyz.); pl. *quod sciam, a mennyire tudom.* *Refertae sunt Catonis orationes amplius centum quinquaginta, quas quidem adhuc invenerim et legerim, et verbis et rebus illustribus.* (Cic. Brut. 17.)

220. §. Értelmező mondatok quod kötőszóval.

Ha a mellékmondat valamely mondatrésznek mibenlétét, tartalmát megmagyarázza, kifejti vagy okadatolja, *quod* kötőszóval kötjük a főmondathoz. Az ily mellékmondatok nem szorosan függenek a főmondattól s azért állítmányuk rendesen *Indicativus*-ban van.

1. Jegyz. Ha az értelmezés azt fejezi ki, hogy valaminek meg kell történni, vagy hogy valami bizonyosan megtörténik v. készülöben van, akkor mint következményes vagy néha mint felszólító mondatot *ut* kötőszóval kapcsoljuk a főmondathoz, s állítmánya Coniunctivusban áll; ilyen pl. *Vetus est lex illa verae amicitiae, ut idem amici semper velint.* (Cic. Planc. 2.)

2. *Jegyz.* Az értelmező mondat, mint neve is mutatja, olyanforma mint az *appositio*, mely megmagyarázza, hogy mi az az említett dolog. De az értelmező mondat sokszor okadatul is s legtöbbször általános jelentésű semleges névmáshoz tartozik, mely azonban el is maradhat a főmondatból.

Értelmező mondatok *quod* kötőszóval állnak:

1. A főmondatban kitett vagy könnyen pótolható meghatározó v. mutató névmást: *id, hoc, illud, istud; ea res; ista v. illa res; eo, hoc, ad id, de eo, ex eo* (= hinc) stb. magyarázva; pl. *Inter inanimum et animal hoc maxime interest, quod animal agit aliquid.* (Cic. Ac. 2, 12.) *Quid est, quod tanto opere te commoveat dolor?* (Cic. Fam. 4, 5.)

2. *causa* (ok)*), *ratio, vitium* stb. hasonló főnevet magyarázva, (az ily nevek mellett is rendesen van mutató v. meghatározó névmás); pl. *Illa quanta benignitas naturae, quod tam multa ad vescendum tamque iucunda gignit.* (Cic. N. D. 2, 53.) *Ad eam sententiam haec quoque ratio eos deduxit, quod Haeduos finibus suis appropinquare cognoverant.* (Caes. B. G. 2, 10.)

3. Ily határozós kifejezések után: *bene* (male, recte, commode, prudenter, stb.) *facere; bene fieri, cadere, accidere, evenire; gratum alicui facere*; pl. *Bene facis, quod me adiuvas* (= *Me adiuvas, et hoc bene facis.* Cic. Fin. 3, 4.) *Bene mihi evenit, quod mittor ad mortem.* (Cic. Tusc. 1, 41.) *Perincommode accidit, quod non rediit.* (Cic. Att. 1, 14.) *Fecisti mihi pergratum, quod librum ad me misisti.* (Cic. Att. 2, 4.)

Az ily mondat is lehet következményes *ut* kötőszóval.

4. A mellőzést, elhagyást jelentő *omittere, mittere, praeterire*, igék mellett; pl. *Praetereo, quod eam sibi domum sedemque delegit.* (Cic. Cluent. 66.) *Mitto, quod invidiam, quod pericula subire paratissimus fueris.* (Cic. Fam. 15, 4.)

5. *Accedere* (hozzájárulni), *adiicere, addere* (még hozzávenni, hozzágondolni, hozzátenni) igék után, ha a még felhozott dolog az előbbieket megmagyarázza, vagy megokolja. (V. ö. 209. §. *ut*); pl. *In Caesare est mitis clemensque natura; accedit, quod mirifice ingeniis excellentibus delectatur.* (Cic. Fam. 6, 6.) *Adiice, quod magna pars hominum est, quae reverti ad innocentiam possit.* (Sen. Clem. 1, 2.)

Jegyz. Ide tartoznak még e kifejezések, melyekben *quod*-nak eredeti relativum értelme még igen kivehető; ilyen:

*) Ha *causa* = cél, akkor utána *ut* vagy *ne* kötőszós mondat következik.

a) *quod* előre bocsátott mondatban ily jelentéssel = »a mi azt illeti, hogy«, »az hogy —« (= a mit); pl. *Quod scire vis, quisque in te fide sit et voluntate, difficile dictu est.* (Cic. Fam. 1, 7.) *Quod vero securi percussit filium, privavisse se etiam videtur multis voluptatibus.* (Cic. Fin. 1, 7.)

b) *quod, quod quidem* e jelentéssel »a mennyire« (= ami azonban); de ilyenkor Coniunctivussal áll (V. ö. 219. §. 2. Jegyz.) rendesen mint közbeszúrt mondat; pl. *Suae cuique utilitati, quod sine alterius iniuria fiat, serviendum est.* (Cic. Off. 3, 10.) *Epicurus se unum, quod sciam, sapientem profiteri ausus est.* (Cic. Fin. 3, 1.)

c) *nisi quod* = »csakhogyz«, *praeterquam quod* = »azonkívül hogy«, »kivéve hogy«; pl. *At id, praeterquam quod fieri non potuit, ne fingi quidem potest.* (Cic. Div. 2, 12.) *Tusculanum et Pompeianum valde me delectant, nisi quod me aere alieno obruerunt.* (Cic. Att. 2, 1.)

(Tagadás.) A *quod*-nak megfelelő tagadás: *quod non, (quod nemo, quod nullus, quod nihil stb.);* pl. *Male facis, quod nos non adiuvas. Inter inanimum et animal hoc maxime interest, quod inanimum nihil agit, animal agit aliquid.* (Cic. Ac. 2, 12.)

221. §. Függő beszéd. (Oratio obliqua.)

Ha valakinek a gondolatát vagy nyilatkozatát nem szóról szóra oly alakban idézzük, mint mondva vagy gondolva volt, hanem csak elbeszéljük, úgy hogy azt a gondolatot v. nyilatkozatot az elbeszélésnek függő részévé tesszük és e szerint alakján is változtatunk: az ily idézetet függő beszédnek (*oratio obliqua*) nevezzük.

Eyvel ellentétben a szóról szóra oly alakban való idézést, mint azt valaki mondta vagy gondolta, egyenes beszédnek (*oratio recta*) nevezzük.

Az *oratio obliqua* rendesen valamely észrevevést v. nyilatkozást jelentő igétől (*verbum dicendi* v. *sentienti*) vagy más hasonló szótól függ, mely azonban gyakran nincs kitéve.

1. *Jegyz.* Az or. obl.-t gyakran a közbeszúrt *ait* ige vezeti be. — *Inquit* alakjai csak *oratio recta*-t vezethetnek be, valamint e kifejezés is: »ut ait.«

2. *Jegyz.* Tágasabb értelemben véve az *oratio obliqua*-hoz tartoznak: az *Accum. infinitivo*, *Nom. c. inf.*, a függő kérdések, a célzatos mondatok s a függő felszólító v. óhajtó mondatok.

222. §. I. Az oratio obliquába jutott főmondatok.

1. Az egyenes beszédnek jelentő főmondatai az oratio obliquában *Accusativus cum infinitivo* szerkezetben állnak; pl. [Ha valaki azt mondta: *Ego hoc feci*; Oratio obliquában lesz:] *Dixit se hoc fecisse*. — *Populus fremebat: nimium Tarquinius regno assuevisse; nescire Tarquinius privatos vivere; non placere nomen, periculum esse libertati*. (Liv. 2, 2.) *Itaque castris se tenebant: diem tempusque forsitan ipsum lenitum iras, sanitatemque animis allaturum*. (Ib. 45.) [Egyenes beszédben: *Tarquinius assueverunt . . . nesciunt, non placet nomen* stb. — *Dies . . . leniet . . . afferet*.]

2. Az egyenes beszédnek felszólító v. óhajtó főmondatai az oratio obliquában *coniunctivusban* állanak és pedig legtöbbször *praet. imperfectumban*, de néha *praes. imperf.-ban* is. (Az ily mondatokban az *ut* kötőszó csak akkor állhat, hogyha az a mondat kezd az oratio obliquát; ha a mondat tagadó értelmű, a *ne* mindig ki van téve); pl. *Alius alium confirmare: ne nomina darent; patres militarent, patres arma caperent, ut penes eosdem pericula belli, penes quos praemia essent*. (Liv. 2, 24.) *Redditur responsum: nondum tempus pugnae esse; castris se tenerent*. (Ib. 45.) *Ubii magnopere orabant: ut auxilium sibi ferret . . . vel exercitum modo Rhenum transportaret, id sibi ad auxilium satis futurum*. (Caes. B. G. 4, 16.) *Hortatur socios: recedant et se ad meliora tempora reservent*. (Iust. 2, 11.) [Egyenes beszédben: *Ne nomina date* stb. *Castris vos tenete* stb. *Auxilium nobis fer . . . transporta* stb. — *Recedite* stb.]

3. a) Az egyenes beszéd kérdő főmondatai (különösen a melyekben az állítmánynak a 2-ik személyben kellene állania) az oratio obliquában már mint függő kérdések (184. §.) *coniunctivusban* állanak; pl. *Ariovistus respondit: se prius in Galliam venisse, quam populum Romanum; quid sibi vellet? cur in suas possessiones venisset?* (Caes. B. G. 5, 29.) [Egyenes beszédben: *Quid tibi vis? cur venisti?*]

Így természetesen oly kérdő mondatok is, a melyekben már mint főmondatokban is *coniunctivus-nak* kellene állani (59. §.)

b) Az úgynevezett szónoki kérdések, a melyek tulajdonképen az ellenkező értelmű jelentő mondat helyett állanak az oratio obliquában *Accusativus cum infinitivo* szerkezetben állanak,

(de ha már mint főmondatok is coniunctivussal álltak volna, e coniunctivus az oratio obliquában is megmaradhat); pl. *Nihil agendum neque ex hibernis iniussu Caesaris discedendum — existimabant —; quid esse levius aut turpius, quam auctore hoste capere consilium?* (Caes. B. G. 5, 28.) *Caesar legatis Helvetiorum respondit: Si veteris contumeliae oblivisci vellet, num etiam recentium iniuriarum memoriam se deponere posse?* (Ib. 1, 14.) [E. b.: *quid est?* = *nihil est levius* stb. — *Num possum?* = *non possum deponere.*] (*Titurius clamitabat: magno esse Germanis dolori Ariovisti mortem; postremo quis hoc sibi persuaderet, Ambiorigem ad eismodi consilium descendisse?* Ib. 29. — E. b. *quis sibi persuadeat?*)

223. §. II. Az oratio obliquába jutott mellékmondatok.

Az oratio obliquába jutott mellékmondatok rendszeren coniunctivusban állanak (V. ö. 226. §.); pl. *Socrates dicere solebat, omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes.* (Cic. de Or. 1, 14.) *Unum hercule virum, qualis Appius Claudius fuerit, momento temporis illos coetus discussurum fuisse.* (Liv. 2, 28.) [E. b.: *quod sciunt*; — *qualis A. Cl. fuit.*]

Indicativus csak akkor áll az or. obl. mellékmondataban, a) ha nem az idézethez tartozik, hanem csak az elbeszélő vagy író saját megjegyzését szúrja közbe; b) ha valamely mellékmondat általánosságban érvényes tulajdonságot jelöl v. az állítás valóságát kiemeli, pl. *Caesari nunciatur Sulmonenses, — quod oppidum a Corfinio septem milium intervallo abest —, cupere ea facere, quae vellet.* (Caes. B. C. 1, 18.) *Ibi inquit Scaptius: annum se tertium et octogesimum agere et in eo agro — de quo agitur — militasse non juvenem.* (Liv. 3, 71.) *Hortatur milites ad cetera, quae levia sunt, parem animum gerant; pro victoria satis iam pugnatum esse.* (Sall. Iug. 54.)

Accusativus cum infinitivo szerkezetben áll néha az or. obl. mellékmondata, mikor tulajdonképen mellérendelt főmondat értelmében áll; így különösen a vonatkozó *qui, ubi, unde, quare*, ritkábban a hasonlító *ut, quemadmodum* és *quamquam, quam, quia, quum* által kapcsolt mondatok; pl. *Themistocles apud Lacedaemonios professus est: Atheniensium urbem ut propugnaculum oppositum esse barbaris, apud quam iam bis classes regias fecisse naufragium (= nam apud eam iam stb. Nep. 7.) Plebs aegre ferebat: iacere tam diu irritas sanctiones, quae de suis commodis ferrentur; quum interim de sanguine et supplicio suo latam legem confestim exerceri.* (Liv. 4, 51.)

Az oly mondatok, melyeket a latin nyelv sajátsága szerint különben is Acc. c. inf. szerkezettel kellene kifejezni, természetesen az or. obl.-ban is Acc. c. inf.-ban lesznek.

224. §. III. Consecutio temporum az oratio obliquában.

1. Az oratio obliquának minden coniunctivus ideje a rendes consecutio temporum szabályai szerint (181. s k. §.) igazodik az or. obliquát bevezető észrevevés v. nyilatkozást jelentő igéhez; pl. *Dicit quidam Athenienses scire, quae recta sint* (v. fuerint.) — *Dixit quidam Athenienses scire, quae recta essent* (v. fuissent), *sed facere nolle.* (Cic. Sen. 18.) *Thrasylbulus, quum exercitus triginta tyrannorum fugeret, magna voce exclamat: Cur se victorem fugiant? Civium illam meminerint aciem non hostium esse.* (Iust. 5, 10.)

Jegyz. Meg kell jegyezni, hogy az or. obl.-t bevezető vezérige igen sokszor történeti időben áll. (praes. hist., perf. hist. V. ö. 182. §.)

2. Azonban a consec. temp. szabályaitól néha eltérés van:

a) Ha vezérige múltra vonatkozó időben áll is, gyakran következnek utána jelenre vonatkozó idők (praes. imperf. és praes. perf. coni.), mikor az elbeszélő az előadás élénksége végett mintegy azon személy idejébe gondolja magát, a kiről beszél; ez különösen — α) oly mondatokban szokott történni, melyekben ki akarjuk fejezni, hogy az állítás nem csak arra a szóban levő esetre, hanem általában érvényes; — β) oly föltételes mondatokban, melyekben valaminek a lehetőségét vagy valóságát ki akarjuk emelni; — γ) következményes mondatokban.

b) Ha a vezérige történeti időben (különösen praes. hist.) áll, gyakran megtörténik, hogy egy-két ige a coni. jelenre vonatkozó idejében van, a többi pedig a coni. múltra vonatkozó idejében, vagy fordítva;

pl. *Caesar respondit: . . . quod iam diu se impune tulisse iniurias admirarentur, eodem pertinere. Consuesse enim deos immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiore interdu[m] res et diuturniorem impunitatem concedere.* (Caes. B. G. 1, 14.) *Ariovistus respondit: si quid ipsi a Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisse; si quid ille se velit* (mint valóság), *illum ad se venire oportere.* (Caes. B. G. 1, 34.) *Scipio orationem habuit: P. Africanum tantum paternas superavisse laudes, ut fidem fecerit, non sanguine humano, sed stirpe divina satum esse.* (Liv. 38, 58.) *Necessitate coactus domino navis, qui sit, aperit, multa pollicens, si se conservasset.* (Nep. Them. 8.)

Jegyz. Változás történik rendszeren az időkben, ha az or. obl. valamelyik főmondatában inf. perf. áll, mert az attól függő mellékmondatokban sokszor a többbitől eltérőleg múltra vonatkozó idők állnak; pl. (l. az előbbi példákat és:) *Hannibal vane militum animos versat: Mirari se quinam pectora semper impavida repens terror invaserit . . . neque ante Hispania excessisse, quam omnes gentes et terrae, quas duo diversa maria amplexantur, Carthaginiensium essent.* (Liv. 21, 30.)

225. §. IV. A személyek megjelölése az oratio obliquában.

1. Az egyenes beszédnek első beszélő személye az oratio obliquában mint harmadik személy tűnik fel, a kiről elbeszélünk, s azért: a) rendesen a visszamutató névmásokkal: *se, sui, sibi, se* és ennek birtokával: *suus* fejezzük ki. (l. 11. §.)

b) a meghatározó *ipse, ipsa* névmással (l. 12. §.) akkor, ha ellentétet akarunk kitüntetni, különösen az or. obl. mellékmondataiban; — továbbá a Nom-t »*ipse, ipsi*, stb.« akkor, ha Nominativusnak kell állani, mert a visszamutató névmásnak nincs. Nom.-a.

2. Az egyenes beszédnek második (megszólított) személyét az or. obl.-ban szintén mint harmadik személyt *ille*, néha *is, hic*, névmással vagy főnévvel fejezzük ki.

3. Az egyenes beszéd harmadik személyét jelölő *is v. ille* az or. obl.-ban is megmaradnak, de *hic* és *iste* helyett rendesen szintén *is v. ille* használtatik;

pl. *Tarquinius dicebat: Se scelerata coniuratione pulsum esse; [E. b.: Ego pulsus sum] patriam se regnumque suum repetere [E. b.: ego regnum meum] (Liv. 2, 6.) — Tarquini orabant: ne se orientes ex Etruscis, egentes exsulare pateretur [E. b.: ne nos patiaris]. (Liv. 2, 9.) — Ariovistus respondit: si quid ipsi. [E. b.: mihi, ellentét: ille] a Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisse, si quid ille se [E. b.: me] velit, illum ad se venire oportere. (Caes. B. G. 1, 34.) Ariovistus respondit: si ipse [E. b.: si ego] populo R. non praescriberet, quoadmodum suo iure uteretur, non oportere sese a populo R. in suo iure impediri. (Caes. B. G. 1, 36.) Horatius Coctes confirmabat: nequidquam eos deserto praesidio fugere [E. b.: vos fugitis], se monere, ut pontem interrumpant. (Liv. 2, 10.) Themistocles ad ephoros Lacedaemoniorum accessit atque contendit: falsa his [E. b.: vobis] esse delata. (Nep. Them. 7.) Regem aiunt hominem esse, a quo impetres, quod cupias, ... eum et irasci et ignoscere posse. (Liv. 2, 3.)*

Jegyz. 1. Csak ritkán áll az or. obliquában a visszamutató névmás helyett *is, ea*, oly mellékmondatban, mely nem közvetlenül függ a főmondatától; pl. *Haedui veniebant questum, quod Harudes fines eorum popularentur.* (Caes. B. G. 1, 37.) l. a köv. pl. is.

2. Figyelembe kell venni, hogy az or. obl.-ban a személyek néha annak a szempontjából vannak megjelölve, a ki elbeszéli másnak a szavait; így a helyett, hogy a nevet említene, előfordulhat: *ego, tu* stb. azonkívül

ipse előfordul olyankor is, mikor az egyenes beszédben is kellene állania; pl. Siculi me saepe esse pollicitum dicebant, commodis eorum me non defuturum. Ut ipsi (= Ariovisto) concedi non oporteret, si in nostros fines impetum faceret, sic item nos esse iniquos, quod in suo iure se interpellaremus. (Caes. B. G. 1, 44.)

3. Az or. obl. természetének megfelelőleg a latinban az idő is, mely az egyenes beszédben *nunc* határozóval volna kifejezve, az or. obl.-ban *tum* v. *tunc* leszen; pl. . . . *Si qui ita animati essent, malle eos sibi iam tum* (»most«) *fateri, quam postmodo segnes milites esse. (Liv. 29, 1.)*

226. §.

A *coniunctivus obliquus* állhat a tulajdonképeni oratio obliquán kívül is a mellékmondatokban, ha a gondolatot nem mint tényt fejezzük ki, hanem csak úgy, mint akár magának az elbeszélőnek, akár másnak a véleményét vagy mondását. Ily *coniunctivus obliquus*sal álló mellékmondat függ: 1) *Nom.* vagy *Acc. c. inf.*-től vagy oly *coniunctivus*okkal álló mellékmondatról, melyek már maguk is tárgyabb értelemben véve or. obliquában állnak (221. §. 2. Jegyz.) — 2) sokszor valamely elbeszélő s így *indicativus*-sal álló főmondatról; pl. 1) *Sic sentio, id solum esse miserum, quod turpe sit. (Cic. Att. 8, 8.) Magna laus est, unum hominem elaborare in ea scientia, quae multis profutura sit. (Cic. Mur. 9.) Nos autem satisfacere rei publicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus. (Cic. Cat. 1, 1.) Thales Milesius omnem oleam, antequam florere coepisset, in agro Milesio coemisse dicitur. (Cic. Div. 1, 49.) Multi suam vitam neglexerunt, ut eos, qui his cariores quam ipsi sibi essent, liberarent. (Cic. Part. or. 14.) Illud te rogo, sumptu ne parcas ulla in re, quod ad valetudinem opus sit. (Cic. Fam. 15, 3.) Tum ille ex me quaesivit, num in sententia, quam dixissem, perseverarem? — 2) *Omnia pollicitus est, quae tibi essent opus* (az ígérőnek mondása szerint. — Cic. Fam. 16, 5.) *Paetus omnes libros, quos frater suus reliquisset* (P. mondása szerint), *mihi donavit. (Cic. Att. 2, 1.) Plato escam malorum appellat voluptatem, quod eā videlicet homines capiantur ut pisces* (az író véleménye szerint. — Cic. Sen. 13.) *Miltiades accusatus proditionis, quod a rege corruptus infectis rebus discessisset* (nem tényleg, hanem csak vélemény szerint. — Nep. 7.)*

(*Coni. obliquus per attractionem*). A latin néha igen sajátosan magát az észrevevést és nyilatkozást jelentő igét teszi *coni. obliquus*-ba, oly mellékmondatban, melyhez másnak a gondolatát kifejező *Acc. c. inf.* tartozik. Ez különösen a *quod* kötőszós okhatározó mellékmondatokban, de

néha másféle mondatban is szokott történni; pl. *Ille omnibus precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur, partim quod insuetus navigandi mare timeret, partim quod religionibus impediri sese diceret.* (Caes. B. G. 5, 6. E helyett: „quod impediretur“ mint az első részben *timeret*, — v. pedig: *quod dicebat impediri.*) *Alius alia causa, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse diceret, petebat, ut discidere liceret.* (Ib. 1, 39.)

227. §. Mellérendelt mondatok.

A mellérendelt mondatok lehetnek:

1) kapcsoltak, 2) szétválasztók, 3) ellentétesek, 4) magyarázók, 5) következtetők.

A mellérendelés történhetik:

A) kötőszókkal; 1. 228. §.

B) kötőszó nélkül (*asyndeton*) azaz úgy, hogy az oda illő kötőszót a beszéd élénkítése végett elhagyjuk.

Az *asyndeton*t különösen használjuk:

1. Gyorsan egymásra következő események jelölésére; pl. *Veni, vidi, vici.* — *Nostri celeriter ad arma concurrunt, vallum conscendunt.* (Caes. B. G. 5, 39.)

2. Élénk és indultatos beszédben; pl. *Quae aspectu percipiuntur, ea non versantur in oculorum ulla incunditate, ut ea, quae gustamus, olfacimus, tractamus, audimus.* (Cic. Tusc. 5, 38.)

3. Fokozásnál (*climax*); pl. *Catilina abiit, excessit, evasit, erupit.* (Cic. Cat. 2, 1.)

4. Ellentétekben; pl. *Horum ego cogitationem non vercor, impetum pertimesco.* (Cic. Phil. 12, 12.) *Opinionum commenta delet dies, naturae iudicia confirmat.* (Cic. N. D. 2, 2.) *Sulla potuit, ego non potero!*? (Cic. Att. 9, 10.)

228. §. A mellérendelő kötőszók következők:

1. K a p c s o l ó k (*coniunctiones copulativae*) és pedig: a) pusztán kapcsolást fejeznek ki, az egyszerű *et*, *-que*, *atque*, (*ac*) és; *etiam*, *quoque* is; *neque* (*nec*) és n e m; továbbá a kettős *et* — *et*, »mind — mind« (ritkábban *que—que*, vagy *et—que*, vagy *que—et* »mind—mind«); *quum—tum* »úgy—mint (különösen)«; *tum—tum*, *modo—modo*, *partim—partim*, *nunc—nunc* »majd—majd«, *részint—részint*«; *neque—neque* vagy *nec—nec* »sem—sem«; *nec—et* »sem—és«, »egyrészt nem—másrészt pedig«; *et—nec*, »is—sem«, »egyrészt—másrészt nem«; pl. *Honos alit artes, omnesque incendimur ad studia gloriae.* (Cic. Tusc. 1, 2, 4.) *Ut et severitas adhibeatur et contumelia repellatur.* (Cic. Off. 1, 38.) *Quique Romae,*

quique in exercitu erant. (Liv. 22, 26.) Seque remque publicam. Paratissimi et ab exercitu reliquisque rebus configamus. (Cic. Fam. 11, 12.) Quum multi saepe, tum Cicero, quam inconstans et varia esset fortuna, expertus est. Contemnuntur ii, qui nec sibi, nec alteri prosunt. (Cic. Off. 2, 10.) Animal nullum inveniri potest, quod neque natum unquam sit, et semper sit futurum. (Cic. N. D. 3, 13.) Intelligitis Pompeio et animum praesto fuisse, nec consilium defuisse. (Cic. Phil. 13, 6.) [A syndeton: Consules declarantur Cn. Pompeius, M. Crassus.]

b) folytató kapcsolást fejeznek ki: *primum—deinde—tum—(tum v. porro v. postea) — denique v. postremo*, »először, továbbá, aztán, (aztán), végre v. legvégül«; *item*, »úgy szintén«; *iam, porro*, »továbbá«, »is«; pl. *Primum docent esse deos, deinde quales sint, tum mundum ab iis administrari, postremo consulere eos rebus humanis. (Cic. N. D. 2, 1.)*

1. Jegyz. a) *Et, ac, atque, -que*, általán véve ugyanazon alapeljentséssel birnak, de használatukat illetőleg megjegyzendő, hogy *et* az összekötött tagokat egyenlő vonalban tünteti elő; *-que* (rendesen a mondat első szavához kapcsolva) a kevésbé fontosat; *atque, ac* (az utolsó soha sem hangzók előtt) a sokkal fontosabbat csatolja az előbbi fogalomhoz vagy mondatához, miért is jelentése némelykor: »sőt«, kivált ezen kifejezésekben: *atque etiam, atque adeo*, »sőt még.« *Que* ha két mondatot kapcsol össze, következő ményt, eredményt fejez ki, miért is ezen esetben jelentése: »és így, minek következőben«; pl. *Mihi vero nihil unquam populare placuit, eamque (= minek következőben) optimam rempublicam esse duco, quam hic consul constituit. (Cic. Leg. 3, 17.) Interim omnes servi atque liberi, opus facerent. — In omnibus circulis atque etiam si diis placet, in conviviis sunt, qui exercitum in Macedoniam ducant. (Liv. 44, 22.) Que* néha két fogalmat egy fogalomba kapcsol össze; pl. *Senatus populusque Romanus.*

b) *Eliam* a) egyenlő fontosságú fogalmat köt az előzményhez és azt jelenti: »is, még«; b) hatós és nyomós fogalmat csatol az előzményhez és azt jelenti: »még pedig, sőt, sőt még.« Áll azon szó előtt, melyhez tartozik; pl. *Per se ius est expetendum et colendum; quod si ius, etiam iustitia. — Multa a Scaevola prudenter disputata, multa etiam breviter et commode dicta memoriae mandabam. (Cic. Lael. 1.)*

Az utóbbi jelentésben *et* is áll, különösen névmások előtt és némely összeköttetésekben; pl. *et ego, et tu, et ille, et nunc, simul et.*

c) *quoque*, »is«, a kiemelendő szóhoz függelékképen van odakapcsolva; pl. *Ut iustitia, sic reliquae quoque virtutes per se colendae sunt.*

d) *Neque (nec)* ritkán köt össze két melléknevet vagy ígéhátározót, azonban két főnevet akkor, ha *non* előzte meg; pl. *Multi neque indocti homines. Non cives neque socii.* Rendesen csak teljes mondatok összeköttetésére szolgál; pl. *Caesar substitit neque hostes lacessivit. Neque* helyett néha *et non* áll:

α) ha a tagadás nem az egész mondatra, hanem csak egy szóra vonatkozik; pl. *Longum est et non necessarium commemorare.*

β) *ac non* annyit jelent, mint: »és nem inkább«; pl. *C. Antonius tamquam extruderetur a senatu in Macedoniam, ac non contra prohiberetur proficisci, sic cucurrit. (Cic. Phil. 10, 5.)*

2. Jegyz. Ha három vagy több tökéletesen egymás mellé rendelt fogalmat számítunk elő, azokat összekapcsolhatjuk:

a) vagy minden egyest *et* kötőszóval (polysyndeton); pl. *Honeste et sapienter et iuste.*

b) vagy minden kötőszó nélkül (asyndeton); pl. *Veni, vidi, vici.*

c) vagy az első két tag közt kihagyjuk a kötőszót és az utolsóhoz *que-t* csatolunk; pl. *Summa fide, constantia iustitiaque.*

Így: *alii, ceteri, reliqui* több fogalom elősorolása után vagy minden kötőszó nélkül, vagy *que*-vel állanak. Mindig pedig így mondjuk: *postremo, denique*; pl. *Proferebant alii purpuram, tus alii, gemmas alii, vina nonnulli Graeca.* (Cic. Ver. 2, 5, 56.) *De iustitia, fortitudine ceterisque similibus.*

2. Megkülömböztetők v. szétválasztók (*disiunctivae*) *aut, vel, -ve, sive, (seu)* »vagy«; és kettőzve: *aut—aut, »vagy—vagy* pedig«, *vel—vel, »vagy—vagy, akár—akár«* stb.; pl. *Aut vincere, aut mori. Cur non adsum vel spectator laudum tuarum, vel particeps, vel socius, vel minister consiliorum.* (Cic. Fam. 2, 7, 2.) [A syndeton: *Velit, nolit, scire difficile est.* (Cic. Qu. Fr. 3, 8. 4.)

3. Jegyz. a) *Aut, vagy*, lényegesen különbözõ két fogalmat választ el egymástól azt jelölve, hogy több nem lehetséges; néha annyit jelent, mint: »vagy inkább, vagy éppen, vagy legalább«; pl. *nunquam aut (= vagy éppen) raro. Aut—aut, vagy—vagy*, ellentétet jelöl, melyben a két tag egymást szükségkép kizárja; pl. *Quidquid enunciat, aut verum, aut falsum est. Officia omnia aut pleraque servantem vivere.* (Cic. Fin. 4, 6.) Tagadó mondatokban a tagadást folytatja; pl. *Tu nunquam peccasti, aut contra leges fecisti.*

b) *Vel* két fogalmat elválaszt, melyek közül azonban az egyik a másikat nem zárja ki, »akár ez, akár az«; pl. *A virtute profectum, vel in ipsa virtute positum.* (Cic. Tusc. 2, 20.)

Némelykor a helyesebb kifejezés jelölésére szolgál, mely esetben *potius dicam, ut verius dicam, etiam* kifejezésekkel van összekapcsolva; pl. *Post obitum vel potius ob excessum Romuli.* (Cic. Rep. 1, 44.)

Vel mint igehatározó annyit jelent, mint: »sőt, akár« és mint ilyen a felső fok erősbitéséül szolgál; pl. *Videmusne, ut pueri ludis teneantur, ob eamque rem vel famem et sitim perferant?* (Cic. Fin. 5, 18, 48.) *Vel maxime, »igen erősen.«* *Stuporem hominis, vel dicam (= vagy jobban mondva), pecudis attēdite.* (Cic. Phil. 2, 12.)

Ha egyes esetet vagy példát emel ki, annyit jelent, mint: »például, jelesen«; pl. *Suaves tuas accipio litteras vel (= jelesen) quas proxime acceperam.* (Cic. Fam. 2, 13.)

c) *Ve* (mint rag más szóhoz tapadva) csak egyes szokat választ el egymástól és azt fejezi ki: hogy nem létezik különbség, akár az egyiket, akár a másikat választjuk. Számnevek mellett megszorító erővel bír; pl. *Timet, ne quid plus minusve, quam sit necesse, dicat.* (Cic. Flac. 5.) *Post hanc contionem duabus tribusve horis optatissimi nuncii venerunt.* (Cic. Phil. 14, 6.) *Ter quaterve venisti, háromszor »legfölebb« négyszer jöttél.*

d) *Sive* feltételes mondatra vonatkozva annyit jelent, mint: *vel si*; mint elválasztó szócska pedig a lényegtelen különbség megjelölésére szolgál és áll ugyanazon vagy rokon tárgyak különbözõ elnevezései mellett; pl. *Paris sive Alexander. Ascanius florentem urbem matri seu (= azaz, vagyis) novercae reliquit.* (Liv. 1, 3.)

Különösen áll *potius, etiam* mellett is, épen mint *vel*, e jelentésben: sőt, inkább; valamint ha az előbbi állítást helyre igazítjuk; pl. *Nihil perturbatus hoc ab urbe discessu, sive potius turpissima fuga.* (Cic. Att. 8, 3.)

Sive-sive, vagy ha-vagy ha, legyen bár hogy — vagy hogy, akár-akár, vagy-vagy; pl. *Veniet tempus mortis et quidem celeriter; sive retractabis, sive properabis.* (Cic. Tusc. 1, 31.)

3. Ellentétesek (*adversativae*): *at (ast), sed, autem, verum*, »de, hanem, azonban«; *tamen, attamen*, »mégis«; *atqui, nihilo minus*, »de mégis, mindazonáltal«; *vero*, »ámde, de« — és kettős: *non modo v. non solum — sed (v. verum) etiam; non modo (solum) — sed*, »nemcsak — hanem (sőt)«; *non modo (v. solum) non — sed (v. verum) etiam (v. sed potius)*, »nemcsak hogy nem — hanem inkább«; *non modo non — sed ne ... quidem* »nem hogy — de még csak nem is«; *ne ... quidem — non modo*, »még csak ... sem — annál kevesebb«; pl. *Gyges a nullo videbatur, ipse autem omnia videbat.* (Cic. Off. 3, 9.) *Magnae divitiae, vis corporis, alia omnia huiusmodi brevi dilabuntur, at ingenii egregia facinora immortalia sunt.* (Sall. Iug. 2.) *Saepe ab amico tuo dissensi, sed sine ulla ira. Pausanias accusatus capitis absolvitur, multatur tamen pecunia.* (Nep. Paus. 2, 1.) *Non paranda nobis solum sapientia, sed fruenda etiam.* (Cic. Fin. 1, 1, 3.) *Peripatetici perturbationes non modo naturales esse dicunt, sed etiam utiliter a natura datas. — Sum consecutus, non modo ut domus tua tota, sed ut cuncta civitas me tibi amicissimum esse cognosceret. — Plancius meae salutis non modo non oppugnator, sed etiam defensor fuit.* (Cic. Planc. 31.) *Ego non modo tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum.* (Cic. Sulla 18.) [Ha mindkét mondatnak közös állítmánya van, az előtagból a második *non* elmarad.] *Pisone consule senatui non solum iuvare rempublicam, sed ne lugere quidem licuit.* (Cic. Fin. 10.) *Ne sui quidem id velint, non modo ipse.* [A syndeton: *Nondum ad singulos regni cupido pervenerat, factionibus inter ordines certabatur.* (Liv. 1, 17.) *Peripatetici et Academici nominibus differentes, re congruentes.*]

4. Jegyz. 1. *At* (erősítve: *at vero, at enim*), áll: a) ha sebes és élénk átmenet történik valamely más tárgyra és jelentése: »ellenben pedig, de mindenesetre«; pl. *Brevis a natura nobis vita data est; at (= de minden esetre) memoria bene redditae vitae sempiterna.* (Cic. Phil. 14, 12.)

b) ellenvetéseknel, és azt jelenti: »igen, de, azonban, de mégis, de mondhatná valaki«; pl. *Quid porro quaerendum est? factumne sit? at (= igen de) constat: a quo? at patet.* (Cic. Mil. 6, 15.)

c) megelőzőtt *si, nisi* után, és azt jelenti: »legalább, de mégis«; pl. *Quinctius Naevium obsecravit, ut aliquam, si non propinquitatis, at aetatis suae, si non hominis, at humanitatis rationem haberet.*

2. *Sed* a megelőző fogalmat vagy mondatot megváltoztatja, korlátozza, vagy ha tagadó, megsemmisíti; pl. *Ingeniosus homo, sed in omni vita incon-*

stans. Verum otii fructus est non contentio animi, *sed* relaxatio. (Cic. de Or. 2, 5.)

Megjegyzendő még, hogy *sed* a mondat elején azt jelöli, hogy: a) a beszéd, mely valamely közbeszúrt mondat által félbeszakasztatott, az előbbi tárgyra visszatér; pl. Qui ut peroravit (nam in eo sane fortis fuit), *sed* (= mondom tehát) ut peroravit —; vagy

b) hogy a beszéd félbeszakadt és más tárgyra ment át; pl. *Sed* haec parva sunt (t. i. az előzmények), veniamus ad maiora. Ego a Quinto nostro non dissentio, *sed* ea, quae restant, audiamus. (Cic. Leg. 3, 11.)

3. *Autem* nem ellentétes, hanem csak különböző fogalmakat csatol egymáshoz. Az *autem* által bevezetett fogalom tehát a megelőzőt vagy magyarázza, vagy bővebben fejezi ki, miért is a magyarban: már pedig, már most, továbbá stb. által kell fordítani; pl. Nunc quod agitur, agamus; agitur *autem*, liberine vivamus, an mortem obeamus. (Cic. Phil. 11, 10.) Est igitur homini cum Deo rationis societas; inter quos *autem* ratio, inter eos etiam recta ratio communis est. (Cic. Leg. 1, 7.) Admoneri me satis est; admonebit *autem* nemo. (Cic. Pis. 94.)

Autem az okoskodásban a második tagot (mint *atqui*) összeköti az elsővel; pl. Ius civile est aequitas constituta iis, qui eiusdem civitatis sunt, ad res suas obtinendas, eius *autem* aequitatis utilis est cognitio; utilis est ergo iuris civilis scientia. (Cic. Top. 2, 9.)

4. *Verum* majdnem ugyanazon jelentésű, mint *sed*, miért is a használatban is megfelel *sed*-nek; pl. Si certum est facere, facias; *verum* ne post conferas culpam in me.

5. *Tamen* áll leginkább az *etsi*, *quamquam*, *quamvis*, *tametsi*-vel bevezetett megengedett mondatok után és pedig vagy első helyen a mondatban, vagy a hangsúlyozott szó után; pl. *Tamen* vicisse debeo, *tamen* de modo iure decedam.

6. *Atqui* áll ellenvetéseknél és jelentése: »de még is, úgy de, de mindazonáltal«; pl. O rem, inquit, difficilem et inexplicabilem: *atqui* explicanda est. (Cic. Att. 8, 3, 6.) A következtetésekben az altételt köti oda az előzményhez és jelentése: »már pedig«; pl. Quod si virtutes sunt pares, paria etiam vitia esse necesse est. *Atqui* pares esse virtutes facillime perspicere potest. (Cic. Par. 3, 1.)

7. *Vero* a megengedett előzményhez valamely nagyobb és fontosabb dolgot csatol és jelentése: »pedig, ámde, de, de valóban, már pedig«; pl. Musica Romanis moribus abest a principis persona, saltare *vero* etiam in vitio ponitur. (Nep. Epam. 1.) Illud *vero* plane non est ferendum. Így gyakran: *neque vero* »de nem«; pl. Est igitur causa omnis in opinione, *nec vero* aegritudinis solum, *sed* etiam reliquarum omnium perturbationum. (Cic. Tusc. 3, 11.)

4. Magyarázók (*causales*): *nam* (*namque*), *enim* (*etenim*), »mert, ugyanis, tudniillik«; pl. *Is pagus appellabatur Tigurinus; nam omnis civitas Helvetia in quattuor pagos divisa est.* (Caes. B. G. 1, 12.) *Communis utilitatis derelictio contra naturam est; est enim iniusta.* (Cic. Off. 3, 6.) [A *syndeton*: *Nemo illacrimabat: deformitas exitus misericordiam abstulerat.* (Tac. H. 3, 84.)

5. Jegyz. a) *Nam* (*namque*) (csak magánhangzóval kezdődő szók előtt) az előzményt magyarázza, és rendszeren a mondat elején áll; pl. Celebratote illos dies; *nam* multi saepe honores diis immortalibus iusti habiti sunt. (Cic. Cat. 3, 10.)

b) *Enim*, mely rendszeren a mondat második helyét foglalja el, (*etenim* pedig az első), az előzményt okokkal bizonyítja be; pl. Ius et omne honestum sua sponte est expetendum. *Etenim* omnes viri boni ipsam aequitatem et ius ipsum amant, *nec* est viri boni errare et diligere, quod per se non sit diligendum.

Enim az ellentétet kötőszókkal összekapcsolva is előfordul; *at enim* az ellenvetés okadatolására = az ellen azonban lehet még valami felhozni, mert stb.; *verum enim*; *enim vero*, igazán, valóban, kétségekivül stb.

5. Következtetők (*conclusivae*): *itaque, igitur, ergo*, »következőleg«, »tehát«, *ideo, idcirco* »azért«, *propterea* »a miatt«, *quare* (*quam ob rem, hanc ob causam* v. *ob rem*; *ea de re* stb.) »mire nézve; a miért is«; pl. *Albano non plus animi erat, quam fidei, nec manere ergo nec transire aperte ausus est.* (Liv. 1, 27.) *Quid ergo haec ab illa conclusione differt? Si mentiris, mentiris autem, mentiris igitur.* (Cic. Acad. 2, 30.) *Itaque rem suscipit et a Sequanis impetrat.* (Caes. B. G. 1, 9.)

6. Jegyz. a) *Itaque* (mindig a mondat élén állva), tehát, ennél fogva, következőleg, következőkép, azt jelöli, hogy valamely tény, mint következmény az előzményből, mint okából, természetesen ered; pl. *In Phocione tantum fuit odium multitudinis, ut nemo ausus sit eum liber sepelire. Itaque a servis sepultus est.* (Nep. Phoc. 4.)

b) *Igitur* (egy vagy több szó után állva) »tehát«, azt jelenti, hogy valamely gondolat az előzményben találja okát; pl. *E Lacedaemoniis unus, quum Perses hostis in colloquio dixisset glorians, solem prae iaculorum multitudine et sagittarum non videbitis: in umbra igitur, inquit, pugnabimus.* (Cic. Tusc. 1, 42.)

Azon beszéd folytatására is használjuk, mely egy közbevetett mondat által félbeszakított; pl. *Scripsi etiam — nam me iam — stb. — scripsi igitur Aristotelio more tres libros de oratore.* (Cic. Fam. 1, 9, 23.)

c) *Ergo* szócskával (mely a mondat elején vagy a hangsúlyozott szó után áll) az előrehozott okokból következtetünk; pl. *Omne animal appetit quaedam et fugit a quibusdam; quod autem refugit, id contra naturam est, et quod contra naturam, id habet vim interimendi; omne ergo animal intereat, necesse est.* (Cic. N. D. 3, 13.)

Továbbá *ergo*, mint *igitur* a félbeszakított beszéd folytatására is használják; pl. *Tres viae sunt ad Mutinam, quo festinat animus, ut . . . Tres ergo, ut dixi, viae.* (Cic. Phil. 12, 9.)

HARMADIK SZAKASZ.

229. §.

Szórend a mondatban.

Az egyszerű beszédben, midőn nem akarjuk gondolatunk valamely részét különösen kiemelni, a legfontosabb az alany s az állítmány. E két mondatrésznek kell tehát a legfontosabb helyet elfoglalni. A mondatban a legfontosabb az első és az utolsó hely, azért szabály, hogy:

1) az egyszerű beszédben az alany áll a legelső helyen, az állítmány legutolsó helyen.

2) A többi mondatrészek közül sorakoznak az alanyhoz és állítmányhoz a szerint, a mint az egyikre, vagy másikra vonatkoznak, és pedig minél fontosabbak, annál közelebb állanak az alanyhoz tartozók az első helyhez, az állítmányhoz tartozók az utolsó helyhez. Rendszeren az állítmány előtt legközelebb áll a mód- és állapothatározó, aztán azelőtt a tárgy, az előtt a többi határozók.

3) Némely mondatrészeknek vagy beszédrészeknek meghatározott helyük van, melyről csak különös ok miatt helyezzük máshová (l. 230. §.) Így:

a) A kérdő s kötőszók, mutató s vonatkozó névmások, mint hangsúlyosak, rendszeren az első helyen állanak; pl. *Quae potest esse incunditas sublatiis amicitiiis?* (Cic. Planc. 33.) *Eam optimam illi esse censent sepulturam.* (Cic. Tusc. 1, 45.) *Tantum cibi potionisque adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur.* (Cic. Sen. 11.) *Qui adipisci veram gloriam volet, iustitiae fungatur officiis.* (Cic. Off. 2, 13.) *Latius patet istius sceleris contagio, quam quisquam putat.* (Cic. Mur. 37.)

Jegyz. 1. *Enim, autem, vero, quoque, -que, -ve, -ne* kötőszók nem első helyen, hanem a mondat első szavai után állanak, úgy többnyire *tamen* és *igitur* is.

2. Ha a mellékmondat elül áll, a kötőszót a mondat első szavai közé helyezzük; pl. *Romam ut nunciatum est Veios captos, immensum gaudium fuit.* (Liv. 5, 23.)

3. E szók: *vix, nullus, nemo, nihil, paene, prope, solus* rendszeren a kötőszó előtt állanak; továbbá úgy mondjuk: *non ut; sed ut*; pl. *Sic profecto se res habet, nullum ut sit vitae tempus, in quod non deceat leporem humanitatemque versari.* (Cic. de Or. 2, 67.)

b) Mint a tárgy, úgy az Inf. és a Supinum Acc.-a is az állítmányt megelőzi; pl. *Homines hominum causa sunt generati, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possent.* (Cic. Off. 1, 7.) *Non mea culpa saepe ad vos oratum mitto.* (Sall. Iug. 24.)

c) A jelző s appositio (úgy a címek is) rendesen a jelzett szó után állnak; pl. *Populus Romanus; res publica; genus humanum; pater meus; homo quidam; tribunus plebis; amor patriae; Romulus rex.*

d) A határozó rendesen, a mennyire lehet, közvetlenül az előtt a szó előtt áll, melyet meghatároz; pl. *Homīnum naturae maxime inimica est crudelitas. Mihi videntur homines, quum multis rebus humiliores et infirmiores sint, hac re maxime bestiis praestare, quod loqui possunt.* (Cic. Inv. 1, 4.)

Így a tagadó szó is mindig a tagadott előtt áll.

Jegyz. *Causa, gratia, ergo* mindig a hozzájuk tartozó szó Gen.-a után állanak; pl. *Amici causa feci.*

e) A praepositíók közvetlenül az előtt a szó előtt állanak, melylyel együtt képeznek határozót. *De* *tenus* és *versus* a hozzájuk tartozó névszó után állanak, úgy szintén a személyes és vonatkozó névmáshoz kapcsolva *cum* is (*mecum, tecum, quocum, stb.*)

f) A Vocativust rendesen a mondat utolsó része elé (határozó elé) szöjük be; pl. *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra.* (Cic. Cat. 1, 1.)

g) A mondat szavai közé szöjük be ez állítmányokat: *inquit, ait; pl. »Iuppiter, tuis« inquit »iussus avibus . . . urbi fundamenta ieci«.* (Liv. 1, 12.)

Az ily szórendet egyszerű szórendnek szokták nevezni.

230. §.

Mint hogy azonban beszédünkben majdnem mindig fontosabbnak tartunk egy-egy részt, mint a másikat, azt hangsúlyozni akarjuk, s az egyszerű szórend többféle változtatást szenved a hangsúlyozás szerint. Azért azt hangsúlyos szórendnek (inversio) nevezzük. A változások következők lehetnek:

1. A legfontosabb szót, melyen egész gondolatunk alapszik, az első helyre, a másod sorban fontosat a legutolsó helyre teszszük, a többi pedig fontosságuk szerint minél közelebb az állítmány elé, vagy az alany után; pl. *Corporis gravitatem et dolorem animo iudicamus, animi morbum corpore non sentimus.* (Cic. Tusc. 3, 1.) *Romulus fratrem occidit; Rom. occidit fratrem; fratrem Rom. occidit stb. A malis mors abducit, non a bonis.* (Cic. Tusc. 1, 34.)

2. Azon szókat, melyeknek meghatározott helyük van, arról más szokatlan vagy feltűnő helyre teszszük, hogy ez által a gondolat fontosságát kiemeljük; így állhat:

a) az állítmány az alany előtt; pl. *Tantum cibi potionisque adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur.* (Cic. Sen. 11.) — vagy a tárgy előtt, vagy a határozó stb. előtt; pl. *Iuravit hoc coactus terrore Pomponius.* (Cic. Off. 3, 31.)

b) Kötőszó a mondatba lehet beleszúrva s helyette más szó kapcsolja a gondolatot; pl. *Regulus in senatum venit, mandata exposuit, sententiam ne diceret, recusavit.* (Cic. Off. 3, 100. V. ö. 229. §. 3. a.)

c) Jelző v. appositio a jelzett szó előtt; pl. *Gravissimus auctor in »Originibus« dicit Cato.* (Cic. N. D. 4, 2.) *Corporis gravitatem et dolorem animo iudicamus, animi morbum corpore non sentimus.* (Cic. Tusc. 3, 11.) In

fugā foeda mors est, in victoria gloriosa. — Így az ily szokott kifejezésekben: *Bona dea* (= *Ceres*), *bona dicta* (= adomák, élcek), *senatus consultum*, *plebis scitum*, *iuris peritus*, *terrae motus*, *sapientiae studiosi* (= *philosophi*), *bona fide* (jóhiszemmel), *sua sponte* (önként); továbbá az ilyenek: *summus mons* = a hegy teteje (míg: *mons summus* a legfelső hegy), *primo vere*, *prima luce* stb. Így különösen az összetételekben, mint: *agricola*, *magniloquus* stb. Az appositiók közül néha a hivatal megnevezése különösen *imperator*, *Caesar*, *rex* a tulajdonnév előtt áll (de rendesen utána); így még e szó: *provincia*; és gyakran *urbs*.

Jegyzet. Változhatatlanul hátul áll a jelző ezekben a szokott kifejezésekben: *aes alienum* (adósság); *ius civile* (polgári jog); *civis Romanus*; *populus Romanus*; *pontifex maximus*; *magister equitum*; *tribunus plebis* v. *militum*; *Iuppiter optimus maximus*; *dii immortales*; *res familiaris*; *res publica*; *res Romana* stb.

d) (*Oppositio*, ellentétes egymás mellé helyezés). Az egymásra vonatkozás s különösen az ellentét feltüntetése kedvéért egymás mellé helyezzük azon szokat, melyek más-más alakban ismétlődnek, vagy a melyekben az ellentét feltűnik; pl. *Homines hominum causa sunt generati, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possint.* (Cic. Off. 1, 7.) *Magni iudicis est statuere, quid quemque cuique praestare oporteat.* (Cic. Off. 3, 17.) *Mortali immortalitatem non arbitror esse contemnendam.* (Cic. Phil. 2, 44.)

e) (*Chiasmus*, keresztbe helyezés). Ha az ellentét feltüntetéséért két pár fogalmat kell elhelyezni, az elsőnek ellentéte lesz a negyedik helyen a legutolsó, a második ellentéte a közvetlen utána következő, tehát a 3-dik helyen, így: *Fragile* (1. a.) *corpus* (2. a.) *animus* (2. b.) *sempiternus* (1. b.) *movet.* (Cic. Rep. 6, 24.) *Leges supplicio improbos afficiunt, defendunt ac tuentur bonos.* (Cic. Leg. 2, 5.)

f) (*Traiectio*.) α) két egymásra vonatkozó, összetartozó szót, különösen a jelzót s jelzett szót egymástól épen azért választjuk el, hogy minél közelebb álljanak a legfontosabb (első s utolsó) helyhez; pl. *Ut perpetuus mundi esset ornatus, magna adhibita cura est providentia deorum.* (Cic. N. D. 2, 51.) *Brevis a natura nobis data est vita, at memoria bene redditae vitae sempiterna.* (Cic. Phil. 14, 12.)

Így áll nagyon gyakran a praepositio a jelzett szó s annak jelzője közt; pl. *Divitiacus multis cum lacrimis Caesarem complexus obsecrare coepit.* (Caes. B. G. 1, 20.) *Mirum in modum; certis de causis; summa cum laude; quem ad modum; quam ob rem; una ex parte; paucos post dies etc.*

β) Ide tartozik az is, hogy ha két szorosán egymáshoz tartozó szónak egyikét egy harmadik fontos szóval még jobban ki akarjuk emelni, akkor azt a fontos szót ama két egymáshoz tartozó közé szúrjuk be, így:

a jelzett szó és jelző v. appositio közé; *Multas equidem C. Caesaris virtutes cognovi.* (Cic. Rab. Post. 15.) *Condemnabo eodem ego te crimine.* (Cic. Fam. 2, 1.) *Locus mihi invisus. Moenia praesidiis firmanda.* — —

A határozó s meghatározott szó közé; pl. *Sed ea res, haud scio an, plus mihi profuerit, quam si mihi tum essent omnes congratulati.* (Cic. Plane. 26.)

A kötőszóval egymáshoz kapcsolt szók közé; pl. *Res tuae quotidie faciliores mihi et meliores videntur.* (Cic. Fam. 6, 5.) *Bellum civile opinione plerumque et fama gubernatur.* (Cic. Phil. 5, 10.)

A praepositio s a hozzátartozó név közt szeret állani a jelző s határozó; pl. *Ante Sibyllae in Italiam adventum.* (Liv. 1, 7.)

3. Oly szó, mely több más szóhoz tartozik, rendesen mindnyájuk után hátul áll; így egy jelzett név több jelző előtt; pl. *Animi morbi sunt cupiditates inanes, divitiarum, gloriae, dominationis.* (Cic. Fin. 1, 18.)

Egy jelző több jelzett szó előtt; pl. *Singulorum facultates et copiae divitiae sunt civitatis.* (Cic. Off. 3, 15.) — Hátul: *Invidi virtutem ei bonum alienum oderunt.* (Liv. 35, 43.) *Iustitia omnium est domina et regina virtutum.* (Cic. Off. 3, 6.)

Néha azonban az a szó, mely két vagy több más szóhoz egyaránt tartozik, az első után áll, az után következik a kötőszó s a többi szók; pl. *Non est inhumana virtus, neque inmanis, neque superba.* (Cic. Lael. 14.) — Így különösen oly két szó között, melyek bár némi ellentétet fejeznek ki, mégis a közbeszúrt szó mindkettőjükhöz tartozik; pl. *Virtus sola neque datur dono, neque accipitur.* (Sall. Iug. 86.)

231. §. A mondatok rendje.

A mondatokat közönségesen oly rendbe helyezzük, hogy a) a mellékmondat azon mondatrész helyén legyen, melyet pótol és b) hogy a mi akár tényleg, akár gondolatunk szerint előrébb való, előrébb is álljon. E szerint:

1. Azon mellékmondatok, melyek a főmondat egy szavára vonatkoznak, lehetőleg a hhoz közel állnak; így különösen a jelző- és értelmező mondatok; pl. *Germani cum ea praeda, quam in silvis deposuerant . . . sese receperunt.* (Caes. B. G. 6, 41.)

2. Közönségesen a főmondat után állanak a függő kérdések következményes és felszólító v. óhajtó mellékmondatok, ide számítva a felszólító föltételes mondatokat is; pl. *Sit summa in iure dicundo severitas, dummodo ea ne varietur gratia.* (Cic. Q. fr. 1, 1.)

3. Közönségesen a főmondat előtt állanak a hely-, idő- és módhatározó mondatok, megengedő, föltételes, az *ut, sicut*, stb. kötőszós hasonlító és az okhatározó mondatok, ugyszintén gyakran az oly jelző mellékmondatok, melyek főnevet pótolnak, vagy legfőlebb meghatározó névmásra vonatkoznak; pl. *Si semper optima tenere possemus, haud sane consilio multum egeremus.* (Cic. Part. 25.) *Ut sementem feceris, ita metes.* (Cic. de Orr. 2, 65.) *Qui tacet, consentire videtur.*

A hangsúlyos mondatrend abban áll, hogy:

1. azon mondatot, melynek elül kellene állani, hátra teszszük vagy fordítva; különösen a körmondatokban a főmondatot többnyire legvégül helyezzük (néha azonban a körmondat főmondata közé szúrjuk a mellékmondatokat, vagy a körmondat főmondatát az előrész után, az utórész elé középsül helyezzük); pl. *Obsidesque uti inter se dent, perficit.* (Caes. B. G. 1, 9.) *Quomodo tandem is libero imperet, qui*

non potest cupiditatibus suis imperare. (Cic. Par. 5, 33.) — Quoniam earum rerum, quas ego gessi, non eadem est fortuna, atque conditio, quae illorum, qui externa bella gesserunt; quod mihi cum eis vivendum est, quos vici ac subegi, isti hostes aut interfectos aut oppressos reliquerunt; vestrum est, Quirites, si ceteris facta sua recte prosunt, mihi mea ne quando obsint, providere. (Cic. Cat. 3, 27.) Quemadmodum volucres videmus procreationis atque utilitatis suae causa effingere et constituere nidos; easdemque autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris sui causa passim ac libere solutas opere volitare: sic nostri animi negotiis forensibus atque urbano opere defessi gestiunt ac volitare cupiunt vacui cura ac labore. (Cic. Or. 2, 23.) Germani desperata expugnatione castrorum, quod nostros iam constitisse in munitionibus videbant, cum ea praeda, quam in silvis deposuerant, trans Rhenum se receperunt. (Caes. B. G. 6, 41.) Etsi ea perturbatio est omnium rerum, ut suae quemque fortunae maxime poeniteat; nemoque sit, quin ubivis, quam ibi, ubi est, esse malit: tamen mihi dubium non est, quin hoc tempore bono viro Romae esse miserrimum sit. (Cic. Fam. 6, 1.)

2. A mellékmondatot alkalmas helyen a főmondat köz é helyezzük; pl. *Homo, quod crebro videt, non miratur; etiamsi, cur fiat, nescit.*

3. A főmondatot alkalmas helyen a mellékmondat köz é helyezzük; pl. *De vestri imperii dignitate, videte, quem vobis animus suscipiendum putetis. (Cic. Man. 11.) Huius me constantiae, puto fore ut nunquam poeniteat. (Cic. Fam. 2, 16.) Cum eis fuit C. Rabirius, quos amentissimus fuisset, si oppugnasset. (Cic. C. Rab. 24.)*

4. A főmondatnak oly szavát, mely egyszersmind a mellékmondat-hoz is tartozik (pl. közös alanyt, tárgyat) a mondat élére állítjuk s utána közvetlen a mellékmondat következik; pl. *Stultitia, etsi adepta est, quod concupivit, nunquam se tamen satis consecutam putat. Beneficium qui dat, vult excipi grate. Aegroto, dum anima est, spes esse dicitur.*

232. §. A szép stilus sajátosságai.

Alakzatok, (figurae, σχήματα) és szóképek (tropi).

A. Etymologiai alakzatok, vagyis a közönséges szóalakoktól való eltérések, melyek rendesen a régibb nyelvből vannak véve; ilyenek: *(Háza alól való hirtelen arháimurok!)*

1) Epenthesis vagyis egy betűnek vagy szótagnak a szóba való igtatása; pl. *Alitum* = alitum; *fuvinus* = fuvinus; *Alcumene* = Alcmene.

2) Diplasiasmus a mássalhangzónak megkettőztetése a szó közepén; pl. *Reliquiae* = reliquiae; *repperit* = reperit; *rettulit* = retulit; *relligio* = religio.

3) Paragoge egy betűnek vagy szótagnak csatolása a szó végéhez; pl. *Farier, dicier* = *fari, dici*. *(Mggyintá?) Csedele en- et vagatva?*

4) Aphaeresis egy betűnek vagy szótagnak eltávolítása a szó élén; pl. *Sum* = *esum*; *navus* = *gnavus*; *tuli, scidi* eredetileg: *tetuli, scicidi*.

5) Syncope egy magánhangzónak vagy szótagnak kilökése a szó közepéből; pl. *Secum* = *seculum*; *vincum* = *vinculum*; *dixi* = *dixisti* *repostus* = *repositus*.

6) Apocope egy betűnek vagy szótagnak kilökése a szó végén; pl. *Dic, duc, fac* = *dice* stb. *tun', nostin', satin'* = *tune, nostine, satisne*.

7) Tmesis (Diacope) az összetett szónak kettéválasztása; pl. *Quo me cunque rapit*; *per mihi gratum feceris*; *septem subiecta trioni*.

8) Antithesis egy betűnek a másikkal való felcserélése; pl. *Optimus* = *optimus*; *olli* = *illi*; *voster* = *vester*; *minose* = *minore*. *(hisz ezek val- vólak alor)*

9) Metathesis két betűnek áttétele; pl. *Vosegus* = *Vogesus*; *lapidicina* = *lapicidina*.

233. §. B. Szókötési alakzatok, vagyis a közönséges szólásmódoktól való eltérések; ilyenek:

1) Enallage (Heterosis) a határozott kifejezésnek felcserélése határozatlannal és általánossal; pl. *Urbs* = *Roma*; *Poenus* = *Hannibal* helyett.

2) Hypallage a szóközönséges összeköttetésének s viszonyulásának megváltoztatása a kevésbé szokottabbá; pl. *Vina cadis onerare*, e helyett: *cadis onerare vino*. *Tacitis cogitationibus animum volutare*, e helyett: *cogitationes animo volutare*.

3) Hendiadys (ἐν διὰ δύοιν) két oly főnévnek mellérendelése et által, melyek egyikének vagy melléknévi, vagy főnévi jelzőnek kellene lennie; pl. *Pateris libamus et auro* = *aureis pateris*. *Molem et montes insuper altos imposuit* = *molem montium*.

4) Zeugma több főnévnek vonatkozása egy igére, mely értelem szerint csak egyhez tartozik; pl. *In Iugurtha tantus dolor erat, ut pacem an bellum gerens perniciosior esset, in incerto haberetur*. (Iug. 46.) — *Alii naufragio, alii a servis interfectum Magonem scriptum reliquerunt*.

5) Hysteron proteron (ὑστερον πρότερον) a fogalmaknak a természetes rend ellenére való elhelyezése, úgy hogy a mi később történik, az előrébb áll; pl. *Valet atque vivit. Incedere ac diripere urbes. Moriamur et in arma ruamus*.

6) Ellipsis (szókihagyás). Ez alatt egy vagy több szónak kihagyását értjük, melyek más mondatból vagy mondatrészről nem egészíthetők ki, hanem magából a szövegből kivehetők. Így szokottabb:

a) Főnevek kihagyása.

Aedes v. templum az isten neve mellett: *Scipionis statua ad Opis posita*. *Senatus habitus est ad Apollinis*. *Habitat rex ad Iovis Statoris*.

partes (szerep, rang) ezen kifejezésekben: *primas agere*; *primas, secundas tenere, deferre*. — *Manus*; pl. *sinistra, dextra*. — *Ars*; pl. *musica*. — *Dies*; pl. *postero, in posterum*. — *Aqua*; pl. *frigida, calida*. — *Castra*; pl. *stativa, aestiva, hiberna*. — *Sacra*; pl. *Bacchanalia*. — *Feriae*; pl. *Latinae*. — *Ludi*; pl. *Circenses, saeculares, funebres*. — *Filius, filia*; pl. *Hannibal Gisgonis, Caecilia Metelli*. — *Uxor*; pl. *Terentia Ciceronis; Hectoris Andromache*.

Ide tartozik még a tárgynak elhagyása igék mellett; pl. *Appellere t. i. navem, kikötni*. *Movere t. i. castra, a tábort megindítani*. — *Merere t. i. stipendia, katonáskodni*. — *Obire t. i. diem supremum, meghalni*. — *Ducere t. i. copias, sereget vezetni*.

b) Igék kihagyása:

a) gyakran közmondásokban; pl. *Summum ius, summa iniuria* (t. i. est). *Dii meliora* (t. i. dent). *Sus Minervam* (t. i. docet). *Hoc nihil ad me* (t. i. attinet). *Quid multa? quid plura?* (t. i. dicam). *Sed quid hos?* (t. i. commemoro). *Ne multis* (t. i. verbis utar). *Sed haec hactenus* (t. i. dicta sunt) stb.

β) szónoki kérdésekben — *quid vero* után, mely szók a következő kérdés bevezetésére szolgálnak, avval egy mondatná olvadva. pl. *Quid vero ille M. Cato nonne eloquentia tanta fuit?* — *Quid poëtae* (mit szóljunk a költőkről) *nonne post mortem nobilitari volunt?*

γ) az átmenetre előkészítő alakzatban: *Quid quod*, mit mondjak, szóljak ahhoz, hogy; pl. *Quid quod salus sociorum summum in periculum vocatur?* *Quid quod etiam addiscunt aliquid senes?* — *Quid quod negari non potest?*

7) Pleonasmus. Ez alatt oly szónak használatát értjük, melynek fogalma már egy másik szóval is ki van fejezve; pl. *Pridie eius diei. Ante praeoccupare. Lex permittit, ut furem noctu liceat occidere*. (Cic.) *Rursum redire* (reverti, se recipere).

8) Brachylogia. Mondatrövidítés. Így:

a) két mondatnak közös állítmánya csak egyszer tétetik ki; pl. *Beate vivere alii in alio* (t. i. ponunt), *vos in voluptate ponitis*. (Cic. Fin. 2, 37.) *In hac pernicie reipublicae ne illum quidem consequuntur, quam putant* (t. i. consequi), *gratiam. Ut cupiditatibus principum et vitiis infici solet tota civitas, ita emendari et corrigi continentia*. (Cic. Leg. 3, 13.)

b) a tagadó mondatból a következőre nézve az állító jelentést kell pótolni; pl. *Stoici negant bonum quicquam esse, nisi honestum; virtutem autem* (t. i. affirmant) *nizam hoc honesto nullam requirere voluntatem atque ad beate vivendum se ipsa esse contentam*. (Cic. Fin. 2, 21.) *Nostri Graece fere nesciunt, nec Graeci* (t. i. sciunt) *Latine*.

c) *facere* igének valamely idejét kell kiegészíteni ezen szólásmódban: *nihil aliud, quam; ** pl. *Venter in medio quiescit nihil aliud, quam datis voluptatibus fruitur*. (Liv. 2, 32.)

*) 1) Épen így: *si nihil aliud* mellett; pl. *Vincam tamen silentium, et si nihil aliud, certe gemitu interpellabo*.

2) Gyakran: *nihil aliud quam* határozó gyanánt áll ezen jelentésben; »csak«.

d) Ide tartoznak a rövidített összehasonlítások is; pl. *Epicuro ergo, non multum differenti a iudicio ferorum, oblivisci licebit sui?* (e helyett: *cuius iudicium non multum differt*). — *Testis Phalaris, cuius est praeter ceteros nobilitata crudelitas.* (Cic. Off. 2, 7.)

9) Mondatszerkezet változtatás. (*τὸ ἀνακόλουθον, ἢ ἀνακόλουθία*) ha azon mondatszerkezetet, melylyel a mondatot megkezdttük, vagy megváltoztatjuk, vagy félbeszakítjuk.*) Pl. *Isdem diebus Carmonenses, quae est longe firmissima totius provinciae civitas, deductis tribus in arcem oppidi cohortibus a Varrone praesidio, per se cohortes eiecit portasque praeclosit* (e helyett: *eiecerunt stb.*) (Caes. B. C. 2, 19.) — *Damonem et Phintiam ferunt hoc animo inter se fuisse, ut, cum eorum alteri Dionysius tyrannus diem necis destinavisset, et is, qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postularisset, vas factus est alter eius sistendi* (e helyett: *vas fieret alter*). (Cic. Off. 3, 10.)

234. §. C. Szóképek (*tropi*), vagyis a sajátlagos kifejezéseknek felcserélése más kifejezésekkel; ilyenek:

1) Metonymia felcserélése a sajátlagos szónak oly szóval, mely vele valamely viszonyban áll. Ilyen viszonyfogalmak:

a) Az ok és okozat; pl. *Mars = bellum; Ceres = frumentum; odores = suffimenta.*

b) Az anyag és dolog, a mely belőle készül; pl. *Argentum aurumque = vasa argentea et aurea.*

c) Az antecedens és consequens; pl. *Iudicium bonorum = laus; aditus = facultas.*

d) *Abstractum pro concreto*; pl. *Vicinitas = vicini; stultitia = stulti.*

e) *Signum pro re signata*; pl. *Laurus = victoria.*

f) *Possessor pro re possessa*; pl. *Ucalegon ardet = domus Ucalegonis ardet.*

2) Synecdoche az általánosnak felcserélése a különössel, vagy megfordítva; így áll:

a) a rész az egész helyett (*pars pro toto*); pl. *Tectum = domus; puppis, carina = navis; Nestor = senex.*

b) a faj az egyén helyett (*genus pro specie*); pl. *Poëta = Homerus.*

c) az egyesszám a többesszám helyett és megfordítva; pl. *Miles = milites; Cicerones = Cícero.*

*) Az *anakolutont* *anantapodoton*-nak nevezik, ha az utómondat az előmondatához hiányzik, vagy pedig a felosztatásoknál az első tagnak a második nem felel meg. Így gyakran találjuk, hogy *primum* után *deinde* hiányzik.

d) a határozott szám határozatlan szám helyett; pl. *Sercenti* = *permulti*.

3) *Metaphora* (képmásítás) az elvont fogalomnak vagy nem szemlélhető dolognak érzéki, szemlélhető dolog által való kifejezése; pl. *Vulnus*, *naufragium* = *damnum*. *Portus* = *perflugium*. *Sedere in puppi et clavum tenere* = *republicam gubernare*.

4) *Ironia* a kifejezésnek azon fordulata, mely szerint gúnyosan annak ellenkezőjét fejezzük ki, a mit megértetni akarunk, és a kifejezett dicséret által nyomatékosan gáncsolunk; pl. így szól Cicero Catilinához *Ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigravit*. (Cic. Cat. 1, 8.)

235. §. D. A legszokottabb rhetorikai alakzatok; ilyenek:

1) *Asyndeton*, azaz: a (kapcsoló, elválasztó, következtető) kötőszócskáknak kihagyása, különösen mellérendelt mondatokban vagy szavakban (l. 232. §.); pl. *Veni, vidi, vici*. *Catilina abiit, excessit, evasit, erupit*. *Plebes, primores, inventus, senes, agmen Romanum repente incursant, turbant*. (Tac. A. 2, 19.)

2) *Polysyndeton* (ellenkezője az asyndetonnak) a kötőszócskáknak halmozása a közönséges nyelv szokás ellenére; pl. *His rebus maiores nostri et agris et urbibus et nationibus rempublicam atque hoc imperium et populi Romani nomen auferunt*.

3) *Anaphora* ugyanazon szónak ismétlése több egymás után következő mondat élén; pl. *Pleni omnes sunt libri, plenae sapientium voces; plena exemplorum vetustas*.

4) *Epiphora* ugyanazon szónak ismétlése több egymás után következő mondat végén; pl. *Doletis tres exercitus populi Romani interfectos. Interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives. Eos quoque eripuit vobis Antonius. Auctoritas huius ordinis afflicta est. Afflicti Antonius*.

5) *Epizeuxis* ugyanazon egy szónak közvetlen egymás után nyomatékos ismétlése; pl. *Excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis*. (Cic. Cat. 2, 10.) — *Fuit, fuit ista quondam in hac republica virtus*.

6) *Climax* vagy *Gradatio* kevésbé fontostól fontosabbhoz való átmenetel, mely esetben a megelőző szó ismételtetik; pl. *In urbe luxuries creatur, ex luxuria existat avaritia necesse est, ex avaritia erumpit audacia*. (Cic. Rosc. A. 27.) — *Si stas, ingredere; si ingrederis, curre; si curris, vola*. (Cic. Att. 2, 23, 3.)

7) *Litotes* két tagadó kifejezés által az állító fogalomnak nyomósabb kifejezése; pl. *Non immemor; non ignorare; non ignarus* (jól tudva); *non negligere!* *Polybius haudquaquam spernendus* (= egregius) *auctor*. (Liv. 30, 4.)

8) *Aposiopesis* (ἀποσιώπησις, reticentia) a beszédnek rögtöni félbeszakítása; pl. *Quos ego!*

9) *Apostrophe* (ἀποστροφή vagy μεταβάσις) távol levő, élő vagy halott személynek, továbbá élettelen dolgoknak, sőt magának az istenség-

nek felszólítása; pl. *Vos enim iam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque testor.* (Cic. Mil. 31.)

10) *Traductio* (πολύπτωτον) ugyanazon szónak megváltozott alak-
kal vagy esetraggal való ismétlése; pl. *Vero verius.* — *Ut tum ad senem
senex de senectute, sic hoc libro ad amicum amicissimus scripsi de amicitia.*
(Cic. Lael. 1.)

11) *Oxymoron*, a szójátéknak az a neme, mikor ellenkező fogal-
mak kapcsoltnak egymással össze, úgy hogy látszólagos ellen-
mondást tartalmaznak; pl. *Discors concordia.* — *Absentes adsunt,
et egentes abundant, et imbecilli valent, et mortui vivunt.* (Cic. Lael. 7.)

12) *Paronomasia* a szójátéknak az a neme, mikor több egyenlő
hangzásu, bár különböző jelentésű, szó állítatik egymás mellé;
pl. *Si tu es adversus et aversus, impudicus es.* (Cic. de Or. 2, 63.) —
Res mihi invisae visae sunt. — *Consul ipse parvo animo et pravo, facie
magis quam facetiis ridiculus.* (Cic. Att. 1, 13, 2.)

13) *Alliteratio* oly szónak összeállítása, melyeknek kezdőbetűjük
ugyanazon mássalhangzó; pl. *Vixisse videor.* — *Vi victa vis.*

14) *Homoeoteleuton* oly szónak összeállítása, melyeknek végszó-
tagjai egyenlő hangzásuak (rímek); pl. *Nec reipublicae consulvisti, nec ami-
cis profuisti, nec inimicis restitisti.* — *Haec omnia vidi inflammari, Priamo
vi vitam evitari, Iovis aram turpari.*

15) *Homoeoptoton* oly szónak összeállítása, melyek egyenlő eset-
ragokkal bírnak; pl. *Commoditati ingenium, gravitati aetas, libertati tem-
pora sunt impedimento.*

10-15 *szójátékok jellege (H. 2. 1. 1. 1. 1.).*

I. FÜGGELÉK.

Vers-tan.

A szótagok időmennyisége. (Quantitas.)

236. §. A szótagok vagy hosszúak (-), vagy rövi-
dek (v), vagy pedig olyanok, hogy rendesen rövideknek ejtjük
ugyan ki, de a versben hosszúaknak is vehetők, tehát közösek
(=) (ancipites). — Hosszú vagy rövid lehet a szótag vagy termé-
szeténél vagy helyzeténél fogva:

I. Természeténél fogva (naturā) hosszú:

a) minden kétjegyű magánhangzó (diphthongus); pl. *cōepi,
amōenus.*

De ha *prae* viszonyzó összetett szóban magánhangzó előtt áll, az *ae* rö-
vidnek vétetik; pl. *praeacutus.*

b) Minden magánhangzó, mely összevonásból keletkezett; pl.
mālo (ebből: *mage-volo, ma-volo*); *bīgae* (*bi-iugae*-ből).

II. Helyzeténél fogva (*positione*)

1. hosszú lesz:

a) minden rövid magánhangzó, ha azt két vagy több mássalhangzó követi akár magában az egy szóban, akár az első szó végén és a következő szó elején; pl. *mōntes, dēns; omnīs turba*.

Azonban, ha az egyszerű szóban a rövid magánhangzóra néma után folyékony mássalhangzó következik, a magánhangzó *k ő z ő s* lesz; pl. *pātrēm, pōples, cŷcnus, Ātlas, Tēcnessa, Dāphne*; — de ha az összetett szó első tagjának a végén áll a néma, s azután a második tag kezdődik folyékonyal, a magánhangzó hosszúvá válik; pl. *ōb-ruo*.

b) hosszú lesz minden rövid magánhangzó, ha egyszerű szóban *i* előtt áll; pl. *māior*.

De rövid marad, ha az *i* az összetett szó második tagjának elején áll; pl. *bŷ-iugus*.

2. Rövid minden magánhangzó, mely után ugyanazon szóban másik magánhangzó vagy *h* következik; pl. *mēus, cōaequo, contrāho*.

Ettől eltérőleg hosszú:

1) *a* az *a* tövű nevek régies genitivusa *āi* ragjában; pl. *mensāi, aulāi*.

2) *e* a) két *i* közt az *e* tövek genitivus és dativus ragjaiban; pl. *diēi, speciēi* (l. Alaktan 12. §.)

b) *ēheu* szóban.

3) *a* és *e* az *-aius* és *-cius* végzetű tulajdonnevek vocativusában pl. *Gāi, Pompēi*.

4) *i* a) *ius* genitivus ragban; pl. *atius, solius*; de közös *illius, unius* és a többi szóban; (rövid *alterius*-ban. b) *ŷio* igének mindazon alakjaiban, melyekben *r* nem fordul elő; *ŷiunt*, de *ŷierem*. c) *Dius* szóban, mely össze van vonva *divus*-ból; d) közös az *i* *Diana* szóban.

5) *o* közös *ōhe* szóban.

Megjegyzendő még, hogy a latinban használt görög szók megtartják eredeti mennyiségüket, tehát: *āēr, Darŷus* v. *Darēus, Medēa, Menelāus*. stb.

237. §.

A tőszótagok mennyiségéről.

1. A magánhangzón végződő egytagú szók hosszúak; pl. *ā, dē, ē, tū, mē, nē, sī*; úgy az elválaszthatatlan praepositíók is: *dī, (dis), sē, vē, trā (trans)*, de rövid: *rē*; — rövidek a csak más szóhoz toldatni szokott szók (simulók), minők: *-quē, -cē, -nē, -tē, -ptē* és *-vē*; pl. *suaptē, materquē, tunē* stb.

2. Az egytagú, de mássalhangzóra végződő tőszók, ha a) főnevek, hosszúak, ha pedig b) más beszédrészek, akkor rövidek; pl. *iūs, sōl, rēn, fūr, ōs (or)* stb. de *ād, ŷt, quīs, quīd*, stb.

Ezen szabálytól eltérőleg :

1) rövidek e főnevek :

ös (*oss-*), *fēl*,
vīr, *cōr* és *mēl*;

2) hosszúk e nem főnevek :

ēn, *nōn*, *cūr*, *quīn*,
crās, *plūs*, *pār*, *sīn*.

3. Minden *c*-re végződő egytagú tőszó hosszú; pl. *sīc*, *hūc*, *lāc*.

De rövid: *nēc*, *fāc* és néha *hīc*, *hōc* (= *hīc*, *hōc*).

A tőszónak mennyisége változatlan marad A) minden ragozásban, B) származtatásban és C) összetételben; pl. *āmo* — *āma-bam* — *āmavi* — *āmicitia*; *māter* — *māternus*; *crēdo* — *crēdulus*; *āvus* — *proāvus*; *nēpos* — *pronēpos*; *lēgo* (elküldöm) — *ablēgo*; *lēgo* (olvasok) — *perlēgo*; *aequus* — *inīquus*; *īus* — *periūrus*.

Ezen általános szabálytól való eltérések a következők :

A) A ragozásban és pedig :

1) a névragozásban :

Ezen tőszókbán: *sāl*, *lār*, *pār*, *mās*, *bōs*, *pēs* és *vās* ragozásnál a tő magánhangzója megrövidül; pl. *sālīs*, *lārīs*, *bōvīs* stb.

2) az igeragozásban :

a) a kéttagu perfectumok és supinumok első szótagja hosszú; pl. *vīdi*, *visum* (*video*); *mōvī*, *mōtum* (*mōveo*); de rövid a következő nyolc kéttagu perfectum :

fībī, *dēdi*, *tūli*, *fīdī* (*fīndo*), *sētī*, *stīti*, *-cūli*, *scīdī* (*scīndo*) (l. Alaktan 79. §.) és a következő tiz kéttagu supinum :

dātum, *rātum*, *rūtum*, *sītum*, *sātum*, *ītum*, *lītum*, *cītum*, *quītum*, *stātum*.

b) azon perfectumoknál, melyek kettőztetéssel képeztek, a két első szótag rövid; pl. *tūtūdī* (*tundo*); *tētūgi* (*tango*), *pēpēri* (*pario*).

Kivételt képez: *cēcīdī* (*caedo*-ból) és *pēpēdī* (*pedo*-ból).

c) *gīgno* és *pōno* igék tőszótagja a perfectum- és supinumban rövid, tehát: *pōsui*, *pōsitum*, *gēnuī*, *gēnitum*.

d) *dāre* igének töve mindig rövid; csak az egytagu alakokban: *dās* és *dā* hosszú.

B) A származtatásban.

a) Sok tőnek rövid szótagja meghosszabbúl a származtatásban; pl. (*hōmo*) *hūmanus*; (*sēdeo*) *sēdes*; (*tēgo*) *tēgula*; (*lēgo*) *lēgem*; (*rēgo*) *rēgalis* stb.

b) Sok tőnek hosszú szótagja megrövidül a származtatásban; pl. (*dīco*) *dīcax*; (*mōles*) *mōlestus*; (*dūco*) *dūcem*; (*pax*, *pācis*) *pāciscor*; (*lūceo*) *lūcerna*; (*nōtus*) *nōta*; (*ōdi*) *ōdium*; (*sōpio*) *sōpor*.

C) A szóösszetételben.

a) a tö hosszú magánhangzója gyakran megrövidül; pl. (*iūro*) *deiūro*, *peiūro*; (*dūco*) *edūco*; (*fīdus*) *perfīdus*; (*hīlum*) *nīhīlum*; (*nōtus*) *agnītus*; (*nūbo*) *innūba*, *pronūba*; (*dīco*) *causidīcus*, *maledīcus*.

b) *dīs* előzőcska megrövidül ezekben az összetételekben; pl. *dīrimo*, *dīsertus*.

c) *prō* megrövidül a görög szókban; pl. *prōpheta*, de más latin szókban is, különösen *f* előtt; pl. *prōfanus*, *prōfari*, *prōfecto*, *prōfectus*, *prōfici-scior*, *prōfiteor*, *prōfugus*, *prōfundus*, *prōcella*, *prōceres*, *prōcul*, *prōnepos*, *prōpero*, *prōtervus* stb.

d) *sī* rövid az összetételben; pl. *nīsī*, *quāsī*, *sīquidem*.

e) *rē* a költőknél gyakran hosszúnak vétetik; pl. *rēcīdo*, *rēligio*, *rēliquiae* stb. — más *rēfert* (érdekében áll, 166. §.) és *rēfert* (visszavisz).

A többtagú szók végszótagjainak mennyiségéről

238. §. A két vagy többtagú szók végszótagjaiban

I. a végső ā és ē rövid.

Azonban *a* mégis hosszú:

1. az *a* tövű névszók ablativusában és az *as*-ra végződő görög nevek vocativusában; pl. *mensā* (ablativus); *Aeneā* (vocativus).

2. az *a* tövű igék parancsolómódjában; pl. *amā*; (kivétetik *putā* e jelentésben: »például, tudniillik«).

3. a ragozhatatlan szókban; pl. *circā*, *frustrā*, *postēā*, *trigintā*, *quadragintā*.

(Kivétetnek: *itā*, *quā*, *eiā* és a későbbi íróknál: *trigintā*, *quadragintā* stb.)

e mégis hosszú:

1. az *e* tövű névszók ablativusában, valamint minden *e* végzetű görög szóban; pl. *diē*, *Anchisē*, *crambē*, *Tempē*. (Még *e* szóban: *famē*).

2. az *e* tövű igék parancsoló módjában; pl. *Docē* (de némelykor áll röviden is: *cavē*, *habē*, *iubē*, *manē*, *tacē*, *valē*, *vidē*).

3. a határozószókban, melyek az *o* tövű melléknévekből származtak; pl. *doctē*, *rectē* stb. Ide tartozik még: *ferē*, *fermē*, *ohē*. (Kivételt képez: *benē*, *malē*; némelykor: *infernē*, *supernē*).

II. A végső ī és ū hosszú.

Azonban *i* mégis rövid:

1. a (görög szók vocativus- és dativusában; pl. *Allexī*, *Palladī*.

2. (*nīsī*, *quāsī*) *cui* szókban.

Közös ezekben: *mihī*, *tibī*, *sibī*, *ubī*, *ibī*; azonban *ubī* az összetételben többnyire rövid; pl. *necubī*, *sicubī*, *ubivīs*, *ubinam*, de *ubique*; *ibī* hosszú ezen szókban: *ibique*, *ibidem*.

III. A végső ō közös.

Azonban *o* mégis hosszú:

1. az *o* tövű névszók *o* végzetű eseteiben, valamint az *o*-ra végződő görög nevekben, melyeknek genitivus ragja: *ūs*; pl. *ventō*, *echō*, *Delō*.

2. o végzetű határozókban; pl. *falsō, intrō* stb. (l. Alaktan 44. §.)
Ide tartozik még: *ambō*;

de rövid a következő határozókban: *modō, quomodō, immō, illicō, cūō*,
nemkülönben *cedō* (adsza), *egō, duō* szókban.

IV. A mássalhangzón (s-et kivéve) végződő, két vagy
többtagú szónak végszótagja rövid; pl. *illūd, carmēn, amēr, capūt*,
laudāt, donēc.

Kivételnek *liēn*, valamint a *pār* szóval összetett szók; pl. *impār*,
dispār. Továbbá a görög szók végszótagjai megtartják eredeti mennyiségü-
ket; pl. *cratēr (-ēr-is)*; *aēr* (*aēr-is*); *epitomēn, Aeneān*; csak a nominativus-
nak *or* és *on* végzetei rövidek; pl. *Hectōr, Agamemnōn*.

V. az as, es, os-ra végződő szótagok hosszúk;
az is és us-ra végződők pedig rövidek.

Azonban 1) *as* mégis rövid:

anās (-āt-is) szóban, valamint a görög szókban, legyenek ezek az
egyesszámú nominativusban vagy a többesszámú accusativusban; pl. *Pal-
lās (-ād-is)*; *lampās (-ād-is)*; *heroās, Tītanās*; de: *adamās (-ant-is)*.

2) *es* mégis rövid:

azon mássalhangzós tövű nevek nominativus- és vocativusában, me-
lyeknek töve rövid -ēt, -öt, -ūd-re végződik; pl. *mīlēs (-ūt-is)*; *hebēs (-ēt-is)*.
[Kivételnek: *abiēs, pariēs, ariēs, Cerēs* és a *pēs* szóval összetett szók; pl. *com-
pēs* stb.]

3) *os* mégis rövid *compōs* és *impōs* szókban, valamint a görög neve-
ken, melyek eredetileg o- mikron-nal voltak írva: pl. *Delōs, chaōs, melōs*,
Palladōs.

4) *is* mégis hosszú:

a) a többesszám minden *is* végzetű eset-ragjaiban; pl. *sīlvīs, ventīs*,
vobīs, omnīs (= *omnēs*).

b) *Quirīs, Samnīs (-īt-)*; *Eleūsīs*; *Salamīs (in-)*; *Simoīs (-ent-is)*
szókban.

c) az *i* tövű igéknek cselekvő jelentőmódú praesens imperf. második
személyében; pl. *audīs*; nem különben *vīs, sīs, fīs, velīs, nolīs, malīs* és
marīs, quamvīs, quivīs-ben; közös az *is* a coni. praes. perfectum és a
futurum perf. egyesszámú második személyében; pl. *amaverīs*.

5) *us* mégis hosszú:

a) a mássalhangzós tövű névszók nominativusában, ha a töben
hosszú *u* fordul elő; pl. *virtūs (-ūt-is)*, *palūs (-ūd-is)*, *tellūs (-ūr-is)*.

b) az *u* tövű nevek egyesszámú genitivusában és a többesszám min-
den *us* végzeteiben; pl. *arcūs, sensūs*, (de az egyesszámú nominativus és
vocativus: *arcūs sensūs*).

c) a görög nevek *us* végzetű genitivusában; pl. *echūs, Didūs*, vala-
mint ezen görög neveken: *Melampūs, Panthūs*, (de: *Oidipūs*).

239. §.

A vers alkatrészeiről.

A verssor (*versus*) több tagból áll, melyek verslábaknak v. verstagóknak nevezetnek.

A versláb (*pes*) két vagy több szótagnak, hosszúságukra vagy rövidségükre való tekintettel történt egybefoglalásából áll:

A verslábak, a szótagok mennyiségét tekintve, következők:

a) Kéttaguak:

Pyrrhichius ∪ ∪ pl. *bŏně, pătěr.*

Iambus ∪ — pl. *pŏtĕns, pătřĕs.*

Trochaeus v. Chorĕus — ∪ pl. *gaūdĕt.*

Spondĕus — — pl. *aūdāx, vĕrtūs.*

b) Háromtaguak:

Tribrachys ∪ ∪ ∪ pl. *dŏmĭnūs, lĕgĕrĕ.*

Molossus — — — pl. *mĭrārĭ, lĭbĕrtās.*

Anapaestus ∪ ∪ — pl. *bŏnĭtās, mĕdĭtāns.*

Dactylus — ∪ ∪ pl. *ĭmprŏbūs, ōmnĭā.*

Amphibrachys ∪ — ∪ pl. *āmārĕ, pĕřĭtūs.*

Amphimācer v. Creticus — ∪ — pl. *fĕcĕrānt, cŏgĭtāns.*

Bacchĭus ∪ — — *dŏlŏrĕs, āmāvĭ.*

Antibacchĭus — — ∪ pl. *prāecĕlārūs, pĕccātā.* Ezt palimbacchiusnak is nevezik.

c) Négytaguak:

Proceleusmaticus ∪ ∪ ∪ ∪ pl. *cĕlĕřĭtĕř, mĕmŏřĭā.*

Dispondĕus — — — — pl. *prāecĕptŏrĕs, ĭntĕrrŭmpŭnt.*

Ionicus a minori ∪ ∪ — — pl. *ādŏlĕscĕns, ādāmārĭ.*

Ionicus a maiori — — ∪ ∪ pl. *sĕntĕntĭā, mŭtābĭlĭs.*

Diĭambus ∪ — ∪ — pl. *āmŏĕnĭtās, řĕnŭncĭāns.*

Ditrochaeus — ∪ — ∪ pl. *ĕdŭcātŏř, ĭnfĭdĕlĭs.*

Antispastus ∪ — — ∪ pl. *vĕřĕcŭndūs, ābŭndābĭt.*

Choriambus — ∪ ∪ — pl. *ĭmpātĭĕns, crĕdŭlĭtās.*

Paeon primus — ∪ ∪ ∪ pl. *crĕdĭbĭlĭs, hĭstŏřĭā.*

Paeon secundus ∪ — ∪ ∪ pl. *mŏdĕstĭā, āmābĭlĭs.*

Paeon tertius ∪ ∪ — ∪ pl. *pŭĕřĭlĭs, ōpŭlĕntŭs.*

Paeon quartus ∪ ∪ ∪ — pl. *cĕlĕřĭtās, mĭřĕřĭcŏřs.*

Epitritus primus ∪ — — — pl. *lābŏrāndŏ, řĕřŏrmĭdānt.*

Epitritus secundus — ∪ — — pl. *ādmĭnĭstrāns, cŏmřŏbāvĭ.*

Epitritus tertius — — ∪ — pl. *aŭctŏřĭtās, ĭntĕllĭgĕns.*

Epitritus quartus — — — ∪ pl. *āssĕntātŏř, ĭnfĭnĭtŭs.*

240. §. Két rövid szótag épen annyi, mint egy hosszú. Azért is egy hosszú szótag helyett állhat két rövid, és két rövid szótag helyett egy hosszú; tehát: — ∪ ∪ helyett állhat: — — vagy ∪ ∪ ∪ ∪ vagy ∪ ∪ —.

A verslábnak azon részét, mely a hangfolyamot szabályozza, hullámzásba hozza, *rhythmusi accentus*-nak vagyis *ictus*-nak nevezik. Azt a helyet, melyet rendszeren a hosszabb vagyis a hosszú szótag foglal el, hangemelkedésnek (= *arsis*) (jele: ') nevezzük; azt pedig, melyet egy vagy több rövid szótag foglal el, hangereszkedésnek (= *thesis*) (jele: `).

A hosszú és rövid szótagoknak vagyis az *arsis*-nak és *thesis*-nek egymást felváltó következtése a verssorok *rhythmusát* képezi, és pedig:

1) A verssorok *rhythmusa* ereszkedő, ha a lábokban az *arsis* áll elől; pl. ∠ ∪ | ∠ ∪ ∪ | ∠ ∪ —.

2) emelkedő pedig, ha a lábokban a *thesis* áll elől; pl. ∪ ∠ | ∪ ∪ ∠.

A párosrészű *rhythmus*-faj az, melyben az *arsis* és *thesis* időrészei egyenlők. Így — ∪ ∪; mert — = ∪ ∪; a páratlanrészű *rhythmus*-fajban az *arsis* kétszer annyi, mint a *thesis*; pl. — ∪ vagy: ∪ —.

241. §. A verssor egyszerűnek neveztetik, ha ugyanazon *rhythmusu* lábakkból áll; pl. *dactylusok*- vagy ezeket helyettesítő *spondensok*ból; pl. ∠ ∪ ∪ | ∠ ∪ ∪ |; összetettnek neveztetik, ha különféle *rhythmusu* lábakkból áll; pl. *iambusok*ból és *trochaeusok*ból; pl. ∠ ∪ | ∠ ∪ | ∪ ∠ | ∪ ∠.

Az egyszerű verssorokat 1. verslábaiktól, melyek az alaprhythmust képezik, *iambusi*, *trochaeusi*, *dactylusi*, *anapaestusi* stb. verssoroknak nevezzük.

2. lábaik száma (*metra*) szerint: *Monometer*-, *dimeter*-, *trimeter*-, *tetrameter*-, *pentameter*-, *hexameter*-nek nevezzük, megjegyzendő pedig, hogy:

α) az egyszerű lábakkból két-két *trochaeus*, *iambus*, *anapaestus* (*di-podia*) képez egy *metrumot*; így tehát a verssor, mely pl. két *anapaestus*ból áll, neveztetik *monometer*-nek, — mely négyből áll, *dimeter*-nek; így tovább: *trimeter*, *tetrameter*.

β) hogy a *dactylusok*-ból vagy összetett lábakkból álló, verssorokban minden láb *metrumot* képez. Így tehát öt vagy hat *dactylusból* álló verssor: *pentameter*, *hexameter*.

242. §. Teljesnek (*versus acatalecticus*) nevezzük a verssort, ha az utolsó lába teljes;

pl. *Bēātūs īllē, quī prōcūl nēgō | tīīs*;

csonkának pedig (*versus catalecticus*), ha a verssor utolsó lába hiányos;

pl. *Měā rēnīdēt īn dōmō lācū | nār.*

A csonka verssorról megjegyzendő, hogy azon esetben, ha az utolsó lábból csak egy szótag van meg, úgy nevezik: *versus catalecticus in syllabum*,

ha pedig két szótag van meg, *versus catalecticus in dissyllabam v. in duas syllabas*;

pl. *ārmā vīrūmqūē cānō, quī prīmūs āb | ōrīs.*

243. §.

1. Lábmetszetnek (||) (*caesura*) nevezzük azon helyet a verssorban, hol egy szónak a vége átkerül a következő verslábba s azt keresztül metszi, a mi által különben a szók a verslábokban jobban összefűződnek; pl.

Vī sūpē | rūm || sēc | vēc || mēmō | rēm || Iū | nōnīs || ōb | vram | ;
(hány metszet van e verssorban?)

2. Sormetszetnek (|||) (*diaeresis*) nevezzük azt a helyet a verssorban, hol a verslábba és b szónak vége a összetalálkozik és különösen a hol a verssor értelme is egy kis nyugvással mintegy két részre oszlik; pl.

Hic cūr | rūs fūit || hōc rēg | nūm dēd || gēntībūs | ēssē.

Minden versnek van közepe felé metszete, mely fő- vagy középmetszetnek neveztetik.

Némely verset egyes szótagok vagy lábak vezetnek be; az elsőket felütésnek (*anacrusis*), az utolsók alapnak (*basis*) neveztetnek. (A basis jele: X).

244. §.

A verslejtésről (scansio).

A verslejtést (scansio) vagyis a verssornak időmennyiség és lábai szerint való olvasását illetőleg következő szabályok állanak:

a) A szó végén levő magánhangzó vagy *ae* diphthongus, ha a következő szó magánhangzóval vagy *h*-val kezdődik, a kiejtésben kihagyatik. Ennek a neve: hangkihagyás*) (*elisis*).

Így: *Uno ore* olv. *un' ore* *nemo adeo*; olv. *nem' adeo*; *tollere humo* olv. *toller' humo*.

Úgy a szó végén levő *m* is az imént említett esetben a megelőző magánhangzóval együtt kihagyatik.

Így: *Quantum ego* olv. *quant' ego*. *Monstrum horrendum* olv. *monstr' horrendum*.

b) két magánhangzó néha egy szótaggá vonatik össze. Ezt hangolvadásnak (*synaeresis*, *synicesis*) nevezik; pl.

deinde, alveo, Orphea. Így rendesen: *cui, hui.*

c) *i* gyakran *j*-vé, *u* pedig *v* hanggá változtatik, mely hangok a megelőző mássalhangzóval hangtorlatot (*positio*) képeznek.

Így: *fluviorum* olv. *fluvjorum*; *genua* olv. *geuva*.

d) Egy szótag gyakran kettéválasztatik. Ezt hangelkülönzésnek (*diaeresis*, *dialysis*) nevezik.

Így lesz: *pērsōlvēndā*-ból *pērsōlvēndā*; *silvā*-ból *sīlūā*,

*) 1) A kihagyásnak elhanyagolása hangrést (*hiatus*) képez;

pl. *Tēr sūnt cōnātī || impōnērē Pelio Ossam.*

2) Rendes a *hiatus* egytagu szóknál; pl. *ō ūtīnām.*

Gyakori a hosszú magánhangzóknál vagy kétjegyű magánhangzóknál az *arsis*-ban; pl. *pūrpūrāē | aūrōrāē.*

4) $\text{—} \cup \cup - \cup \cup - \cup \cup - \cup \cup ||| \text{—} \cup \cup - \cup \cup^*)$ *τετραποδία βουκολική*).

Est in secessu longo locus. ||| Insula portum . . .

d) a hexameter vége többnyire két vagy háromtagu szóból áll.

Így: *Conscia mens recti famae mendacia ridet.*

Durate et vosmet rebus servate secundis.

Egytagú szó a vers végén mindig nyomatékkal áll.

Így: *Dat latus; insequitur cumulo praeruptus aquae mons.*

Ez a nyomaték némelykor a nevetség előidézésére szolgál: így ebben: *Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.*

Kevésbbé feltűnő az egytagú végzet, ha azt még egy egytagú szó előzi meg; pl.

Principibus placuisse viris non ultima laus est.

II. Pentameter dactylicus.

$\text{—} \cup \cup | \text{—} \cup \cup | \text{—} ||| \text{—} \cup \cup - \cup \cup | \cup \cup | \cup \cup.$

Candida pax homines ||| trux decet ira feras.

Placato possum ||| non miser esse Deo.

Észrevételek:

a) A pentameter diaeresis (sormetszet) által két félversre osztatik, melynek mindegyike Trimeter catalecticus in syllabam.

b) A pentameter csak a hexameterrel párosulva fordul elő, melylyel együttvéve distichont képez.

Így: *Venturae memores || iam nunc estote senectae,*

Sic nullum vobis ||| tempus abibit iners.

(A puszta distichonokból álló költeményt elegiának (carmen elegiacum) nevezik.

c) Mind a két félvers rendszeren két egymásra vonatkozó szóval végződik, például főnévvel és a hozzá tartozó melléknévvél.

Így: *Omnia sub leges ||| mors vocat atra suas.*

Non est conveniens ||| luctibus ille color.

d) A végén rendszeren egy kéttagú vagy egytagú szó szokott állani, mely utolsó a megelőző szóval összeolvad.

Így: *Lapsaque sub terras ||| ortaue signa canam.*

Publica virtutis ||| per mala facta via est.

A következő dactylusi versek Horatiusnál csak más versnemekkel kapcsolatban fordulnak elő:

III. Versus Adonius. Dimeter catalecticus in disyllabam.

$\text{—} \cup \cup | - \cup$

Terruit urbem.

IV. Versus Pherecrateus. Dimeter catalecticus in disyllabam cum basi $\times - | \text{—} \cup \cup | - \cup$

Vis formosa videri.

*) Caesura a negyedik láb után.

V. Archilochius minor: Trimeter catalecticus in syllabam.

$$\text{—} \cup \cup \cup | \text{—} \cup \cup | \text{—}$$

Bruma recurrit iners.

VI. Alcmanius:

Tetrameter catalecticus in disyllabam.

$$\text{—} \cup \cup | \text{—} \cup \cup | \text{—} \cup \cup | \text{—} \cup$$

Aut Epheson bimariske Corinthi.

246. §. Trochaeusi versek.

A trochaeusi dipodiának mintája: $\text{—} \cup \text{—} \cup$

VII. Dimeter trochaicus catalecticus.

$$\text{—} \cup \text{—} \cup | \text{—} \cup \cup$$

Non ebur neque aureum.

VIII. Dimeter trochaicus acatalecticus cum anacrusi. (Alcaicus enneasyllabus).

$$\cup | \text{—} \cup \text{—} \text{—} | \text{—} \cup \text{—} \cup$$

Iras et invisum nepotem.

247. §. Iambusi versek.

A iambusi dipodiának mintája: $\cup \text{—} \cup \text{—}$

IX. Dimeter iambicus acatalecticus vagy quaternarius.

$$\cup \text{—} \cup \text{—} | \cup \text{—} \cup \cup$$

Amice propugnacula.

X. Trimeter iambicus catalecticus.

$$\cup \text{—} \cup \text{—} | \cup || \text{—} \cup \text{—} | \cup \text{—} \cup$$

Mea renidet in domo lacunar.

XI. Trimeter iambicus acatalecticus vagy: senarius.

$$\cup \text{—} \cup \text{—} | \cup || \text{—} \cup \text{—} | \cup \text{—} \cup \cup$$

Ibis Liburnis inter alta navium.

Ezen verssorokban a caesura rendszeren a második dipodiának első fél-lába után áll (caesura *πεντημιμερής*); ritkán a harmadik fél-láb után (caesura *εφθμιμερής*).

A iambusi trimeter vagyis senarius használatában a rómaiak némely szabadsággal éltek. — Így iambus helyett használják mindenütt, kivéve az utolsó lábat, a tribrachyst ($\cup \cup \cup$). Továbbá állhat az első, harmadik és ötödik lábban a spondeus ($\text{—} \text{—}$) vagy anapaestus ($\cup \cup \text{—}$) vagy dactylus is ($\text{—} \cup \cup$).

XII. Hexapodia iambica.

$\cup \cup \cup - | \cup || \cup \cup - | \cup \cup \cup \cup$

Notus vocabit aut protervus Africus.

A drámairóknál gyakran található: Tetrameter iambicus catalecticus vagy septenarius.

$\cup \cup \cup - \cup \cup \cup - || \cup - \cup - \cup \cup \cup$

Per omnes adiuro deos, || nunquam eam me deserturum.

B) *Mesterséges rhythmusu versek.*

248. §. Dactylusi Logaoedi versnemek.

Ezen versnemek első része dactylusokból, vége pedig trochaeusokból és megfordítva, vagy eleje anapaestusokból vége pedig iambusokból áll.

XIII. Aristophanius vagy Alcaicus heptasyllabus.

Áll dactylusból és trochaeusi dipodiából.

$\cup \cup \cup | - \cup - \cup$

Temperet ora frenis.

XIV. Alcaicus decasyllabus.

$\cup \cup \cup | - \cup \cup | - \cup - \cup$

Nec virides metuunt colubros.

XV. Glyconeus.

Áll basisból egy dactylusból és két trochaeusból, melyeknek utolsója csonka.

$\times \cup | \cup \cup \cup | - \cup \cup$

Sic te diva potens Cypri.

XVI. Sapphicus minor.

Áll egy basisból, mely trochaeusi dipodia (Horatiusnál a második trochaeus helyett rendesen spondeus), egy dactylusból és trochaeusi dipodiából.

$\cup \cup - - | \cup || \cup \cup | - \cup - \cup$

A lábmetszet rendesen az ötödik szótag után van.

Iam satis terris nivis atque dirae.

XVII. Sapphicus maior.

$\cup \cup - - | \cup || \cup \cup - || - \cup \cup | - \cup - \cup$

Te deos oro, Sybarin cur properes amando.

A lábmetszet rendes a choriambusnak első arsisa után; a sormetszet pedig a nyolcadik szótag után van.

XVIII. Alcaicus hendacasyllabus.

∪ | ∠ ∪ ∪ || ∠ ∪ ∪ | ∪ ∪

Vides, ut alta stet nive candidum.

A kétlábu trochaеusi basist megelőzi még az Anacrusis. A sormetszet pedig rendszeren az ötödik szótag után van.

XIX. Archilochius maior.

∠ ∪ ∪ | ∪ ∪ | ∠ || ∪ ∪ | ∠ ∪ ∪, | ∠ ∪ ∪ | ∪ ∪

Solvitur acris hiems grata vice veris et Favoni.

XX. Asclepiadeus minor.

∠ - | ∠ ∪ ∪ - || ∠ ∪ ∪ | ∪ ∪

Pastor cum traheret per freta navibus.

A sormetszetnek helye az első choriambus után van.

XXI. Asclepiadeus maior.

∠ - | ∠ ∪ ∪ - || ∠ ∪ ∪ - || ∠ ∪ ∪ | ∪ ∪

Tu ne quaesieris, scire nefas, quem mihi, quem tibi.

Dactyli-iambicus versnemek (versus asynarteti).

249. §. Ezen versnemek két oly lazán összekötött félrészből állanak, hogy szakaszaik között a hangrés (*hiatus*) is lehetséges.

XXI. Versus elegiambus. (Trimeter dact. catal. in syllabam et Dimeter iamb. acatal.)

∠ ∪ ∪ | ∪ ∪ ∪ | ∪ || ∪ ∠ ∪ - | ∪ ∠ ∪ ∪

Iussus abire domum || ferebas incerto pede.

Vincere mollitia || amor Lycisci me tenet.

XXII. Versus iambelegus. (Dimeter iamb. acat. et Trimeter dact. catal. in syllabam).

∪ ∠ ∪ - | ∪ ∠ ∪ ∪ || ∠ ∪ ∪ | ∪ ∪ ∪ | ∪

Occasionem de die, dumque virent genua.

XXIII. Emelkedő Ionicusokból álló versek. Tetrameter Ionicus.

∪ ∪ ∠ ∠ | ∪ ∪ ∠ ∠ | ∪ ∪ ∠ ∠ | ∪ ∪ ∠ ∠

Miserarum est neque amori dare ludum neque dulci

Mala vino lavere, aut exanimari metuentes.

250. §. Verskapcsolás.

a) Két verssor (= *stichon*) egy egészszé összekapcsolva distichon-nak neveztetik.

b) Több, vagy egyenlő, vagy különböző verssor egy egészszé való összekapcsolásából származik a vers-szakasz (*strophæ*).

c) A költemények a bennök foglalt különböző versnemekről így neveztetnek: *Dicola*, *Tricola*; a strophában levő verssorok számától pedig: *Distropha*, *Tristropha*, *Tetastropha*.

II. FÜGGELÉK.

251. §.

A törtszámok kifejezése. 1. Valamely egésznek felét ($\frac{1}{2}$), *dimidium* vagy *dimidia pars*-nak nevezte a latin. — A mely törteknek a számlálója 1, azokat csak a nevezővel mondta ki: $\frac{1}{3}$ *tertia* vagy *tertia pars*, $\frac{1}{4}$ *quarta*, $\frac{1}{5}$ *quinta (pars)* stb. Ha a számláló nagyobb, a számlálót alapszámmal, a nevezőt rendszámmal fejezte ki, mint a magyar; pl. $\frac{3}{4}$ = *tres quartae (partes)*; $\frac{2}{5}$ = *duae quintae*; $\frac{5}{7}$ = *quinque septimae* stb.

Oly törtek, melyekben a számláló csak egygyel kisebb, mint a nevező, rövidebben is kifejezhetők a számlálóval; pl. $\frac{2}{3}$ = *duae partes*; $\frac{4}{5}$ = *quattuor partes*, stb. — Nagyobb törtet úgy is lehet kifejezni, hogy $\frac{1}{2}$ -hez még a többit hozzáadjuk; pl. $\frac{3}{4}$ = $\frac{1}{2} + \frac{1}{4}$ = *dimidia et quarta*; $\frac{5}{8}$ = $\frac{1}{2} + \frac{1}{8}$ = *dimidia et octava*.

2. Azonban a pénz v. mérték s különösen a súly elosztásánál, a kamat kiszámításánál, örökösödéseknél s általában osztalékoknál az egészet *as* szóval jelölték, mely az italiaknak sajátos tizenkettes rendszere szerint 12 részre (*uncia*) osztatott; így:

$1 \text{ as} = 12 \text{ uncia}$; tehát $1 \text{ uncia} = \frac{1}{12}$; $\text{sextans} = \frac{1}{6} = \frac{2}{12}$; $\text{quadrans} = \frac{1}{4} = \frac{3}{12}$; $\text{triens} = \frac{1}{3} = \frac{4}{12}$; $\text{quincunx} = \frac{5}{12}$; $\text{semis (semi-as)} = \frac{6}{12} = \frac{1}{2}$; $\text{septunx} = \frac{7}{12}$; $\text{bes (tő: bess-)} = \frac{8}{12} = \frac{2}{3}$; $\text{dodrans (de-quadrans, azaz 1 as-ból — quadrans, 1 — } \frac{1}{4}) = \frac{3}{4} = \frac{9}{12}$; $\text{sextans} = \frac{5}{6} = \frac{10}{12}$, (azaz: de sextans); $\text{deunx (1 as-ból — 1 uncia)} = \frac{11}{12} \text{ as}$.

E szerint pl. *heres ex asse* annyit tesz, hogy az egésznek örököse, általános örökös; *heres ex dodrante*, háromnegyed részben örökös; pl. *Augustus heredes instituit: Tiberium ex parte dimidia et sextante* ($\frac{1}{12} + \frac{1}{6} = \frac{2}{3}$), *Liviam ex parte tertia*; *secundos*: (mint második osztályu örököseket, ha halálakor az első már nem élne) *Drusum, Tiberii filium, ex triente, et ex partibus reliquis Germanicum liberosque eius tres sexus virilis; tertio gradu propinquos amicosque complures*. (Suet. Aug. 101.) — *Triumvir terna iugera et septunces* ($3\frac{7}{12}$) *virum diviserant* (Liv. 5, 24.) — *Fenus ex triente factum erat bessibus*, (a kamatláb $\frac{1}{3}$ százalékról havonként $\frac{2}{3}$ -ra emelkedett). (Cic. Att. 4, 15, 7.)

252. §.

Római pénz. A legrégebb római pénz rézből (*aes*) volt; annak súlyegységeül a *libra* használtatott (= 0.3341 kg.), mely mint egész, tizenkét részre osztva, ismét *as*-nak neveztetett, még pedig *as libra*-nak. De az *as*-nak súlya mindinkább alábbszállott, míg utoljára csak

egyszerű váltópénznek maradt. Már a legrégibb ezüstpénz korában csak 4 uncia-ból állott, úgy hogy $2\frac{1}{2}$ új as felelt meg a régibb, 10 uncia-t nyomó, as *libralis*-nak. (Ezres szám mellől *assium* szót elhagyták s helyette *aeris*-t tettek; pl. *centum milia aeris* = 100,000 as).

Ezüst pénzek voltak:

denarius = 10 as (később 16) körülbelül 35 krajcár.

quinarius = 5 as ($\frac{1}{2}$ *denarius*).

sestertius = $2\frac{1}{2}$ as ($\frac{1}{4}$ *denarius*), 8.77, azaz majdnem 9 krajcár.

A közönséges számvetési pénz vagy az as *libralis*, vagy annak ezüstbeli hasonmása a *sestertius*, máskép *sestertius numus* volt, röviden *numus*-nak is mondva. Azonban e név háromféle alakban használtatott a következő jelentéssel:

1) *sestertius*, (Gen.-i) = 1 *sestertius*; evvel egyszerűen számláltak alapszámokkal/ezerig; pl. *octingenti sestertii* = 800 *sestertius*.

2) *sestertia*, (Gen.-orum) = 1000 *sestertius*, csak a többesszámban osztó számnevekkel; pl. *tria sestertia* = *duo milia sestertia* (*sestertiorum*), 2000 *sestertius*; *dena sestertia* = 10,000 *sestertius*; *ducenta sestertia* = 200,000 *sestertius*.

3) *sestertium*, (Gen.-i) = 100,000 *sest.* csak az egyes számban mennyiségi határozókkal oly összegeknél, melyek már 1,000.000 *sestertius*-t tettek; pl. *decies sestertium* = 1,000.000 *sest.* (tulajdonképen *decies centena milia sestertium*); *undecies sestertium* = 1,100.000 *sest.*; *vicies sestertium* = 2,000.000 *sest.* Pl. *Syngrapha sestertii centies* (10,000.000 *sestertius*-ról szóló váltó). — M. Marcellus *decem pondo auri et argenti ad summam sestertii decies* (1,000.000) in *aerarium* *retulit*. — *Sexagies sestertio* (6,000.000) *margaritam mercatus est*.

Ezen név *sestertius* származott ebből: *semis tertius*, azaz harmadfél s ezen jeggyel: IIS. vagy HS. iratott, még pedig mindhárom jelentésben, pl. C. Catoni HS. (*sestertiorum*) *duodeviginti milibus* (= 18,000 *sest.*) *la aestimata est*. — HS. (*sestertia*) *quingena* = 500,000 *sest.* — *Centies HS.* (*sestertium*) = 10,000.000 *sest.*

Ha pedig a számnevek helyett is számjegyeket irtak, akkor ily megkülönböztetést használtak: HSX = *sestertii decem*; HSX *sestertia dena*; HSX = *sestertium decies*; mi azonban, minthogy a különbség csak a jegy felett álló rövidebb vagy hosszabb vonalban állott, sok tévedésre és hamisításra szolgált alkalmul. HSXX = *sestertii viginti*, stb.

Az aranypénz *aureus* (*numus*), mely *solidus*-nak is neveztetett a caesárook idejében, 25 *denarius*-t (= 100 *sestertius*) ért; (tehát 8 frt 77 kr.).

A görög *drachma* valamivel több a *denarius*-nál; 100 *drachma* egy *mina* és 60 *mina* egy attikai *talentum*, (mintegy 2357 frt.)

253. §.

A római hosszmértéknél a *pes* (láb) szolgált alapul, mely = körülbelül 0.3 méter. — Ez is 12 *uncia*-ra vagy 16 *digitus*-ra osztatott; *semipes* = $\frac{1}{2}$ *pes*; *palmus* (tenyér) = 4 *digitus*, tehát $\frac{1}{4}$ római láb. — Használtatott továbbá a *cubitum* vagy *cubitus* (rőf) = $1\frac{1}{2}$ *pes* s

nagyobb méréseknél a *passus* (lépés) = 5 *pes*. A római országutakon mindenütt 1000 *passus*-ra (*miliarium*) mérföld-kövek (*lapides*) voltak állítva; e szerint 1 római mérföld = 1000 *passus* = 5000 *pes* = körülbelül 1·5 kilometer. *Ad quintum lapidem* tehát annyit tesz, mint: 5 római mérföldnyi távolságra a várostól.

Egy görög *stadium* = 625 római láb; tehát 8 *stadium* tesz egy római és 40 *stadium* közel egy földrajzi mérföldet.

A szántóföldeket *iugerum* (hold) szerint mérték a rómaiak, melynek hossza 240 és széle 120 *pes* volt.

254. §. Folyadékok mérésénél használatban volt az *amphōra* (= 25 liter), melynek részei: 2 *urna* v. 3 *modius*; 1 *urna* = 4 *congius*; 1 *congius* = 6 *sextarius*; 1 *sextarius* = 12 *cyathus* (v. *uncia*); 20 *amphōra* volt egy *culeus* (tömlő).

Gabona és egyéb száraz anyagok mérésére szolgált a *modius* (= körülbelül 30 liter) = 16 *sextarius*; 3 *modius* ismét 1 *amphōra* (körülbelül 90 liter).

Súlymértékül a *libra* v. *pondo* használtatott, melyet azonban egy ségképen szintén *as*-nak nevezték (251. §. 2.) és szintén 12 *uncia*-ra osztatott.

255. §. Római naptár. A rómaiak az esztendőt szinte 12 hónapra osztották, ugyanazon elnevezésekkel s ugyanannyi számú napokkal, mint jelenleg; csakhog^y első hónapnak Mártiust vették, miért is *Julius Quintilis*-nek, augusztus *Sextilis*-nek is neveztetett.

Minden hónapban három határozott fő-nap volt, úgymint: *Calendae*, *Nonae* és *Idus*, melyektől kiindulva s ezeket is hozzávéve visszafelé számlálták a napokat.

És pedig *Calendae* volt minden hónapnak 1., *Nonae* az 5. v. 7., *Idus* a 13. v. 15. napja. *Martius*, *Maius*, *Iulius* és *October* havában a *Nonae* a 7., az *Idus* pedig a 15. napra esett, a többiekben az előbbi az 5., az utóbbi a 13-ra: a *Nonae* tehát mindig a 9. nap volt az *Idus* előtt, bele számítván ezt is.

E három névvel: *Calendae*, *Nonae*, *Idus*, a hónapok neveit rendesen melléknévilag kötik össze; úgymint: *Calendis Ianuariis*, január elsején; *Nonis Iuniis*, június ötödikén; *Idibus Aprilibus*, április tizenharmadikán. — Vagy: *Nonae Martiae*, március 7-ike, *Idus Maiæ*, május 15-ike stb.

Minden egyéb nap a reája következő főnaptól (ezt is hozzá vévén) visszafelé számlálva határozatott meg úgy, hogy valaminek keltét, mely pl. a *Nonae* előtt volt, a *Nonae*-től — a *Nonae* után való, tehát az *Idus* előtti, napot ugyanazon hónapnak *Idus*-ától, az *Idus* után való napot pedig a következő hónap *Calendae*-jétől számították le.

Megjegyzendő még, hogy a *Calendae*, *Nonae* és *Idus* előtt való napot mindig *pridie* ablativussal jelölik; pl. *pridie Calendas Novembres* = október 31.; *pridie Nonas Novembres* = november 4.; *pridie Idus Novembres* = november 12. [rövidítve: *pridie Cal.* (v. *Non.* v. *Id.*) *Nov.*]

Ha tehát pl. a meghatározandó nap márciusban van, s olyan, hogy a rákövetkező főnap a *Nonae*, akkor ettől kell visszafelé számítani. *Nonae* márciusban a mi számításunk szerint 7-ikére esnék, tehát a mi márc. 6-ikunk = *pridie Nonas Martias*; a mi 5. = (*die*) *tertio (ante) Nonas Martias* [*tertius* azért, mert a főnapot magát is számítani kell]; a mi 4. = *quarto Nonas M.*; a mi 3. = *quinto Nonas M.* stb. — Ha pedig *Idus* a rákövetkező főnap, minthogy márciusban az *Idus* a mi 15-ikünk, az előtte való nap a mi márc. 14. = *pridie Idus Martias*; a mi 13. = *tertio (ante) Idus Martias.* stb. — Ha a meghatározandó nap az *Idus*-okon is tul van, a rákövetkező főnap a jövő hónap *Calendae*-i azaz április 1-seje; akkor az előtte való nap, a mi márc. 31. = *pridie calendas Apriles*, s tovább a mi márc. 30. = *tertio (ante) Calendas Apriles*; a mi 29. = *quarto Calendas Apriles*, stb.

Hogy a római időmeghatározást a mi számításunk szerint könnyebben kiszámíthassuk, jegyezzük meg a következő képleteket:

1) Ha a következő főnap *Nonae* v. *Idus* (jelöljük e főnapok meghatározott számát *f*-vel, az adott napot *a*-val) lesz:

$$N. Non.: (f + 1) - a = ?$$

2) Ha a következő főnap a jövő hó *Calendae*-i, akkor előbb is azt kell keresni, hány nap van abban a hónapban, a melybe az adott nap esik s akkor

$$Cal.: (30 \text{ vagy } 31 + 2) - a = ?$$

Pl. V. *Idus Maias* = $(15 + 1) - V$ = május 11-ke.

VII. *Idus Iunias* = $(13 + 1) - VII$ = június 7-ke.

XI. *Calendas Decembres* = $(\text{Nov. } 30. + 2) - XI$ = nov. 21.

IV. *Calendas Februarias* = $(\text{Ian. } 31 + 2) - IV$ = jan. 29.

Hogy lesz a római számítás szerint a mi július 3-ikánk?

Az(erre következő főnap *Nonae*, az 7., tehát lesz $(7 + 1) - 3$ = V. *Nonas Iulias*.

Aug. 8-ika = $(13 + 1) - 8$ = VI. *Idus Aug.*

Sept. 22-ike = $(30 + 2) - 22$ = X. *Calendas Octobres*.

Calendae : 1.
Nonae : 5.
Idus : 13.

csak:
 Ez előbbi ret.: *Mar. Mai.*
Jul. Oct.
(Milmo.)

Római naptár.

A mi naptárunk szerint	Martius, Maius, Iulius és October (31 nap)	Ianuarius, Augustus és December (31 nap)	Aprilis, Iunius, September és November (30 nap)	Februarius (28 nap)
1.	Calendis.	Calendis.	Calendis.	Calendis.
2.	VI.	IV. } (ante)	IV. } (ante)	IV. } (ante) Nonas.
3.	V. } (ante) Nonas.	III. } Nonas.	III. } Nonas.	III. } (ante) Nonas.
4.	IV.	Pridie Nonas.	Pridie Nonas.	Pridie Nonas.
5.	III.	Nonis.	Nonis.	Nonis.
6.	Pridie Nonas.	VIII. } (ante) Idus.	VIII. } (ante) Idus.	VIII. } (ante) Idus.
7.	Nonis.	VII. } (ante) Idus.	VII. } (ante) Idus.	VII. } (ante) Idus.
8.	VIII. } (ante) Idus.	VI. } (ante) Idus.	VI. } (ante) Idus.	VI. } (ante) Idus.
9.	VII. } (ante) Idus.	V. } (ante) Idus.	V. } (ante) Idus.	V. } (ante) Idus.
10.	VI. } (ante) Idus.	IV. } (ante) Idus.	IV. } (ante) Idus.	IV. } (ante) Idus.
11.	V. } (ante) Idus.	III. } (ante) Idus.	III. } (ante) Idus.	III. } (ante) Idus.
12.	IV.	Pridie Idus.	Pridie Idus.	Pridie Idus.
13.	III.	Idibus.	Idibus.	Idibus. (szökő évben)
14.	Pridie Idus.	XIX.	XVIII.	XVI.
15.	Idibus.	XVIII.	XVII.	XV.
16.	XVII.	XVII.	XVI.	XIV.
17.	XVI.	XVI.	XV.	XIII.
18.	XV.	XV.	XIV.	XII.
19.	XIV.	XIV.	XIII.	XI.
20.	XIII.	XIII.	XII.	X.
21.	XII.	XII.	XI.	IX.
22.	XI.	XI.	X.	VIII.
23.	X.	X.	IX.	VII.
24.	IX.	IX.	VIII.	VI.
25.	VIII.	VIII.	VII.	V.
26.	VII.	VII.	VI.	IV.
27.	VI.	VI.	V.	III.
28.	V.	V.	IV.	Pridie Calendas.
29.	IV.	IV.	III.	III.
30.	III.	III.	Pridie Calendas.	Pridie Calendas.
31.	Pridie Calendas.	Pridie Calendas.		

TÁRGYMUTATÓ.

A (*ab*, *abs*, *absque*) honnan? 80. §. mikor? 93. §. 3. mióta? 96. §. ered. 134. §.
abalienare Abl. 81. §. 1.
abdicare Abl. 82. §.
aberrare Abl. 82. §. 3.
abesse Abl. 81., 82. §§. — *abest*, *ut*, *quin*, 206. §.
abhinc Abl. 97., 108. §§.
abhorre Abl. 81. §. 1. 131. §. b.
abire Abl. 82. §. 3.
Ablativus (meghatározás) 4. §. — *loci ubi* 74. §. — *separationis* 81., 126. §§. — *loci unde* 83. §. — *temporis* 92. §. — *modi* 105. §. *instrumenti* 106. §. — *mensurae* 108. §. — *differentiae* 108. §. — *pretii* 109. §. — *sociativus* 116. §. — *causae* 119. §. — *originis* 126. §. — *materiae* 127. §. — *copiae et inopiae* 123. §. — *comparationis* 130. §. — *limitationis* v. *respectivus* 131. §. — *auctoris* 132. §. — *qualitatis* 172. §.
Ablativus absolutus, meghatározás 29. §. II. — *idő* hat. 92. §. — *ál-lap* hat. 116. §. — *ok* hat. 119. §.
abrumper Abl. 82. §.
abscedere 82. §.
absolvere Gen. 120. §.
abstinere Abl. 81. §. 2.
absterrere 81. §. 2.
Abstractum 3. §.
abundare Abl. 128. §.
abunde Gen. 170. §. f.

abuti Abl. 107. §. 3.
ac (has.) 194. §. — *si* 195. §. 1. 228. §.
accedere Dat. 90. §. a. 226. §. 5.
accedit (ut) 209. §. 4. c.
accidere (bene etc.) 220. §. 3.
accidit (ut) 209. §. 4.
accommodatus 148., 152. §§.
accumbere Dat. 90. §. a.
accusare Acc. c. inf. 69. §. 4. b., (Gen.) 120. §. (quod) 204. §. 3.
Accusativus, meghatározás 4. §. — tárgy 63–67. §§. — helyh. 87. §. — időh. 97., 99. §§. — módh. 110. §. — *graecus* 157. §.
Accusativus cum infinitivo 1. *Infinitivus*.
acerbe ferre Acc. c. inf. 69. §. 4.
acquiescere Abl. 74. §. 4.
actio necessaria 49. §. II.
ad, hol? 78. §. mikor? 94. §. 3. mikorra? 100. §. módh. 103. §. 3. és 111. §. célh. 137. §. végh. 158. §.
adaequare Acc. 64. §.
addere Acc. 70. §. 2. 220. §. 5.
adesse Dat. 75. §.
adhibere (studium etc.) 211. §. 1.
adiacere Dat. 75. §.
adiicere Dat. 90. §. b. 220. §. 5.
adipisci (ut) 209. §. 5.
adire Acc. 66. §.
adiungere Acc. 70. §. 2. Dat. 90. §. b.

adiuvare Acc. 64. §.
adlatrare Acc. 66. §.
admonere Gen. 133. §. b.
admovere Dat. 90. §.
Adonius versus 245. §.
 III.
adspergere 146. §.
adulari Acc. 64. §.
Adverbia 1. Határozószók.
adversari Dat. 143. §. 2.
adversus, adversum, hol? 78. §. 6. hová? 85. §. 3. végh. 158. §.
advertere (animum) 211. §. 1.
advolare Dat. 90. §. a.
aegre ferre (quod) 204. §. 3.
aemulari Acc. 64. §.
aequalis 148. §. c.
aequare Acc. 64. §.
aequiparare Acc. 64. §.
aequum est Acc. c. inf. 34. §. 2. (indic.) 54. §. 199. §. b. 209. §. e.
aestimare Abl. 109. §. 1. Gen. 168. §. b.
affatim Gen. 170. §. f.
afficere 128. §.
affinis 148. §. d.
affluere Abl. 128. §.
agere Gen. 120. §. — *id* (ut) 211. §. e.
aggredi Acc. 66. §. b. c. inf. 68. §.
Alakzatok 232. §.
Alany, meghatározás 33. §. Inf. mint alany 33. §. 5. Acc. c. inf. mint alany 34. §. Nom. c. inf. mint alany 35. §. kiegészítő alany 39. §. Az állítmány egyezése az alanynyal 40. §.

Alanyi és tárgyi mellékmondatok 183., 184. §§.
Alárendelés 177. §.
Alcaicus 246. §. VIII.
 248. §. XIII. — *hendecasyllabus* 248. §. XVIII.
Alcmanius 245. §. VI.
alienare Abl. 81. §. 1.
alienus 81. §. Dat. 148. §.
aliquanto módh. 108. §.
aliquantum módh. 110. §.
 Gen. 170. §. e.
aliquid módh. 110. §.
 Gen. 170. §. e.
aliquis 16. §. 170. §. c.
aliquo Gen. 170. §. f.
alius 16. §. Abl. 130. §.
 Gen. 170. §. c.
Állapóthatározók 114—117. §.
allatrare l. *adlitrare*.
alliteratio 235. §. 13.
Állomány, meghatározás
 37. §. — *kiegészítője*
 38. §. — *kiegészítő*
alany 39. §. — *egyezése az alannyal* 40., 41. §§. — *kiegészítő tárgy* 70. §. — *meghatározó jelző* 175. §.
alloqui Acc. 66. §.
Ászenvedő ige 7. §.
alter 16. §. Gen. 170. §. c. *altero-tanto* 108. §.
altus Acc. 88. §. a.
ambo 16. §.
amice Dat. 149. §.
amicus Dat. 148. §.
amovere 82. §. 3.
amplius 130. §. 3.
an? 61., 184. §.
Anacrusis 243. §. 2.
Anaphora 235. §. 3.
inducere animum (Inf.) 68. §.
anélkül hogy 202. §. 3. jegyz.
angi Abl. 74. §. 4. Acc. c. inf. 69. §. 4.
ante, hol? 78. §. 2. *hová?* 85. §. 7. *mikor?* 94. §. 2. *mód.* 108. §. 3. és *jegyz.* 1.
antecedere Dat. 90. §. Abl. 108. §. 2. 131. §. b. Acc. 145. §. Jegyzet 2.

antecellere Dat. 75. §. Abl. 131. §. b. Acc. 145. §. Jegyz. 2.
anteire Dat. 90. §. a. Acc. 145. §. Jegyz. 2.
antequam 191. §.
Antithesis 232. §. 8.
Aphaeresis 232. §. 4.
Apocope 232. §. 6.
Aposiopesis 235. §. 8.
Apostrophe 235. §. 9.
apparet Acc. c. inf. 34. §. *kettős Nom.* 39. §. 2.
appellare, kettős Acc. 70. §. *kettős Nom.* 39. §. 3.
Appositio, l. *Értelmező*; — *praedicativa* 175. §.
appropinquare 90. §. a.
aptus Dat. 148., 152. §§. 219. §. c.
apud hol? 78. §.
arbitrari Acc. c. inf. 69. §. *kettős tárgy* 70. §.
arcere, Abl. 81. §. 2. — *quominus* 206. §.
arcessere Gen. 120. §.
Archilochius maior 248. §. XIX.
Archilochius minor 245. §. V.
ardere Abl. 119. §. 3.
arguere Gen. 120. §.
Aristophanius 248. §. XIII.
arridere Dat. 144. §.
Arsis 240. §.
Asclepiadeus minor 248. §. XX.
assequi (ut) 209. §. 5.
assis 168. §.
assistere Dat. 90. §.
assuefacere Abl. 107. §. 2. és 145. §.
assuefieri Abl. 107. §.
assuescere Abl. 107. 2. és 145. §.
Asymmetri versus 249. §.
Asyndeton 235. §. 1.
at (ast) 200. §. 3. b. 228. §. 2. b.
atque 194. §. 228. §.
atqui 228. §. 2. b.
attamen 228. §. 2. b.
Attributum l. *Jelző*. — *praedicativum* 175. §.
Attractio 213. §.
auctor sum Acc. c. inf. 69. §. 2. (ut) 211. §. d.

auctoritas est 211. §. 1.
audere Inf. 68. §.
audientem esse Dat. 143. §. 2.
audire Acc. c. inf. 69. §.
aut 61. §. 4. 228. §. 2.
autem 228. §. 2. b.
avidus Gen. 171. §. 2. a.

Basis 243. §. 2.
benedicere 144. §.
benevolus Dat. 148. §. b.
blandiri Dat. 143. §. 2.
Brachylogia 233. §. 3.

Cadere (bene etc.) 220. §. 3.
Caesura 243. §.
canere Abl. 106. §. — *receptui* 151. §.
capere Dat. 151. §. 3. — *consilium* 68. §. 142. §. 211. §. 1.
capi (pavore) 211. §. 2.
carere Abl. 128. §.
carus Abl. 109. §. 4. Dat. 148. §. b.
Casus — *recti*; — *obliqui* 4. §.
causa 139. §. és 163. §. 1. Jegyz. — *quod* 220. §. 2.
cavere Acc. 64. §. Dat. 146. §. — *ne* 206. §. b.
cedere Abl. 82. §.
celare Acc. 154. §.
Célhatározók 135—140. §.
Célhatározó mondatok 207. §.
Célzatos és felszól. jelzőmondatok 218. §.
censere 69. §. (ut) 211. §. c.
certe 62. §. 103. §. 200. §. 3. b.
certiorem facere Gen. 133. §.
certo 103. §.
certus Gen. 171. §. 2. d.
ceterum, cetera 110. §.
ceu 195. §.
Chiasmus 230. §. e.
circa hol? 78. §. *hová?* 85. §. *mikor?* 94. §.
circiter 103. §.
circum hol? 78. §. *hová?* 85. §.
circumdare 146. §. a.

circumfluere 128. §.
circumfundere 146. §. a.
circumire Acc. 66. §.
circumsonare Acc. 66. §.
circumstare Acc. 66. §.
cis hol? 78. §. hová?
 85. §.
citare Gen. 120. §.
citra hol? 78. §. hová?
 85. §. mikor? 94. §. e.
clam 113. §.
Climax 235. §. 6.
coactus 175. §. 1.
coarguere Gen. 120. §.
coepisse inf. 68. §.
cogere 155. §. (ut) 211.
 §. d.
cogitare inf. 68. §.
cognitum habes 70. §. 2.
 1. Jegyz.
cognoscere 70. §. 2.
coire Acc. 66. §.
Collectivum 3. §. 40. §.
collocare (in) 76. §. a. és
 Jegyz.
collocare nuptum 138. §.
commiserari Acc. 121. §.
 Jegyz.
committere (ut) 209. §. 5.
commonere Gen. 133. §.
commonefacere Gen.
 133. §.
commoveri animo 74. §.
communis 148. §. d.
comparare 90. §. *
complere Abl. 128. §.
componere 90. §. *
compos Gen. 171. §. 2. c.
con-nal összetett igéknél
 Acc. 65. §. d.
con-nal összetett igéknél
 Dat. 146. §.
conari inf. 68. §.
conari (si) 184. §.
concedere (ut) 211. §. c.
concordare Abl. 131. §. b.
Concretum 3. §. 5. §.
concurrere Dat. 90. §. a.
condemnare Gen. 120. §.
conducere Abl. 109. §.
 Dat. 143. §.
conferre 90. §. *
confidere Abl. 107. §. 4.
 Dat. 144. §.
congregari 90. §. *
congruenter Dat. 149. §.
congruere 90. §. * Abl.
 131. §.

Coniunctivus 19—52. §§.
 főmondatokban 55—
 59. §., a mellékmon-
 datokban 179. §. II. —
 obliquus 226. §.
coniungere 90. §. *
consci Gen. 171. §. 2.
 d. — *mihi sum* Acc. c.
 inf. 69. §. 2.
Consecutio temporum 181.
 §. — az oratio obliquá-
 ban 224. §.
consentire 90. §. *
consequens est 209. §. 4.
consequi 209. §. 5.
consequitur 209. §. 4.
considerare (in) 76. §. a.
consilium capere 68. §. b.
 142. §. 1.
consilium est 211. §. 1.
consistere (in) 76. §. a.
consors Gen. 171. §. 2. b.
constanter Dat. 149. §.
constare Abl. 109. §.
 127. §.
constat Acc. c. inf. 34. §.
constituere (in) 76. §. a.
 (ut) 211. §. c.
Constructio ad synesin
 162. §. 2. Jegyz. 213. §.
 2. Jegyz. 40. §. a. 1.
consuetudo est, fert 209.
 §. e.
consveti 43. §. Jegyz.
consultare Acc. 64. §. 146.
 §. 154. §. b.
consultus Gen. 171. §. 2. d.
consumere tempus, 107.
 §. 4. Jegyz.
contendere (ut) 211. §. e.
continere Abl. 81. §. 2.
contineri Abl. 74. §. 4.
 se non — (quin) 206. §.
contingit 209. §. 4.
continuuare Dat. 90. §. 2.
contra hol? 78. §. 6.
 hová? 85. §. 3. vég
 158. §.
contrarius 148. §. d.
convenienter Dat. 149. §.
convenire Acc. 66. §. b.
 146. §.
conviciari 144. §.
convincere Gen. 120. §.
Coordinatio 177. §.
copulare 90. §. 2.
coram hol? 77. §.
crassus Acc. 88. §.

creare kett. Acc. 70. §.
creari kett. Nom. 39. §. 3.
creatus Abl. 126. §. 1.
creber 175. §. 1.
credere Acc. c. inf. 69. §.
 1. kettős Acc. 70. §.
credi kettős Nom. 39. §. 3.
Cselekvő ige 17. §.
cum mikor? 93. §. 2. ál-
 lap. 116., 117. §. 1.
cumulare Abl. 128. §.
cupere Ind. 54. Inf. 68.
 §. Acc. c. inf. 69. §. 3.
 146. §.
cupidus Gen. 171. §. 2. a.
cur (jelző) 212. §. 1.
curare (ut) 56. §. a. 1.
 Jegyz. 211. §. e.
currere Acc. 65. §.

Damnare Gen. 120. §. —
 quod 204. §. 3.
dare Inf. 68. §. 70. §. 2.
 Dat. 142. §. 151. §. 2.
dare — nuptum 138. §.
 — *opéram* 152. §. c.
 211. §. 1. — *signum*
receptui 151. §.
Dativus — meghatáro-
 zás 4. §. 5. — *cum* in-
 finitivo 23. §. — hely-
 határozásra 75. §. 90.
 §. véghat. 142. stb §§.
 — *obiectivus* 142. §.
 — főnevek mellett
 145. §. — igék mellett
 146. §. — melléknevek
 mellett 148. §. — *auc-*
toris 150. §. — *com-*
modi vagy *incommodi*
 150. §. — *ethicus* 150.
 §. — *finalis* 151. §. —
 költőknél 153. §.
de honnan? 80. §. mi-
 kor? 93. §. 3. mód.
 112. §. okhat. 123. §.
 ered. 134. §.
debere Acc. 64. §. Inf.
 68. §. 199. §. b. a.
decedere 82. §.
decernere Inf. 68. §. (ut)
 211. §. c.
deceat Acc. c. inf. 34. §.
 Ind. 54. §. Acc. 65. §.
 199. §. b. a.
declarare kett. Acc. 70. §.
declarari kett. Nom. 39.
 §. 3.

dedecet Ind. 54. §. Acc. 65. §.
dedocere kett. Acc. 154. §.
deducere 82. §. c.
deerrare 82. §. c.
deesse (quin) 206. §.
deficit Acc. 64. §.
defigere (in) 76. §. b.
degređi 82. §. c.
deinde 228. §. b.
delabi 82. §. c.
delectat Acc. 66. §.
demittere 82. §. 2.
demonstrare Acc. c. inf. 69. §. 1.
denique 228. §. b.
depellere 81. §. 2.
designare kett. Acc. 70. §.
desinere Gen. 81. §. 2. Inf. 68. §.
desistere Inf. 68. §. Abl. 81. §. 2.
desperare Acc. 66. a. Dat. 144. §.
detrerrere Abl. 81. §. 2. — *quominus* 206. §. 1.
Diaeresis 243. §. 2. és 244. §. d.
Dialysis 243. §. d.
dicere Acc. c. inf. 69. §. 1. kettős Acc. 70. §. — *doti* 151. §. — *diem* 152. §.
dici kett. Nom. 39. §. 3.
Dicola 250. §. c.
dies Dat. 152. §. *diem dicere* 152. §. c.
differre Abl. 81. §. 131. §. b. Dat. 153. §. 1.
difficile est Acc. c. inf. 34. §. 2. Ind. 54. §. Jegyz.
difficilis Abl. 131. §. b.
diffidere Dat. 144. §.
dignari Abl. 109. §. 3.
dignus Abl. 109. §. 3. 131. §. c. β. — (qui) 219. §. c.
diuđicare 81. §. 1.
Dimeter 241. §. — trochaicus 246. §. — iambicus 247. §.
dimidio 108. §.
dimidium Gen. 170. §. e.
Diplasiasmus 232. §. 1.
dirimere 81. §. 1.
discernere 81. §. 1.
discrepare 81. §. 1. 131. §. b.
dispar 148. §. c.

displicere Dat. 143. §. 2.
dissimilis 148. §. c.
dissuadere (ne) 211. §. d.
distare 81. §. 108. §. 2. c.
Distichon 250. §. a.
distinguere 81. §. 1.
Distropha 250. §. c.
dives 128. §.
docere 154. §.
doctus Abl. 154. §. 2.
 Jegyz. a.
dolere Acc. 66. §. — Acc. c. inf. 69. §. 4. a. — Abl. 119. §. 2. — *quod* 204. §. 3.
domus 73. §. 2. 83., 87. §§.
donare 146. §. 151. §. 3.
donec 192. §.
dubitare Inf. 68. §. 206. §. 5.
ducere kett. Acc. 70. §. — (in) 76. §. c. Sup. Acc. 140. §. 1. — Gen. 168. §.
duci kett. Nom. 39. §. 3.
dum 192. §. — *ne* 201. §.
dummodo és — *ne* 201. §.
E, ex honnan? 80. §. mikor? 93. §. 3. mióta? 96. §. mód. 112. §. ok. 123. §. ered. 134. §. *ex quo* 190. §.
eatenus — *quatenus*, *quoad* 194. §.
ebrius 175. §. 1.
edere 82. §. c.
edicere (ut) 211. §. c.
edictum 211. §. 1.
editus Abl. 126. §. 1.
edocere kett. Acc. 154. §.
educere 82. §. c.
efferre 82. §. c.
efficere kett. Acc. 70. §. — (ut) 209. §. 5.
efficitur 209. §. 5.
effugere 82. §. c.
egere Abl. 128. §.
ego 10. §. 1.
egredi 82. §. c.
Egyes szám 6. §. 1.
eheu 67. §. 4.
eiusmodi est 209. §. 3. (qui) 219. §. a.
elaborare (ut) 211. §. e.
Elegia 245. §. II.
Elegiambus v. 249. §. XXI.

eligere kett. Acc. 70. §. Dat. 151. §.
eligi kett. Nom. 39. §. 3.
Elisio 244. §. a.
Ellentétes mondatok 203. §.
Ellipsis 233. §.
Elvont névszók 3. §.
emere Abl. 109. §. 1.
emittere 82. §. c.
Ennallage 233. §. 1.
enim 228. §. 3. a.
eniti (ut) 211. §. e.
eo Gen. 170. §.
Epenthesis 232. §. 1.
Epiphora 235. §. 3.
Epizeuxis 235. §. 5.
Eredethatározók 124 — 133. §.
Eredethatározó mondatok 206. §.
erga végh. 158. §.
ergo 139. §. 163. §. 1. Jegyz. 228. §. 3. b.
Értelmező 174 — 175. §. — mondatok 220. §.
erubescere 66. §.
erudire 107. §. 2.
erumpere 82. §. c.
Esetek 4. §.
esse 9. §. a. 39. §. 1. Abl. 108. §. 2. c. 109. §. 1. Dat. 143., 151. §§. Ger. Dat. 152. §. c. Gen. 9. §. a. β. és 166. §. c. 168. §. a. 209. §. 4. — in metu 211. §. 2. est, qui. 219. §. d.
et-et, et-que 228. §.
etenim 228. §. 3. a.
etiam 8. §. b. — si 202. §. 2. és 228. §.
etsi 202. §.
evadere kett. Nom. 39. §. 2. 82. §. c.
evenire 220. §. 3.
evenit 209. §. 4.
ex — *l. e* — *quo* 190. §.
exadversus 85. §.
ex-szel összetett igéknel előforduló Acc. 65. §. d. 82. §. c.
excedere 66. §. b. 82. §. c.
excellens Abl. 131. §. b. 145. §. Jegyz. 3.
excludere Abl. 81. §. 2.
excusare 142. §.
exercere 107. §. 2.
exhibere kett. Acc. 70. §.

existere kett. Nom. 39. §.
 2. (— qui) 219. §. d.
existimare kett. Acc. 70.
 §. Gen. 168. §. b.
existimari kett. Nom. 39.
 §. 3.
exitiosus 148. §. a.
exonerare 81. §. 2.
exoriri, qui 219. §. d.
expedire 81. §. 2.
expedit Acc. c. inf. 34. §.
expellere 81. §. 2.
experiri (si) 184. §.
expers Gen. 171. §. 2. b.
explere 128. §.
exploratum habere 70. §.
 2. 1. Jegyz.
exponere 76. §. a. Jegyz.
exsors Gen. 171. §. 2. b.
expectare (si) 184. §. (ut)
 211. §. e.
extra hol? 78. §. hová?
 85. §. állap. 117. §.
extremum est 209. §. 4. d.
exuere 146. §.

Facere kett. Acc. 70. §.
 Gen. 168. §. (— ut) 56.
 §. a. 2. Jegyz. 209. §.
 (— bene etc.) 220. §. 3.
facile est Acc. c. inf. 34.
 §. 2.
facilis 131. §. β.
fallit Acc. c. inf. 34. §.
 Acc. 65. §.
familiaris 148. §. b.
fas Acc. c. inf. 34. §. 2.
 Abl. 131. §. α.
fastidiosus 171. §. 2. a.
favere 143. §.
fecundus 128. §.
Felső fok 8. §.
Felszólító mondatok
 211. §.
ferre 103. §.
ferme 103. §.
ferre legem, fert natura
 etc. 211. §. 1.
fertilis 128. §. 171. §. 2.
 1. Jegyz.
fertur 35. §. b.
festinare Acc. 66. §. Inf.
 68. §.
fideliter 149. §.
fidere 107. §. 4., 144. §.
fidus 148. §. b.
feri 9. §. kett. Nom. 39.
 §. 2. — bene etc. 220.

§. 3. Dat. 151. §. 1. (—
 ut) 209. §. 4.
figere 76. §. b.
Figurae 232., 233. §§.
figere kett. Acc. 70. §. 2.
finitimus 148. §. d.
flagitare 154. §. b. (ut)
 211. §. b.
flagrare 119. §. 3.
flere 66. §.
floci 168. §.
florere Abl. 128. §.
Föltételes mondatok 195—
 200. §.
Főnév meghatározása 3.
 §. — használata 5.,
 6. §.
fore ut 53. §. I. 3. Jegyz.
forsan 103. §.
forsitan 103. §.
fortasse 103. §.
forte 103. §.
fraudare Abl. 128. §.
frequens 175. §. 1.
freus Abl. 74. §. 4. 107.
 §. 4.
frui Abl. 107. §. 3.
frustra 104. §.
fugere Acc. 64. §.
fugit Acc. c. inf. 34. §.
 (— aliquem) 65. §.
Független esetek 4. §.
Függő esetek 4. §. — kér-
 dés 184. §. — beszéd
 221. §.
funditus 79. §. c.
fungi 107. §. 3.
Futurum 19. §. — Fut.
 imperfectum 47. §. —
 perfectum (exactum)
 48. §.

Gaudere Acc. c. inf. 69.
 §. 4. Abl. 119. §. 2. (—
 quod) 204. §. 3.
gemere Acc. 66. §.
Genitivus, meghatározás
 4. §. 4. — *explicativus*
 163. §. — *originis* 164.
 §. — *possessivus* 165. §.
 — *proprietas* 166. §.
 — *qualitatis* 167. §. —
quantitatis v. numeri
 167. §. — *pretii* 168.
 §. — *materiae* 169. §.
 — *partitivus* 170. §. —
subiectivus és obiectivus
 171. §.

genitus Abl. 126. §. 1.
*Gerundium és Gerundi-
 um* meghatározása
 24. §. — használata
 26. §.
gestire Inf. 68. §.
gloriari Acc. c. inf. 69.
 §. 4. b. — 119. §. 2.
Jegyz. b.
Glyconeus 248. §. XV.
gnarus Gen. 171. §. 2. d.
Gradatio 235. §. 6.
gratia 139. §. és 163. §.
 1. Jegyz.
gratias agere Acc. c. inf.
 69. §. 4. b. (— quod)
 204. §. 3.
gratulari Acc. c. inf. 69.
 §. 4. b. Dat. 143. §. 2.
 (— quod) 204. §. 3.
gratus 148. §. b.
Gyűjlő név 3. §.

Habere Acc. 64. §. ket-
 tős Acc. 70. §. 2. (—
 in) 76. §. c. Dat. 151.
 §. 2. Gen. 168. §. (—
 quod) 205. §. 219. §. d.
haberi kett. Nom. 39. §. 3.
habilis 152. §. b.
haerere Dat. 146. §.
Hasonlító mondatok 193. §.
Határozószók 31. §.
Határozók felosztása 71.
 §. 1. *helyhatározók*:
 hol? 72—78. §§. —
 honnan? 79—83. §§.
 — hová? 84—90. §§.
 — 2. *Időhatározók*:
 mikor? 91—94. §§. —
 mióta? 95—97. §§. —
 meddig? 98—100. §.
 3. *Körülményhatáro-
 zók*: 1. *Mód* 102—
 113. §§. 2. *Állapot*
 114—117. §§. — 3.
Ok 118—123. §§. —
 4. *Eredet* 124—134.
 §§. — 5. *Cél* 135—
 140. §§. — 6. *Vég*
 142., 158. §§.
haud 104. §.
Helyhatározó mondatok
 185. §.
Hendiadys 233. §. 3.
heu Acc. 67. §. 4.
Hexameter 241. és 245.
 §. I.

Hiatus 244. §. a.
hic 13. §. Gen. 170. §. f.
hilaris 175. §. 1.
hoc Gen. 170. §.
Homoeoptoton 235. §. 15.
Homoeoteuton 235. §. 14.
honestus 131. §. β.
horrere Acc. 66. §.
hortari 155. §. (ut) 211. §. d.
huc Gen. 170. §. f.
humus 73., 83. §§.
Hypallage 233. §. 2.
Hysteron proteron 233. §.

Iambusi versek 247. §.
Iambelegus 249. §. XXII.
Ictus 240. §.
id Gen. 170. §.
idecirco 228. §. 3. c.
idem 12. §. Dat. 153. §.
 3. Gen. 170. §. (-qui)
 194. §.
ideo 228. §. 3. c.
idoneus 54. §. γ. Dat.
 148. §. a. 152. §. (qui)
 219. §. c.
Idők felosztása 19. §. —
 használata a főmon-
 datban 42—49. §§. —
 az elbeszélésben 50. §.
 — a levélírásnál 51. §.
 — a mellékmondatok-
 ban 180. §.
Időhatározó mondatok
 186. §.
Ige — nevei 17. §. —
 felosztása 19. §. — név-
 alakjai 20. §.
igitur 228. §. 3. b.
ignarus Gen. 171. §. 2. d.
ignoscere 143. §. 2.
ignotus 148. §. e.
ille 13. §.
illetőleg 76. §. c.
illud Gen. 170. §.
imbui 107. §. 2.
immemor Gen. 171. §. 2. e.
imminere 144. §.
immunis 128. §.
impar 148. §. c.
impedire 206. §. 1.
impellere (ut) 211. §. d.
imperare 143. §. (ut)
 211. §. c. és 69. §. 3.
 Jegyz. 1.
Imperativus 19. §. 56. §.
Imperfectum lásd 19. §.
imperitus Gen. 171. §.

impertire 146. §. (labo-
 rem, tempus) 152. §.
impetrare (— ut) 209.
 §. 5.
implere 128. §.
imponere 76. §. a. Jegyz.
 Dat. 90. §. b. 146. §. b.
impos Gen. 171. §. 2. c.
impotens Gen. 171. §. 2.
imprimere 76. §.
improvidus Gen. 171. §. 2.
imprudens Gen. 171. §. 2.
 175. §.
in — hol? 76. §. hová?
 85. §. mikor? 93. §.
 mikorra? 100. §. mód
 111. §. cél 139. §. ál-
 lap. 117. §. 4. végh.
 158. §. — *eo est* (— ut)
 209. §.
inanis 128. §. Gen. 171.
 §. 2.
incidere 76. §. b. 90. §. a.
incitare (ut) 211. §. d.
incipere Inf. 68. §.
incredibilis Sup. Abl. 131.
 §. β.
incumbere 146. §.
incursare 90. §. 1. a.
incusare Gen. 120. §.
Indicativus 19. §. a fő-
 mondatokban 54. §. —
 a mellékmondatokban
 179. §. I.
indicare Acc. c. inf. 69.
 §. 1.
indigere 128. §.
indignari (quod) 204. §. 3.
indigne ferre Acc. c. inf.
 69. §. 4. a.
indignus 109. §. 3. (—qui)
 219. §. c.
inducere animum v. in
 animum 211. §. 1.
induere 146. §. a.
indulgere 143. §. 2.
inesse Dat. 75. §.
inferior 175. §. 1.
infestus 148. §. b.
infidus 148. §. b.
infigere 90. §. b.
infimus 175. §. 1.
Infinitivus — meghatá-
 rozása 21., 22. §§. —
 mint alany 33. §. —
 mint tárgy 68. §. —
historicus 45. §. — idő-
 viszonyai 53. §. — a

cél kifejezésére 138. §.
 — *Accusativus cum inf.*
 23. §. — acc. c. inf.
 mint alany 34. §. —
 acc. c. inf. mint tárgy
 69. §. — *Nominat c.*
 inf. 23. §. — nom. c. inf.
 mint alany 33. §. —
Dativus c. inf. 23. §.
infra hol? 78. §. 3. hová?
 85. §. 4. mód 108. §. 3.
iniicere 90. §. b. — timo-
 rem 211. §. 2.
inimicus 148. §. b.
inire Acc. 66. §.
inniti 90. §. a.
inops Gen. 171. §. 2. f.
insatiabilis Gen. 171. §. 2.
inscius Gen. 171. §. 2. d.
inscribere 70. §. 1. 76.
 §. b.
insculpere 76. §. b.
insidēre 75. §.
insidēre 90. §. a.
insidiari 144. §.
insignis 131. §. b.
insilire 90. §. a.
insimulare Gen. 120. §.
insistere 75. §.
inspergere 146. §. a.
instar 163. §. Jegyz. 1.
instituere 107. §. 2. (ut)
 211. §. c.
instruere 107. §. 2.
insuetus Gen. 171. §. 2. d.
intelligere 69. §. 1. kett.
 Acc. 70. §. 1.
intendere 90. §. b.
intentare 90. §. b.
inter hol? 78. §. 5. ho-
 vá? 85. §. 2. mikor?
 94. §. 1. állap. 117.
 §. 4.
intercedere 90. §. a.
intercidere 90. §. a.
intercludere 146. §. a.
 206. §. 1.
intercurrere 90. §. a.
interdicere 82. §. a. 146.
 §. a. — (ne) 206. §. b.
interdictum (ne) 211. §. 1.
interesse 75. §.
interest 34. §. 1. 166. §.
 d. 211. §. 3.
interfluere 66. §. b.
intermittere 68. §. a.
interponere 90. §. b.
interpretari 70. §. 1.

interrogare 154. §. b.
intervenire 90. §. a.
intra hol? 78. §. hová?
 85. §. 2. mikor? 94. §.
 1. mód 108. §. 3.
inurere 146. §. a.
inutilis 148. §. a. 152. §. b.
inveli 90. §. a.
invenire 70. §. 2. 219. §. d.
Inversio 230. §.
invitus 175. §.
invidere 144. §.
Ionikusokból álló versek,
 249. §. XXIV.
ipse 12. §.
irasci 144. §.
ire 140. §. a. 156. §.
Ironia 234. §. 4.
is 12. §. — *est* (ut) 209.
 §. és 12. §. 2. — (qui)
 219. §. a.
iste 13. §.
ita 62. §.
itaque 228. §. 3. b.
iter 74. §. 3.
ubere 69. §. 3. (ut) Jegyz.
 1—2. 154. §. 4. Jegyz.
 155. §.
iucundus 131. §. β.
iudicare 70. §. 1. Gen.
 120. §.
iudicari kett. Nom. 39.
 §. 3.
iungere 90. §. 2. 146. §.
iustum est (Ind.) 54. §. γ.
iurare 64. §.
iuvat (me) 34. §. 1.
iuxta hol? 78. §.

Jelző melléknévi — 160.,
 161. §§., melléknévi
 jelző egyezése afőnév-
 vel 162. §., főnévi —
 163. §., meghatározó
 — 175. §. — monda-
 tok 212—219. §§.

Kérdő mondatok (egye-
 nes v. független kér-
 dés) 59. §. — (szétvá-
 lasztó v. kettős kérdé-
 sek) 61. §. (kérdő szók)
 60. §. (felelet a kérdő
 mondatokban) 62. §.
 függő kérdés 184. §.

Kiegészítő l. állítmány.
Körülményhatározók 102.
 158. §§.

Kötőmód l. Coniunctivus.
Kötőszók, mellé rendelők
 228. §.
Következményes monda-
tok 209., 210. §§.
Középfok 8. §.

Laborare 119. §. 2. Jegy.
 a. és 3.
lactari 69. §. 4. a. Abl.
 119. §. 2. Jegyz. a. (—
 quod) 204. §. 3.
laetus 175. §. 1.
lamentari 66. §. a.
latet 65. §. a.
latus 88. §. a.
laudare (quod) 204. §. 3.
laus est Acc. c. inf. 34. §.
levare 81. §. 2.
Levéli 51. §.
lex est 209. §. 4. c. 211.
 §. 1.
libens 175. §. 1.
liber 128. §.
liberare 81. §. 2. 120.
 §. 1.
licere 109. §. 1. 199. §. b.
licet Dat. c. inf. 23. §.
 34. §. Jegyz. 1. — Acc.
 c. inf. 34. §. 202. §. 3.
Litotes 235. §. 7.
locare 76. §. a. 109. §. 1.
Locativus meghatározása
 4. §. 7., használata
 73. §.
locus 74. §. 2. Dat. 151. §.
longe 8. §. b. c.
longius 130. §. 3.
longum est Ind. 54. §.
longus 88. §. a.
ludere 66. §. a. Abl. 106. §.
lugere 66. §. a.

Mactare 146. §. a.
maerere 66. §. a.
magnum partem 110. §.
magni 168. §.
magnitudo 88. §. a. Jegy.
maledicere 144. §.
malle Inf. 68. §. a. Acc.
 c. inf. 69. §. 3. Abl.
 108. §. 2. b. (ut) 211.
 §. a.
mandare (ut) 211. §. c.
manere kett. Nom. 39. §.
 2. Acc. 66. §. 146. §. b.
maturare Inf. 68. §.
maximi 168. §.

mederi 144. §.
medius 7. §. 3. 175. §. 1.
Megengedő mondatok
 202. §.
mei 10. §. 3.
Mellékmo 178—
 221. §§.
Melléknév 7—9. §§.
Mellérendelés meghatá-
 rozása 177. §. II.
Mellérendelt mondatok
 227., 228. §§.
meminisse 43. §. Jegyz.
 Acc. c. inf. 69. §. 1.
 Jegyz. 2. Gen. 133. §.
memor 171. §. 2. e.
memoria teneri 69. §. 1.
 Jegyz. 2.
memoriae prodere 69.
 §. 2.
mentionem facere Gen.
 133. §. 1. Jegyz.
merere (ut) 209. §. 5.
mergere 76. §. b.
Mértékek 253—254. §§.
Metaphora 234. §. 3.
Metathesis 232. §. 9.
Metonymia 234. §. 1.
Metszet l. Caesura.
metuere 64. §. 146. §. b.
 211. §. 2.
meus 10. §. 2.
nulle 170. §. b.
minari 144. §.
minimi 168. §.
minimum Gen. 170. §. e.
minoris 168. §.
minus Gen. 130. §. 3.
 170. §.
ministrare Inf. 68. §. c.
mirari 66. §. a. 69. §. 4.
 a. (— si) 54. §. β. (—
 quod) 204. §. 3.
miserari 121. §. d.
misereri 121. §.
miserescere 121. §.
miseret 65. §. β. 121. §.
mittere Sup. Acc. 140. §.
 a. Dat. 151. §. 3. 220.
 §. 4.
moderari 146. §. b.
Módhatározók 102—
 113. §.
Mód- és állapothatározó
mondatok 193—205. §§.
Módok felosztása 19. §.
 — használata afőmon-
 datokban 54—56. §§.—

a mellékmondatokban 179. §. — jelző mond. 215. §. — megengedő jelző mondatokban 216. §. — okadatoló jelző mond. 217. §. — következményes jelző mond. 219. §.
modo 201. §. — *modo* 228. §.
molestē ferre 69. §. 4. a.
Mondatok felosztása 1., 2. §§. — egyszerű és összevont — 33. §. — jelentő mondatok 54. §. — felszólító 56., 58. §§. — kérdő 59. §. — összetett 177—221. §§. — alanyi, tárgyi, mellékm. 183—192. §§. — helyhatározó 185. §. — időhatározó 186., 192. §§. — hasonlító 193—195. §§. — föltételes 196—200. §§. — felszólító föltét. 201. §. — megengedő 202. §. — ellentétes 203. §. — okhatározó 204—205. §§. — eredethatározó 206. §. — cél- és véghatározó — : (célzatos 207., 208. §§. — következményes 209—210. §§. — felszólító 211. §.) jelző 212—219. §§. — értelmező 220. §. — mellérendelt 227., 228. §§. — rendje 231. §.
monere 155. §. — (ut) 211. §. d.
Monometer 241. §.
mos est 34. §. 2. (— ut) 209. §. 4. e.
movere 82. §. b. (ut) 211. §. d.
multo 8. §. b. c. α. 108. §. 1. Jegyz. 1.
multus 162. §. 4. Jegyz. a.
multum 110. §. Gen. 170. §. e.
munus est 211. §. e.
Nam 228. §. 3. a.
nancisci 219. §. d.
Naptár 255. §.
narrare 69. §. 1.
nasci 39. §. 2.

natura fert 209. §. 4. e.
natus 97. §. 2. 126. §. 1.
nauci 168. §.
ne kérdő 60. §. I. 2. c. 184. §. b. *ne-an* 61. §. — tagadó 104. §. — cél 208. §. — eredet 206. §. felszól. 211. §. *ne non* 211. §. 2. Jegyz. *nec-nec* 228. §.
necesse est Dat. c. inf. 23. §. 34. §. Jegyz. 1. Acc. c. inf. 34. §. 2. Jegyz. 2. Ind. 54. Jegyz. α. és 199. §. b. 211. §. 3.
nedum 203. §. a.
nefas 131. §. α.
negare 69. §. 1.
nemo 16. §. Gen. 170. §. c. — *non* 104. §.
nempe 103. §.
nequaquam 104. §.
neque 228. §.
nequidquam 104. §.
nequire Inf. 68. §. a.
nescio quis 184. §. 2. Jegyz. *nescius* Gen. 171. §. 2. d. 175. §. 1. — *non sum* — 69. §. 2.
neuter Gen. 170. §. c.
neutiquam 104. §.
nere (optat. finale) 104. §. 211. §.
Névmások 10—16. §§.
nihi 16. §. — *attinet* 34. §. — *non* 104. §. módh. 110. §. Gen. 170. §. e.
nihi 168. §.
nihi 108. §. — *minus* 228. §. 2. b.
nimirum 103. §.
nimis Gen. 170. §. f.
nimum módh. 110. §. Gen. 170. §. e. — *quantum* 184. §. 2. Jegyz. *nisi* 200. §. 3. és 202. §. 2. Jegyz. c. *nisi quod* 220. §. c.
niti 74. §. 4. és 107. §. 4. (ut) 211. §. e.
nocere 143. §.
nolle 56. §. a. 2. Jegyz. Inf. 68. §. Acc. c. inf. 69. §. 3.
nominare kettős Acc. 70. §. 1.
nominari kettős Nom. 39. §. 3.

Nominativus meghatározása 4. §. — *cum* infinitivo 23. §. 35. §.
non 104. — *nemo*, *nihi*, *nunquam*, *nusquam* 104. §. — *quo*, — *quod*, — *quia*, *non est quod* 205. §. — *teneri* (quin), *non abest* (quin) 206. §. 3. 4. — *deest* (qui) 219. §. d. — *modo*, *solum* 228. §. 2. b. — *ne non* 211. §. 2. Jegyz.
nonna 60. §. b. 184. §.
nonnulli 104. §. Gen. 170. §. c.
nos 10. §. 1.
noster 10. §. 2.
nostri 10. §. 3.
nostrum 10. §. 4.
notus 148. §. e.
novi 43. §. Jegyz.
noxius 148. §. a.
nubere 144. §.
nudare 128. §.
nudus 128. §.
nullus 16. §. — *non* 104. §. Gen. 170. §. c. — *est causa* 206. §. c.
num 60. §. b. 184. §. I. 2. c.
numerare 76. §. c.
numquis 60. §. 2. Jegyz.
nunciare 69. §. 1.
nunquam non 104. §.
nusquam Gen. 170. §. f. — *non* 104. §.
Ob hol? 78. §. 2. hová? 85. §. 7. okh. 122. §. célh. 137. §.
obedire 143. §. 2.
obesse 75. §. 143. a.
Obiectum 1. Tárgy; — *praedicativum* 70. §.
obire 66. §. b.
oblivisci 133. §.
obrepere 90. §. a.
obscurus 148. §. e.
obsequi 143. §.
obsidere 66. §. b.
obsistere 206. §. 2.
obstare 206. §. c.
obtemperare 143. §.
obtreclare 144. §.
obvenire 90. §. a.
obviam ire 144. §.
obvium esse 144. §.

occultus 175. §.
 occumbere 66. §. b.
 occupari 107. §. 4. Jegyz.
 occurrere 90. §. a. 144. §.
 officere 143. §. (— quin)
 206. §. 2.
 officium est 211. §. 1.
 Okhátározók 118—123. §§.
 Okhátározó mondatok
 204. 205. §§.
 olere Acc. 65. §. a.
 omitttere Inf. 68. §. a. 220.
 §. 4.
 omnino 62. §.
 omnis 175. §.
 onerare 128. §.
 onustus 128. §.
 operam dare 152. §. c.
 opimus 128. §.
 optet 34. §. 1. Jegyz. 2.
 Ind. 54. a. 199. §. b.
 211. §. 3.
 opponere (pignori) 151.
 §. 3.
 oppositio 230. §. d.
 oppugnare 66. §. b.
 optare (ut) 211. §. a.
 optimus Sup. Abl. 131. §. β.
 opulentus 128. §.
 opus est 34. §. 2. és 129.
 §. Sup. Abl. 131. §. a.
 211. §. 3.
 orare 154. §. b. (ut) 211.
 §. b.
 Oratio obliqua 221. §. —
 mellékmondatok 223. §.
 — consecutio tempo-
 rum 224. §. — szemé-
 lyek megjelölése 225. §.
 ordare 128. §.
 orbis 128. §.
 ortus 126. §. 1.
 Oxymoron 235. §. 11.
 Összetett mondatok 177—
 220. §.
 Összevont hasonló mon-
 datok 195. §.
 Paene 103. §. 199. §. b. γ.
 par 54. §. γ. 148. §. c.
 parem esse 131. §. b. α.
 Paragoge 232. §. 3.
 Parancsoló mód l. Impe-
 rativus.
 Parare 68. §. a.
 parcere 144. §.
 parere 143. §.
 Paronomasia 235. §. 12.

pars 74. §. 1. Jegyz.
 particeps 171. §. 2. b.
 Participium meghatáro-
 zása 28. §. alkalmá-
 zása 29. §. 30. §. idő-
 viszonyai 53. II.
 partim 110. §. Gen. 170.
 §. f. — partim 220. §.
 parum Gen. 170. §. f.
 parvi 168. §.
 pati 69. §. 3. (ut) 211. §. c.
 patrocinari 144. §.
 paullo 108. §.
 parvum Gen. 170. §. e.
 pellere 81. §. 2. 82. §. b.
 pendere 168. §. b.
 penes hol? 78. §. 1. *állap.*
 117. §. 4.
 pensi 168. §. b. Jegyz. 1.
 Pentameter 241., 245.
 §§. II.
 Pénz 252. §.
 per hol? 78. §. 6. hová?
 85. §. 5. mikor? 94. §.
 1. módh. 111. §. eszköz
 113. §. *okh.* 122.
 percontari 154. §. b.
 percurrere 66. §. b.
 Perfectum lásd 19. §.
 perficere (ut) 209. §. 5.
 periculum est 211. §. 2.
 Periphrastica tempora
 49. §.
 peritus 171. §. 2. d.
 permagni 168. §.
 permeare 66. §. b.
 permittere (ut) 211. §. c.
 permovere (ut) 211. §. d.
 perniciosus 148. §. a.
 persuadere 144. §. (ut)
 211. §. d.
 pertimescere 211. §. 2.
 petere 70. §. 2. 146. §. b.
 és 154. §. 3. Jegyz. (ut)
 211. §. b.
 Pherecrateus versus 245.
 §. IV.
 piget 65. §. β. 121. §.
 pili 168. §. b. Jegyz. 1.
 placere 143. §. 2. — (ut)
 211. §. c.
 plenus 128. §. Gen. 171.
 §. 2. f.
 Pleonasmus 233. §. 2.
 plerique 170. §. b.
 pluere 107. §. 1.
 plurimum 170. §. e. módh.
 110. §.

plurimi 168. §.
 pluris 168. §.
 plus 130. §. 3. 170. §. e.
 poenitet 65. §. β. 121. §.
 Polysyndeton 235. §. 2.
 pone hol? 78. §. 2. hová?
 85. §. 7.
 ponere 76. §. a. és c.
 porro 228. §. b.
 posse Ind. 54. §. 1. Jegyz.
 és 199. §. b. Inf. 68. §. a.
 poscere 154. §. b.
 post hol? 78. §. 2. hová?
 85. §. 7. mikor? 94. §.
 2. mióta? 96. §. 2. 108.
 3. és Jegyz. 1. 2.
 postea 228. §. b.
 postquam 108. §. 3. Jegyz.
 2. 190. §.
 postremus 170. §. b. 175. §.
 postremo 228. §. b.
 postridie 170. §. f.
 postulare 120. §. 1. 154.
 §. — (ut) 211. §. b.
 potens 171. §. 2. c.
 potiri 107. §. 3. és Jegy-
 zet 2.
 prae hol? 77. §. 2. *okhát.*
 123. §.
 praeberere (se) 70. §. 1.
 praecedere 131. §. b.
 praecellens 131. §. b.
 praecellere 108. §. 2. a.
 praecipere (ut) 211. §. c.
 praecipitare 82. §. c.
 praecurrere 90. §. a.
 Praedicatum l. Állít-
 mány.
 praeditus 128. §.
 praesce 75. §. Dat. 152.
 §. c.
 praeficere 152. §. c.
 Praepositiones meghatá-
 rozása 32. §. — hely
 76., 85. §§. — idő 93—
 100. §§. — mód 111—
 113. §§. — állapot 117.
 §. — ok 122—123. §§.
 — eredet 134. §. —
 cél 139—140. §§. —
 vég 158. §.
 Praesens 1. Idő.
 praesens 175. §.
 praestare (se) 70. §. 1.
 Dat. 75. §. 90. §. a.
 Abl. 108. §. 2. a. 131.
 §. b. 145. §. Jegyz. 2.
 praestolari 144. §.

praeter hol? 78. §. 1. —
quam quod 220. §. c.
praeterire 66. §. b. 220.
 §. 4.
praeterit (me) Acc. c.
 inf. 34. §. 65. §. a.
Præteritum l. Idő.
precari 154. §. 3. Jegyz.
 (ut) 211. §. b.
pridie 170. §. f.
primus 175. §.
primum (est) 209. §. d.
 228. §. b.
princeps 170. §. b. 175. §.
prior 175. §.
priusquam 191. §.
privare 128. §.
pro hol? 77. §. 3. állap.
 117. §. 3. eredet 134.
 §. 2. célh. 138. §.
probare (ut) 209. §. 5.
procedere 82. §. c.
prodesse 143. §.
producere 82. §. c.
profecto 103. §.
proficisci 82. §. c. Acc.
 140. §. a.
profundus 88. §. a. Jegyz.
prohibere 81. §. 2. (—
quominus) 206. §. 1.
promittere 69. §. 1.
Pronomina — *personalia*
 et *possessiva* 10. §. —
reflexiva 11. §. — *de-*
terminativa 12. §. —
(adiunctum 12. §. ipse 2)
 — *demonstrativa* 13. §.
 — *relativa* 14. §. 213. §.
 — *interrogativa* 15. §.
 — *indefinita* et *nume-*
ralia 16. §. — *correla-*
tiva 194. §.
prope hol? 78. §. 1. mi-
 kor? 94. §. 3. módh.
 103. §. — *est* (ut) 209.
 §. d.
properare 66. §. a. Inf.
 68. §. a.
propinquus 148. §. d.
propior 148. §. d. 2. Jegy.
 175. §.
propitius 148. §. b.
proprius 148. §. d.
propter hol? 78. §. 1.
 okh. 122. §.
propterea 228. §. 3. c.
prospicere 146. §. b. (ut)
 211. §. e.

providere 146. §. b. (ut)
 211. §. 1. e.
providus 171. §. 2. d.
proximus 148. §. d. pro-
 ximum est (ut) 209. §. d.
prudens 171. §. 2. d.
 175. §.
pudet 66. §. β. és 121. §.
purgare 120. §. 1. Dat.
 142.
putare 69. §. 1. kettős
 Acc. 70. §. 1. Gen. 168.
 §. b.
putari kettős Nom. 39. §. 3.

Qua, quacunque 185. §.
quaerere 154. §. 3. Jegyz.
 (— *si*) 184. §. I.
qualis 14—15. §§. 60. §.
quam, quam possum 8. §.
 c. γ. hasonl. 130. §.
 194. §. (— *si*) 195. §.
 1. (— *ut*) 209. §. 3.
 (— *qui*) 219. §. b.
quamdiu 192. §.
quamquam 202. §.
quamvis 202. §.
quando okh. 204. §. 2.
quandoquidem 204. §. 2.
quantum 170. §. e. — *vis*
 202. §. 3.
quantus 14—15. §§. 60. §.
quasi 195. §. 1.
Quaternarius 247. §. IX.
que-que 228. §.
quemadmodum 193. §.
queri 66. §. a. (— *quod*)
 204. §. 3. a.
qui, quae, quod 14—15.
 §§. 212. §. 1. (= *quum*
causale) 217. §. (= *ut*
ego) 218. §.
quia 204. §. 2. (coni.)
 205. §.
quicunque 16. §. Gen.
 170. §. c. jelző 212. §.
quid 60. §. 170. §. e.
quidam etc. 16. §. Gen.
 170. §. c.
quidem 13. §. 4. c. 103. §.
quidquam 110. §. Gen.
 170. §. e.
quidquid Gen. 170. §. e.

quilibet 16. §. 212. §.
quin kérdő (Ind.) 59. §.
 1. Jegyz. eredet 206.
 §. c. követk. 210. §. 2.
quippe 103. §.
quippe qui 217. §.
quire Inf. 68. §. a.
quis 15—16. §§. 60. §.
 Gen. 170. §. c.
quispiam 16. §.
quisquam 16. §.
quisque 16. §.
quisquis 16. §. 212. §. 1.
quivis 16. §.
quo 170. §. f. 185. §. ha-
 sonl. 194. §. 3. — *eo*
 108. §. célhat. (= *ut*
eo) 207. §. b. 212. §. 1.
quoad 192. §.
quod névm. 170. §. e. kö-
 töző okh. 204. §. 2.
 (coni.) 205. §. értel-
 mező 220. §.
quominus 206. §. 1. a.
quomodo 193. §.
quoniam 204. §. 2.
quoque 228. §.
quoquo 170. §. f.
quot 14—15. §§. 60. §.
quotusquisque 170. §. c.
quousque 60. §.
quum 186—189. §§. (tem-
 porale) 187. §. a. (ite-
 rativum) 187. §. b.
 (quum-tum) 187. §. c.
 (additivum) 188. §. a.
 (explicativum) 188. §.
 b. (historicum) 189. §.
 (concessivum) 202. §.
 (adversativum) 203. §.
 (causale) 204. §. (— *pri-*
um) 190. §. (jelző)
 212. §. 1. -tum 228. §.
Rarus 175. §.
ratio (quod) 220. §. 2.
recipere 142. §. — *ses-*
sum 138. §.
recordari 69. §. 1. Jegy.
 2. Gen. 133. §.
recusare 206. §. 1.
reddere kett. Acc. 70. §.
redundare 128. §.
referre 128. §.
refert Acc. c. inf. 34. §.
 1. és 166. §. 1. d. 211.
 §. 3.
refertus 128. §.

religio est 206. §. 2.
relinquere 151. §. 3.
relinquitur 209. §. d.
reliquum 170. §. e. — *est*
 (ut) 209. §. d.
reminisci 133. §.
removere 81. §. 2.
reniti 143. §. 2.
renunciare kettős Acc.
 70. §.
renunciari kettős Nom.
 39. §. 3.
reperire 69. §. 1. és 70.
 §. 2. 219. §. d.
reponere 76. §. a. Jegyz.
reposcere 154. §. b.
reprehendere 69. §. 4. b.
repugnare 143. §. 2. 206.
 §. 2.
resistere 143. §. 2.
restat 209. §. d.
reum facere 120. §. 1.
Rhythmus 240. §.
ridere 66. §. a. Dat. 144. §.
rogare 154. §. b. 211. §. b.
rudis 171. §. 2. d.
rus 73., 83., 87. §§.

Sacer 148. §. d.
sacrificare Abl. 106. §.
saltem 103. §.
saluber 148. §. a.
sancire (ut) 211. §. c.
sane 62. §. 1. 103. §.
Sapphicus minor 248. §.
 XVI. — maior 248. §.
 XVII.
satis 170. §. f. — *esse*
 152. §. c.
satus 126. §. 1.
Scansio 244. §.
scatere 128. §.
sciens 175. §.
scilicet 103. §.
scire 69. §. 1.
scribere 69. §. 1. 142. §.
se 11. §.
secundum hol? 78. §. 1.
 hová? 85. §. 7. mikor?
 94. §. 2. módh. 111. §.
 állap. 117. §. 4.
sed 228. §. 2. b.
sedes 151. §. a.
segregare 81. §. 1.
sejungere 81. §. 1.
Senarius 247. §. XI.
sententia est 211. §. 1.
sentire 69. §. 1.

separare 81. §. 1.
sequitur 209. §. 4. b.
servire 143. §. 2.
seu 1. sive.
si 184. §. I. és 200. §. si
 non 200. §. 3. β. si mo-
 do, si quidem 200. §. 4.
sibi 11. §.
sicut 193. §.
significare 70. §. 1.
similis 148. §. c.
simul 117. §. Jegyz. 190. §.
simulac, simulatque 190. §.
sin 200. §. 2.
sine 117. §. 2.
sinere 69. §. 3. (ut) 211. §. c.
sive-sive (seu-seu) 202. §.
 1. 228. §. 2.
sobrius 175. §.
socius 171. §. 2. b.
solere 68. §. a.
solus 170. §. c. 175. §.
solvere 81. §. 2. 146. §. b.
Sormetszet 243. §. 2.
sperare 69. §. 1.
spoliare 128. §.
stare Abl. 74. §. 4. és
 109. §. 1.
statuere 68. §. a. 76. §. a.
 (ut) 211. §. c.
Stropha 250. §. 2.
studere Inf. 68. §. Acc. c.
 inf. 69. §. 3. Dat. 143.
 §. 144. §. 152. §. c. (ut)
 211. §. e.
studiosus 171. §. 2. a.
suadere (ut) 211. §. d.
sub hol? 77. §. 3. hová?
 85. §. 4. mikor? 93. §.
 2. és 94. §. 3. állap.
 117. §. 4.
subesse Dat. 75. §.
Subiectum 1. Alany.
 — praedicativum
 39. §.
subiicere 90. §. b.
subire 66. §. b. 90. §. a.
Subordinatio 177. §.
subter hol? 78. §. 3. ho-
 vá? 85. §. 4.
succedere 90. §. a. 146. §. b.
succensere 144. §.
sudare 107. §. 1.
suetus 171. §. 2. d.
sufficere 152. §. c.
sui 11. §.
sumere 70. §. 2.
summovere 81. §. 2.

summus 7. §. 3.
summmum 110. §.
sunt, qui 219. §. d.
super hol? 78. §. 3. ho-
 vá? 85. §. 4. állap.
 117. §. 4.
superior 175. §.
superare 108. §. 2. a. 131.
 §. b. β.
superesse 75. §.
superest 209. §. d.
supersedere 68. §. a.
supervadere 66. §. b.
supervenire 90. §. a.
Supinum 27. §.
supplicare 144. §.
supra hol? 78. §. 3. ho-
 vá? 85. §. 4. módh.
 108. §. 3.
suus 11. §.
Synaeresis 244. §. b.
Syncope 232. §. 5.
Synecdoche 234. §. 2.
Személytelen ige 65. §.
Szenvedő ige 17. §.
Szépstylus sajátosságai
 232. §.
Szókötési alakzatok 233. §.
Szónoki kérdés 184. §. 1.
 Jegyz., az orat. obli-
 quában 222. §. b.
Szórend 229—230. §§.

Tacere 66. §. a.
taedet 65. §. β. és 121. §.
Tagadó szók 104. §.
talis-qualis 194. §. — *est*
 (ut) 209. §. 3. (-qui)
 219. §. a.
tam 219. §. a.
tumdiu-quamdiu 194
tamen 200. §. 3. b. 228.
 §. 2. b.
tametsi 202. §. 1.
tamquam, -si 195. §.
tanti 168. §.
tantopere-quantopere
 194. §.
tantum 170. §. e. — *non*
 103. §. — *quantum*
 194. §.
tantus-quantus 194. §. —
 (qui) 219. §. 3.
Tárgy : — átható értelmű
 igék mellett 63. §.
 2. átnevezhető értelmű
 igék mellett 65. §. 3.
 személytelen igék mel-

lett 66. §. felkiáltó mondatokban 67. §. — állítmányi tárgy 70. §. *temperare* 146. §. b. *Tempora* 1. Idők. *tempus impertire* 152. §. c. *tendere* 90. §. 2. *tenere* 206. §. 1. (ut) 209. §. 5. *tentare* si 184. §. 1. *tenus* hová? 86. §. *terere* 107. §. 4. Jegyz. *Tetrameter* 241. §. *Tetrastrophia* 250. §. c. *Thesis* 240. §. *timere* 64. §. 146. §. b. 211. §. 2. *timor est* 211. §. 2. *Tmesis* 232. §. 7. *Többszám* 6. §. 2. 10. §. 1. Jegyz. *Többszámú szók végszótagjainak mennyi* 238. §. *Törtézet* 251. §. *Többszótagok mennyi* 237. §. *tot, totidem-quod* 194. §. *totus* Abl. 74. §. 2. 175. §. *Transductio* 235. §. 10. *Transsectio* 230. §. f. *trans* hol? 78. §. 6. hová? 85. §. 5. és 89. §. *transcendere* 66. §. b. *transire* 66. §. b. *tremere* 66. §. a. *tribuere* 151. §. 2. *Tricola* 250. §. c. *Trimeter* 241. §. *Tristrophia* 250. §. c. *Tropi* 232—234. §§. *tu* 10. §. 1. *tui* 10. §. 3. *tum-tum* 228. §. *tunc* 170. §. f. — *tunc*. 228. §. *turpis* 131. §. c. β. *tuus* 10. §. 2. *Ubi* 60. §. 170. §. f. 185. §. idők. és — *primum* 190. §. 212. §. 1. *ubicunque* 170. §. f. 185. §. *ubinam* 170. §. f. *ubiubi* 185. §. *ubicui* 170. §. f.

ulcisci 64. §. *ullus* 16. §. *ultimus* 170. §. b. 175. §. *ultra* hol? 78. §. 6. hová? 85. §. 5. *unde* 185. §. 212. §. *unus* felsőfok. 8. §. c. *unus-alter* 16. §. Gen. 170. §. c. *usque* hová? 85. §. 6. — ad, -in, -per 100. §. 3. *usus est* 209. §. 4. e. *usu venit* 209. §. 4. a. *ut* (idők.) 190. §. (hasonl.) 193. §. — *si* 195. §. 1. (concessivum) 202. §. 3. (finale) 207. §. (consecutivum) 209—210. §§. (optativum, finale) 211. §. — *quisque-ita* 108. §. — *ut qui* 217. §. — *ut ne* 208. §. 1. Jegyz. — *ut non* 208. §. 2. Jegyz. 210. §. *uter* 15. §. 60. §. Gen. 170. §. c. *utrumque* 16. §. Gen. 170. §. c. *uti* Abl. 107. §. 3. (kötőszó) 193. §. *utilis* 148. §. a. 152. §. b. *utinam* 57. §. 1. Jegyz. *utique* 103. §. *utpote qui* 217. §. *utrumque* 16. §. *utrum* 61. §. — an (-ne) 184. §. II.

Vacare Abl. 128. §. 146. §. b. *vacuus* 128. §. *ve* 1. vel. *Végelátozók* 441. 158. §§. *Végelátozó* *Dativus* 1. *vel* 8. §. c. β. 228. §. 2. *velle* Inf. 68. §. a. Acc. c. inf. 69. §. 3. Acc. 155. §. (-ut) 211. §. a. *velut* si 195. §. 1. *venalis* 109. §. 4. *vendere* 109. §. 1. *venire* 109. §. 1. Acc. 140. §. 1. 151. §. 3.

venit in mentem 133. §. 1. *Jegyz.* — *ad aures* 69. §. 2. *vere* 103. §. *vereri* 68. §. a. 146. §. b. (-ut, -ne) 211. §. 2. *verisimiliter* 209. §. e. *verum* 228. §. 2. b. *vero* 62. §. 2. 103. §. 228. §. 2. b. *Vers* alkatrészei 239. §. — lejtés 244. §. *Verstan* 236—238. §. *versus* hová? 85. §. 3. *Versus* 239. §. catalectic. acatalectic. 242. §. *Versus elegiambus* 249. §. XXI. *Versus iambelégus* 249. §. XXII. *vertere* 151. §. 2. *vester* 10. §. 2. *vestri* 10. §. 3. *vestrum* 10. §. 4. *vetare* 69. §. 2. (ne) *Jegyz.* 1. 2. *via* 74. §. 3. *vicinus* 148. §. d. *videlicet* 103. §. *videre* (ut) 211. §. e. *videri* 9. §. (kettős Nom.) 39. §. 2. *vilis* 109. §. 4. *vincere* 108. §. 2. a. *Vizonyos* 1. *Praepositio*. *vitare* (ne) 206. §. b. *vitum* (quod) 220. §. 2. *vituperare* (quod) 204. §. 3. b. *vivus* 175. §. *vocare* kettős Acc. 70. §. 1. 140. §. a. *vocari* kettős Nom. 39. §. 3. *Vocativus* 4. §. 2. *volens* 175. §. *voluntas est* 211. §. 1. *Vonatkozó névmások használata* 213. §. *vos* 10. §. 1. *voster* 10. §. 2. *Zeugma* 233. §. 4.

